Bilim ve Ütopya

Temmuz 1997 Sayı: 37 Aylık bilim kültür ve politika dergisi 200.000 TL

KURAN MUTLAK MI?

Hasan Aydın

- 'Mutlak' teriminin anlamı
- Bir nedene bağlı olarak ortaya çıkan bilgilerin mutlaklığından söz edilebilir mi?
- Tek bir kişi ya da olay için oluşan ayetler
- Bazı ayetler Muhammed'in günlük tartışmalarına dayalı olarak ortaya çıkıyor
- Peygamber'i savunan, teselli eden, moral veren ayetler
- Muhammed'in özel hayatı ile ilgili ayetler
- Belli bir dilsel kalıp içinde ifade edilen bildiriler 'mutlak' olabilir mi?
- Kuran'ın kozmolojisi dönemin bilgisiyle sınırlı
- Kuran'ın Tanrısı insan gibi

Doğu Perinçek

- İslam ve uygarlık ilişkisi
- Tek tanrılı dinlerin ortak zemini
- İslamiyet hangi toplumsal koşulların ürünü?
- Allah'ın Orta Asya'da keşfi
- İslam ne zamandan beri uygarlığa karşı?
- Günümüzde İslam

■ **Rennan Pekünlü** Evren 'açık', kutsal kitaplar 'kapalı' ■ **Tolga Ersoy** Epilepsi ve Dostoyevski ■ **Gürhan Tümer** Kent ütopyaları ■ **Korhan Kaya** Cehennem betimlemeleri ■ **Kürşat Başdemir** Hitit mitolojisi ■ **Ayhan Korkmaz** Seksüel ahlak, bekaret ve ilk gece hakkı ■ **Yıldız Cıbıroğlu** Gökyüzünü okuyarak yazıyı başlatan kadınlar ■ **Tansu Bele** Edebiyatımızda kadın ■ **Korkut Yaltkaya** Biyo-ritim nedir? ■ **Ramazan Karaçalı** İletişim ağları ve Internet ■ **İlhami Türkdoğan** Yazılım geliştirmede farklı olan ne? ■ Teorik Fiziğin neferi Prof. Dr. Fikret Kortel

SANATIN ORTAÇAĞI

Türk, Bizans ve Batı Sanatı Üzerine Yazılar

Hazırlayan: Engin Akyürek

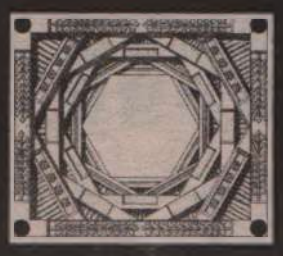

Ara Altun:
Genelde Türk Sanatının, Özelde Türk Mimarlığının Ortaçağı Hakkında

Sergej Chmelnizkij:
Orta Asya Mimarisinde Kaybolan Bir Form Üzerine

Tarkan Okçuoğlu:
Ortaçağ Türk Mimarlığı Çerçevesinde,
Anadolu Selçuklu Mescitlerinin Kubbeye Geçiş Alanı Üzerine İnceleme

Günkut Akın:
Karaman İbrahim Bey İmaretine Ait Bir Kapı Kanadındaki
Kadın Figürünün Çağı ve Anadolu Ortamındaki Yeri

Engin Akyürek:
Bir Ortaçağ Sanatı Olarak Bizans Sanatı

Robert Ousterhout:
Sanatçılar ve Yapı Ustaları: Konstantinopolis'te Çalışma İlişkileri

M. İhsan Tunay:
Bizans Dönemi İstanbul Evleri

Neslihan Asutay:
Kapadokya'da 11. Yüzyıl Bizans Resim Sanatına Bir Örnek:
Kayseri'nin Soğanlı Köyünde Küçük Geyikli Kilise (Melekli Kilise)

Uşun Tükel:
Naturalist-Olmayan Betimleme Kiplerine İlişkin Gösterim Üzerine

Kabalcı Yayınevi

Mustafa Ürgüplü'yü kaybettik

Geleceğin insanıydı...

Mustafa Ürgüplü'yü kaybettik. Sevgili **Ürgüplü**, uzun süredir rahatsızlığını çektiği hastalığına yenik düşerek 31 Mayıs 1997 günü hayata gözlerini yumdu. Az bulunur bir dost insanı, halkçı bir entelektüeli, kararlı bir sosyalisti ve Aydınlanmacıyı en verimli olabileceği yaşta toprağa göndermenin acısı içindeyiz.

Mustafa Ürgüplü, *Bilim ve Ütopya* dergisinin ilk sayısından itibaren değerli bir yazarı, kuruluş çalışmaları süren Bilim ve Ütopya Vakfı'nın Yönetim Kurulu üyesi, İnşaat Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi'nin iki dönemdir Başkanı ve İşçi Partisi Merkez Komitesi üyesiydi.

Ürgüplü, *Bilim ve Ütopya*'nın önde gelen yaratıcılarından biridir. Bunu sadece dergimize ilk sayılarından itibaren katkı koyan yazarlardan biri olması dolayısıyla söylemiyoruz. **Mustafa Ürgüplü**, *Bilim ve Ütopya*'nın ilk abone şampiyonudur aynı zamanda... Hiçbir sermaye odağına dayanmadan gerçek bir bilim dergisi çıkarma çizgimizi hayata geçirmek amacıyla abone bulmak için yollara düştüğümüz dönemde en önde yer almıştı. Başkanı olduğu İMO İstanbul Şubesi üyeleri ve çalıştığı işyerinden arkadaşları arasından yaptığı çok sayıda abonenin isimlerini dergiye getirdiğinde gözlerinin nasıl parıldadığını dün gibi anımsıyoruz. İşte bu parıltıdır *Bilim ve Ütopya*'yı yaratan...

Geleceğin insanıydı... Yaldızlı, ambalajlı dünyanın ilk bakışta göz kamaştıran ama içi boş, kof insanlarından değildi **Ürgüplü**... Kolektif emeğin, karşılıksız emeğin neferiydi. Tanıdıkça, birlikte mesai harcadıkça gerçek değerini ve derinliğini kavradığınız bir kişilikti. Önderdi, ama kolektifin önderiydi... Son derece alçak gönüllüydü. Ustalık gerektiren zor işleri en iyi şekilde yapar, ama hiçbir şey yapmamış gibi davranırdı. Emekçi aydınıydı, kelimenin tam anlamıyla...

Art arda ameliyatlar geçirdiği ve bedenen zayıf düştüğü günlerde bile yüzünden eksik etmediği o tertemiz gülümsemesiyle anımsıyoruz Mustafa Abimizi.

Her zaman, ardı sıra ameliyatlar geçirdiği ve bedenen zayıf düştüğü günlerde bile yüzünden eksik etmediği o tertemiz gülümsemesiyle anımsıyoruz **Mustafa** Abimizi. Yumuşak karakterliydi; karşısındakini ikna etme çabasından hiç vazgeçmeyen, öte yandan sonuna kadar kararlı bir kişilik yapısı vardı. Hiçbir taviz vermeden sonuna kadar doğru bildiğini savunan, tartışan ama bunu karşısındakini kırmadan, incitmeden gerçekleştirme başarısını gösterebilen bir insandı. Hepimize örnek olmuştur bu tutumuyla.

Mustafa Ürgüplü (sağdan ikinci), ameliyattan çıkıp geldiği Bilim ve Ütopya Vakfı Yönetim Kurulu toplantısında. Güçlükle yürüyebildiği ve konuşabildiği halde bizi yalnız bırakmamıştı.

Bütün bu nitelikleriyle, Bilim ve Ütopya Vakfı'nın yönetim kurulu oluşturulurken ilk akla gelen isim yine **Mustafa Ürgüplü**'ydü. Kuruluş zorluklarını nasıl aşacağımızı tartıştığımız Yönetim Kurulu toplantısına Ankara'dan ameliyattan çıkıp gelmişti. Güçlükle yürüyebildiği ve konuşabildiği halde bizi yalnız bırakmamıştı. Yine o unutamadığımız kibarlığı, yumuşaklığıyla; kararlılığı ve gerçekçiliğiyle önümüzü açan önerilerini getirmişti. Onunla birlikte son toplantımız oldu bu.

Bilimsel Sosyalist ideolojiyi benimsemişti. Öyle bir kılıf gibi değil; yaşamın her alanında, yaşamının her anında uyguladığı bir dünya görüşü ve davranış tarzı olarak...

Ölüme de direndi **Mustafa Ürgüplü**... Yaşayarak, üreterek, bir materyaliste yakışır biçimde küçümseyerek, olağanlaştırarak sonuna kadar direndi... Ve, ardında yaşamı boyu bir milim sapmadan uyguladığı bilimsel düşünce yöntemini, tüm insanlığı ve doğayı kapsayacak kadar büyük ütopyalarını bizlere miras bırakarak ölüverdi **Ürgüplü**...

Güzel insan, güle güle...

Sonuna kadar bilimsel

Mustafa TOKYAY (*)

Mustafa Ürgüplü çok kişinin tanıdığı, çok dostu olan bir insandı. Onun hakkında İnşaat Mühendisleri Odası'ndan, İşçi Partisi'nden, okul arkadaşları arasından, meslek çevresinden yazacak, anılar aktaracak pek çok insan olduğunu biliyorum. Benim 3-4 yıldır tanıma fırsatı bulduğum **Ürgüplü** cesur, ağzıyla yüreği bir, sonuna kadar (ama gerçekten sonuna kadar) bilimsel, dürüst, erdemli, kibar, normal bir insandı. Yukarıda saydıklarım artık yaşadığımız dönemde olağanüstü özellikler olarak kabul ediliyor. Oysa **Ürgüplü** işte her insanda olması gereken bu niteliklere sahip olduğundan yüreğimizde ve beynimizde yer etti.

Ben İMO başkanlığı yaparken **Ürgüplü** de İMO İstanbul Şube Başkanıydı. Tanışmamız toplantılarla oldu. En sert geçenlerinde bile sözcükleri seçerek karşısındakileri kırmadan (ama bir yandan da ödün vermeksizin) konuşması toplantının havasını değiştirir, katılanları daha makul düşünmeye zorlardı. Bütün çalışmalarında bilimsel ölçütlerden başka ölçütü yoktu.

Ankara'ya son gelişinde hastanede yatarken, ölüme direnişinde de yine silahı bilimdi. Ayağı uyuşmuş hissetmiyordu ama beyni son derece sağlıklıydı. Hastalıkların (hele böylesi bir hastalığın) insanları zayıflatması, güçsüzleştirmesi yadırganmaz. **Ürgüplü** fiziksel olarak çok zayıflamıştı ama düşünsel olarak sapasağlamdı. Sormaya korkuyorduk ama, onun kaçınılmaz sonu bildiğine eminim. Buna rağmen çok sıkı durdu. Böylesine kuvvetli olmayı başarabilmek, ölüme aldırış etmeden yaşamaya ve üretmeye çaba göstermek için insanın **Ürgüplü** gibi kendine, yaptıklarına, söylediklerine, inandıklarına güven ve saygı duyması gerekir. Bunlarda en ufak bir ikircikilik insanın ölüme direnmesinin kırılmasına, çok çabuk pes ederek pişmanlık duyguları içinde yenilmesine neden olur.

İşte sevgili **Ürgüplü**'yü Hacettepe Hastanesi'nden son kez İstanbul'a yolcu ederken aklımdan geçen birçok şeyden bence en önemlisi: **Ürgüplü** ölüme yaşayarak ve üreterek direndi çünkü yaptıkları, söyledikleri ve inandıkları hakkında en ufak bir şüphesi yoktu. Yukarıda onun için "sonuna kadar bilimsel" nitelemesini kullanmamın nedene de işte buydu.

Tanışıklığımız kısa sürdü, ama olsun. **Ürgüplü**'yü tanıma olanağım oldu ya...Sevgi sana, saygı sana sevgili dostum.

(*) ODTÜ İnşaat Mühendisliği Bölümü Öğretim Üyesi, İnşaat Mühendisleri Odası (İMO) Eski Genel Başkanı.

İÇİNDEKİLER

KAPAK
KURAN MUTLAK MI?
- **Hasan Aydın**
  İslam dinsel bildirileri 'mutlak' mı? 14
- **Doğu Perinçek**
  İslam ve uygarlık 20

Renan Pekünlü
'Kendi üzerimde dinsel veya bilimsel otorite tanımıyorum!' 22
Dr. Tolga Ersoy
Epilepsi ve Dostoyevski 24
Ahmet İnam
Haber denen muamma 27
Prof. Dr. Gürhan Tümer
Kent ütopyaları 28
Doç. Dr. Korhan Kaya
Hindu inancında cehennem betimlemeleri 32
Kürşat Başdemir
Hitit mitolojisi 34
Av. Ayhan Korkmaz
Cinsel ahlak, bekaret ve ilk gece hakkı 36
Yıldız Cıbıroğlu
Gökyüzünü okuyarak yazıyı bulan kadınlar 37
Tansu Bele
Edebiyatımızda kadın 40
Prof. Dr. Korkut Yaltkaya
Biyo-ritim nedir? 42
Prof. Dr. Ali Nesin
Matematik Sohbetleri 44
Prof. Dr. Şafak Alpay
Yine üçgensel sayılar 45
Ramazan Karaçalı
İletişim ağları ve Internet 46
İlhami Türkdoğan
Yazılım geliştirmede farklı olamayan ne? 48
Doç. Dr. Yücel Çağlar
Yeşillemel "Anayasal" ormansızlaşma 49
Firdevs H. Gümüşoğlu- Nesrin Timur
İz Bırakanlar Teorik fiziğin neferi:
Prof. Dr. Fikret Kortel 50
Yayın Dünyası 54
Ana Karnındayken Mustafa Arslantunalı 56
Merak Ettikleriniz 57
Çocuk ve Bilim 58
Zeka Oyunları 60
Briç 61
Satranç 62

Dergimizi yüzbinler okumalı

Sevgili Bilim ve Ütopya,

Derginizle (dergimizle) beş ay önce tanıştım ve çok beğendim. Ben 15 yaşında bir öğrenciyim ve bilime meraklıyım. Fakat fen ve matematik derslerimiz İngilizce olduğu için yeteri kadar bilimle uğraşamıyoruz.

Dergimizi okurken çok değişik değerli bilgiler öğreniyoruz. Halkımızı bilinçlendirmeye çalıştığınız için çok teşekkür ederim. Fakat büyük bir çoğunluk tarafından bilinmiyoruz. Dergimizi 10-15 bin kişi değil de yüzbinler okumalı.

Sizden bazı isteklerim olacak:

Arkeoloji bölümlerinde verdiğiniz efsanelerin hepsi Ege'deki uygarlıkları kuran Yunanlı kardeşlerimizin efsaneleri. Sizden Doğu Anadolu'daki uygarlıkların efsanelerini de yayınlamanızı istiyorum. Örneğin, (en merak ettiğim) Demirci Kawa ya da Urartu efsaneleri gibi.

Lütfen ortaokulda öğretilen konular hakkında yazılar yayınlayın.

Sizden, Marksizm, Leninizm, Maoizm hakkında bilgiler, **Mao, Lenin, Marx**'ın, **Che Guavera**'nın hayatları hakkında bilgiler ve fikirlerinde ayrıldıkları noktaları yazmanızı istiyorum.

Haziran sayısında dergimizin kapağının güzelleşeceğini, bazı ekler vereceğinizi söylediniz. Çok sevindik. Ama umarım fiyatı çok artmaz.

Grup Yorum, Kızılırmak, Munzur, Şirvan Perver gibi sosyalist sanatçılardan söz eder, Manisalı gençler hakkında, **Metin Göktepe, Uğur Mumcu, Çetin Emeç** cinayetleri hakkında son bilgileri verirseniz seviniriz.

Lütfen İP, ÖDP, HADEP, EP, SİP gibi partilere seslerimizi iletin:

Hepinizin amacı aynı devrim ve sosyalist Türkiye. Seçim yaklaşıyor. Ufak görüş ayrılıkları nedeniyle ayrılmış olabilirsiniz. Fakat bu ayrılıkları devrimi yaptıktan, halkı bilinçlendirdikten sonra tartışalım. Eğer birleşirseniz, "oyum boşa gider" diyen milyonları da peşinize takar, yüzde 15 civarında oyla, alıp meclise girersiniz ve koalisyon ortağı olup çıkarsınız. Sonra fikirlerimizi halka anlatırsınız ve savaşı bitirip, Anadolu halklarını bir araya getirip tek başımıza iktidarı elde ederiz. Unutmamalıyız ki RP de sol sloganlarla başa geçti. Kurulan birliğin adı da "Sosyalist Blok" olur. Lütfen! Halk bunu istiyor.

Dergimizin aynı çizgiyi daha da geliştirerek, halkla da bütünleşerek uzun yıllar boyunca sürmesini diliyorum.

Emre Koca / Fethiye

Bilim ve Ütopya

Gökyüzü Sanat Ürünleri Ltd. Şti.
adına sahibi: Ferit İlsever
Yayın Yönetmeni: Ender Helvacıoğlu
Yayın Yönetmen Yrd: Firdevs H. Gümüşoğlu
Ankara Temsilcisi: M. Serhat Özyar
Tel: (0312) 210 23 45 E-posta: ozyar@rorqual.cc.metu.edu.tr
İzmir Temsilcisi: Şenel Ergin
Avrupa Temsilcisi: Alp Hamuroğlu
Tel: (0049) 612 07 118 Fax: 612 07 119
Ankara: Çağatay Keskinok, Emel Oybak, C. Can Bilgin, Ayşe Turak, Nejat Akfırat
İzmir: Orhan Bulunmaz, (0232 382 86 18) Meftun Bulunmaz ,Murat Argon
Sorumlu Yazışleri Müdürü: Nalân Mahsereci
İdare Müdürü: Metin Aktaş
Tanıtım ve Halkla İlişkiler: Nesrin Timur
Reklam Müdürü: Hadiye Gül
Muhasebe-Abone: Semra Önür
Teknik Sekreter: Muzaffer Usta

Yazışma adresi : Büyükdere Cad. No: 79 Bor Ap. Kat 5 Daire 10 Mecidiyeköy /İST.
Tel-Fax: (0212) 213 80 29-30
E-posta : ender-sd@feza.mam.gov.tr
Yönetim Yeri : Yol Sok. Polat Celil Ağa İşhanı K.5 Mecidiyeköy İstanbul
Basıldığı Yer: Seriler Matbaası
Dağıtım: BİRYAY A.Ş.

ABONE KOŞULLARI
6 Aylık: 1.200.000 TL. 1 Yıllık: 2.400.000 TL.
Avrupa ve Ortadoğu yıllık: 60 DM.
Amerika ve Uzakdoğu yıllık: 60 $

YURTDIŞI SATIŞ FİYATLARI
Almanya:5 DM Fransa: 18 FF İngiltere: 2.5 £ İsviçre: 5 Fr. Hollanda: 6 Fl.

Yurtiçi abone bedelleri için
Posta Çeki Hs. No: 1055136
Türkiye İş Bankası : Mecidiyeköy Şubesi, Hs. No: 1089 429660
Yapı ve Kredi Bankası : Osmanbey Şubesi Hs. No: 053497-3
Hesaplar **Metin Aktaş** adınadır.
Yurt dışı abone bedelleri için:
A. Coşkun:
Girokonto 6348 62-609 BLZ: 500 100 60 Postbank Frankfurt am Main

Derginin biçimi üzerine bir tartışma

Önce, değer bulup yazımı yayımladığınız için teşekkür ederim.

Ama buna yeterince sevinemedim bile. Biliyorsunuz, öksüz kaldık; kalbimizin bir tarafında bir boşluk hissediyoruz. 63. sayfamızı açıyoruz; gözlerimiz tanıdık bir köşe, aşina dostlarımızı ve tabii ki, sevgili **Uluçer** dostumuzu arıyor. Ama nafile... Çok önceleri gönderdiğim bir mektupta "Ben dergiyi okumaya 63. sayfadan başlayanlardan değilim" demiştim. Ama sevgili **Uluçer** bu, hiç bırakır mı? Bizi de bağlayıverdi, dergiyi tersten açmaya alıştırdı. Şimdi o güzel anılar, dostluklar, yazışmalar, hepsi geçmişte mi kalacak? Evet **Uluçer** haklı. Mesleği ve geleceği var ve hep bizim kahrımızı çekmeye kalkarsa, erken yaşlanır. Ama başka biçimde devam ettiremez miyiz? Hatta durumu müsait olan 63. sayfa ailesinden bir dostumuz bu işe, şu ya da bu biçimde soyunamaz mı? Keşke imkan olsa, içeriden biz üstlensek; ama iletişim imkanlarımız çok yetersiz. Çaresiz bekleyeceğiz, bir elin uzanmasını, 63. sayfanın yeniden canlanmasını. Sevgili **Uluçer**'e ve bizim kahrımızı epey çekip, emeği geçen **Nalan** hanıma selamlarımı iletiyorum.

Bu ayın Parantez'inde, okurlarla yapılan toplantıda, çoğunluğun, biçim değişikliği ve daha kaliteli bir teknik sunuş istediğini yazıyor ve yönelişin ana hatını koyuyorsunuz. Gözümde yeterince canlandırma yapabiliyorum. Ve bugünkü düzenin çok daha kaliteli, defalarca okumaya elverişli ve daha uzun ömürlü olduğunu düşünüyorum.

Geçen sene anketlerde okur çoğunluğu, olduğu gibi sürmesini istemişti, ama demek zamanla bıkkınlık gelmiş olmalı. Soruna gelenekçi ya da muhafazakar açıdan baktığım sanılmamalıdır. Tersine pragmatik ve deneyci yaklaşıyorum. İzin verirseniz biraz açmak istiyorum.

Bu yazıyı yazarken *Bilim ve Ütopya*'nın tüm sayıları (eski pazar eklerinin bir kısmı dahil) *TÜBİTAK Bilim Teknik*'in yeni tip tüm sayıları (315. sayıdan bu yana), eski tiplerin (1969'dan bu yana) epey bir kısmı ve *Cumhuriyet BT*'lerin tüm ciltleri (1989'dan bu yanaları 6'şar aylık biçimde biz ciltlettik) önümde duruyor. Kıyaslıyorum. Hangisi en okunaklı? (Yani kağıdı ışıkta parlayıp gözleri yormuyor; puntaları ve büyüklüğü arasındaki oranlama en dengeli, sayfa bütünlüğünü ve konunun aktarımını en kolay algılama mümkün oluyor?) Hangisi en dayanıklı? Tabii ki *Bilim ve Ütopya*. Gözümün önünde, somut; nostalji yapmıyorum. Ama pekçok okuyucunun tüketici, "medyatik", magazin modalarından etkilendiğini düşünüyorum.

Tahmin edebileceğiniz gibi, onyıllarca yayım çalışmalarının, basım tekniklerinin her türüyle uğraştık. Mağaralarda ojeyle kapatılmış yerli etamin kasnaklardan, her yıl değişen son model fotokopi makinelerine; hurufatlı kollu matbaadan, ofsete; daktilodan, ekranlı dizgiye kadar, edindiğimiz tüm tecrübelerin tek bir ortak hedefi vardı: Okura, mümkün olduğunca az kağıt kullanarak, en okunaklı, en dayanıklı, en kolay taşınır ve saklanabilir biçimi sunabilmek...

Bütün bu kriterler açısından bakıldığında *Bilim ve Ütopya* en rantabl konumdadır.

1) *Bilim ve Ütopya* tek formadır. Yeni biçim (100 sayfa üzeri) böyle olamaz. Yapıştırma olacaktır. *Bilim Teknik*'ler karşımda duruyor. Çoğunun içinden sayfalar, formlar sökülmüş dışarı sarkıyor. Tek forma ve tel baskı her zaman daha sağlamdır. *Savunma ve Havacılık* da nihayet tek formaya döndü de rahatladık. Bizim burası tüm periodikler açısından "sağlamlık test alanı"dır. Çünkü bir dergi ya da gazeteyi elden ele, ranzadan ranzaya onlarca kişi okur; o da yetmez diğer koğuşları dolaşır, yeniden arşive döner. İki sene sonra arşivden çıkar yeniden dolaşır. Örneğin *Bilim ve Ütopya*'nın 1994'deki ilk sayılarını geçenlerde istediler, tekrar başka koğuşa gönderdim. Hangi okurun dergisi bu kadar okunur, dolaşır, hırpalanır? İşte karşımda bizimkiler sapasağlam. Ama yapıştırma *Bilim Teknik* dergileri, içinden sayfa sayfa sökülmüş, bu kadar dolaşıma *Bilim ve Ütopya* kadar dayanamamış. Eski tek forma *Bilim Teknik*'ler sapasağlam.

2) *Bilim ve Ütopya*'nın bugünkü kağıdı, en kalitelidir. *Bilim Teknik*'nin kağıdında yazı okumak zordur, dolayısıla "kalite"sizdir. Örneğin, ben geceleri okur, sabah yatarım. Çünkü sessizliği ancak böyle sağlayabilirim. Bir florasan lambanın sadece bir yanından küçük bir duvar kesimine ışık düşürür, o ortamda gözlerimi yormak zorunda kalırım. Ama *Bilim ve Ütopya* okurken çok rahatım çünkü kağıt çok "kaliteli", hiç parlama yapmıyor. Ama *Bilim Teknik*'i okumak bir problem. Parlama yapmayacak açıyı bulmak için kıvranıp dururum. Öyle sanıyorum ki, *Bilim ve Ütopya*'nın kağıdı, şimdiki SEKA ürünlerinden. Eskiden, daha ince, sıkı ve az daha parlak Avrupa gazete kağıdı kullanırdık; o dahi göz yorardı.

3) *Bilim ve Ütopya*'nın sayfa büyüklüğü ile tırnaklı ve tırnaksız puntoları arasındaki ilişki ve denge, derginin içerdiği yazıların bilimsel ve düşünsel düzeyiyle tam bir uyum içerisindedir. Yani bu puntolarla bu sayfalar, resimlerle de rahatlatılarak dizildiğinde; ve biz de alıp dergiyi yaydığımızda, iki sayfada birden topluca gürüp, ara başlıkları aynı anda algılayabildiğimiz yazıyı konu olarak çok daha kolayca kavrayabiliyor, konuya hakim pozisyona gelebiliyoruz. Aynı derinlik ve yoğunluktaki konuları içeren yazıların *Bilim Teknik*'de (yani aynı puntolarla ve daha küçük sayfalarda) kavranması daha zor oluyor. En başta, konunun başı bir sayfada, devamı diğerlerinde kalıyor. İki sayfada konu bütünlüğü sağlanamıyor. Durmadan sayfa çevirmek gerekiyor, o zaman da konsantrasyon bozuluyor. Örneğin, *Bilim Teknik*'in forum sayfaları, çok küçük puntolarla bu bütünlüğü sağlıyor, ama benim gibi müptelasından başka kim göz yorar ki? Bir örnek vereyim: *Bilim Teknik*'lerin birinde **Yalçın Koç**'un "Kuantum Felsefesi" üzerine bir yazısı var. Derinliği var ve iyice anlamak, üstünde düşünmek istiyorum. Ama yapamıyorum, gözlerim yoruluyor, konuya baştan sona dikkat yoğunlaştıramıyorum. Şöyle söyleyebilirim: Parlak, sert kuşe kağıt okurun konuya ısınmasını engelliyor, hep geri püskürtüyor, sadece yüzeysel geçişlere izin veriyor; artistik patinajın buz pistini andırıyor, üzerinden kayıyor, içine dalamıyorsunuz. Ama bizim "sevgili" üçüncü hamurumuz sıcaklığı ve ikramı sağlıyor, bizi çekiyor. Kuşe kağıt magazine yakışıyor, bilimsel değil. Ya da *Bilim Teknik*'de çok önemsediğim, Mazeskopik ve Kuantum Optiği üzerine çalışmalar. O kadar çok sayfaya yayılıyor ki, topluca göz önüne getiremiyor, yeterince nüfuz edemiyorum. Halbuki o yazılar 21. yüzyıl düşünsel yöntemleri ve felsefi bakış açılarından önemli ipuçlarını taşıyor. O yazıları *Bilim ve Ütopya*'da okumak daha kolay olurdu. Örneğin Sayın **Tekin Dereli**'nin "Kuantum Fiziği" dosyasını *Bilim ve Ütopya* düzeni, kolayca algılanabilir biçimde sunabiliyor.

Scientific American, ya da yayımlandığı dönemde, Türkçesi, *Bilim* dergisinde de aynı sorun var. Dergi ebadı, puntolar uygun, ikili sayfa düzeninde konunun yeterli bölümü güzelce yerleştiriliyor; ama kuşe kağıt bütün "ihtişam"lı parıltısıyla ilgi odağı oluyor, konu geride kalıyor.

Temel sorun şurada odaklanıyor: Okurlar *Bilim ve Ütopya* dergisini hangi amaçla alıp okuyorlar? Ya da *Bilim ve Ütopya*, tirajını *Bilim Teknik* düzeyine çıkarmayı hedeflemeli mi?

Benim görüşüm: *Bilim Teknik* bir popüler, bilimsel magazin dergisidir. *Bilim ve Ütopya* ise, başlı başına bir "özgür üniversite"dir. Sadece öğretim, tanıtım değil, araştırma ve düşünce alışverişi içinde üretim de yapar. Pekçok yazı, konunun ilgilisi okurlar tarafından, defalarca okunur; ders gibi çalışılır ve referans alınır. Ya da benim için böyledir. Örneğin en başta Sayın **Rennan Pekünlü**'nün yazıları... Einstein'cıların geliştirip tepemize oturttuğu Büyük Patlamacı felsefi ve ideolojik disipline karşı geliştirdiğim 10 yıllık teorik-felsefi tavrın bilimsel dayanaklarını pekiştirme olanaklarımı Sayın **Pekünlü**'nün yazılarıyla, özellikle de "Plazma Evreni" üzerine öğrettikleriyle buldum. Ya "Gözlemsel Çalışmalara Konan Dinamit" yazıları. 20. yüzyıl biliminin, hem emperyalist dünyada, hem de sosyalizm cephesinde yaşamakta olduğu derin krizin düğüm noktaları, bu yazı kadar açıkça ortaya konmamıştı. Getirilen yaklaşım, tüm tartışılır yönleri ile birlikte, pusulamızı, yönümüzü bulmamıza yardımcı oluyor. Ve ben o yazıları (**Cemal Yıldırım**'ın cevabını) 3-4 ayda bir, döner döner yeniden okurum.

Hele Sayın **Ahmet İnam**'ın yazıları... Bilimsel-felsefi süreçe 20. yüzyılda artık iyice unutulan, yeni bir soluk, yeni bir yöneliş getiriyor. Meteryalist felsefi yaklaşıma sevgiyi katıyor, "gönül penceresinden" bakıyor. İnsanı insan yerine koyuyor. Sayın **İnam** ne der bilmiyorum ama, **Rudolph Bahro**'nun "Dinsellik" değil, "Tinsellik" dediği şey bu. Evet çoktandır unuttuğumuz bir gerçek, ama materyalist marksist bakışa göre de, insan yalnızca maddi varlık değil, onun ötesi, maddi yapısından kaynaklanan ruhsal dünyası var ve çok zengin. Hiçbir bilimsel disiplin, hiçbir toplumsal sistem, edebiyatla sanatla kendini üreten insan ruhuna dayanmadan, bir yere varamaz.

Ve diğer tüm yazarlarımız. Sayın **Buze**, Sayın **Ansal**, Sayın **Ergin** ve diğerleri... Bütün bunlar, bir bilimsel magazin dergisinin düzeyine sığamaz. Örneğin bir *Scientific American* bile, *Bilim ve Ütopya* yanında, bana çok yavan geliyor. Şöyle bir bakıp geçiyorum. Ancak bir-iki yazıya derinleşiyorum. Ama dediğim gibi *Bilim ve Ütopya*, her sayfasıyla "özgür üniversite". Böyle bir yayın *Bilim Teknik* gibi 100 bin ortalama tiraj, bulamaz, bulmamalıdır. Buluyorsa düzeyini düşürüyor, "popülerleşiyor" demektir. Türkiye sosyalist hareketinin ise, 30 yıldır yakasını kurtaramadığı şeydir, popülizm. Düzeyler ve derinlikler popülerlik hevesiyle vulgarize edilmiş, dibe oturmuştur. Önerim: *Bilim ve Ütopya* düzeyini korumalı, kendine uygun 20-25 binlik tirajı hedeflemeli (çok güzel bir rakam); ama Bilim ve Ütopya Vakfı, bunun ötesinde bir popüler bilim dergisi çıkarmaya yönelebilir. TÜBİTAK'ın yeniden gericileşmeye yöneldiği bir dönemde, teknolojik içeriği de yoğunlaşan böyle bir bilimsel dergi alternatifi tutar.

Bunca işinizin arasında, daha fazla meşgul etmeden mektubumu bitiriyorum. Dergiye emeği geçen herkese selamlarımı iletiyorum.

Ergun Adaklı

Tüm bilgiler Kuran'da varken...

Sayın **Burçay Anger**,

"Ölü Gömme Adetleri" konusunda yazdıklarınızı iki kez okumama rağmen inancınızın yönünü anlayabilmiş değilim. Siz ölümden sonraki hayata, cennete, cehenneme inanan siriyseniz, daha doğrusu Kuran'ı kabul eden biriyseniz anlatmak istediğinizi gayet anlaşılır ve en hikmetli bir şekilde Kuran'la anlatabilirdiniz. Kuran evrenin ve insanın yaratılışlarıyla ilgili gerçek bilgileri veriyor, ahiretle ilgili son derece açıklayıcı tasvirler yapıyor. Okumadıysanız, okumanızı öneririm. O zaman belki **Nazım Hikmet**'in din dışı teorilerine karşı bakış açınız değişebilir.

Sonuç olarak **Nazım Hikmet**'in dizelerine Kuran'dan bir ayetle karşılık vermek istiyorum: "O inkar edenler görmüyorlar mı ki (başlangıçta) göklerle yer, birbiriyle bitişik iken, biz onları ayırdık ve her canlı şeyi sudan yarattık. Yine de onlar inanmayacaklar mı?" (Enbiya; 30)

Bertan Doğueri / İstanbul

Ütopya Yarışması açalım

Bir önerim var: Ülkemizde ütopya kavramı pek gelişmiş değildir ve bu nedenle de, bizde, Batı'dakilere benzeyen ütopyalar yazılıp çizilmemiştir. Acaba, "*Bilim ve Ütopya*"nın bu boşluğu doldurmasını düşünmez misiniz? Bu amaçla, derginin bir ütopya yarışması açmasını düşünmez misiniz? Eğer düşünürseniz, konusu, zamanı, biçimi, jürisi konularında size yardımcı olabilirim.

Prof. Dr. Gürhan Tümer
(Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi öğretim üyesi)

Bilim ve Ütopya genç kuşaklar için bir şans

Uzun süredir *Bilim ve Ütopya* okuru olduğum halde (her sayısını okuduğum söylenemez ancak içerik olarak ilgimi çeken sayılarını) size ilk kez yazıyorum. 1965 Kars doğumlu bir işçiyim (marangoz).

16 yaşımda *Cumhuriyet* Gazetesi ile tanışmam sayesinde okuma alışkanlığı edindim, ilerici ve bilimsel düşünceyle tanıştım. Bunun doğal sonucu olarak çeşitli bilimsel, sanatsal ve politik kitaplarla tanışarak bilgilenme ve birey olma sürecim başlamış oldu. Özellikle *Cumhuriyet* gazetesinin *Bilim Teknik* eki ilk dönemlerde benim bilime olan ilgi ve merakımı geliştirerek, yönümü bilimsel dünya görüşünden yana çizmemde çok etkili oldu.

Bilim ve Ütopya çıktıktan sonra her sayısını olmasa da içerik bakımından ilgimi çeken sayılarını alarak, *Bilim ve Ütopya* okumaya başladım. Ekonomik durumum elvermediğinden şu ana kadar abone olamadım. İnsan işte mazeret üretiyor. Halbuki yılda bir defa verilecek olan bu abone parası lira lira bile biriktirebilir.

Bugün gerek dünyada, gerekse ülkemizde herşeyin yozlaştırıldığı, ilkel milliyetçi duyguların ve dinsel bağnazlığın tırmandırıldığı bir ortamda ülkemizde *Bilim ve Ütopya* gibi bilimsel bir yayının olması hem sevindirici hem de özellikle genç kuşakların kendilerini yetiştirebilmeleri için şanstır. İnsan emeğinin ve insan aklının özgür olabilmesi için, toplumlarda özgür ve çağdaş bireylerin çoğunluğa ulaşmasının şart olduğuna inanıyorum. Bu da ancak insan yetiştirecek insanların yetişmesi ile ve insan yetiştirecek kurumların ve amaçların varlığıyla mümkün olacaktır. *Bilim ve Ütopya*'nın ülkemizde böyle bir amaç ve çaba içinde olduğuna inanarak, ben de abone olarak bir katkı sunmak istiyorum.

Biliyorum *Bilim ve Ütopya*, sanat dergisi değildir, fakat felsefi içerikli olduğu için bir şiirimi gönderiyorum. Bu dörtlük *Bilim ve Ütopya*'nın Mayıs 97 sayısındaki ölüm üzerine yazılan makaleleri okuduktan sonra, kafamda oluşuverdi.

Sonrası yok / Öncesizliğin / Ve / Öncesi yok / Sonrasızlığın / Doğmadan öncesi gibidir / Öldükten sonrası.

Hoşça ve dostça kalın.

İbrahim Göller / İzmir

İdealizmle mücadele çağdaş bilimci olmanın gereğidir

Yakın tarihe kadar Bilim ve Felsefe dünyası başta burjuva ideolojisi olmak üzere her türlü gerici, dinsel güçlerin gerçek anlamda korku alanı idi. Bugün aynı şeyi söylemek çok güç. Çünkü, Felsefi İdealizm kapsayıcılığındaki mistik gelenek ile Öznelcilik, Bilinemezcilik ve Yeni Pozitivizm gibi akımlar bilim ve felsefe dünyasına tam anlamıyla hakim durumdalar. Bunlar, salt burjuva ideolojisini güçlendirmekle kalmıyor, dini eğitim ve tarikatlara da taze kan taşıyorlar. Bu arada dinci ya da burjuva bilimciler de durumlarını titizlikle pekiştirmekte, materyalist bilim anlayışının ölümünü ilan etmekteler. Hatta bugün bu ideolojileri savunanlar, durumlarının bir daha yıkılmayacak kadar güçlü olduğuna içtenlikle inanmış durumdalar. Öte yandan solda düşündüğünü sanan kimi yazarların İdealizme sempati beslemeleri de dincilerde ve burjuva ideologlarında böyle bir güven doğmasına elverişli bir ortam yaratmaktadır.

Günümüzde bir taraftan, bilimlerde devrimsel bir atılım (özellikle parçacık fiziğinde) yaşandığı iddia ediliyor, diğer taraftan, din ve yobazlık (ruh çağırma, falcılık, medyumculuk, tarikatçılık, vs.) toplumları derinden sarsıyor. Bu bir paradokstur ve bilimlerin yoz emperyalist kültürün bir parçası durumuna getirildiğinin göstergesidir. Materyalistler yanlızca sınıf mücadelesi alanında değil, bilimsel çalışmalar alanında da geri düştüler. Emperyalizm dünyayı kedi "av alanı" haline getirdi. Kuşkusuz emperyalist mezbelede özgürlük çiçekleri değil, tarikatçılar beslenecektir.

Oysa; Rönesans, Aydınlanma ve 19. yüzyıl bilimleri materyalist düzeyde ilerliyordu. Aydınlanmanın 'aklı'nı eleştiren **Kant**'ın açtığı yolda, **Hegel**'in dünyaya "yeniden" çağırdığı "sonsuz ruh" günümüzde yeni türevleriyle insanlığı derinden etkiliyor. Bu yüzden Felsefi İdealizme karşı, Felsefi Materyalizmi ve Diyalektiği geliştirmek zorunluluk oluyor. Çağdaş bilimsel ve teknik gelişimin besleyiciliğinde çok yönlü bir cephe savaşına girişilmelidir. Bu savaşı "çağdaş bilim yaratıcısı" bilim insanlarından bekleyemeyiz. Çünkü, büyük kısmı "sistemle" bütünleşmiş; bir kısmı uzman kişiliği dışına çıkıp İdealizmin tahribatını görmüyor. İyi niyetli az sayıdaki bilimciler de yetersiz kalıyor. Bilim insanları gericiliğe karşı yeni buluşlar kazandırıyorlar. Ama iş onu yapandan ayrılmaz: Bilimciler sistemin ideolojisi ve inançlarına uygun teorilerle bilimsel sonuçları yorumluyorlar ve sisteme aykırı düşünceler gelişemiyor. İdealizmin Ampirizm (görgücülük) Agnostisizm (bilinemezcilik) gibi akımlarının yeni bir türevinin dışına çıkamıyorlar. Bilimler ne kadar gelişirse gelişsin bilinemezci, öznelci ve pozitivist yorumların "sonsuz ruh"u güçlendirmekten öte bir işevi olmuyor. Parçacık (parçacık) fiziği böylesi öznel idealist yorumların hakimiyeti altındadır. Parçacık etkilerinin materyalist yorumları ise bilinçli olarak çarpıtılmaktadır.

Aynı İdealizmi Big Bang (Büyük Patlama) kuramında görüyoruz. Bu teoriyi Tanrı'yı kanıtlama adına, ilk ortaya atan kişi bir papaz olan **Lamaitre**'dir. Buna göre evren önce Tanrı iradesinde yoğun enerji dolu bir kozmik yumurta idi. Tanrı emri ile bu yumurta patlar ve genleşir: Önce evren, sonra soğumanın etkisi ile evrenin cisimleri oluşur. Birgün genleşme duracak, evren büzülerek kendi üstüne kapanacak ve bitecek: Hıristiyanlığın Tanrı'dan geldik Tanrı'ya gideriz anlayışı. Bilimin Tanrı'yı keşfettiği uydurmasının tanınmış yayın organlarında bile manşete çıktığı bir devirde, bu teoriler dinci ve burjuva ideologlar tarafından durmadan pohpohlanıyor. Uzaydaki her büyük patlamayla birlikte insanlık "sonsuz ruh" ile bir kez daha tanıştırılıyor. "Kara delik" teorisi de benzer bir yorumla ele alınır. Bir yıldız patlayıp (süper nova) kendi merkezine yıkıldıktan sonra (kuasar) karadelik oluşur ve deliğe düşen maddeler çekim etkisi sürmekle beraber yanar, yiter kaybolurlar. Kısacası bu yaklaşımlarda bir "yaradılış" bir de "mahşer" vardır; dinseldir; çıkarcı yaklaşımdır. Her şey bir patlama ya da ölümle açıklanıyor. Dünyada nasıl tekelci kapitalizm (emperyalizm) varsa evrende de tekelci bir patlama ya da tekelci, her şeyi yutan bir karadelik yaratıyorlar. Bunu açıklarken Genel Görelilik ve Partikül Fiziğinden yararlanıyorlar. Oysa insanlık, 2500 yıldır evrende maddelerin zorunluluk sonucu çarpıştığını, yapıştığını, birleştiğini biliyor (**Demokritos**). Uzay gözlemleri karadelik denen cisimlerin büyümediğini, kendi kendine yok olduğunu, evrenin kendini yeniden ve yeniden ürettiğini ortaya koyuyor.

Görelilik Teorisi ve Partikül Fiziği evrensel ve maddesel bir takım olaylara verilmiş insansal isimlerdir; geçicidirler: Bugün doğru yarın yanlıştırlar. Önemli olan insansal iradenin dışındaki evrensel ve maddesel hareketin objektif devamlılığıdır.

Genetik biliminde de "yaratılış öyküleri" yerle bir edildiği halde İdealizm kılıf değiştirip her şeyi genlere indirgeyen bir yaklaşımla kendini yaşatma çabasındadır. İnsanı genlerin belirlediği, genleri bozuk olanların toplumda anarşi çıkardıkları ve uyumsuz oldukları tezi emperyalizmin politikasına uygundur ve milyarlarca dolar yatırımla İnsan Genomu Projesi hatta Nobel Sperm Bankası Projesini hayata geçirmekteler. Oysa "insan nasıl yaşarsa öyle düşünür", genler insana bir özellik katsa da önemli olan kişinin sosyal ilişkileri ve aldığı eğitimdir, genler ikincildir.

Günümüzde çağdaş insan olmak, bilimlerde İdealizme kaşı mücadele ile mümkündür. Bütün dünyada tarikatların yükseldiği bir devirde çağdaş insan bunun zorunluluğunu kavramalıdır. Ve yakın gelecekte, hem uzay çalışmaları, hem Kuantum Fiziği, hem de Biyoteknolojide dev adımlar beklemek gerekiyor.

NOT: Dergide biçim değişikliği, herşeyin görüntüye indirgendiği bir devirde olumlu, ama dergicilik iletişim araçlarının çok geliştiği bir ortamda gittikçe daralıyor, görsellik ön plana çıkıyor... Bir "yapay zeka"nın gerçek zekayı yendiği, insanların interneti, basını, televizyonu, telefonu, radyoyu, çağrı cihazını tek bir bilgisayar ekranında izlediği bir dünyada da, insanlar tercihlerini fenomenler dünyasından yana kullanıyorlar. İyi çalışmalar dileği ile selamlar.

Bayram Kaya

Bilim ve Ütopya, toplumsal sorunlara doğru çözümler için bilgi üretiyor

İnsanoğlu binlerce yıldan bu yana varoluşunun nedenini sorgulamış ve bu arayış ona doğada üstünlük olanağı sağlamıştır. Kendisi de doğanın bir parçası olan insanoğlu, doğayı bilinçli bir tavırla değiştirebilen tek varlıktır. Bu özelliği doğada ayrıcalıklı bir yer edinmesine yetmiştir. Dünyaya egemen olmuştur. Artık, bu da yetmemektedir. Uzayın keşfine çıkmıştır.

Ama tüm bu anlatılanlar, insanoğlunun ulaştığı aşamanın yalnızca bir boyutudur.

Uzay çağını yaşamak isteyen insanoğlunun, ortaçağ karanlığını yaşayan insanoğluna gereksinmesi vardır. Açlığa, yoksulluğa, savaşlara gereksinmesi vardır. Tanrı'ya itaatsizlik ederse, bir gün bir tufanla cezalandırılacağına inanan insanoğluna gereksinmesi vardır.

Kısacası, bir yanıyla yetişkinlik çağını yaşıyorken bir başka yanıyla emekleme çağındadır.

Tüm bilimsel-teknik gelişmelere karşın, değer yargıları, biyolojik reflekslerinin esareti altındadır. Kendisine atfettiği tüm olumlu "insani" özellikleri, yaşamına yeterince yansıtmamaktadır.

Bilim ve Ütopya dergisini okurken sürekli bu gerçekliklerle boğuştuğumu farkediyorum.

Bilimsel gelişmeler, ilgi alanımın odağında yer almıyor. Sözgelimi, moleküller biyoloji alanındaki yeni buluşlar, üzgünüm ama, beni hiç ilgilendirmiyor.

Bilim ve Ütopya son bilimsel gelişmelerin tartışıldığı bir arena sunmuyor okuyucusuna. Bugünün toplumsal değer yargılarını doğrudan etkilemeyecek olan gelişmelere yer verilmiyor. Ama dünü ve bugünü, geleceğe ışık tutan bir projektör olarak kullanıyor. Toplumsal sorunların doğru tanımlanabilmesi ve doğru çözümler için bilgi üretiyor.

Derginizi bu nedenle seviyorum.

A. Kadir Sav
(Sayıştay Uzman Denetçisi)

1. Ulusal Sıvıhal Fiziği Toplantısı yapıldı

6-7 Haziran 1997 tarihlerinde İstanbul Üniversitesi Baltalimanı tesislerinde 1. Ulusal Sıvıhal Fiziği Toplantısı yapıldı. Günümüzde fizik bilimi içinde önemli bir yere sahip olan sıvıhal fiziği konusunda, sıvıların düzensiz yapıya sahip olmalarından kaynaklanan zorluklardan dolayı başlangıçta akışkanlar fiziği gibi iri ölçekli kuramlarla çalışıldı. Yüzyılımızın başında atom fiziği, istatistik fizik, kuantum fiziği kuramlarının gelişmesine koşut olarak sıvıların ufak ölçekli kuramları geliştirildi. Özellikle son yıllarla deneysel yöntemlerdeki ve bilgisayarlardaki hızlı gelişme birçok bilim dalında olduğu gibi sıvıhal fiziğinin de yaygın olarak çalışılmasına yardımcı oldu.

Ülkemizde ise bu gelişmelere koşut olarak yurt içindeki ve yurt dışındaki bilim insanlarımız tarafından sıvıhal fiziği çalışmaları yapılmaktaydı. Birinci kuşak olarak adlandıracağımız bu bilim insanları ülkemizde sayıları 10'u geçen doktora öğrencisi yetiştirmiştir ve bu sayı bu konuda yapılan yüksek lisans çalışmaları da göz önüne alındığında katlanarak artmaktadır. Türkiye'de sıvıhal fiziği, günümüze kadar genel fizik anabilim dalı altında çalışıldı. Gelecekteki bilimsel yönelimler göz önüne alındığında fiziksel-kimya, biyofizik, plazma fiziği gibi bilim dalları ile kesişim alanları olan sıvıhal fiziği konusunda birbirinden bağımsız çalışan bilim insanlarımız, ülkemizde yeni gelişmekte olan bu alanda daha verimli sonuçlar alabilmek için 1. Ulusal Sıvıhal Fiziği Toplantısı yaptılar. Toplantıya Prof. Dr. **Oktay Sinanoğlu**, Prof. Dr. **Mehmet Tomak**, Prof. Dr. **Zehra Akdeniz**, Prof. Dr. **Bekir Karaoğlu**, Prof. Dr. **İdris Gümüş** gibi birinci kuşak sıvıhal fizikçileri ile sayıları 20'yi geçen ikinci kuşak sıvıhal fizikçileri katıldı. Toplantı iki gün sürdü, birinci ve ikinci

gün öğleye kadar bildiriler sunuldu, ikinci gün öğleden sonra "Türkiye'de Sıvıhal Fiziği" konulu yuvarlak masa toplantısı yapıldı. Sıvıhal fiziğinin günümüzdeki durumunun ve gelecekte neler yapabileceğinin tartışıldığı dört saatten fazla süren toplantıda aşağıdaki kararlar alındı:

1) Sıvıhal fiziği Türkiye'de yeni gelişen bir bilim dalı olduğundan bu alandaki terimlerin Türkçelerinin kullanılmasına özen gösterilmesine ve Türkçe'ye yabancı dillerden bulaşmış terimlerin Türkçe karşılıklarının konuya egemen kişiler tarafından bulunup bir kitapçık halinde toplanmasına karar verildi ve bu çalışmaları yürütmek için Prof. Dr. **Oktay Sinanoğlu** başkanlığında bir kurul oluşturuldu.

2) Kasım veya Aralık 1997 tarihinde bir gün sürecek bir toplantı yaparak günümüzde dünyada sıvıhal fiziği konusunda yapılan çalışmalar değerlendirilerek, ülkemizde bu konuda öncü olacağımız çalışmaların belirlenmesine karar verildi.

3) 1998 yılında üniversitelerimizdeki eğitim-öğretim arası göz önüne alınarak tarihi belirlenecek olan bir ulusal sıvıhal fiziği yaz okulunun Kaş ya da Kıbrıs gibi bir yerde yapılmasını karar verildi.

Bir-iki yılı alacak olan bu çalışmaların yürütülmesi için Prof. Dr. **Zehra Akdeniz** başkanlığında bir düzenleme kurulu seçildi.

Doç. Dr. Hasan Tatlıpınar
(Yıldız Teknik Ünv. Fen-Edebiyat Fak. Fizik Bölümü)

1. Türkiye Sokak Çocukları Sempozyumu yapıldı

7-8 Haziran 1997 tarihinde Türkiye Sokak Çocukları Vakfı'nın düzenlediği I. Türkiye Sokak Çocukları Sempozyumu İstanbul'da yapıldı

Sempozyuma sokak çocuklarına yönelik çalışmalar yapan ya da bu konuya ilgi duyan çeşitli kurum ve kişiler katıldı.

Sempozyumun amacını, sokakta yaşayan çocuklar sorununu enine boyuna tartışmak, kamuoyunun ilgisini çekmek ve bu konuda çözümler üretmek olarak özetliyebiliriz.

Sempozyumda öncelikle 'sokak çocuğu' kavramı üzerinde duruldu. Bu kavram üzerinde ortak görüş olmadığını belirten konuşmacılar, çocukların içinde bulundukları sorunlara getirilecek çözümün, kavramın doğru tanımlanmasıyla mümkün olabileceğini belirttiler. Çocukların sokağa gelme nedenlerini; kırdan kente göç, hızlı kentsel büyüme, işsizlik, artan yoksulluk ve aile çözülmeleri olarak özetlediler. Doç.Dr. **Sevil Atauz**, sokak çocuklarını aileleriyle ilişkileri bakımından üç gruba ayırdı:

"Bunlardan bir bölümü, giderek güçleşen yaşam koşullarında ailesinin geçimine katkıda bulunmak için sokakta çalışan çocuklardır. Bu çocukların pek çoğunun aile desteği ve koruması vardır. Sokaktaki ikinci grupta yer alan çocukların aileleriyle ilişkileri gevşemiş ancak tümüyle kopmamıştır. Çocuklar ya başka kentlerden büyük metropollere çalışmak için gelerek yaşam mücadelesi vermekte ya da evden kaçarak günün önemli bir bölümünü sokakta geçirmektedir. Aile denetimi ve korumasından yoksun olan bu çocuklar, üstünde önemle durulması gereken bir risk grubudur. Üçüncü grup çocukların aileleriyle ilişkileri bütünüyle kopmuştur. Aileden kovulan, yahut kaçan bu çocuklar, sokak yaşamıyla tamamen bütünleşmişlerdir. Genellikle kentte gruplar halinde varlıklarını sürdürürler. Okul ve aileleriyle ilişkileri kopmuş, toplum dışına itilmişlerdir. Sokak çocuklarına ilişkin Uluslararası Literatür, birinci grubu 'sokaktaki çocuklar', üçüncü grubu 'sokağın çocukları' olarak tanımlar. İkinci grup ise geçiş süreci olarak görülür."

Ayrıca sokakta yaşayan çocukların yaş ortalamasının ülkenin gelir seviyesine bağlı olarak küçüldüğüne yahut yükseldiğine, fakat problemin Güney ve Doğu ülkelerine has olmadığına ve çok gelişmiş olduğu bilinen Amerika'da sokakta yaşayan 40.000 kişi olduğuna dikkat çekildi.

UNICEF temsilcisinin de belirttiği gibi, çeşitli ülkelerde çocukların sokaklara gelme sebepleri çok farklı, ancak ihtiyaçları olan şeyler hep aynı: Sevgiye, güvene ve ilgiye ihtiyaçları var.

Bu çocukları sokakta birçok tehlike bekliyor: Sokağın sağlıksız olması yüzünden bulaşıcı ve ölümcül hastalıklara açıklar. Ayrıca sokakta cinsel istismara uğradıklarından, seksüel yolla bulaşan hastalıklara da yakalanma riskleri var.

Çocukları sokakta bekleyen tehlikeler bununla bitmiyor. Çocuklar sokakta birebir şiddetle karşı karşıyalar, kaçırılma, öldürülme, organ nakli gibi. Çocuk bu tür tehlikelerden dolayı yaşamını tek başına sürdüremeyeceğinden, bir gruba dahil oluyor. Bu gruplar arasında da uçucu ve uyuşturucu madde kullanımı çok yaygın, vücutlarında açtığı tahribat büyük, uçucu maddeler konusunda istatistikler ürkütücü. Uçucu maddeler hakkında bilgi veren katılımcılar, uçucuların vücutta yol açtığı iyileşmesi güç hasarları anlattıktan sonra, bunun bir dünya problemi olduğuna, sanıldığı gibi sadece yaşamını sokakta geçiren çocuklara mahsus bir bağımlılık olmadığına, anne ve babasıyla yaşayıp, okula giden çocukların da uçucu maddeleri yoğun olarak kullandıklarına, madde bağımlılığı başladıktan sonra sokağa yöneldiklerine dikkat çektiler. Dr. **Mazlum Çöpür**, uçucu madde kullanımının sanayinin gelişmesiyle 1950 yıllarında ABD'de ortaya çıktığını, yasadışı olmadığı ve günlük kullanıma açık olduğu için gittikçe yaygınlaştığını ifade etti.

Çocuğu sokakta bekleyen tehlikelerden biri de suça teşvik edilmek yahut günlük ihtiyaçlarını karşılayabilmek için suç işlemek. Elbet suç işleyen çocuk da mağdur. Çocuk mahkemeleri uzmanlık mahkemeleri, hakim olmanın birçok ön koşulu var, fakat savcının uzman olmamasının ve çocuğun mahkemeye gelinceye kadar karşılaştığı hiç kimseyle iletişim kuramamasının büyük problemler çıkardığını belirten Av. **Şerife Oktay**, söz konusu bir sokak çocuğu ise iletişimin çok daha güç olduğunu anlattı. Doç. Dr. **Aydın Gülan** ise özel çocuk yasalarına ihtiyaç duyulduğunu, düzenlemelerin yetersiz kaldığını ve çocuklarla ilgili Anayasamızda gayet olumlu maddeler bulunduğu halde bunların anayasal bir temenni olarak kaldığını belirtti.

Sempozyumda üzerinde durulan konulardan biri de Medya ve Çocuk ilişkisiydi. Özellikle televizyon ve çocuk ilişkisini irdeleyen Doç. Dr. Mügen İlnem çocuğun gelişiminde televizyonun büyük bir rol oynadığını, lakin televizyonun kendini tekrar etmeye başladığı noktada çocuğu olumsuz yönde etkilediğini, televizyonun zamanla, ailenin, baba ve anne figürünün yerini aldığını söyledi.

Medya konusunda konuşmacıların hemfikir olduğu husus, sokak çocuklarının medyada olumsuz şekilde teşhir edilmelerinin sakıncalı olduğuydu. Uyuşturucu kullandıkları, suç işledikleri, düzensiz yaşadıkları türünden haberlerle çocukları toplumdan daha da dışlamak, bu sorunumuzun Brezilya boyutlarına varmasına yol açar denildi. Konuşmacılar, sokak çocuklarının tek başına toplumu tehdit eden bir sorun olmadığını, bu çocukların büyük bir sorunun göstergesi, zincirin bir halkası olduklarını vurguladılar. Toplumu çocuklardan korkutmamak, yabancılaştırmamak gerektiğini belirten Doç. Dr. **Sevil Atauz**'un verdiği Brezilya'da özel timin üzerlerine benzin dökerek yaktığı sokak çocukları örneği çarpıcıydı. **Atauz** sözlerine devam ederken, Türkiye'de bu denli aşırı olmasa da, HABİTAT toplantıları sürerken dış ülkelerden gelen ziyaretçilere hoş görünmek için kedi ve köpeklerden sonra çocukların da sokaklardan toparlandığını örnek vererek, bu çocukları görmezden gelmenin, onları toplumdan soyutlamanın sokaktaki çocukların sayısını çoğaltacağını belirtti.

Türkiye'de sokaklarda yaşayan çocukların sayısı tam olarak bilinemiyor. İstanbul'da 50.000 olduğu sanılıyor. Ve artık devlet kurumları, yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri sorunun bilincine varıyor, kendi çaplarında faaliyetlerini sürdürüyorlar. Ancak aralarında işbirliği sağlayamadıklarını belirten konuşmacılar bu konuda birbirlerinden yardım istiyorlar.

Kınay Olcaytu / İstanbul

19. Uluslararası Kazı Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu'nun ardından

19. Uluslararası Kazı Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu 26-30 Mayıs 1997 tarihleri arasında Ankara Üniversitesi Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde gerçekleşti. Anadolu'nun tarihsel değerlerini gün ışığına çıkarmak açısından önemi büyük olan bu sempozyum, Türkiye'de kazı ve yüzey araştırması yapan ve bağlantılı olarak arkeometri dalında çalışan bilim insanlarının katılımı ile Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından düzenlenmekte ve her yıl Mayıs ayının son haftasında yapılmaktadır.

Paleobiyocoğrafik açıdan Asya, Avrupa ve Afrika arasında bir köprü konumunda olan Anadolu, içinde barındırdığı kültürel ve biyolojik çeşitliliği ile her zaman araş-

U-Topia — Kürşat COŞGUN

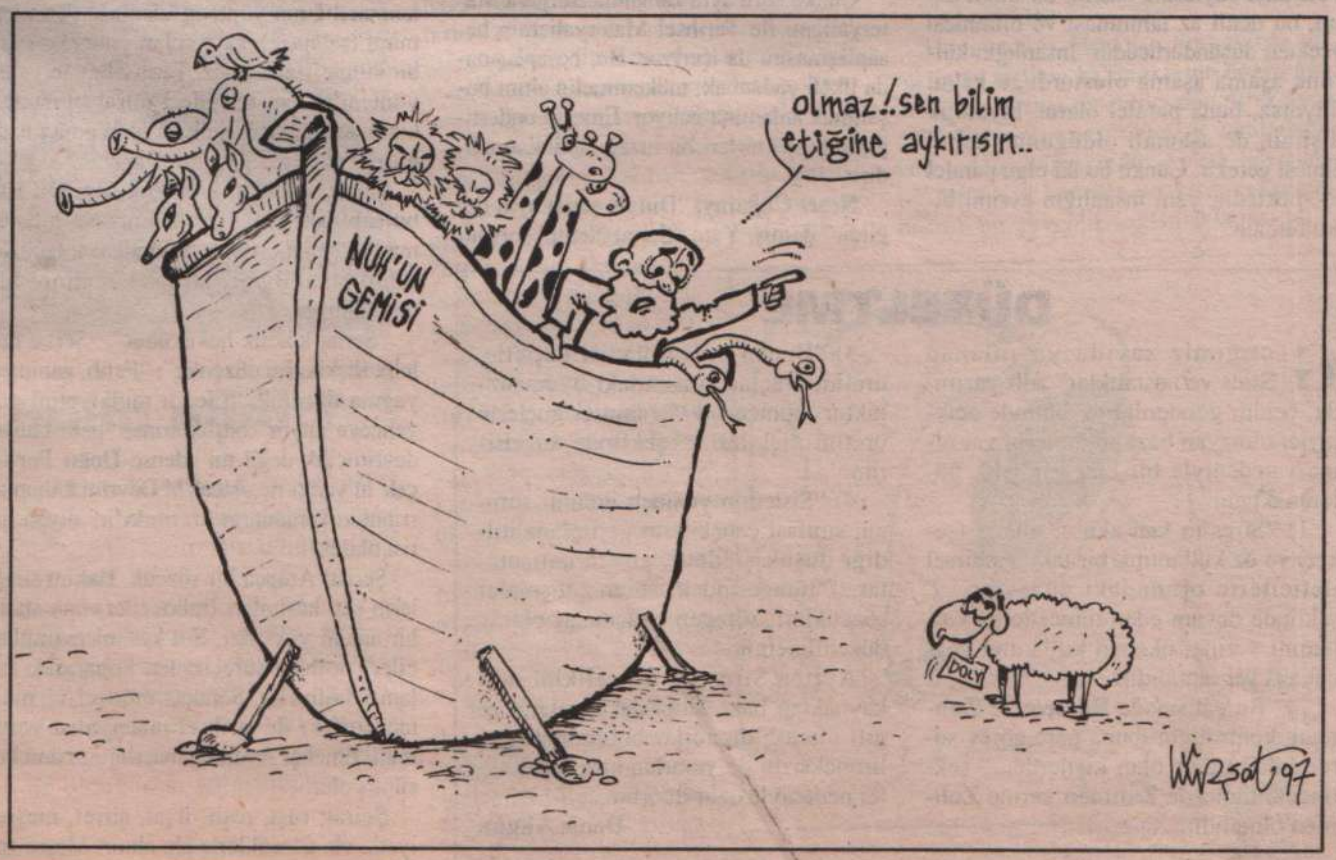

tırmacılara dünya çapında bilgi hazinesi sunmuştur. Böylesine verimli bir bölgenin, arkeolojik (kültürel) olduğu kadar paleoantropolojik (insanlığın evrim tarihi) açıdan da ne derece önemli olduğu bilinmektedir, çünkü karasal hayvan ve insan göçleri, tarih boyunca hep Anadolu köprüsü üzerinden olmuştur. Bir başka anlatımla, karışımlara, evrimleşmelere Anadolu hep ev sahipliği yapmıştır.

Değinilmesi gereken bir nokta, bu sempozyum gibi tarihimize ışık tutan büyük bir organizasyonda "insanlığın evrim tarihi" konusundaki bildiri sayısının azlığıdır. Sempozyum programına bakıldığında bu hemen dikkati çekmektedir. Ancak burada asıl vurgulanması gereken, ülkemizde bu konuda araştırma yapan paleoantropolog sayısının parmakla gösterilecek kadar az olmasıdır. Bunun nedenini araştırdığımızda ise, karşımıza üniversitelerimizde bu bilim dalının ne kadar az sayıda yer aldığı ortaya çıkar. Örneğin, lisans eğitimi sadece Ankara Üniversitesi DTCF'nde, lisanüstü eğitim ise Ankara ve Hacettepe Üniversiteleri bünyelerinde verilmektedir.

Aslında eğitim-öğretim veren bu merkezlerin azlığını pek yadırgamamak gerekiyor, çünkü bu konuya yıllarını veren mezun öğrencilere üniversite sonrası yaşamlarında açılan imkan kapıları oldukça sınırlı, hatta neredeyse yok denecek kadar azdır. Sağlanabilecek imkan, en genel anlamda akademik kadrolarla sınırlıdır. "Paleoantropolog" ünvanını alan mezun öğrenci, genellikle yaşamını sürdürebilmek için başka iş alanlarına yönelmek zorunda kalmaktadır. Oysa insanın her yönüyle araştırılmasının amaçlandığı toplumlara bakıldığında, paleoantropologlara pekçok imkan sağlandığını görmekteyiz. Örneğin; doğa tarihi müzelerinde çalışmalarını sürdürmektediler. Ülkemize bakıldığında, bu tür müzelerin de ikiyi üçü geçmediği göze çarpar. Paleoantropologların bilgilerini aktarabilecekleri yerlerden biri de arkeolojik kazılardır. Eski insan bilimcileri, insan kalıntısı veren bütün arkeolojik kazılarda görev almalı, böylelikle o arkeolojik merkezdeki kültürü yaratan insanın kendisi de en iyi şekilde incelenme imkanına kavuşmalıdır.

Halbuki ana konusu "insan" olan, onun tarih içindeki biyolojik evrimini (gelişimini) ele alan böylesine önemli bir bilim dalının, bu denli az tanınması ve bilinmesi gerçekten düşündürücüdür. İnsanlığın kültürünü aşama aşama oluşturduğu kabul ediliyorsa, buna paralel olarak biyolojik gelişimin de aşamalı olduğunun kabul edilmesi gerekir. Çünkü bu iki olgu paralel ilerlemektedir, yani insanlığın evrimi biyokültüreldir.

Toplumumuzdaki bu ilgi azlığı, kanımızca, ilk ve orta öğretimde genç kuşaklara bu konuda eğitim verilmemesinden kaynaklanmaktadır. Bu eksiklik ise; insanın kendi biyolojik varlığını sorgulamamasına yol açmaktadır. Ayrıca inanç dünyasının yaradılış öyküsü de bu ilgiyi azaltmaktadır. Toplumumuzda okuyan insan sayısının az olduğu bilinen bir gerçektir. Paleontropolojiye yönelik olarak yapılan yayınların azlığı ise ayrıca dikkat çekicidir ve bu az sayıdaki yayın ancak temel bilgileri verebilecek niteliktedir (1). Okuyan, bilgilenen insan sayısı arttıkça bu bilim dalına olan ilgi artacak ve bu hem akademik çevrelerdeki araştırmacı sayısının artmasına, hem de bunun toplumdaki yansımasının pozitif olmasına neden olacaktır. Eski Yunan'dan beri sorulan ve biyolojik kimliğimizi sorgulayan "nereden geldik" sorusunu yanıtlamaya çalışan paleontropolojik araştırmalar, bilimsel kanıtlarla desteklenmekte ve somut verilere ulaşmaktadır.

Dileğimiz, bu konuda araştırma yapan insan sayısının ve buna bağlı olarak böylesi uluslarası toplantılarda verilen bildiri sayısının artarak insanlığın evrim tarihinin daha geniş kitlelere ulaşabilmesidir.

KAYNAKLAR

1) Arsebük, G.; İnsan ve Evrim, Ege yayınları, İstanbul 1995. Türk, H.; Kuramsal Yaklaşımlar Işığında İnsanın Biyokültürel Evrimi. Bilim Yayınları, Ankara 1996.

Arzu Güngör

Terimler mirat kavramlar emirvaki

Bilim ve Ütopya dergisi sürekli okuduğum dergidir. 33. sayısında "Şeriat Nedir" sorusunu kapak yapmıştınız. Sayın **Doğu Perinçek**, Sayın **İlhan Arsel**, Sayın **Neşet Çağatay**, Sayın **Alâeddin Şenel**'in yanıtlarıyla konuyu irdelemiştiniz.

"Şeriat Nedir" sorusunu, **Doğu Perinçek**, "şeriat kölelik hukukudur" diye ele almış. Konuyu burjuva materyalist ablukadan sıyıramadığı için, dönemin devrimci özüne vurgu yapmamış.

Çünkü soru aynı zamanda Burjuva Materyalizmi ile Tarihsel Materyalizmin hesaplaşmasını da içeriyor. Bu, hesaplaşmada ilkeli yadsımak, mükemmelin altını boşaltmak anlamına geliyor. Emekçi önderliğinin projektörleri bu tuzağı aydınlatmalıdır.

Neşet Çağatay, "Din ile şeriat aynı değildir" demiş. Yani "Şeriat Nedir" sorusuna "din değildir, yanıtını vermiş. Laiklik tartışmalarındaki mantık.

İlhan Arsel, akademik birikimini tekrarlamış.

Alâddin Şenel, "Şeriatın anlamı ile laikliğin anlamsızlığı" başlığı ile *Bilim ve Ütopya* okurlarını bir tahtırevalliye oturtmuş.

İtirazlarımız maruzatlarımızı içeriyor. Soruna Emekçi Aydınlanmacılığı açışından bakalım. Esas olarak Sayın **Doğu Perinçek** ile tartışacağız.

Nefs (kişilik), saf, sınıf kültürüne, sıra ile feodaller, burjuvalar emekçiler önderlik etmişlerdir. Günümüze bu süreçlerden ulaşılmıştır.

Feodalite kurumlaşmayı esas almıştır. Mantığındaki olumsuzluk; din-iman, biçim-muhteva, hak-hukuk, ilişkisinde birincileri esas almak, aralarındaki diyalektiği yadsımaktır. Din-iman ilişkisi ses ve anlam ilişkisidir aynı zamanda. Bu ilişkide direnen tasavvuf erbabı; nidayı, sesi esas alan devlet (şeyhülislam) tarafından hep saldırıya uğratılmıştır. Burjuvalar da aşağı yukarı aynı mantık içinde olmuşlardır.

Böylece Anadolu mutasavvıflarının biçim öz ilişkilerinde yarattıkları estetik kavrayış hâkim sınıflarca gizlenmiş, izleri silinmeye çalışılmıştır. Büyük oranda da başarılmıştır bu.

Besmelenin manasını bilmeyen Müslüman, laikliğin manasını bilmeyen cumhuriyet yurttaşı, ülkemizin nüfusunu oluşturuyor.

Halk ile ilişkilerde feodaller imamları, cumhuriyet ise öğretmenleri esas almıştır.

İmam; âmâ, kör demek. Muammayı çözememek demek. Gizin açıklanması. Dininan diyalektiği kopuk olduğu için mesaj yok. Dolayısıyla hem imamlar boşlukta hem de halk boşluğa sürülmekte.

Öğretmen; muallim demek. Malum, allame, malumat sahibi.

Ne için, neye göre, kimin bilgisi, sorgulanmadığından malamat konuma sürüklenmiş, millet toplumu amacı malamat toplumla sonuçlanmıştır. Cumhuriyet aydınlarını (esas olarak öğretmenleri) anlatan tipik bir sözcüktür malamatlık.

Körlük ve aydın aymazlığı ülkemiz fikir aktivitesi alanında altı çizilmesi gereken iki ana olumsuzluktur.

"Körü yara sıkıştırmak" Emekçi Aydınlanmacılığının yöntemi olamaz. Terimleri mirat (sahipsiz), kavramları emirvaki olan bir kültür üzerindeyiz. Tarihsel materyalist yöntemle hem terimleri mirat olmaktan kurtaracağız, hem de kanı olup ikna gücümüzü yükselteceğiz, artıracağız.

Şeriat sözcüğü ile laiklik sözcüğü işte bu sahipsiz sözcüklerdendir. Ne müslümanlar şeriata, ne de Kemalistler laikliğe sahip çıkabiliyor, tarihsel zeminlerine oturtabiliyor.

"Şeriat kölelik hukukudur", "Şeriat kölelik ilişkilerini düzenler", "Fetih, ganimet, yağma düzeni", "Efendi mülkiyetini güvenceye alıyor" başlıklarına; "peki bunlar devrimcilik değil mi" dense **Doğu Perinçek**'in yanıtı ne olacak? "Devrim kanunları bütün kanunların üzerindedir" diyen birisi olarak!

Şeriat; Arapça bir sözcük. Hakim sınıfların sağ kesimleri (mürteciler) ona statik bir anlam yüklerler. Sol kesimleri (mülteciler) tarihsel süreçlerden koparak anlamsızlaştırırlar. Sonuçta mürteci ve mülteci ittifakı ile tarihsel materyalist yorumun, Emekçi Aydınlanmacılığının önü kesilmiş olur.

Şeirat; rüşt, reşit, irşat, şirret, meşruiyet... vb. sözcüklerle ele alınır. Meşru zemin vurgusu esastır. Meşru olmayan zemine şer, şirret denir.

Muhammed döneminin en önemli şiarlarından biri besmeledir. "Euzü billah-i mina-ş şeytan-i recm": Uzza ve Hubel'i (Kıbele) Mina'da şeytan gibi taşlayın!

Bir başka şiar; "La ilahe illellah. La ilahe ille allah, ilah yok allah var!

Bir başka şiar; "Allahü ekber" Allah en büyüktür!

Dönemin saflaşması bunlara göredir. Savaşlarda da, karşı taraf "Bizim uzzamız var. Bizim Hubelimiz var" diye bağırır, ajitasyona girişir; beri taraftan "Allah-ü ekber, La-ilahe illellah" sesleri ile karşı konulur.

Kabile toplumundan köleci devlet toplumuna geçişin materyalleridir bunlar. **Muhammed** bu savaşlarda meşruiyet zemininde konumlanmış, devrimci tutum almıştır, işaretiyle, irşadıyla rüştünü ispatlanmıştır.

Yazınızdaki ara başlıkları "şeirat köleye hak tanıyan hukuktur" diye atsaydınız, zamandaş olan Roma ve Bizans İmparatorluklarındaki köle ilişkileri ile mukayese edebilme şansına sahip olurduk. Batı merkezli düşüncelere baş kaldırışlarımıza tarihsel kökler yakalamış olurduk. "Efendi mülkiyetini güvenceye alıyor" başlığında ise Efendi'nin yerini allaha bırakmakta mülkün idaresini vekalet sistemine oturtmaktadır.

Halk meclisleri şiarımıza "kavil, mukavele, vekil tecrübesi ile omuz vermektedir.

Burada Anadolu mutasavvuflarına (vasfı umut olanlara, umut vasıflı olanlara) değinmeden geçemeyeceğim.

Mansur, "Cehaletten geliyoruz, hakikate gidiyoruz" der.

Mevlana, "Bir sözün manası denize atılan bir taşın çıkardığı dalgalara benzer" der.

Bedrettin, "Mutasavuflar (vasfı umut olanlar) madde ile mana arasındaki batın ve zahir farkı görürler" der.

Hoca Nasrettin, ağaçta bindiği dalı kesmektedir. Komşusu bunu görür ve düşeceğini söyler. Sonunda **Hoca** kesilen dalla birlikte düşer. Doğrulur, komşusunun arkasından koşar. Sen benim düşeceğimi bildin öleceğimi de bilirsin der.

Bilinir ki mizah bir kültürel hazım olayıdır. Mizah ustaları siperlerini esprilerinin arkasına kazarlar. Siperlerinin dayanıklılığı esprilerinin gücü ile doğru orantılıdır.

Hoca'nın vermek istediği mesaj ne?

Ağaç çağ imgesi, dal ise dil imgesidir. Çağlar arası ilişki koparılırsa insan boşluğa düşer, mesajı verilmektedir.

Devrim bu anlamda kopan bağların düğümlenmesi anlamını içerir. Üretici güçler, üretim ilişkileri ve iktidar bağını oluşturmaktır devrim. **Muhammed** bu devrimi gerçekleştirmiştir. Abdal dilindeki formülasyonu ise "Deveyi direği bağlamak"tır.

Derk: Bir şeyi bütünüyle görebilmek. Siyasi söylemde iktidar karşılığıdır. Dirk, kadro, idrak, kadir, kader, muktedir, kudret... türevleri ile anlamlıdır.

İkal: İlişki, bağ. Deveyi kazığa bağlayan ip diye yorumlanır. Siyasi söylemde üretim ilişkisidir. Akıl, alaka, muallak laik... türevleri ile anlamlıdır.

Deve: Edevat, araç. Köleci toplumda köleler de mal oluduğundan üretim aracı kavramı içindedir. Tarihin tekerleğini döndürmeye soyunan bezirganlar **Muhammed** gibi bir önderi yaratmışlardır. **Muhammed** kadrolarını bezirganlardan, **Ali** gibi kabile önderlerinden (savaşçılarından), **Bilal Habeş** gibi kölelerden oluşturup iktidarını kurmuştur.

Mustafa Kemal'in geniş cepheciliği-

DÜZELTME

Geçtiğimiz sayıda yayınlanan "Stres ve hastalıklar" adlı yazımda, benim gönderdiğim metinde açıklayıcı olmayan bazı bölümlerin var olması nedeniyle bir dizi yanlışlık bulunmaktadır.

1) "Stres'in kan akımı, glikoz (şeker) ve öz kullanımı, bir takım sinirsel ileticilerin ortamdaki düzeyleri..." şeklinde devam eden tümcede öz kullanımı yerine, oksijen kullanımı sözcükleri yer almalıdır.

2) "Bu çalışmada **Russele** ve **Zahmen**, kontrol gurubuna göre görev sorumluluğu ağır olan kişilerde..." şeklindeki tümcede **Zahmen** yerine **Zohmen** olmalıdır.

3) "Bunun nedeni üretici güçlerle, üretim araçları arasındaki uyumsuzluktur" tümcesini "... üretici güçlerle üretim ilişkileri..." şeklinde düzeltirim.

4) "Sistemin yeniden üretimi sorunu, sınıfsal çelişkilerin geri plana itildiği düşük şiddetli, güven çatışmalar..." tümcesindeki süren çatışmalar sözcükleri, süregen çatışmalar olarak düzeltilmelidir.

Ayrıca Stres ve Hastalıklar adlı kaynaktan bazı genel düşüncelerle ilgili olarak, dipnotlar bölümünde belirtmeksizin de yararlandım. Eksiklikler nedeniyle özür dilerim.

Deniz Akgün

nin yanında **Muhammed**'in cepheciliği de vurgulanmalıdır. Bu bizim emek cephesi oluşumumuzun kavranmasının anahtarıdır.

Burada laikliğe özel bir vurgu yapabiliriz.

Laiklik; üretici güçlerle iktidar arasındaki ilişkidir. Üretim ilişkisidir. Cumhuriyet bu ilişkiyi esas olarak Kamu İktisadi Devlet Teşekkülleriyle oluşturmuştur. Yani cumhuriyetin laikliği KİDT'dir, KİDT yoksa, laiklik yoktur.

Başka bir söylemle üretici güçlerle iktidar arasındaki bağ koparılmışsa, iktidar üretici güçlerin iradesi dışında oluşmuşsa, iktidar müdrik olmuşsa, laikliğin geçerli tanımı kalmamıştır. Sözü edilmesi gereken tanım yeni üretici güç, yeni bir üretim ilişkisi ve yeni iktidar bağlantısıdır.

Özelleştirme bu kopuşun en çarpıcı örneğidir.

Muhammed özelleştirmeden kamulaştırmaya geçişin ilkel modelini oluşturmuştur. La ilahe illellah demiştir. Bu şiarın günümüzdeki yankılanması, "La ihale ille ahali" şiarıdır.

1400 yıl önceki Mina'da şeytan taşlayanları bugün Mina'da kendini şeytana taşlatanlarla bir tutmak en başta emekçi mücadelelerine saygısızlık olur.

"Meşru zemin açık mücadele" çizgisi **Lenin**'in de **Atatürk**'ün de **Muhammed**'in de ortak çizgisidir. Gerisine şirretlik demek gerekir.

A. Turan Kul / Antalya

'Aydınlık Bir Türkiye Kampanyası' için çağrı

Sevgili Bilim ve Ütopya okurları ve yazarları,

Bilim bize akılcı, dogmalardan arınmış, tutarlı ve sağlıklı düşünmeyi, doğayı ve gerçeği keşfetmeyi öğretir. Bilimsellik de aynı demokratlık gibi, sadece bir yöntem değil, aynı zamanda bir yaşama biçimidir. Bilimsel düşünen ve bilgi üreten herkesin görevi, düşünme yöntemini ve bilimsel bilgisini günlük yaşantıya, sosyal yaşama uyarlamaktır. Yaşantıya uyarlanamayan ve yaşantıyı, sosyal yaptırımları değiştiremeyen bilgi sadece kitaplarla birlikte tozlanmaya; bilimsel düşüncesini hayatına uyarlayamayan bir bilim adamı ise yaşamla ilgili insiyatifini yitirip, bir laboratuvar veya üniversite cücesi olarak kişiliğini kaybetmeye ve sömürülmeye mahkumdur. Bilimsel düşünce ve bilimsel bilgi; hem yaşamımıza yansımalı, hem de gerektiğinde yaşam biçimlerini, dünya görüşlerini, sosyal yapıları değiştirebilmelidir. Batı ancak böyle ilerlemiş, bin yıllık dogmalarını yıkmış, doğayı ve gerçeği keşfedebilmiştir. Dünyanın dümdüz olduğunu hiçbir akılcı temele dayandırmadan iddia edebilen, dogmatik, fanatik, hasta ve ilkel dünya görüşü de insanları aldatmak için "Bir zamanlar düşüncelerinden dolayı" yaktığı insanların düşünceleri ile çelişmezmiş gibi görünen başka palavralar anlatma yoluna gitmiş; gücünü ve insiyatifini yitirmiştir. Zaferi tüm dünyada müsbet bilim, akılcı düşünce, ispatçılık ve demokrasi kazanmıştır; çünkü bilimsel düşününce aklın yolu birdir.

Büyük **Atatürk**'ün kurduğu Türkiye Cumhuriyeti 1980'den sonra gerek uluslararası kovert operasyonların gölgesi altında, gerekse Türkiye'yi çökertmek isteyen iç ve dış odakların gizli aktiviteleriyle "kanlı bir şeriat kontr-devrimi" isteyen karayobaz çetelerin, uluslarası mafya ile işbirliği içindeki ülkücü, mafyöz çetelerin etkisi altına girmiştir. Ülkemiz acımasız bir şeriatçı-ülkücü-mafya cenderesinde sıkıştırılmakta, yok edilmek istenmektedir. Anayasa ve Ceza Kanunları ayaklar altına alınmış, her gün başka bir maddesi çiğnenmektedir. Devletin pek çok kurumu, ülkücü-mafya, şeriatçı militanlar, fırsatçı-üçkağıtçı politikacılar ve vatan hainleri tarafından işgal edilmiştir, yolsuzluk, rüşvet, cinayet, işkence, uyuşturucu ve uyarıcı ticareti devletin doğal yöntemleri haline gelmiştir. Televizyonlara çıkan, basına demeç veren eski ülkücü, mafya babası, uyuşturucu kaçakçısı katiller insanlara "devlet adına" işkence yaptıklarını, adam öldürdüklerini, uyuşturucu ticareti yaptıklarını anlatmakta ve hiç yargılanmadan ortalıkta dolaşmaktadırlar. Türk tarihi, değil Cumhuriyet tarihinde, belki de son 2000 yıllık tarihinde böylesine rezil, seviyesiz, umutsuz bir dönem geçirmemiştir. 1997'de gelinen durum gerçekten de içler acısıdır ve bu cumhuriyeti kuranların ve **Mustafa Kemal**'in kemiklerini mezarında sızlatacak kadar vahimdir. Artık eylem günüdür ve görev bilimsel düşünen, demokrat herkese düşmektedir. Eylemler öncelikle fikirsel platformda başlamalı, sonra organize olup tüm topluma yayılmalıdır, "yokoluşa" çok az zaman kalmıştır. Bizi bizden başka hiç kimse kurtaramaz? Halkın ve bilim adamlarının gücünün yanında, mafyanın, mafya prenseslerinin, karayobaz şeriatçı çetenin, kafatasçı canilerin gücü nedir ki? **Mustafa Kemal Atatürk**, kurduğu Cumhuriyeti bu vatan hainlerine bırakmamıştır, sizlere bırakmıştır. Sesinizi yükseltmek için, beyninizin gücünü ortaya koymak için zaman gelmiştir, hatta çoktan geçmektedir.Yakın bir gelecekte internette, Türkiye'nin bugünkü durumunu irdelemek ve birbirimizi bulmak amacıyla Aydınlık bir Türkiye kampanyası başlatıyoruz. Bu kampanyanın sadece internette sınırlı kalmayıp tüm Türkiye'ye ve basına yayılmasını istiyoruz. Hedefimiz öncelikle sizler tarafından gerçeğin dile getirilmesidir. Bu nedenle İnternet Xn gazetesinde özel bir sayfa bu konuya ayrılacaktır (http://www.planet.com.tr veya http://www.turkishnews.com/news'dan girilebilir). Hedef, kişilerin istedikleri makama (devlet, hükümet, MİT, Ordu vb.) veya kişiye (başbakan, bakanlar, milletvekilleri vb.), bağımsızca, istedikleri biçimde, istedikleri sayıda mektup yazmalarını sağlamaktır. Bu mektuplar daha sonra belirli devlet kuruluşlarına yollanacak, yabancı ve yerli basında yayınlanacak, kitap haline dönüştürülecektir. Aydınlık Türkiye Kampanyası'na katılmanın ilk koşulu Devlete, Hükümete olan tepkilerin, eleştirilerin, önerilerin sizler tarafından dile getirilmesidir. Benzer mektup kampanyasına internetin yanısıra yurtiçi basınında da acilen başlanmalıdır. Bu kampayanın bir devamı olan toplantılar, yürüyüşler ve diğer eylemler birbirini takip edecektir.

Biz yarını kuracak bilim ve düşün insanları olarak;

- Mafya'dan, haydutlardan, yolsuzluklardan arınmış,
- Ülkücü ve ırkçı faşist cani çetelerden kendini kurtarmış,
- Atatürk ilkelerine, hukuk prensiplerine ve Anayasa'ya bağlı, sosyal adaletçi,
- Kanlı bir şeriat kontr-devrimi tehdidi altında yaşamayan,
- Bilimsel düşünceyi ve bilimsel verileri, günlük yaşama ve devletin politikasına, düşünme sistemine geçirebilmiş,
- Akılcı, bilimsel düşünen, tutarlı, vatansever insanlarını harcamayan; onları destekleyen,
- Çağdaş, demokratik, gelişmiş ve kalkınmış bir Türkiye istiyoruz.

Eylem günü gelmiştir, sizi eyleme çağırıyoruz.

Dr. Ümit Sayın

Ord. Prof. Sedat Alp'e Almanya'dan fahri doktora

20 Haziran 1997 tarihinde Almanya'nın en eski üniversitelerinden Würzburg Üniversitesi'nde yapılan muhteşem bir törenle Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Emekli Hititoloji Ord. Profesörü Dr. **Sedat Alp**'e Hitit dili ve kültürü alanında yayımladığı araştırmalarındaki üstün başarılarından ötürü fahri doktora payesi verildi.

Almanya'nın çeşitli üniversitelerinden davet edilen bilim adamlarının katkıları ile gerçekleşen törene **Beethoven**'dan çalınan bir parça ile başlanmış, daha sonra Philosophie Fakültesi Dekanı Prof. Dr. **Karl Theodor Zauzich** ile Üniversite Rektörü Prof. Dr. **Theodor Berchem, Sedat Alp**'i selamlayan birer konuşma yapmışlar, arkasından Würzburg Üniversitesi Arkeoloji ve Hititoloji Profesörü ve Deutsche-Orient Gesellschaft'ın Başkanı **Germot Wilhelm, Sedat Alp**'in Hititoloji alanında bilime ve Türk-Alman Kültür ilişkilerine katkılarını öven bir değerlendirme yapmıştır. **Beethoven**'dan çalınan bir diğer parçadan sonra Rektör tarafından **Sedat Alp**'e fahri doktora beratı sunulmuştur.

Söz alan **Sedat Alp** Würzburg Üniversitesi yöneticilerine ve meslektaşlarına kadirbilir davranışlarından ötürü teşekkür etmiş ve insanlığın ortak mirası olan Eski Anadolu uygarlıkları ve Hititoloji alanında Türkiye'de Atatürk döneminde başlatılan çalışmalar ve günümüzde ulaşılan sonuçlar üzerinde bir konuşma yapmıştır.

Tören **Joseph Haydn**'dan çalınan bir parça ile sona ermiş ve arkasından Martin von Wagner Müzesi'nin Eski Çağ Uygarlıkları seksiyonunda bir resepsiyon verilmiştir.

SEDAT ALP KİMDİR?

1913 yılında Selanik Karatepe'de doğan **Sedat Alp** lise öğrenimini İstanbul Boğaziçi Lisesi'nde yaptı.

Devlet tarafından açılan bir yarışma imtihanını kazanan **Sedat Alp** 1932 sonbaharında Almanya'ya tarih öğrenimine gönderildi. O yıllarda Hititoloji alanında yapılan büyük keşiflerden etkilenen **Sedat Alp** 1934 yılında Hititolog olmaya karar verdi. Leipzig ve Berlin Üniversitelerinde Hititoloji, Eski Anadolu dilleri ve Arkeoloji öğrenimi yaptı. 1940 yılında Berlin Üniversitesi'nde doktora tezini tamamlayan ve yayımlayan **Sedat Alp** aynı yıl yurda

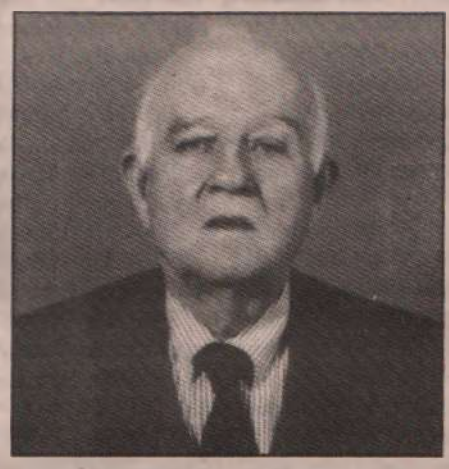

döndü. 1941 başında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde Hititoloji asistanlığına tayin edildi. Aynı yıl içinde doçentlik tezini vererek Doçent oldu. 1949 yılında Hititoloji Profesörlüğüne, 1958 yılında Hititoloji Ord. Profesörlüğüne seçildi.

1956-58 yıllarında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin Dekanlığını yaptı.

Sedat Alp 1946 yılında Türk Tarih Kurumu üyeliğine seçildi. Asbaşkanlık ve Genel Sekreterlik görevlerinde bulundu. 1982 yılında Türk Tarih Kurumu başkanlığına seçildi. 1983 yılında kurumun devletleştirilmesi üzerine başkanlıktan ayrıldı.

Yurt dışında konuk profesörlükleri:

1953: Münister'de
1959: Londra'da
1969: Berlin'de
1978: Marburg'da
1979: Münih'te
1981: Mainz'da

1953 yılından beri Konya Karahöyük kazılarının başkanı.

1956: Berlin Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün asli üyesi.

1979: Mainz Bilimler Akademisi üyesi.

1957: İtalya Cumhurbaşkanı'nın Commendotere nişanı.

1972: Federal Almanya Cumhurbaşkanı'nın liyakat nişanı.

1991: Almanya Cumhurbaşkanı'nın yıldızlı liyakat nişanı.

1991: İtalya Cumhurbaşkanının Grande Officiale nişanı.

1980: Paris College'de France madalyası.

1992: Türkiye Tanıtma Vakfı ödülü.

1994: Türkiye Bilimler Akademisi şeref üyesi.

1994: İstanbul Üniversitesi Eski Çağ Bilimleri Enstitüsü şeref üyesi.

Sedat Alp için 1992 yılında meslektaşlarının ve öğrencilerinin katılımı ile beş dilde muhteşem bir armağan kitap yayımlanmıştır.

1990 ve 1996'da Çorum'da toplanan Uluslararası Hititoloji Kongrelerinin başkanı.

1996 Çorum kentinin dünyada tanınmasına katkılarından dolayı Çorum'un fahri hemşerisi seçildi.

Sedat Alp dünyanın birçok üniversitesinde ve bilim kuruluşlarında konferanslar verdi ve Türk biliminin dünyada tanınmasına katkıda bulundu.

Türkçe ve yabancı dillerde yayımladığı eser ve makaleleri, keşif ve kuruluşlara bilimsel literatürde yüzlerce kez site edildi ve kaynak olarak kullanıldı.

Muazzez İlmiye Çığ

Bilim ve Ütopya Vakfı'nın kuruluş başvurusu reddedildi

Bilim ve Ütopya Vakfı kurucuları Türkiye'nin tanınmış bilim insanlarıdır. Uzmanlık alanlarında en üst düzeye ulaştıkları gibi; on yıllardır verdikleri mücadele ile Aydınlanmanın, bilimsel düşüncenin, laikliğin, tutunmasını sağlamışlardır. Laik, demokrat, bilimsel düşünceden yana kuşaklar yetiştirmişlerdir. Diyebiliriz ki; Vakıf aleyhine karar veya mütalaa veren merci üyeleri dahil Türkiye halkı, laikliğin, aydınlanmanın, bilimin, Atatürk ilkelerinin, Cumhuriyet Devrimi kanunlarının nasıl kararlılıkla savunulacağını kurucularımızın yazdığı kitaplardan öğrenmişlerdir. Kurucularımız Türkiye'nin yüz akıdırlar.

Bilindiği gibi yaklaşık bir yıldır Bilim ve Ütopya Vakfı'nın kuruluş çalışmalarını sürdürüyoruz. Vakıf Senedinin hazırlanması, kurucularının oluşturulması ve gerekli sermayenin toplanması gibi faaliyetleri dört ay içinde tamamlayıp 26 Aralık 1996 günü 168 kurucu ile resmi başvurumuzu yapmış ve mahkeme sürecini başlatmıştık. Vakıf Senedinin tam metnini, kurucularımızın listesini, Vakıf geçici yönetim ve denetim kurulu üyelerimizi Ocak 1997 tarihli 31. sayımızda okurlarımıza ilan etmiştik.

Altı ay kadar süren mahkeme süreci sonucunda Şişli 5. Asliye Hukuk Mahkemesi başvurumuzun reddine karar vermiş bulunuyor. Aleyhimize alınan bu karara karşı Bilim ve Ütopya Vakfı kurucuları olarak Yargıtay'a başvurmayı uygun gördük. Gelinen nokta budur. Söz konusu 6 aylık süreci önemli belgelerini de aktararak okurlarımızla paylaşmak istiyoruz.

Resmi başvurumuzdan sonra Yerel Mahkeme Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne danışıyor. Vakıflar Genel Müdürlüğü Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'ne danışıyor. MGK Genel Sekreterliği çeşitli devlet birimlerinden kendi araştırmasını yapıp bir fikir oluşturuyor ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne iletiyor. Vakıflar Genel Müdürlüğü de kendi fikrini Yerel Mahkeme'ye iletttikten sonra, Mahkeme bütün bunları ve bizim başvurumuzu değerlendirerek bir karar veriyor.

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Yerel Mahkeme'ye yolladığı 26.3.1997 tarihli yazıda "Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin ilgi (b) yazısında tescili istenilen vakfın Türk Medeni Kanunu'nun 74. maddesinin 2. fıkrası kapsamında değerlendirildiği belirtilmektedir. Bu nedenle Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin ilgi (b) yazısı muvacehesinde Bilim ve Ütopya Vakfı'nın tescilinin mümkün olmadığı mütalaa edilmektedir" denilmektedir. Bu yazı sonucunda Mahkeme aleyhimize karar vermiştir.

Türk Medeni Kanunu'nun 74/2 maddesine baktığımızda şu ifadeleri görüyoruz: "Kanuna, ahlâka ve adâba veya milli menfaatlere aykırı olan veya siyasi düşünce veya belli bir ırk veya cemaat mensuplarını desteklemek gayesi ile kurulmuş olan vakıfların tesciline karar verilmez." Yani;

a) Ahlaka ve adaba aykırı olan,

b) Milli menfaatlere aykırı olan,

c) Bir siyasi düşünceyi destekleme gayesi olan,

d) Belli bir ırk veya cemaati destekleme gayesi olanvakıflara izin verilmemesi tavsiye edilmektedir.

Bilim ve Ütopya Vakfı'nın Amaç maddesinde ise şunları yazmıştık:

"Aydınlanma, ileri bir uygarlığın değer ve ölçülerine ulaşma ülkemizin önde gelen ihtiyacıdır. Bilimsel düşüncenin her alanda yayılması Türkiye Aydınlanmasının en önemli bileşenlerinden biridir. Vakıf; bilimsel düşüncenin toplum içinde yaygınlık kazanmasına, ülkemiz biliminin, bilim kurumlarının gelişmesine, toplumcu bilim politikalarının oluşturulmasına, ulusal ve demokratik bir kültürün geliştirilmesine katkıda bulunmayı amaçlar."

Şimdi gerek Mahkeme Hakimliğine, gerek Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne, gerekse Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'ne sormak istiyoruz: Yukarıdaki kanun maddesi ile vakfımızın amaç maddesi hangi noktada kesişmektedir? Aydınlanmayı, laikliği, ileri bir uygarlığı, bilimsel düşünceyi, toplumcu bilim politikalarını, ulusal ve demokratik bir kültürü desteklemek ve yaygınlaşması için çaba sarfetmek; ahlaka ve adaba aykırı hareket etmek anlamına mı gelmektedir? Bütün bu hedefler milli menfaatlere aykırı mıdır? Bu amaçlar için çalışmak belli bir siyasi düşünceyi veya ırk veya cemaati desteklemek mi olacaktır?

Bilim ve Ütopya Vakfı kurucuları Türkiye'nin tanınmış bilim insanları ve araştırmacılarıdır. Kendi uzmanlık alanların-

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Mahkeme'ye ilettiği yazı

26.3.1997

SAYI: B. 02. İ. VGM. 0.61.00.00.410 (34) 727/ 6.31
İSTANBUL 1. ASLİYE HUKUK HAKİMLİĞİNE
DOSYA NO: 1996/635 E.
İLGİ: a) 6.1.1997 tarih ve 1996/635 E. sayılı yazınız.
b) Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'nin 11.3.1997 tarih ve 2030.9.97/YFPB (13) sayılı yazısı.

Bilim ve Ütopya Vakfı'nın tesciline ilişkin olarak açılan davada İdaremize gönderilen ilgi (a) müzakkereniz ile adı geçen vakfın tescilinde sakınca bulunmadığı hususu sorulmaktadır.

Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin ilgi (b) yazısında tescili istenilen vakfın Türk Medeni Kanunu'nun 74. maddesinin 2. fıkrası kapsamında değerlendirildiği belirtilmektedir.

Bu nedenle Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin ilgi (b) yazısı muvacehesinde Bilim ve Ütopya Vakfı'nın tescilinin mümkün olmadığı mütalaa edilmektedir.

Keyfiyeti bilgilerinize arz ederim.
Nazmi İşeri
Genel Müdür

MGK Genel Sekreterliği'ne çekilen faks

10 Nisan 1997

Sayın Orgeneral İlhan Kılıç
Milli Güvenlik Kurulu
Genel Sekreteri
ANKARA

Çoğunluğu ülkemizin çeşitli üniversitelerinden öğretim üyeleri olarak 168 kişi Bilim ve Ütopya Vakfı adıyla bir Vakıf kurma girişiminde bulunduk. Resmi tescil için gerekli bütün belgeleri tamamladık. Fakat bu süre içinde, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'nin 11.3.1997 tarih ve 2030-9-97/YFPB(13) sayılı yazısında Vakfımızın tescilinin mümkün olmadığının mütalaa edildiğini şaşkınlık ve üzüntüyle öğrenmiş bulunuyoruz.

Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'nin girişimde bulunduğumuz Vakfı, Türk Medeni Kanunu'nun 74. maddesinin 2. fıkrası kapsamında değerlendirdiği belirtilmektedir. İlgili maddede "Kanuna, ahlâka ve adâba veya milli menfaatlere aykırı olan veya siyasi düşünce veya belli bir ırk veya cemaat mensuplarını desteklemek gayesi ile kurulmuş olan vakıfların tesciline karar verilemez." denmektedir. Şaşkınlığımız, bu madde ile girişiminde bulunduğumuz vakfın amaçları arasında hiçbir ilişki kuramamızdan kaynaklanmaktadır.

Tüzüğümüzde Vakfımızın amacı şöyle özetlenmiştir: "Aydınlanma, ileri bir uygarlığın değer ve ölçülerine ulaşma ülkemizin önde gelen ihtiyacıdır. Bilimsel düşüncenin her alanda yayılması Türkiye Aydınlanmasının en önemli bileşenlerinden biridir. Vakıf; bilimsel düşüncenin toplum içinde yaygınlık kazanmasına, ülkemiz biliminin, bilim kurumlarının gelişmesine, toplumcu bilim politikalarının oluşturulmasına, ulusal ve demokratik bir kültürün geliştirilmesine katkıda bulunmayı amaçlar."

Görüldüğü gibi Vakfımız, "Hayatta en hakiki mürşid ilimdir, fendir" özdeyişiyle Türkiye toplumuna yön veren Atatürk'ün gösterdiği yolda, Aydınlanmayı, bilimsel düşünceyi savunan, her türlü hurafeye ve gerici uygulamalara karşı bilimi öne çıkaran bir girişimdir. Laiklik karşıtı gelişmelere set çekmeye çalıştığını basından yakinen takip ettiğimiz bir kurumun Vakfımız hakkında böyle bir mütalaada bulunması bizi üzüntüye boğmuştur.

Bu mütalaanın bir yanlış anlama ve ilişki kopukluğundan kaynaklandığını düşünmekteyiz. Bu amaçla Vakfımız kurucularından bir heyetle sizle görüşmeyi, amaçlarımızı ve Vakfımızı size anlatmayı arzu etmekteyiz. Bu talebimize olumlu yanıt vereceğinizi umuyor, saygılarımızı sunuyoruz.

Prof. Dr. Gediz Akdeniz (İstanbul Üni. Fen Fak. Fizik Bölümü öğretim üyesi, Balkan Fizik Birliği Genel başkanı)

Prof. Dr. Şafak Alpay (ODTÜ Matematik Bölümü Başkanı, Matematik Vakfı Yönetim kurulu Üyesi)

Prof. Dr. Mustafa Altıntaş (Gazi Üni. İİBF öğretim üyesi, Tüm Öğretim Üyeleri Derneği Genel Sekreteri)

Prof. Dr. İlhan Arsel (Araştırmacı, yazar)

Prof. Dr. Nihat Bozcuk (Hacettepe Üniversitesi Rektör Yardımcısı, Biyoloji Bölümü öğretim üyesi)

Prof. Dr. Neşet Çağatay (Emekli İlahiyat ve Türk Tarihi profesörü, Ankara Üniversitesi ve Selçuk Üniversitesi eski Rektörü, Kemalist Ülkü Dergisi Genel Yazıişleri Müdürü)

Prof. Dr. Tahir Hatipoğlu (Gazi Üni. Tıp Fak. öğretim üyesi, Tüm Öğretim Üyeleri Derneği Genel Başkanı)

Ender Helvacıoğlu (Bilim ve Ütopya Dergisi Yayın Yönetmeni)

Prof. Dr. Ahmet İnam (ODTÜ Felsefe Bölümü Başkanı)

Prof. Dr. Aykut Kence (ODTÜ Biyoloji Bölümü öğretim üyesi)

Prof. Dr. Semih Koray (Bilkent Üni. Ekonomi Bölümü öğretim üyesi)

Prof. Dr. Ali Nesin (Bilgi Üni. Matematik Bölümü Başkanı)

Prof. Dr. Eren Omay (İTÜ Uzay ve Uçak Bilimleri Fak. öğretim üyesi)

Prof. Dr. Yaman Örs (Ankara Üni. Tıp Fak. Tıbbi Etik ve Deontoloji Anabilim Dalı Başkanı)

Dr. Serhat Özyar (Bilim ve Ütopya Dergisi Ankara Temsilcisi)

Vakıf kurucularının Yargıtay'a başvurusu

YARGITAY HUKUK DAİRESİ
SAYIN BAŞKANLIĞINA
Gönderilmek Üzere
ŞİŞLİ 5. ASLİYE HUKUK MAHKEMESİ
SAYIN HAKİMLİĞİNE .
Duruşma Taleplidir.
Dosya No: 1997/116 E. 1997/601 K.
TEMYİZ TALEBİNDE BULUNAN (DAVACI): Bilim ve Ütopya Vakfı Kurucuları
VEKİLİ: Av. Mustafa Ulusoy - Av. Sabri Kuşkonmaz
KONUSU: Sayın Mahkemece 12.05.1997 tarihinde verilen kararın duruşmalı olarak incelenerek, esas ve usulden bozulması talebinden ibarettir.
TEMYİZ NEDENLERİ:

1) Sayın Mahkeme 12.05.1997 tarihli kararında Bilim ve Ütopya Vakfının tescili yönündeki talebimizin reddine karar vermiştir. İş bu karar usul ve esas yönünden hukuka aykırıdır, dayanaktan yoksundur.

2) Sayın Mahkeme iş bu kararını, Vakıflar Genel Müdürlüğünün dosyamıza hitaben yazmış olduğu mütalaya dayandırarak vermiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü ise mütalasında, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin ilgili (b) yazısında davaya konu vakfın Medeni Kanunun 74. maddesinin 2. fıkrası kapsamında değerlendirildiğinden bahisle, ilgili vakfın tescilinin mümkün olmadığını belirtmiştir.

3) Dosyada mevcut mütala incelendiğinde görülecektir ki, mütalada hiçbir açıklık bulunmamaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü mütalasına dayanak yaptığı Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin yazısı ile ilgili de bir açıklık getirmediği gibi, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin yazısını dahi göndermemiştir. Bu hali ile vakfın, MK 74 md. 2. fıkrasına, hangi yönleri ile aykırı olduğunu anlayabilmiş değiliz. Bu hususu Sayın Mahkemeninin de anlayabildiğini sanmıyoruz. Çünkü mevcut delliler buna imkan vermiyor.

Görüldüğü gibi Yerel Mahkeme bu eksik hali ile hüküm tesis etmiş ve talebimizi reddetmiştir. Vermiş olduğu karar bu yönü ile usulen hukuka aykırıdır. Çünkü: Sayın Mahkeme kararını vermeden önce kararına dayanak yaptığı Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin ilgi (b) olarak belirtilen yazısını dosyaya celbetmesi gerekir iken bunu yapmadan eksik hali ile hüküm vermiştir.

4) Ayrıca Vakıflar Genel Müdürlüğünün vermiş olduğu mütala yasal dayanaktan yoksundur. Vakıflar Genel Müdürlüğü mütalasını Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin ilgi (b) olarak belirtilen yazısına dayandırmaktadır. Ancak Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin bu hususta hukuksal mütala verme yetkisi bulunmamaktadır. Bu yetki sadece Vakıflar Genel Müdürlüğüne aittir. Bu nedenle Vakıflar Genel Müdürlüğünün mütalası yasal dayanaktan yoksundur. Yerel mahkeme görüldüğü üzere ne olduğu anlaşılmayan ve açıklanmayan bir mütalaya dayanarak hüküm tesis edilmiştir. Hiçbir açıklama yapılmadan gönderilen bir mütalaya dayanılarak talebimizin reddedilmesini anlayabilmiş değiliz.

5) Yerel mahkemeler Vakıflar Genel Müdürlüğünün mütalasına uymak zorunda değillerdir. Ekte sunduğumuz Yargıtay 18. Hukuk Dairesinin 31.01.1995 tarih 1995/717 E, 1995/1097 K. sayılı kararında; "Hakim, tescil kararı vermeden önce, Türk Medeni Kanununa göre kurulan Vakıflar Hakkında Tüzüğün 5. maddesinin 5. fıkrası hükmü uyarınca Vakıflar Genel Müdürlüğünün mütalasına başvurulabilir ise de, bu mütala ile bağlı olmadığı gibi, sırf mütalaya uygun olarak vakıf senedinde gerekli değişiklik yapılmadığı gerekçesi ile tescili de reddedemez." hükmü yer almaktadır. Buna göre hakim mütalaya bire bir bağlı değildir. Davamızda ise mahkeme açık bir mütala olmadığı halde mütalaya bire bir bağlı kalmıştır. Bu açıdan verilen karar hukuka uygun değildir.

6) Ayrıca tarafımıza, vakfın senedini iddia edilen eksiklikler veya aykırılıklar yönünden yeniden düzenleme ve düzeltme fırsatı dahi verilmemiştir. En azından sözde aykırılıkları düzeltmemiz için tarafımıza bir süre verilmesi gerekir idi, ancak böyle bir şey olmamıştır. Yerel Mahkemenin kararı bu açıdan da hukuka aykırıdır.

7) Vakfın amacı vakıf senedinin 3. maddesinde belirtilmiştir. Buna göre; Madde 3: "Aydınlanma, ileri bir uygarlığın değer ve ölçülerine ulaşma ülkemizin önde gelen bir ihtiyacıdır. Bilimsel düşüncenin her alanda yayılması Türkiye Aydınlanmasının en önemli bileşenlerinden biridir. Vakıf; bilimsel düşüncenin toplum içinde yaygınlık kazanmasına, ülkemiz biliminin bilim kurumlarının gelişmesine, toplumcu bilim politikalarının oluşturulmasına, ulusal ve demokratik bir kültürün geliştirilmesine katkıda bulunmayı amaçlar."

Medeni Kanunun 74. maddesinin 2. fıkrası ise: "Kanuna, ahlaka ve adaba veya milli menfaatlere aykırı olan veya siyasi düşünce veya belli bir ırk veya cemaat mensuplarını desteklemek gayesi ile kurulmuş olan vakıfların tesciline karar verilmez." hükmünü getirmiştir. Yukarıdaki vakfın amaç ile kanun maddesi karşılaştırıldığında, vakfın MK 74. md. 2. fıkrasına aykırı hiçbir amacının bulunmadığı görülmektedir. Vakıf; bilimsel düşüncenin toplum içinde yaygınlık kazanmasına, ülkemiz biliminin, bilim kurumlarının gelişmesine, toplumcu bilim politikalarının oluşturulmasına, ulusal ve demokratik bir kültürün geliştirilmesine katkıda bulunmayı amaçlar ve bu amacı doğrultusunda etkinlikler düzenler. Bir bilim vakfının bundan daha doğal bir amacı da olamaz.

Görüldüğü gibi MK 74/2'ye aykırı hiçbir amacı söz konusu değil. Vakıflar Genel Müdürlüğünün mütalası bu açıdan zorlama bir mütaladır. Mütalada, her halde bulamamışlar ki, bir gerekçe dahi gösterilmemiştir. Bu açıdan da Yerel Mahkemenin kararı hukuka aykırıdır.

Sonuç olarak verilen karar tüm yönleri ile hukuka aykırı olup, bozulması talebi ile Sayın Mahkemeye başvuru zorunluluğu doğmuştur.

SONUÇ: Yukarıda belirttiğim nedenlerle, öncelikle talebimizin duruşmalı olarak incelenmesini, yerel mahkemece verilen kararın esas ve usulden bozulmasını vekaleten arz ve talep ederiz.

Davacı Vekili
Av. Mustafa Ulusoy

da en üst düzeye ulaştıkları gibi; sadece 6 aydır değil, on yıllardır verdikleri mücadele ile ülkemizde Aydınlanmanın, bilimin, bilimsel düşüncenin, laikliğin, demokrasinin tutunmasını sağlamışlardır. Laik, demokrat, bilimsel düşünceden yana birçok kuşaklar yetiştirmişlerdir. Diyebiliriz ki; Bilim ve Ütopya Vakfı aleyhine karar veya mütalaa veren merci üyeleri dahil tüm Türkiye halkı, laikliğin, aydınlanmanın, bilimin, bilimsel düşüncenin, demokrasinin, Atatürk ilkelerinin, Cumhuriyet Devrimi kanunlarının ne olduğunu ve nasıl kararlılıkla savunulması gerektiğini Vakfımız kurucularının yazdığı kitap ve makalelerden, kritik dönemlerde aldıkları tutumlardan öğrenmişlerdir. Bilim ve Ütopya Vakfı kurucuları Türkiye'nin yüz akıdırlar. Vakfımız Girişim Heyeti üyelerini bir kez daha aşağıda sunuyoruz.

Bütün bu yazdıklarımızın açık olarak bilindiğini göz önüne alarak Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'nden Vakfımız kurucuları adına bir heyetle görüşme talebinde bulunduk. "Laiklik karşıtı gelişmelere set çekmeye çalıştığını basından yakinen takip ettiğimiz bir kurumun Vakfımız hakkında olumsuz bir mütalaada bulunmasını üzüntü ve şaşkınlıkla karşıladığımızı", bu durumun "bir yanlış anlama ve iletişim kopukluğundan kaynaklandığını düşündüğümüzü" belirttik (Talebimizi içeren metni okurlarımıza bu sayfalarda sunuyoruz). Talebimize olumlu yanıt aldık. Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri Sayın Orgeneral İlhan Kılıç ve diğer yetkililer yapılan görüşmede, karar mercii olmadıklarını, olumsuz bir mütalaada bulunmadıklarını ifade ettiler.

Sonuç itibariyle Yargıtay süreci başlamış bulunmaktadır. Sayın Yargıtay savcılarının hukuka aykırı olduğunu başvuru metnimizde de belirttiğimiz bu kararı geri çevireceğine ilişkin umudumuz büyüktür.

Okurlarımıza; Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Yerel Mahkeme'ye ilettiği yazının, Vakfımız kurucularından oluşan heyetin MGK Genel Sekreterliğine çektiği görüşme talep eden faksın, Yerel Mahkeme kararının ve Yargıtay başvurumuzun tam metinlerini sunuyoruz.

Mahkeme kararı

T. C. ŞİŞLİ 5. ASLİYE HUKUK MAHKEMESİ
-KARAR-

ESAS NO: 1997 / 116
KARAR NO: 1997 / 601
HAKİM: YAŞAR GÜNDÜZ 23781
KATİP: Emine Karakoç
DAVACI: Bilim ve Ütopya Vakfı Kurucuları
VEKİLİ: Av. Sabri Kuşkonmaz
DAVA: Vakıf Tescili
DAVA TARİHİ: 27.2.1997
KARAR TARİHİ: 12.05.1997

İSTEK:

Davacı vekili dilekçesi ile Merkezi İstanbul ilinde olan Vakıf Senedinin (3) maddesinde belirtilen amacı gerçekleştirmek için kurulması istenen Bilim ve Ütopya Vakfı Resmi Senedinin Beyoğlu 2. Noterliğinde 26.12.1996 tarih ve 59720 Yevmiye no. ile onandığını, Vakıf Resmi Senedinde yer alan kurucular listesinden anlaşılacağı üzere, ülkede bilimin ve bilimsel düşüncenin gelişmesi için önemli katkı sağlayacağını, nakit ve menkul olmak üzere toplam 1.386.440.000 TL'lık değer tahsis edildiğini, Vakıf resmi senedinin geçici 3. maddesinde yer aldığı üzere geçici yazışma adresi ve geçici adresin Yol sk. Polat Celil Ağa işhanı No.19 K.5 Mecidiyeköy/İst. olduğunu bildirerek sözkonusu vakfın tesciline karar verilmesini istemiştir.

Vakıf Tescili davası İstanbul 1. Asliye Hukuk Mahkemesinin 1996/635 esas, 1997/38 ve 4.2.1997 tarihli kararı ile yetkisizlik kararı verilerek mahkememize gelmiş, Vakıflar Genel Müdürlüğüne Beyoğlu 2. Noterliğince düzenlenen 26.2.1996 tarih ve 59720 yevmiye nolu Düzenlenme şeklinde vakıf senedinin incelenerek Vakfın kurulmasında sakınca olup olmadığı hususlarındaki mütalaaları sorulmuş, Vakıflar Genel Müdürlüğünün 26.3.1997 tarih ve 3.02.1.VGM.0.61.00.00.410 (34)727/631 sayılı yazısı ile Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin ilgi (b) yazısında tescili istenen vakfın Türk Medeni Kanunu'nun 74. maddesinin 2. fıkrası kapsamında değerlendirildiğinin belirtildiğini, bu nedenle Milli Güvenlik Kurulu Genel sekreterliğinin ilgi (b) yazısı müvacehesinde Bilim ve Ütopya Vakfı'nın tescilinin mümkün olmadığı mütalaa edildiği bildirilmiş olduğundan Vakıflar Genel Müdürlüğünden gelen yazı cevabına göre davanın reddine karar verilmesi uygun görülerek aşağıdaki hüküm tesis olunmuştur.

HÜKÜM:

Tüm dosya münderacaatı ve yukarıda izah edildiği üzere

1- Davacı vekili her ne kadar Bilim ve Ütopya Vakfı'nın tescilini talep etmişse de Vakıflar Genel Müdürlüğünden gelen cevabi yazıda Vakfın tescilinin mümkün olmadığı mütalaa edildiği bildirilmiş olduğundan Vakıf Tescili davasının REDDİNE,

2- Yapılan yargılama giderlerininzarf eden davacı üzerinde bırakılmasına,

3- Harç peşin alındığından yeniden alınmasına mahal olmadığına,

Yargıtay yolu açık olmak üzere 12.05.1997 tarihinde dosya üzerinde karar verildi. 12.5.1997

Ütopya Gibi Bir Tatil Yapalım

Bilim ve Ütopya'nın yazarlarıyla, özgürce kucaklaşacağınız bir denizi olan, ekonomik bütçesiyle, eğlenceler, geziler ve sohbetlerle, sıcak bir dost ortamında

Okurlarımız için Özel Kamp Olanağı

Yer : Köyceğiz- Ekincik Koyu

Dileyen okurlarımız; yemyeşil ve sakin bir deniz kıyısı olan Ekincik Kampı'nda buluşabilir. Dergimizin bazı yazarlarının da katılacağı kampta doğa ve kültür harikası yerler görmeniz mümkün.

Gezilebilecek yerler :
Dalyan, Dalaman Çayı, Dalyan Kral Mezarları, İztuzu Plajı, Çamur banyosu, Caretta caretta plajı, Sultaniye Kaplıcaları

Tarih : Ağustos-Eylül ayları için

Kişi başı günlük ücret:
1.500.000 (Yatak+kahvaltı)

Rezervasyon ve Bilgi :
Nesrin Timur - Hadiye Gül :
Tel - Faks: (0212) 213 80 29-30

2-15 Ağustos 1997 Ütopya Tatil Köyü'nde

Yer : İzmir-Ürkmez Beldesi

Program : I. Hafta : 2-8 Ağustos
II. Hafta : 9-15 Ağustos

Söyleşiler-Sohbetler : Prof. Dr. Ali Nesin, Doç. Dr. Alâeddin Şenel, Muazzez İlmiye Çığ, Prof. Dr. Ahmet İnam, Burçay Anger

Geziler : Efes'e ve Selçuk'a arkeolojik gezi, tekne gezisi

Eğlence programları

Ücret : 1 hafta için 12.500.000 TL
(1 kişi için, yatak+kahvaltı+akşam yemeği. Gezi ücretleri fiyata dahil değildir)
Rezervasyon ve Bilgi: Belirtilen tarihlerde 1 ya da 2 hafta için rezervasyon yapılabilir. Son rezervasyon tarihi 25 Temmuz'dur.
Nesrin Timur - Hadiye Gül
Tel - Faks: (0212) 213 80 29 ve 30

Ankaralılar, Haydi Gidiyoruz!

Yazarlarımızla buluşmaya, dostlar bulmaya, düşünce üretmeye ve sohbet etmeye zaman ayıranlarla, Kültür Safarisine gidiyoruz...

Prof. Dr. Ahmet İnam'la Safranbolu'ya

27 Temmuz 1997

Ahmet İnam'la, felsefe-şiir sohbetleri ile Safranbolu Yörükköyü gezisi
07.30'da Yeni Karamürsel önünde buluşma
Safranbolu'da Kaymakamlar Evi, Arsta, Eski Safranbolu Evleri, Cinci Han, Hıdırlıktepe ve Yörük Köyü'nün gezilmesi. Saat 17.30'da dönüş ve 22.30'da varış.
Ücret : 2.300.000 TL
Son Rezervasyon Tarihi :
22 Temmuz 1997

Şükrü Günbulut'la Konya'ya

24 Ağustos 1997

Şükrü Günbulut'la "Ortadoğuda Din" sohbetleri
07.30'da Yeni Karamürsel önünde buluşma
Horozlu Han, Mevlana Külliyesi ve Selimiye Külliyesi'nin gezilmesi. Alaattin Tepesi, Karatay Medresesi(Çini Müzesi), Arkeoloji Müzesi, Meram Bağları'nda dinlenme. Saat 19.00'da dönüş ve 22.30'da varış.
Ücret : 2.500.000 TL
Son Rezervasyon Tarihi :
20 Ağustos 1997

Prof. Dr. Şafak Alpay'la Safranbolu

5 Ekim 1997

Prof. Dr. Şafak Alpay'la Matematik sohbetleri ile Safranbolu Yörükköyü gezisi
07.30'da Yeni Karamürsel önünde buluşma
Safranbolu'da Kaymakamlar Evi, Arsta, Eski Safranbolu Evleri, Cinci Han, Hıdırlıktepe ve Yörük Köyü'nün gezilmesi. Saat 17.30'da dönüş ve 22.30'da varış.
Ücret :2.300.000 TL
Son Rezervasyon Tarihi :
29 Eylül 1997

Bu geziler TEMPO TUR ile düzenlenmektedir.
Ücreti içeren Hizmetler: Özel ulaşım, müze ve ören yerleri giriş ücretleri, molalarda çay ücretleri, rehberlik hizmetleri.
Yemekler: Dileyen kumanya getirebilir ya da yöreye özgü yemekler yiyebilir.
Gerekli Malzeme: Yağmurluk, yürüyüş ayakkabısı, rahat bir yürüyüş giysisi, kupa bardak, içecek, şapka ve koruyucu krem.
Rezervasyon : Nesrin Timur - Hadiye Gül (0212) 213 80 29-30

Yeni Bilim ve Ütopya nasıl bir dergi olacak?

Ender HELVACIOĞLU

İki sayı önce bu köşede, Eylül ayından itibaren dergimizin biçimini ve içeriğini de kapsayan bir atılıma girişmeyi planladığımızı yazmıştık. *Bilim ve Ütopya*'ya kapak takacağımızı, boyutunu biraz küçülteceğimizi ve dergiyle birlikte bir "Çizgibilim Eki" vereceğimizi belirtmiştik. Öte yandan bu atılım planı için gereken mali birikimi sağlamak için bir abone kampanyası açtığımızı duyurmuştuk. Geçtiğimiz iki ay içinde projemizin okurlardan çok olumlu tepkiler aldığını ve başarıyla yürüdüğünü söyleyebiliriz.

Bilim ve Ütopya'yı belki dergiyi çıkaran bizlerden bile daha dikkatli okuyan ve takip eden cezaevindeki değerli yazarımız **Ergun Adaklı**'nın Forum sayfalarındaki mektubunu okumanızı öneriyoruz. Sevgili **Adaklı**, çeşitli bilim dergilerini biçimleri ve kağıt kaliteleri açısından karşılaştırarak, *Bilim ve Ütopya*'nın varolan biçiminin en iyisi olduğunu yazıyor. **Adaklı**'nın mektubunu tartışmak istiyoruz. Böylece okurlarımıza derginin biçimi ve içeriği konusunda daha detaylı bilgi vermenin bir fırsatını da yakalamış olacağız.

Adaklı, tel zımbalı derginin yapışkan ciltli dergiye oranla daha sağlam olduğunu, örneğin yeni *Bilim Teknik*'lerin sayfalarının zamanla döküldüğünü, ama *Bilim ve Ütopya*'lar ile eski tek parçalı tel zımbalı *Bilim Teknik*'lerin sapasağlam durduğunu söylüyor. Tamamen katılıyoruz. Bu nedenle Eylül'de düşündüğümüz dergi de tel zımbalı olacaktır. Ayrıca zımbanın derginin yükünü çekebilmesi için şimdilik yeni *Bilim ve Ütopya*'yı 96 sayfa olarak düşünüyoruz.

Adaklı, kuşe kağıdın ışığı yansıttığı ve parladığı için okumayı zorlaştırdığını, göz yorduğunu, üçüncü hamur kağıdın ise böyle bir sakıncası olmadığı için "en kaliteli" kağıt olduğunu savunuyor. Bu tespiti de doğrudur. Yeni *Bilim ve Ütopya*'nın iç sayfaları kuşe değil üçüncü hamur kağıt olacaktır. Derginin tamamını kuşe kağıt yapmak gereksiz olduğu gibi, bizim bütçemizi çok çok aşan bir harcama anlamına da gelir. Böyle bir birikimimiz olaydı bile bunu kağıda değil başka alanlara harcardık. **Adaklı**, "kuşe kağıt magazine yakışıyor, bilimsele değil" diye yazmış. Çok doğru bir fikir; bazen "muhafazakarlık" iyidir, hele "değişim" sloganının günümüzde kimlerin elinde ne hale geldiğini düşünürsek!

Dergide yapacağımız en önemli değişiklik kuşe kapak takmaktır. Kapak gerekiyor. Çünkü okurlarımızın büyük çoğunluğu derginin çabuk yıprandığından şikayetçi. Kapak dergiyi toparlayacak, ayrıca bayilerde daha kolay sergilenmesini sağlayacaktır.

Kapaklı *Bilim ve Ütopya*'nın boyutunu biraz küçültmemiz gerekiyor, çünkü bu boya kapak takmak aşırı olacaktır. Fakat **Adaklı**'nın da dikkat çektiği gibi yazı bütünlüğünü korumak ve makaleyi fazla sayfaya yaymamak için boyutu yarıya indirmeyeceğiz. Yukardaki sakıncalara meydan vermeyecek yeterli büyüklükte (*Tempo*, *Bilim Teknik* gibi) bir boyutumuz olacak. Ayrıca yazarlarımızdan daha kısa yazmalarını talep edeceğiz. Derginin varolan punto ve yazı karakterini ise koruyacağız. Daha kolay okunan, resim ve grafikleri daha özenli ve fazla kullanan, nispeten daha kısa makalelerden oluşan bir dergi düşünüyoruz.

Ergun Adaklı dostumuzun en temel tartışması derginin yayın çizgisine dair olanı. "Okurlar *Bilim ve Ütopya* dergisini hangi amaçla alıp okuyorlar? Ya da *Bilim ve Ütopya*, tirajını *Bilim Teknik* düzeyine çıkarmayı hedeflemeli mi? Benim görüşüm *Bilim Teknik* bir popüler, bilimsel magazin dergisidir. *Bilim ve Ütopya* ise, başlı başına bir 'özgür üniversite'dir. Sadece öğretim, tanıtım değil, araştırma ve düşünce alışverişi içinde üretim de yapar. Pekçok yazı, konunun ilgilisi okurlar tarafından defalarca okunur, ders gibi çalışılır ve referans alınır... *Bilim ve Ütopya* düzeyini korumalı, kendine uygun 20-25 binlik bir tirajı hedeflemeli." diye yazmış. *Bilim ve Ütopya*'nın yayın çizgisi ve tuttuğu rakipsiz kulvar ancak bu kadar güzel özetlenebilirdi... *Bilim ve Ütopya*'nın daha ilk sayısındaki Manifestosu'nda özetlenen ve bugünlere gelmesini sağlayan yayın çizgisini hiçbir güç değiştiremeyecek. Bu çizgiden taviz vermek kendimizi reddetmek anlamına gelir. Dergimiz konularını toplumsal, felsefi ve tarihsel boyutlarıyla ele almayı, derinlemesine işlemeyi sürdürecek. Türkiye Aydınlanmasının ideolojik yayın organı olma çizgisinden ise bir milim bile sapmayacak. Daha mücadeleci ve tartışmacı bir dergi olacak.

Adaklı'nın 20-25 binlik satış hedefi de gerçekçidir. Bu, şu andaki satış rakamımızı iki katına çıkarmak demektir ve el birliğiyle kasları gerersek kısa sürede bu hedefe ulaşılabilir. Gönül ister ki, Fethiye'den yazan 15 yaşındaki genç okurumuz **Emre Koca**'nın özlemi gerçekleşsin, dergimizi yüzbinler okusun. **Adaklı**'ların özgür olacağı bağımsız, demokratik ve Aydınlanmış Türkiye'de bu hedef de gerçekleşecek, bundan da adımız gibi eminiz.

Ergun Adaklı, Sözcük Bulmacası sayfasının kalkması ile "öksüz kaldıklarını" ifade ediyor. "Durumu müsait olan 63. sayfa ailesinden bir dostumuz bu işe, şu ya da bu biçimde soyunamaz mı?" diye soruyor. Bu talebini bir de bu köşeden tüm bulmacakolik okurlarımıza iletiyoruz.

* * *

Çok önem verdiğimiz "Çizgibilim Eki" konusunda bir çağrı yapmak istiyoruz. Bu ek, çeşitli bilim öykülerini, bilim insanlarının yaşamlarını, önemli bilimsel kuramları, bilimsel-ütopik romanları çizgileştirerek okurlarımıza sunacak. Özellikle gençler (her yaştan) arasında ilgi ile izleneceğini umuyoruz. Okurlarımızdan konu önerisi getirmelerini rica ediyoruz. Belleğimize başvuralım, kütüphanelerimizi karıştıralım, hatta kendimiz bazı öykü konuları oluşturalım ve Bilim ve Ütopya Çizgibilim Eki için önerelim. Bekliyoruz...

* * *

Elinizdeki sayının kapak konusu "Kuran mutlak mı?" başlığını taşıyor. Kapak paketimize büyük katkı yapan **Hasan Aydın** ilahiyat eğitimi almış bir yazarımız. Bu nedenle konusuna son derece hakim ve mücadele ettiği kesimi çok iyi tanıyor. Çok daha geniş bir kitap çalışmasının bir parçası olan makalesiyle birlikte dergimize yolladığı mektubunda, "Tanrı mutlak olarak tasarlandığına göre, dinsel öğretilerin mutlak değil göreceli olduğununun sergilenmesi, sanırım dinsel dogmaların gökselliği iddiasına vurulabilecek en büyük darbe olsa gerektir. Eğer Tanrı, mutlak olarak tasarlanıyorsa, ona ilişkin olan herşeyin de mutlak olduğu ortaya konmalıdır. Fakat, zaman ve neden içerisinde ortaya konan ve beşeri bir kurum olan dinsel yapılar içersinde ve tüm bunların yanında, sıradan bir insanın ağzından dökülen dinsel bildirilerin mutlaklığını ve genel geçerliliğini ileri sürmek boşunadır." diye yazmış. **Doğu Perinçek**'in İslam ve uygarlık ilişkisini tarihsel materyalist bir bakış açısıyla inceleyen makalesi ile iyice zenginleşen kapak paketimizin ilgi ile okunacağını umuyoruz.

* * *

Dergimiz sonunda bir reklam müdürüne kavuştu. **Hadiye Gül** arkadaşımız büyük bir boşluğumuzu kapamak için çalışacak. Daha önce *2000'e Doğru*, *Para* ve *Trend* dergilerinin reklam servislerinde deneyim kazanan **Hadiye**'nin *Bilim ve Ütopya*'da çalışmaya başlaması atılım projemizin bir parçası. Kendisine hoşgeldin diyoruz.

3. sayfamızı çok acı bir habere ayırdık. Dergimizin değerli yazarı ve Bilim ve Ütopya Vakfı Yönetim Kurulu üyesi **Mustafa Ürgüplü**'yü kaybettik. Ailesine, İstanbul Şubesi Başkanlığını yaptığı inşaat mühendisleri camiasına, Merkez Komite üyeliği görevini yaptığı tüm İşçi Partililere ve Bilim ve Ütopya Topluluğuna baş sağlığı diliyoruz. **Mustafa Ürgüplü**'nün anısı daima bize yol göstermeye devam edecek.

Gelecek ay buluşmak üzere, dostlukla...

BİLİM VE ÜTOPYA

Ciltleri

Çoğu okurumuz *Bilim ve Ütopya* ile sonraki sayılarında tanıştığı için ilk sayılarımıza ilişkin yoğun bir talep alıyoruz. Özellikle ilk 6 sayı bizim de elimizde kalmamıştı.
Bu talebi karşılayabilmek için tek çare olarak, ilk 10 sayıyı 1000'er adet yeniden basma yoluna gittik. Çok büyük bir maliyet gerektiğinden baskıyı siyah beyaz yapmak zorunda kaldık. Doğal olarak baskı ve fotoğraf kalitesi düşük oldu. İkinci, üçüncü ve dördüncü cildimizi ise orijinal dergilerle yaptık. Birinci cilt ilk 10 sayıyı, ikinci 11-18 sayılarımızı, üçüncü 19-24 ve dördüncü cildimiz 25-30'uncu sayıları içeriyor. İsteyen okurlarımız, posta çeki veya banka hesabına her bir cilt için 2.500.000 TL. yatırarak ve yatırdığına dair belgeyi posta veya faksla bize ileterek (hangi cilt için yatırdığınızı özellikle belirtin) bu ciltlere sahip olabilirler.
Yurtdışındaki okurlarımız için her bir cildin fiyatı 70 DM'dir.
Belgeelimize ulaşır ulaşmaz ciltler adreslerinize postalanacak. Ulaşabilen okurlar ciltleri dergi büromuzdan temin edebilirler.

İş Bankası Mecidiyeköy Şubesi : 1089 0429660
YKB Osmanbey Şubesi : 0534 497-3
Posta Çeki Hesap No : 1055136
Hesaplar **Metin Aktaş** adınadır

Büyükdere Cad. No: 79 Bor Ap. Kat 5 D.10 Mecidiyeköy / İstanbul
Tel - Faks: (0212) 213 80 29 - 30

İslam dinsel bildirileri 'mutlak' mı?(*)

Hasan AYDIN (**)

İslam dinsel bildirilerinin temel kaynaklarından birisi olan Kur'an-ı Kerim, her ne kadar Hz. Peygamber'in diliyle ortaya konmuşsa da, Müslümanlar onu "size Rab'bimin vahiyle bildirdiklerini ulaştırıyorum, size öğüt veriyorum ve Allah katında sizin bilmediklerinizi biliyorum" (1) ve "... bilin ki o (Kur'an) Tanrı (Allah)'ın bilgisiyle indirilmiştir..." (2) gibi ayetlerin de etkisiyle, Tanrısal vahyin, dolayısıyla da tanrısal bilginin bir ürünü olarak kabul edip, oluşumunda Hz. Peygamber'in herhangi bir katkısının olmadığına inanmışlardır. (3)

İslam dinsel bildirilerinin ikinci temel kaynağı olan ve Hz. Peygamber'in söz, edim ve onaylarını içeren Hadislere gelince, kimilerince durum Kur'an'dan farklı bir biçimde betimlenmişse de, İslam peygamberinin kendi arzusu doğrultusunda konuşmayıp, yalnızca kendisine Tanrı tarafından vahyedileni anlatacağını bildiren ayetlerle birlikte (4) elçiye uymanın gerekliliğinden söz eden ayetlere (5) dayanılarak, Kur'an, çoğunlukla, hem biçimsel hem de anlamsal olarak Tanrı'ya ve tanrısal bilgiye bağlanırken, hadislerin biçimsel yönü Peygamber'e, anlamsal yönü ise Tanrı'ya bağlanmıştır. (6) Durum böyle olunca; genel olarak İslam dünyasında, gerek Kur'an'da ortaya konan düşüncelerin, gerekse Hz. Peygamber'in sözlerinin Tanrısal bilginin birer yansımaları ya da dışsallaşmış bir biçimi olarak ele alınıp değerlendirildiğini söyleyebiliriz.

İslam Tanrıbilimcileri; İslam fetih hareketleri sonrası, gerek kendi içlerinde, gerekse farklı din mensuplarıyla yaptıkları tartışmalarda, görüşlerini önemli ölçüde dinsel bildirilerin ekseni etrafında oluşturmakla birlikte, tanrısal bilginin öncesiz (kadîm) ve sonrasız (bâkî), başka bir deyişle, hiçbir şeyle ilintisi olmayan, dolayısıyla da hem içsel, hem de mutlak bir bilgi olduğunu ileri sürmüşlerdir. Öyle anlaşılıyor ki; tanrısal bilginin dışsallaşma araçları olan vahiy ve ilham vasıtasıyla ortaya çıktığı ileri sürülen dinsel bildirilerde, vahiy ve ilhamın kesilmesi anlamına gelen Hz. Peygamber'in ölümünden sonra nesh (herhangi bir dinsel hükmün ortadan kaldırılması) ve tebdil (herhangi bir dinsel hükmün değiştirilmesi) gibi durumların ortadan kalktığı fikri (7), onları dinsel bildirilerin de öncesiz ve sonrasız, dolayısıyla da mutlak ve değişmez bir bilgi olma niteliğini kazandıkları sonucuna iletmiştir. Bu yazıda; Kur'an'da bizzat tanrısal bilgi konusunda yapılan açıklamaları ve bu açıklamaların ortaya çıkış nedenlerine bağlı olarak bildirilerin geneli içersinde gördükleri temel işlevleri bir kenara bırakıp, özellikle tanrısal bilginin dışsallaşmış ya da açınlanmış bir biçimi olarak ortaya konan düşüncelerin, tanrıbilimcilerin söz konusu mutlak bilgi anlayışlarıyla ne ölçüde uyuşup uyuşmadığını saptamaya çalışacağız.

Kur'an'ın ilk kez açıkça Kureyşlilerin önünde, Ka'be'de Abdullah b. Mes'ud tarafından okunması (Siyer-i Nebi, İkinci Cilt, s. 189a.).

"MUTLAK" TERİMİNİN ANLAMI

Bilindiği gibi mutlak teriminin; a) bütün ilintilerden ve bağıntılardan soyutlanmış, b) başkasına dayanmaksızın kendi başına var olan, bağımsız, koşulsuz, c) hiçbir şeyle sınırlanamayan olmak üzere (8) üç temel anlamından söz etmek mümkündür. Bize öyle geliyor ki, İslam tanrıbilimcilerinin dışsallaşmamış ya da açınlanmamış haldeki tanrısal bilgiye ilişkin olarak ortaya koydukları düşüncelerde mutlağın bu üç anlamını da yakalamak olasıdır. Zira onlar, tanrısal bilginin bir yandan, nesne ve olaylara önceliği olup herhangi bir nedeni bulunmadığı için hiçbir şeyle ilintisi olmayan bir bilgi olduğunu; bundan dolayı da, bu bilginin kesinlik ve değişmezlik özelliğini taşıdığını kabul ederlerken; bir yandan da, tanrısal bilgiyi içeriğini boşaltmak ya da anlaşılmaz kılmak pahasına onun hiçbir beşeri karakter taşımadığını ileri sürmüşlerdir. Dinsel bildiriler, tanrısal bilginin dışsallaşmış bir ürünü olduklarına göre, dışsallaşmamış haldeki tanrısal bilgiyle aynı ya da ona yakın özelliklere sahip olmalıdırlar. Zira, tanrısal bilgi konusunda herhangi bir fikre ancak dinsel bildiriler aracılığıyla ulaşılabileceği gibi, aynı şekilde bildirilerin tanrısal kaynaklığına açılan kapının da dinsel bildirinin kendisinden geçeceği ortadadır. Şimdi, İslam tanrıbilimcilerinin tanrısal düzeyde açınlanmamış haldeki mutlak bilgi anlayışını, beşeri düzeyde açınlanmış ya da dışsallanmış bildirilere kaydırmalarının ne ölçüde tutarlı olduğunu, bildirilerdeki görülen (şehâdet) ve görülmeyen (gayb) alem hakkında ortaya konan bilgiler ve bu bilgilerin ortaya çıkışında etkili olan nedensel koşullar ile söz konusu bilgilerin taşıyıcısı ve aktarıcısı konumunda olan dilden hareketle saptamaya çalışabiliriz.

I- BİR NEDENE BAĞLI OLARAK ORTAYA ÇIKAN BİLGİLERİN ÖNCESİZ VE SONRASIZLIĞINDAN, DOLAYISIYLA MUTLAKLIĞINDAN SÖZ EDİLEBİLİR Mİ?

Genel olarak İslam dünyasında, gerek Kur'an gerekse İslam peygamberinin sözlerinin, çoğunlukla bir nedene bağlı olarak ortaya çıktığı belirtilerek, Kur'an ayetlerinin ortaya çıkışında etkili olan olaylara "ortaya çıkış sebebi" (9); hadislerin ortaya çıkışında etkili olan olaylara da "söyleniş sebebi" (10) adı verilmiştir. Peygambere *"sana her ne örnek getirseler mutlaka biz de (ona karşı) sana gerçeği ve daha güzel açıklamayı getiririz"* (11) diye seslenen Kur'an-ı Kerim, kendi oluşumunda etkin olan tartışmalara dikkat çekerken, *"sana ruhtan soruyorlar, de ki; O Rab'bimin emrindedir, (onun hakkında) size az bir bilgi verilmiştir"*; (12) ya da *"sana Zû el-Karneyn'den soruyorlar; de ki; ben size ondan bir haber okuyacağım"* (13), gibi oluşumunda etkin olan kimi sorulara da işaret etmektedir. Kur'an yorumbilimcileri; Kur'an'da yer alan birçok ayetin tarihsel nedenlerle ilintisini keşfederek onun sağlıklı bir biçimde anlaşılmasının, ortaya çıkış sebeplerinin bilinmesine bağlı olduğunu ifade etmişler; Kur'an'ın yorumuna ilişkin en temel gayretlerini ayetlerin iniş koşullarını belirlemeye ayırmışlardır. (14). Ancak, Kur'an yorumbilimcileri kimi ayet ya da surelerin inişine ilişkin olayların nakledilip, kimi ayet ya da sureler için nakledilmediğini görünce, Kur'an'daki bildirileri; a) soru ve olay akabinde ortaya çıkanlar b) bir nedene bağlı olmaksızın, doğrudan ortaya çıkanlar (15) olmak üzere ikiye ayırmışlar ve bu konudaki ilgilerinin önemli bir bölümünü de ayetlerin bir nedene bağlı olarak inmesinin hikmetlerini sergilemeye yönlendirmişlerdir. (16) Hiç kuşkusuz, onların böylesine bir tutumu benimsemelerinde; Kur'an'ın bir defada topluca değil de, olayların akabinde, söz konusu olaylara bağlı olarak kısım kısım ortaya çıkışından kuşkulanan İslam öncesi Arapların *"Kur'an bir defada indirilmeli değil miydi"* itirazlarına, *"biz onunla senin kalbini sağlamlaştırmak için bu şekilde (kısım kısım indirdik) ve belli bir düzene bağlı olarak ağır ağır okuduk"* (17) yanıtını veren Kur'an'ın etkisi yadsınamaz.

Genel olarak tanrısal bilginin açınlanma ya da dışsallaşma aracı olarak sunulan vahiy ve ilhamın ve bunun bir ürünü olduğu ileri sürülen dinsel bildirilerin, hem tutarlı bir çözümlemesini yapabilmek hem de, tanrısal düzeyden beşeri düzeye indirgenişi esnasında, tanrısal bilgi ya da tanrısal zihinde içkin haldeyken sahip olduğu söylenen mutlaklığını giderici kimi beşeri unsurların işe karışıp karışmadığını tespit edebilmek için, bildirilerin ortaya çıkış nedenleri konusunda, ayrıntılı olarak durmamız kaçınılmazdır. Kuşkusuz bunun en güzel yolu; Kur'an yorumbilimcilerinin ortaya çıkış nedeni bulunan ve ortaya çıkış nedeni bulunmayan biçiminde dinsel bildiriler hakkında yapmış oldukları ikili ayırımı gözden geçirmek ve örnekleriyle birlikte nesnel bir biçimde ortaya koymaktan geçmektedir.

A) ORTAYA ÇIKIŞ NEDENİ HAKKINDA HERHANGİ BİR RİVAYET BULUNMAYAN BİLDİRİLER

Kur'an yorumbilimcilerinin doğrudan, bir nedene bağlı olmaksızın ortaya çıktığını söyledikleri bildirilerin, her ne kadar ortaya çıkış nedenleri hakkında herhangi bir olay zikredilmemişse de, bu, söz konusu bildirilerin, ortaya çıktıkları toplumsal koşullarla hiçbir ilintilerinin olmadığı anlamına gelmemektedir. Zira, İslam dinsel bildirilerinin bir boşluğa değil (18), her şeyden önce belli bir toplumsal aşamada, belli inanç ve değer yargılarına sahip olan bir topluma seslendiği bilinmektedir. Dolayısıyla; İslam dinsel bildirilerinin biçimlenmesinde ve hatta kimi anlayışların ve düşüncelerin bildiriler içerisinde yer alıp, sık sık tekrar edilmesinde, seslenilen toplumun, genel inanç, değer ve kanılarına duyulan tepkinin çeşitli etkilere sahip olduğunun inkâr edilemeyeceği ortadadır. Söz konusu bu olguya bağlı olarak biz, açıktan açığa ortaya çıkış nedeni olduğu bildirilmeyen bildirilerin de, aslında ortaya çıkışlarının gerek "tepkisel", gerekse "işlevsel" açıdan bir nedene bağlı olduğunun düşünülebileceği gerçeğini dikkate alarak, bu türden bildirileri iki ana grup altında değerlendirmeyi uygun buluyoruz.

a) ***Açıktan açığa belli bir olay üzerine ortaya çıktığı rivayet edilmemekle birlikte, seslenilen toplumda var olan fiili bir duruma tepki olarak ortaya çıktığı izlenimini veren bildiriler:***

Bu türden bildirilere en açık örnek olarak, inançsal bir konu olan Tanrı'nın

Bir nedene bağlı olarak ortaya çıkan bilgilerin öncesiz ve sonrasızlığından, dolayısıyla mutlaklığından söz edilebilir mi?

tekliğini sıklıkla vurgulayan Kur'an ayetlerini verebiliriz. Hiç kuşkusuz söz konusu anlayışın, sıklıkla tekrar edilerek, özenle Tanrı'nın tekliğinin vurgulanmasında ve Tanrı'nın doğmamış ve doğurulmamış olduğunun belirtilmesinde, İslam öncesi Arapların Tanrı'ya çocuk atfetmeleri ile yine onların çoğu tarafından benimsenen çoktanrıcı anlayışlarının ve Hıristiyanların benimsedikleri teslis inancının reddedilmesinin önemli katkısının bulunduğu yadsınamaz. Nitekim şu ayetlerde bu olguyu yakalamak mümkündür.

"De ki: O Allah birdir; Allah samed-dir. Doğmamış ve doğurulmamıştır. Hiçbir şey onun dengi değildir." (19)

"Kuşkusuz, gök ve yerdekilerin hepsi Allah'ındır. Allah'tan başka ortaklara dua edenler, zandan ve vehimden başkasına uymuyorlar ve onlar sadece tahminde bulunuyorlar." (20)

"Ey kitap ehli dininizde taşkınlık etmeyin ve Tanrı (Allah) hakkında doğru olandan başkasını söylemeyin. Meryem oğlu İsa, Mesih Tanrı (Allah)'nın Meryem'e yerleştirdiği kelimesi ve O'ndan bir ruhtur. Artık Tanrı (Allah)'a ve peygamberlerine iman edin, (ilah) üçtür demeyin. Bu iddialarınızdan vazgeçin. Bu sizin hayrınıza olur. Şüphesiz Tanrı (Allah) tek bir ilahtır. Tanrı (Allah) çocuk sahibi olmaktan münezzehtir. Göklerde ve yerde olanların hepsi O'nundur. Vekil olarak Tanrı (Allah) yeter." (21)

b) ***Açıktan açığa belli bir olaya bağlı olarak ortaya konulduğu rivayet edilmemekle birlikte, Peygamber'i, inanmayanlar tarafından yapılan direnişler karşısında, psikolojik olarak teselli edip, inkârcıları tehdit etmek için bildirinin içersinde yer aldığı izlenimini veren ayetler:***

Bu türden ayetlere en güzel örnek olarak *"peygamberlerin haberlerinden kalbini sağlamlaştıracak her şeyi sana anlatıyoruz"* (22) şeklinde işlevleri açıkça ortaya konan, geçmiş topluluklara ve peygamberlere ait hikâyeleri verebiliriz.

"Ad (kavmine) kardeşleri Hûd'u gönderdik. O, onlara ey kavmim, Tanrı (Allah)'ya kulluk edin O'ndan başka ilahınız yoktur, sakınmaz mısınız, dedi. Kavminden inkârcıların ileri gelenleri; biz seni akli yetersizlik içerisinde görüyoruz ve senin yalancılardan olduğunu sanıyoruz, dediler. O da şöyle dedi: Ey kavmim bende herhangi bir akli yetersizlik yoktur, ben sadece alemlerin Rab'binin gönderdiği bir elçiyim. Size Rab'bimin vahiyle bildirdiklerini ulaştırıyorum ve ben sizin için güvenilir bir öğütçüyüm. Sizi uyarması için içinizden bir adam aracılığıyla Rab'binizden size bir ihtar gelmesine hayret mi ettiniz? (Tanrı'nın) Nuh kavminden sonra sizi halifeler yaptığını ve sizin yaratılıştaki gücünüzü artırdığını düşünün. Tanrı (Allah)'nın nimetlerini anın, olur ki, kurtuluşa erersiniz. Onlar: Sen bize babalarımızın taptığı şeyleri bırakmamız ve sadece Tanrı (Allah)'ya kulluk etmemiz için mi geldin? Eğer doğru sözlülerden isen bize tehdit ettiğin şeyi getir, dediler. O da size Rab'binizden azap ve işkence kesinleşti, sizin ve babalarınızın taptığı ve Tanrı (Allah)'nın haklarında hiçbir kanıt indirmediği bir takım isimler hakında benimle tartışmaya mı giriyorsunuz? Bekleyin, ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim dedi. Nitekim biz onu ve beraberindekileri tarafımızdan bir rahmet ile kurtardık. Ayetlerimizi yalanlayarak inanmayanların da sonlarını getirdik." (23)

B) ORTAYA ÇIKIŞ NEDENLERİ HAKKINDA BELLİ RİVAYETLER BULUNAN BİLDİRİLER

Bu türden bildirileri, "ortaya çıkışlarında etkin olan olaylara" göre birçok alt gruba ayırmak mümkün olmakla birlikte biz, amacımız açısından bunları dokuz grupta ele alıp değerlendirmenin yeterli olacağı kanaatindeyiz.

a) ***Tek bir kişi ya da tek bir olaya bağlı olarak ortaya çıkan bildiriler:***

Bu türe verilebilecek örnekler çok olmakla birlikte biz burada sadece **Ebû Cehl, Seleme b. Sahr** ve **Hilâl b. Umeyye** hakkında ortaya konan bildirilere değinmekle yetineceğiz.

1) **Ebû Cehl**'in bir yetime vasi olduğu halde, ona bakmayı reddetmesi üzerine şu ayetlerin ortaya çıktığı rivayet edilmektedir (24): *"Dini yalanlayanı gördün mü? İşte o yetimi itip kakar. Yoksulu doyurmayı da teşvik etmez."* (25)

2) İslam öncesi Arap geleneklerine uygun olarak, kendisine zıhar (26) yapan kocasını, Hz. Peygamber'e şikâyet eden **Seleme b. Sahr**'ın bu şikâyetine bağlı olarak şu ayetlerin ortaya konulduğu rivayet (27) edilmektedir: *"Tanrı (Allah), eşi hakkında seninle tartışan ve Tanrı (Allah)'ya şikâyette bulunan kadının sesini duydu. Tanrı (Allah) sizin karşılıklı konuşmanızı duyuyordu. Şüphesiz Tanrı (Allah) bağışlayıcı ve affedicidir. Hanımlarına zıhar yapıp sonra da söylediklerinden dönenler birbirleriyle ilişkiye girmeden önce, bir köleyi hürriyete kavuşturmalıdırlar. İşte size bununla öğüt verilmektedir. Tanrı (Allah) yaptıklarınızdan haberdardır. Kim (bu imkanı) bulamazsa, yine birbiriyle ilişkiye girmeden önce onun aralıksız iki ay oruç tutması gerekir. Buna da gücü olmayan altmış yoksulu doyursun. Bu, Tanrı (Allah) ve peygambere iman etmeniz içindir. Bunlar Tanrı (Allah)'nın sınırlarıdır, inkar edenler için acıklı bir azap vardır."* (28)

3) Eşinin zina yaptığını gözleriyle görüp, bunu dört şahitle belgeleyemediği için sıkıntı çeken **Hilal b. Umeye**'nin durumu peygambere iletilince, bu olaya bağlı olarak şu ayetlerin ortaya konulduğu rivayet (29) edilmektedir: *"Eşlerine (zina suçu) atıp da kendilerinden başka şahitleri bulunmayanlardan birinin şahitliği, kendisinin mutlaka doğru söyleyenlerden olduğuna Tanrı (Allah)'yı dört defa şahit tutmasıdır. Beşincide, eğer yalancılardansa, Tanrı (Allah)'nın lanetinin muhakkak kendi üzerine olmasını (diler). Kadının da onun mutlaka yalan söyleyenlerden olduğuna Tanrı (Allah)'yı dört kere şahit tutması cezayı üzerinden kaldırır. Beşincide, eğer kocası, doğru söyleyenlerdense, Tanrı (Allah)'nın lanetinin mutlaka kendi üzerine olmasını (diler)."* (30)

b) ***Bir grupla yapılan tartışmalara dayalı olarak ortaya çıkan ayetler:***

Bu türe, Ali İmran suresi'nin Hıristiyanlardan söz eden ayetlerini verebiliriz. Zira Kur'an yorumbilimcileri, bu surenin yaklaşık seksenden çok ayetinin, Necran'dan gelen altmış kişilik bir Hıristiyan heyetiyle yapılan tartışmalara bağlı olarak ortaya çıktığını ifade etmişlerdir. (31) Genel olarak Kur'an'da Hıristiyanlık hakkında yer alan düşüncelerin biçimlenmesinde önemli etkisinin olduğu sezinlenen bu olay şöyle anlatılmaktadır. "Necran Hıristiyanlarından altmış kişilik bir heyet gösterişli elbiseler giyinmiş bir biçimde, ikindi namazından sonra Hz. Peygamber'in yanına gelirler. Hz. Peygamber bunları mescitte konuk eder ve orada kendi inançları doğrultusunda doğuya yönelerek ibadet etmelerine izin verir. Bu heyetin içersinden on dört kişinin önder konumunda olan kişiler olup, özellikle üç tanesinin çok önemli kişiler olduğu söylenir. Bunların ad ve görevleri şöyledir: Önderleri **Abdullah Mesih**, danışmanları **el-Eyhün**, papazları da **Ebu Harise b. Alkâme**'dir. Bu kimseler birkaç gün Hz. Peygamber'in yanında kalıp, Hz. İsa hakkında peygamber ile tartışırlar. Aralarında bir inanç birliği bulunmayan bu kimselerden kimileri 'İsa Tanrı (Allah)'dır, kimileri Tanrı (Allah)'nın oğludur, kimileri de o üçüncüsüdür, fikrini savunurlar. Tanrı elçisi, onlarla tartışıp fikirlerini çürüttükten sonra onları İslama davet eder, fakat onlar İslam'ı reddederek tartışmaya devam ederler ve peygambere: Ey Muhammed, sen İsa'nın Tanrı (Allah)'nın kelimesi ve ruhu olduğunu söylemiyor musun, diye sorarlar. Hz. Peygamber, evet deyince; işte bu bize yeter, derler. Bu olay üzerine Tanrı Ali İmran Suresi'nin seksenin üzerinde ayetini indirir. (32)

c) ***Peygambere sorulan sorulara bağlı olarak ortaya konan bildiriler:***

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, Kur'an-ı Kerim bizzat kendisi sorulara bağlı olarak kimi ayetlerin ortaya konulduğunu ifade etmektedir.

Hz. Peygamber Mekke'de iken Kureyşliler, Yahudilere gelerek; "bize bir şey öğretin de, şu adama soralım," derler. Yahudiler de "ona Ashab el-Kehf'i, Zû el-Karneyn'i ve Rûh'u sormalarını, eğer ilk ikisine yanıt verip, üçüncüsüne vermezse, gerçekten peygamber olduğunu" söylerler. Bunun üzerine Kureyşliler gelip peygambere bu üçünü sorarlar. Peygamber de; "yarın gelin size bunların yanıtlarını vereyim" der ve Tanrı'nın izniyle (inşallah) demeyi unutur. Bu yüzden vahiy kırk gün kesilir. Sonra *"hiçbir şey için bunu yarın yapacağım*

☞

deme, ancak Tanrı (Allah) dilerse (yaparım de)" (33) ayeti, ardından da, Ashab el-Kehf ve Zû el-Karneyn hikâyeleri vahyedilir. Rûh ise, *"sana Rûh'tan soruyorlar, de ki; O Rab'bimin emrindendir; size (onun hakkında) az bir bilgi verilmiştir."* (34) ayetinde olduğu gibi belirsiz bırakılır. (35)

d) ***Peygamber ve sahabilerin bizzat idrak edip katıldıkları savaşlar ve bu savaşlarda olan olaylarla ilgili olarak ortaya konan bildiriler:***

Bu türden bildirilere örnek olarak, çoğu ayeti, Tebük Seferi ve onda cereyan eden olaylar ile yazın sıcağında savaşa gitmek istemeyen ve bu yüzden de münafık olarak isimlendirilen kimseleri ilgilendiren Tevbe Suresi'ni (36) verebiliriz.

e) ***Hz. Peygamber'in şahsına inkarcılar tarafından yapılan hakaretleri, onların ileri sürdükleri iddia ve itirazları reddetmek için ortaya konan ayetler:***

Bu türden ayetlerin herbirinin ortaya çıkışı hakkında bir olay sunulmakla birlikte, bizzat bildirilerin kendisi bir nedene bağlı olarak ortaya çıktıklarını sergilemektedir.

"O bir şairin sözü değildir; ne kadar az inanıyorsunuz. Bir kahinin sözü de değildir; ne kadar az düşünüyorsunuz. O alemlerin Rab'binden indirilmedir." (37)

"Kendisine ayetlerimiz okunduğunda eskilerin masalları der. Yakında onun burnu üzerine damga vuracağız." (38)

"Yoksa, onu kendisi mi uydurdu, diyorlar? Hayır onlar inanmıyorlar." (39)

"Sonra ondan yüz çevirdiler ve bu öğretilmiş bir delidir, dediler." (40)

"Onların, ona bir insan öğretiyor, dediklerini biliyoruz. Kastettikleri kişinin dili yabancıdır, bu ise apaçık Arapça bir dildir." (41)

"Onlara apaçık ayetlerimiz okunduğunda, bu sizi atalarınızın tapmakta olduğundan alıkoymak isteyen bir adamdan başkası değildir derler. Yine bu (Kur'an) uydurulmuş bir düzmeceden başka bir şey değildir, dediler. İnkarcılar gerçek kendileri gelince, bu apaçık bir büyüden başka bir şey değildir, dediler. Oysa biz onlara (daha önce) inceleyecekleri bir kitap vermemiştik ve kendilerine bundan önce de bir elçi göndermemiştik." (42)

f) ***Hz. Peygamber'in özel hayatı ile medeni bir yaşamın gereklerinden habersiz olan çöl Araplarına protokol kurallarını öğretmek ve Hz. Peygamber'in tasa ve kaygılarını dile getirmek için ortaya konan ayetler:***

Enes b. Mâlik, Ahzap Suresi'nin 53-55. ayetlerinin ortaya çıkış nedeni olarak şu olayı rivayet eder:

"Cahş kızı **Zeyneb**'in Hz. Peygamber ile evlenmesinde düğün yemeği yapıldı. Yemekte ekmek ve et vardı. İnsanları yemeğe davet için beni görevlendirdiler. Bir grup içeri girip yiyor, çıkıyor, ardından da başka bir grup yiyordu. Herkesi çağırdım, nihayet çağıracak kimse kalmadı. Peygamber, öyle ise sofranızı kaldırınız, dedi. Üç kişi evde kalmış konuşuyordu. Onların çıkmadıklarını gören Hz. Peygamber, **Zeyneb** de ardında olarak **A'işe**'nin odasına doğru gitti. Selam size ey ev halkı, Tanrı (Allah)'nın rahmeti üzerinize osun, dedi. **A'işe**, sana da selam olsun, Tanrı (Allah)'nın rahmeti senin de üzerine olsun, aileni nasıl buldun, Tanrı (Allah) kutlu kılsın, dedi. Peygamber kadınların odalarını dolaşıyor, **A'işe**'ye söylediklerini onlara da söylüyordu. Onlar da **A'işe**'nin verdiği yanıtları veriyorlardı. Böylece Peygamber, oturan adamların çıkıp gitmelerini bekliyordu. Fakat döndüğünde hâlâ o üç kişinin evde sohbet etiklerini gördü. Çok utangaç olan Peygamber, bir şey söyleyemeden tekrar çıktı; **A'işe**'nin odasına doğru yürüdü. Kendisine adamların gittiğini söylediler." (43)

Bu olaydan sonra şu ayetler nazil oldu:

"Ey inananlar, (rastgele) Peygamber'in evlerine girmeyin. Ancak yemek için size izin verilir de girerseniz, yemeğin peşini beklemeyin. Çağrıldığınız zaman girin, yemeği yiyince de dağılın, (orada) söze dalmayın. Çünkü bu davranış Peygamber'i incitiyor, fakat o size (bunu söylemekten) utanıyordu. Ama Tanrı (Allah) gerçeği söylemekten utanmaz. Onlardan (Peygamber'in hanımlarından) bir şey istediğinizde perde arkasından isteyin. Bu hem sizin kalpleriniz için hem de onların kalpleri için daha temizdir. Sizin, Tanrı (Allah)'nın elçisini incitmeniz ve kendisinden sonra onun eşlerini nikahlamanız, asla doğru olmaz. (44) *Çünkü bu, Tanrı (Allah) katında büyük bir günahtır. Bir şeyi açığa vursanız da gizleseniz de, farketmez; Tanrı (Allah) her şeyi bilendir."* (45)

g) ***Kimi sahabilerin telkinine bağlı olarak ortaya konan bildiriler:***

İslam literatürü içerisinde, bazı sahabilerin kimi ayetlerin hem ortaya çıkışına hem de ayetin ifade ve üslubuna etkisi olduğu (46) izlenimini veren kimi rivayetlere de yer verildiğini görüyoruz. Kur'an yorumbilimcilerinin, "Tanrı gerçeği **Ömer**'in diline ve kalbine uygun olarak indirdi", (47) hadisine dayanarak "muvafakat-ı Ömer", diye isimlendirdikleri bu olgu hakkında **Enes**, Hz. **Ömer**'den şunları rivayet eder:

"Şu üç sözüm Rab'bimin ayetlerine uygun düştü:

1) Ey Tanrı elçisi, Hz. İbrahim'in makamını kıble edinsek dedim; *'... siz de İbrahimin makamından bir namazgah edinin'*, (48) ayeti nazil oldu.

2) Ey Tanrı elçisi eşlerinin yanına iyi kötü herkes giriyor, onların örtünmelerini emretseniz, dedim; örtünme (hicâb) ayeti (49) nazil oldu.

3) Kıskançlıkları yüzünden zevceleri Tanrı elçisini gücendirmişlerdi. Ben de onlara; umarım ki Rab'bi ona sizleri boşadıktan sonra daha hayırlı eşler verir, (50) dedim, sözüm aynen ayet olarak nazil oldu." (51)

h) ***İnananlar arasında yayılan ve Hz. Peygamber'i psikolojik olarak rahatsız eden dedikoduların giderilmesi ve haklarında ileri geri konuşulan kimselerin aklanması için ortaya konan bildiriler:***

Bu türe, en açık örnek olarak "ifk" hadisesi hakkında ortaya konan bildirileri verebiliriz. İslam dinsel bildirilerinde, Hz. Peygamber'in hanımlarına ilişkin olarak yer alan öğretilerin, biçimlenip ortaya çıkmasında, yadsınamaz etkilere sahip olduğu anlaşılan bu olayın özeti şöyledir: Hz. Peygamber, hanımlarından birisi olan **A'işe**'yi Mustalik oğulları seferine çıkarken beraberinde götürür. Sefer dönüşü, konaklama esnasında Hz. **A'işe** konaklama yerinde ihtiyacını gidermek için ayrılır. Bu arada gerdanlığını kaybettiğini farkeder. O, orada onu aramak için bir müddet oyalanır. Hz. **A'işe**'nin yokluğunu farkedemeyen Peygamber ve beraberindekiler yola çıkarlar. Hz. **A'işe** bir müddet sonra kervanın konak yerine geldiğinde, kervanın gitmiş olduğunu görür ve nasıl olsa beni unuttuklarını anlayıp, geri almaya gelirler diyerek, yatar uyur. Kervanın "ardcısı" olan **Şafvan b. El-Mu'attıl es-Sülemi ez-Zekvani**, ortalık yerde birisinin yattığını görünce, yanına doğru yönelerek onu uyandırır. Uyuyan kişinin Peygamber'in hanımı **A'işe** olduğunu görünce, onu terkisine (bineğinin arkasına) alarak, onunla birlikte geri döner. **A'işe** ile **ez-Zekvani**'nin birlikte geldiğini gören sahabeler arasında Hz. **A'işe**'nin namusuna dil uzatan sözler ve çeşitli dedikodular yayılır. (52) Bunlar Hz. Peygamber'in kulağına ulaşınca, söz konusu dedikodulardan çok etkilendiği anlaşılan Hz. Peygamber'in ağzından şu ayetler ortaya çıkar:

"O yalan haberi getirenler içinizden bir topluluktur; siz onu sizin için bir şer saymayın, bilakis o sizin için bir hayırdır. Onlardan her bir kişi suçunun cezasını görecektir. O yalanın en büyüğünü idare edene de, büyük bir azap vardır. Onu işittiği zaman inanan erkek ve kadınların kendiliklerinden güzel zanda bulunup, bu apaçık bir iftira (ifk)dır, demeleri gerekmez miydi? Ona dört şahit getirmeleri gerekmez miydi? Madem ki şahitleri getiremediler, öyleyse onlar Tanrı (Allah) katında yalancıların ta kendileridir. Eğer size dünya ve ahirette Tanrı (Allah)'nın lutfu ve acıması olmasaydı, içine daldığınız yaygarada size mutlaka büyük bir azap dokunurdu. Çünkü siz onu dillerinize doluyor ve hakkında hiç bilginiz olmayan şeyi hem ağzınızla söylüyor, hem de onu önemsiz bir iş sanıyorsunuz. Oysa o yaptığınız Tanrı (Allah) katında büyük (günah)tır. Onu işittiğiniz zaman, bunu konuşmamız bize yakışmaz, haşa bu büyük bir iftiradır, demeniz gerekmez miydi? Tanrı (Allah) size öğüt veriyor ki, şayet inananlar iseniz, böyle bir şeye asla bir daha dönmeyiniz. Tanrı (Allah) size ayetlerini açıklıyor. Tanrı (Allah) bilendir, hikmet sahibidir. İnananlar içinde edepsizliğin yayılmasını isteyenler için hem dünyada hem de ahirette acı bir azap vardır. Tanrı (Allah)'nın lutfu ve acıması olmasaydı (bu iftiranız yüzünden büyük bir azaba uğrardınız)." (53)

İslam dinsel bildirilerinin ortaya çıkış nedenleri hakkında ortaya koyduğumuz bu örneklerin de göstereceği gibi, bildiriler, kimi zaman Hz. Peygamber'in seslendiği toplumda yaygın olan inanç, değer, kanı ve genel iddialara bir tepki olarak, kimi zaman farklı gruplarla yapılan tartışmalara ve söz konusu toplumda meydana gelen, savaş, antlaşma ve çatışma gibi belli tarihsel olaylara

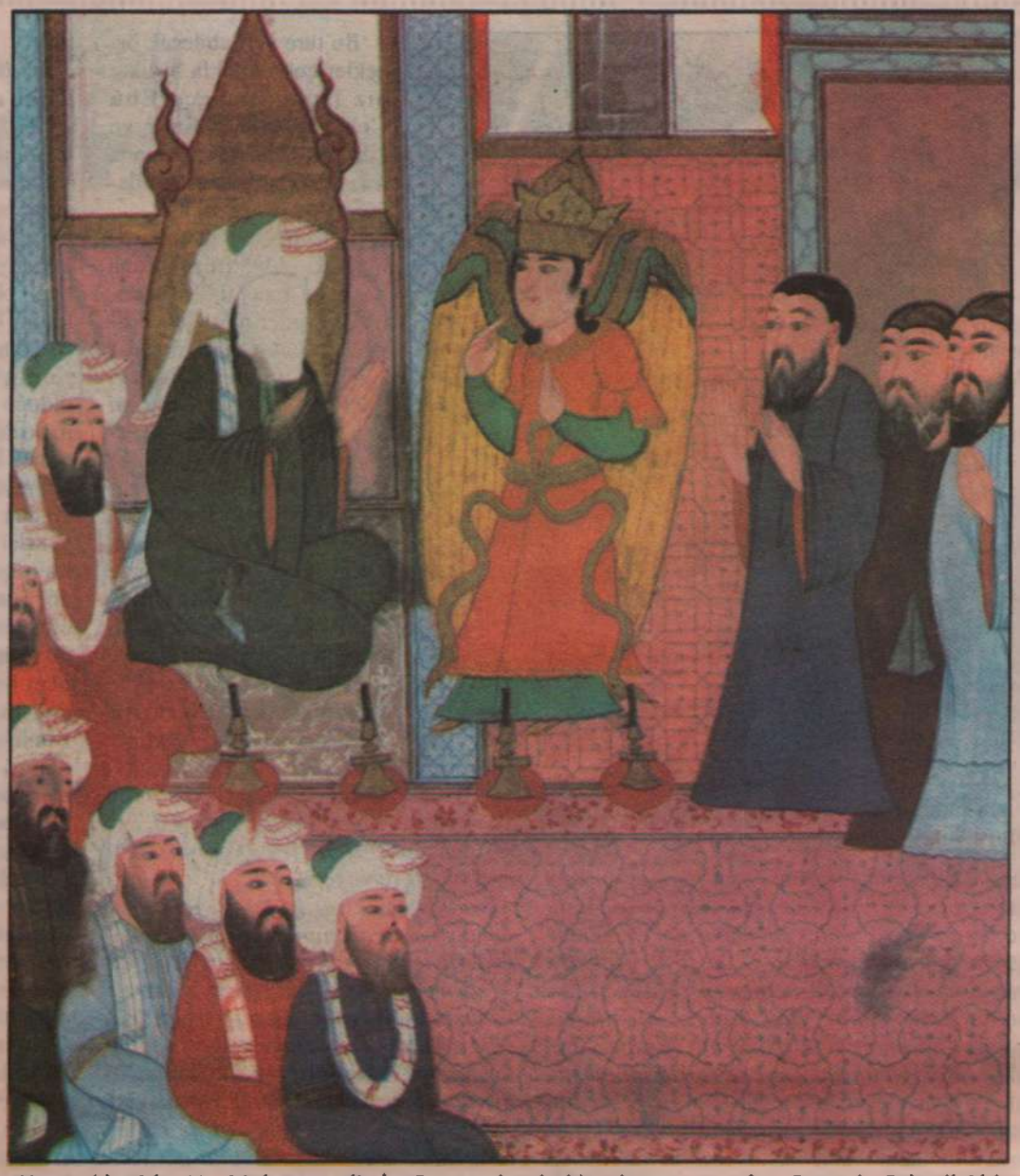

Nasrani keşişler Hz. Muhammed'e İsa Peygamber hakkında soru sorarlar. O sırada Cebrail Al-i İmran Suresi'nden ayetler getirir. (Siyer-i Nebi 3. cilt s. 457b)

bağlı olarak, kimi zaman da gerek Peygamber'in gerekse ona inananların bazı psikolojik ve toplumsal ihtiyaçlarını gidermek için ortaya konmuşlardır. Tarihsel nedenlerle ilinti içersinde ortaya çıkmış olan bu bildirilerin, tanrıbilimcilerin açınlanmamış haldeki tanrısal bilginin nesne ve olaylara önceliği bulunduğu iddialarının aksine, genel içerik ve kapsamını ortaya çıkışında etkin olan nedenlerin belirlediği söylenebileceği gibi, "muvafakat-ı Ömer" olgusuyla birlikte Mekke ve Medine dönemlerinde ortaya konan bildirilerin dinsel üslup yönünden farklılaştığı da göz önüne alındığında, ortaya çıkış nedenlerinin bildirilerin dilsel üslup gibi biçimsel yönünü de etkilediği söylenebilir. Hiç kuşkusuz ortaya koyduğumuz bu verilere koşut olarak, tarihsel nedenlere bağlı olan bildirilerin daha çok ahlaksal ve siyasal yönünün ağır bastığı ve açınlanmamış ya da dışsallaşmamış haldeki tanrısal bilginin mutlaklığından söz eden tanrıbilimcilerin, aynı olguyu açınlanmış haldeki dinsel bildirilere kaydırmalarının pek de tutarlı olmadığı sonucuna ulaşmak hiç de zor değildir. Zira, tarihi koşullara bağlı olduğu için, tarihsellik özelliğini kaçınılmaz olarak bünyesinde barındıran bir bilginin mutlaklığından, genel geçerliliğinden ve değişmezliğinden söz edilemeyeceği gibi, mutlaklık iddiasının, tüm beşeri etkilerin reddiyle birlikte belli bir yer ve zamana bağlılık gibi ilintilerin reddini de gerektireceği açıktır.

II- BELLİ BİR DİLSEL KALIP İÇERİSİNDE İFADE EDİLEN BİLDİRİLERİN VE BU BİLDİRİLERDE SUNULAN BİLGİLERİN MUTLAKLIĞINDAN SÖZ EDİLEBİLİR Mİ?

Bilindiği gibi, bilginin önemli boyutlarından bir tanesi de, onun taşıyıcısı konumunda olan dildir. (54) Her ne kadar, dinsel bildiriler tanrısal zihinde ya da tanrısal katta dilsel bir kalıp içerisinde ifade edilmeden önce, onu anlaşılamaz kılmak pahasına, mutlaklığından söz etmek mümkün gibi görülse de, Tanrı'nın bu bilgisini vahiy ve ilham aracılığıyla belli bir toplumda peygamber olarak seçtiği kimseye, onun ve seslenceği toplumun diliyle ilettiği olgusu göz önüne alınırsa, söz konusu bilginin belli bir dilsel kalıba girdiği için mutlaklık özelliğini yitireceği ortadadır. Çünkü herhangi bir bilgiyi dilsel bir kalıp içersinde ifade etmek, onu sınırlamak, kayıtlamak ve çerçevesini belirlemek anlamına gelir. Dolayısıyla, dilsel bir bağlama oturtulan ve iletilen bir olgu haline dönüştürülen bir bildiriyi ve o bildirinin taşıdığı bilgiyi, öncesiz ve sonrasız, dolayısıyla mutlak olarak değerlendirmek olası değildir. Dinsel bildirilerin belli bir toplumda, belli bir zaman diliminde ortaya çıkmaları ve belli bir aşamadaki dili iletişim aracı olarak kullanmaları, onları halledilmesi pek de kolay olmayan iki sorunla daha karşı karşıya bırakmaktadır:

KUR'AN'IN KOZMOLOJİSİ

1) Sosyal kurumlardan birisi olan dil ve dilsel yapıda yer alan sözcük ya da kavramlar, ortaya çıktığı toplumun kültürünün en temel aktarım araçlarından birisi olarak karşımızda durmaktadır. (55) Bu nedenle dilsel yapıda yer alan kavramların içeriklerinde, onu iletişim aracı olarak kullanan toplumların gerek birey, gerek toplum, gerekse evren tasarımlarının ve yaşam biçimlerinin ve hatta yaşadıkları coğrafyanın yadsınamayacak bir rolünün olacağı açıktır. (56) Toplumsal gelişime koşut olarak, hem kavramların içeriklerinde hem de anlatım olanaklarında sürekli gelişken bir görünüm arzeden dilin, dinsel bildirilerde olduğu gibi, belli bir zaman diliminde ve belli bir toplumsal aşamada kullanımı, dinsel bildirilere söz konusu toplumun birey, toplum, evren ve yaşam felsefelerinin de yansımasını beraberinde getirir. (57) Konu bu açıdan ele alındığında dinsel bildirilerde yer alan öğrenilerin kaynağı bütünüyle Tanrı ve tanrısal bilgi gösterilse de, içinde ortaya çıktığı toplumdan kimi izler taşıması yadsınamaz. (58) Genelde İslam dünyasında pek ele alınmayan bu olgunun farkında olduğu anlaşılan **W. M. Watt,** Kur'an'da yer alan kozmolojiye ilişkin ayetlere bağlı olarak şu açıklamaları yapmaktadır:

"Her dinî metin gibi Kur'an da ilk muhataplarına kendi dilleri, kendi gelenekleri ve onların genel dünya görüşleriyle hitap eder. Eğer Kur'an -tesadüfen bile olsa- yeryüzünün güneş etrafında döndüğünü söylemiş olsaydı, bu o. zamanki Araplar için inanılmaz bir şey olacaktı ve düşmanlarına Kur'an'ı reddetmek için ekstra gerekçeler sunacaktı. Bunun yerine, oldukça açık ifadelerle Tanrı (Allah)'nın yaydıkça yaydığı bir yeryüzünden bahsedilir. Bunu ifade etmek için birkaç farklı Arapça terim kullanılmaktadır; ancak bunların hepsi, kuşkusuz yeryüzünün düz olduğuna dair özel bir vurgu taşımamasına rağmen, ilk işitenler tarafından, yeryüzünün düz olduğu şeklinde kendi inançlarına uygun olarak yorumlandı. Çünkü hiç kimse yeryüzünün başka türlü olacağını düşünemiyordu bile. Gökyüzü, arzın üzerinde bir çatı olarak düşünülmektedir. Kimi zaman da muhtemelen gökyüzünün taşlardan bina edildiği söylenmektedir; ancak dağlardan çadır direği olarak söz edilen bir ayet var ki, bu da muhtemelen göğün bedevi çadırı olarak düşünüldüğünü çağrıştırmaktadır. Tabi bunların yanında yedi göğe işaret eden ayetler de vardır". (59)

Konuyu daha anlaşılır kılmak için kozmolojiye ilişkin kimi ayetleri yorumsuz bir biçimde, olduğu gibi sunmakta yarar vardır.

"Sizi yaratmak mı daha zor yoksa göğü mü? Onu (Allah) bina etti. Onun çatısını yükseltti ve onu düzenledi. Gecesini kararttı ve gündüzünü açığa çıkardı. Ardından yeri yaydıkça yaydı. Ondan suyunu ve otlağını çıkardı. Dağları da sağlam bir biçimde oturttu. Size ve hayvanlarınıza bir rızık olsun diye." (60)

"Develerin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine, yerin nasıl döşendiğine bir bakmazlar mı?" (61)

"Göğü biz yaptık kendi ellerimizle ve biziz onu genişletmekte olan. Yeri de biz döşedik. Ne güzel döşeyiciyiz." (62)

"O'dur sizin için yeri döşek yapan ve sizin için yollar açan." (63)

"Yeri yayan, üzerinde sabit dağlar ve ırmaklar var eden, orada bütün meyvelerden çift çift yaratan ve geceyi gündüze bürüyen O'dur..." (64)

Ayetlerden de anlaşılacağı gibi burada kozmolojiye ilişkin olarak sunulan bilgilerin Kur'an'ın seslendiği dönemlerdeki Arapların genel evren tasarımlarına kimi atıflarda bulunduğu ortadadır. Fakat tüm bunlara rağmen, bu türden ayetlerin vermek istedikleri temel mesajların hem Tanrı'nın kudretine dikkat çekerek, hem de evrende var olan her şeyin Tanrı tarafından insanın ihtiyaçlarına uygun bir biçimde yaratıldığı belirtilerek, seslenilen insanları gerek zihinsel gerekse psikolojik açıdan etkileyip, dinsel bildirilere inanmaya ve Tanrı'ya şükretmeye sevk etmek olduğu da açıktır. Nitekim bu olguyu bu türden ayetlerin sonunda *"hiç düşünmüyor musunuz"* (65), *"bunlardan öğüt alan bir topluluk için ibretler vardır"* (66) ya da *"umulur ki, artık şükredersiniz"* (67) gibi ifadelerin kullanılmasından çıkarsamak da olasıdır.

KUR'AN'IN TANRISI İNSAN GİBİ

2) Bilindiği gibi genel olarak dinler, ortaya koydukları ikili evren tasarımına koşut bir biçimde, hem görülen hem de görülmeyen alem hakkında kimi öğreniler sunmaktadırlar. Özellikle görülmeyen alem konusunda sunulan öğrenilerin, görülen aleme bağlı olarak oluşturulan dilsel kalıplarla ve hatta, daha çok anlamsal olarak tecrübî bir temele dayanan sözcük ve kavramlarla betimlenmeye çalışılması, bir yandan dinlerin yapmış oldukları bu ikili ayrımı belirsizleştirirken, bir yandan da, görülemez evren hakkındaki varlık ve olaylara ilişkin olarak yapılan açıklamaların; ya insan biçimci (teşbîhî) ya da bilinemezci bir anlayışa doğru kaymasına neden teşkil etmektedir. Şimdi söz konusu bu olguyu daha açık seçik bir hale getirmek için Kur'an'ın Tanrı'yı betimlemek ve Tanrı'nın doğası hakkında bilgi vermek amacıyla sunduğu ve temelde üç grup altında toplayabileceğimiz bildirilere bir göz atalım.

a) ***Tanrı'yı "insan-biçimci" niteliklerle betimlemeye çalışan bildiriler:***

"Onda bulunan her şey yok olacaktır. Yalnızca yücelik ve ikram sahibi Rab'binin 'yüzü' kalacaktır." (68)

"Her şey yok olacaktır, sadece Rab'binin 'yüzü' kalacaktır." (69)

"Bizim 'gözlerimizin önünde' vahyimizle gemiyi yap." (70)

"O gemi inkar edilen kişiye bir mükafat olarak 'gözlerimizin önünde' akıp gidiyordu." (71)

"Yahudiler, Tanrı (Allah)'nın 'eli' bağlıdır dediler... Hayır, Tanrı (Allah)'nın 'iki eli' de açıktır." (72)

"(Tanrı) dedi ki: Seni 'iki elimle' yarattığıma secde etmekten alıkoyan nedir." (73)

"Sağlam 'güç' (kuvvet) sahibi olandır." (74)

"Büyük 'tahtın' (arş) sahibidir." (75)

"O'nun 'tahtı' (kürsüyyühü) yer ve gökleri kaplamıştır." (76)

"Rahman 'tahtının' (arş) üzerine oturdu." (77)

"Rab'bin ile melekler sıra sıra gelirler." (78)

"Onu (Kur'an) 'bilgisiyle' indirdi." (79)

"Ben sizinle beraberim sizi duyuyor ve görüyorum." (80)

"Tanrı (Allah) duyan ve gören-

Muhammed'in karısı A'işe kervanın gerisinde kalıp ez-Zekvani ile gelince dedikodular başlar. Hz. Peygamber'in kulağına ulaşınca, söz konusu dedikodulardan çok etkilendiği anlaşılan Hz. Peygamber'in ağzından ayetler ortaya çıkar:

☞

dir." (81)

b) ***Tanrı'yı sembolik bir dil ve sembolik niteliklerle betimlemeye çalışan bildiriler:***

"Tanrı (Allah) göklerin ve yerin 'nûru'dur. O'nun nûrunun örneği, içinde çerağ bulunan bir kandil yuvası gibidir. Çerağ bir cam içindedir. Cam sanki inci gibi bir yıldızdır. O doğuya da batıya da ait olmayan mübarek bir zeytin ağacından yakılır. Onun yağı neredeyse kendisine ateş dokunmasa bile ışık verir. (Tanrı) Nûr üstüne nûrdur. Tanrı (Allah) insanlar için örnekler vermektedir. Tanrı (Allah) her şeyi bilendir." (82)

"O (Tanrı) 'başlangıçtır', 'sondur', 'görünendir', 'görünmeyendir'." (83)

c) ***Tanrı'yı olumsuz niteliklerle betimlemeye çalışan bildiriler:***

"De ki: Tanrı (Allah) birdir. Tanrı (Allah) sameddir. Doğmamış ve doğurulmamıştır. 'O'nun dengi hiçbir şey yoktur'." (84)

"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur." (85)

İslam tanrıbilimcileri arasında önemli çekişmelere neden olan söz konusu bu ayetlerin, Müşebbihe ve Mücessime (86) fırkaların yaptığı gibi "insanbiçimci" nitelikler önplana çıkartılarak kabul edilmeleri, ayetlere anlamsal olarak belli bir içerik katmakla birlikte, benimsenmesi oldukça güç bir Tanrı anlayışına yol açacağı ortadadır. Ne var ki, Mu'tezilî tanrıbilimcilerin öncülüğünü üstlendiği ve daha sonraları ehli sünnet tanrıbilimcilerinin benimsediği te'vilci bir anlayışla konuya yaklaşıp "insanbiçimci" nitelikleri yorumlamanın (87) da konuyu tam anlamıyla halletmeyeceği ve hatta söz konusu insanbiçimci bildirileri anlamsal içerikten yoksun bırakarak, görülmez evren hakkında bilgi verdiği söylenen öğretilerin bilgisel içeriklerini reddetmek anlamına geleceği ve sonuç olarak "bilinemezci" bir öğretiyi benimsemeye iteceği açıktır. Hiç kuşkusuz, Tanrı'nın eli vardır, fakat onun elinin mahiyetini bilemeyiz, demek (88), bir çözüm olmadığı gibi, Tanrı'nın elini kudret olarak yorumlamak da (89) bir çözüm değildir. Zira yorumcu ve te'vilci bir anlayışın dayandığı temel iyi bir biçimde irdelendiğinde, tanrısallığı düşünülen bildirilerin eksik bulunarak, tamamlanmak istendiği sonucuna iletebilir. Birileri her zaman şu savı ileri sürebilir: Tanrı, "İki elimle yarattığıma seni secde etmekten alıkoyan nedir" yerine, "kudretimle yarattığıma seni secde etmekten alıkoyan nedir" diyemez miydi? Veya "iki el" deyimini "kudret" anlamına almak Arap dilinin kullanım gelenekleri açısından ne ölçüde geçerlidir?

(*) Yüksek lisans tezim olan "Kur'an ve Hadislerdeki Bilgi Kavramının İlk Dönem İnanç Mezheplerindeki Tarihsel Gelişimi" adlı yayımlanmamış yapıttan aynen alınmış ve önemli bir değişiklik yapılmamıştır. Tezimin oluşumunda önemli katkıları olan değerli hocam Prof. Dr. **Mehmet Dağ**'a, tezimin danışmanlığı üstlendiği için burada teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Arap alfabesini Türkçesiyle karşılamak için, İslam Ansiklopedisi'nin transkripsiyon cetveli kullanılmıştır.

(**) İlahiyatçı, araştırmacı.

DİPNOTLAR

1) A'râf Suresi (VII) 62.
2) Hûd Suresi (XI) 14.
3) Cemil Sena, Hazreti Muhammed'in Felsefesi, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993, s.160.
4) Bkz. Necm Suresi (III) 3-4
5) Bkz. Nisâ Suresi (IV) 80.
6) Bkz. Celâl ed-Dîn es-Suyûtî, el itkân fî Ulûm el Kur'an (Ebü Bekr el-Bâkillâni'nin İcaz el-Kur'ân isimli eseriyle birlikte basım) Mektebe es-Sekâfe, Beyrut 1973, s.44; İbn Hazm, Usul-i Din (Dinin Kaynaklarına Bir Bakış), çeviren: İbrahim Aydın, İnsan Yay., İstanbul. 1991, s.45.
7) Bağdâdî, akliyyat ile şerriyât arasında ayrım yaparak bu anlayışı şöyle dile getiriyor: "Şeriyyât ile akliyyât arasındaki fark şudur: Şerî hükümleri içeren şeriyyâtta Peygamber'in hayatında nesih ve değiştirme (tebdil) mümkün iken, aklî hükümlerde nesih ve değiştirme (tebdil) mümkün değildir." Görüldüğü gibi, Peygamber'in hayatından sonra, vahiy kesildiği için, dinsel bildiriler değişmezlik niteliği kazanmaktadırlar. Bağdâdî, Usul ed-Din, Darel-Funun, İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1928, s.206.
8) Mutlak teriminin anlamları için bkz. Bedia Akarsu, Felsefe Terimleri Sözlüğü, Savaş Yayınları, Ankara 1984, s.51; L'Abbe Pierre ve Albert Jacquard, Mutlak, çeviren: Mukadder Yakuboğlu, Yapı Kredi Yay,.İstanbul 1995. ss.8 ve 11; Orhan Hançerlioğlu, Felsefe Ansiklopedisi: Kavramlar ve Akımlar, Remzi Kitabevi, İstanbul 1979, s.23.
9) Celâl ed-Din es-Suyûtî, age., ss.28 vd.; Mehmet Sofuoğlu, Tefsire Giriş, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981, ss.91 vd.
10) Talat Koçyiğit, Hadis Istılahları, AÜİF yay., No:170, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1985, ss.99-100.
11) Furkân Suresi (XXV) 33.
12) İsrâ Suresi (XVI) 85.
13) Kehf Suresi (XVIII) 83.
14) Rivayet tefsiri diye de isimlendirilen bir türden tefsir (yorum) anlayışının en güzel örneğini Taberî'nin Cami'el-Beyân'an Te'vîl el-Kur'ân isimli eserinde görmek mümkündür.
15) Celâl ed-Din es-Suyûtî, age., s.28.
16) Ayetlerin bir nedene dayalı olarak ortaya çıkışının hikmeti hakkında söylenenler için bkz. Celâl ed-Dîn es-Suyûtî, age., s.28 vd.; İsmail Cerrahoğlu. Tefsir Usulü, TDV Yayınları, Ankara 1989, ss.116 vd.
17) Furkân Suresi (XXV) 32.
18) Fazlur Rahman, İslam, çeviren: Mehmet Dağ ve Mehmet Aydın, Selçuk Yay., Ankara 1993, s.93.
19) İhlas Suresi (CXII) 1-4.
20) Yûnûs Suresi (X) 66.
21) Nisâ Suresi (IV) 171.
22) Hûd Suresi (XI) 120.
23) A'râf Suresi (VII) 65-72.
24 Bazı rivayetlere göre, söz konusu kişinin adı Ebû Sufyân, yahut As b. Va'il es-Sehmi veya Velid b. Mugire olarak da geçmektedir. Söz konusu olay için bkz. Celal ed-Din muhammed b. Ahmed el-Mahali ve Celal ed-Din Abd er-Rahman b. Ebi Bekr e-Suyuti; Tefsir el-İmameyn el-Celaleyn, el-Mektebe es-Sudiyye, basım yeri ve tarihi yok. s.520; Cemil Sena, age., 173; Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın çağdaş tefsiri, cilt XI, Yeni Ufuk Neşriyat, İstanbul, 1990, s.116.
25) Mu'ûn Sûresi (CVII) 1-3.
26) Zıhar; bir kişinin hanımına "sen bana anamın sırtı gibisin" diyerek onunla cinsel ilişkide bulunmayı kendisine yasaklamasıdır. Zıhar için bkz. Süleyman Ateş, age., cilt 9. s.305.
27) Olayın ayrıntısı için bkz. Taberi, Câmi'el-Beyân., cilt XXVIII, ss.2-3
28) Mücadele Suresi (LVIII) 1-4.
29) Rivayetin ayrıntıları için bkz. Süleyman Ateş, age., cilt VI, s.158 vd.
30) Nûr Sûresi (XXIV) 6-9.
31) Elmalı Muhammed Hamdi Yazır, Halk Dini Kur'an Dili, sadeleştirenler; İsmail Karaçam ve diğerleri, cilt II, Azim, İstanbul, tarihsiz, s.287; Süleyman Ateş, age., cilt 11, s.6; Taberi, Câmi'el-Beyan 'an Te'vil el-Kur'an, Maatbaa Mustafa El-Babi el-Celi, Mısır, tarihsiz, cilt III, s.161.
32) Söz konusu rivayet için bkz. Taberi, Cami el-Beyân., cilt III, ss. 161-162; Elmalı Muhammed Hamdi Yazır, age., cilt II, ss.287-288; Süleyman Ateş, age cilt II, ss.5-6.
33) Kehf Suresi (XVIII) 23-24.
34) İsra Suresi (XVI) 85.
35) Söz konusu soruları bizzat Yahudilerin, Peygamber'i sınamak için sorduğunu bildiren rivayetler de vardır. Bkz. Buhâri, Cami es-Sahih, Tefsir, süre:18; Tirmizi, Sunen, Tefsir, sure:18. Söz konusu bu rivayet, "sana Rûh'tan soruyorlar; de ki; Rûh Rab'bimin emrindendir. Size onun hakkında az bilgi verilmiştir" [İsra Suresi (XVII) 85] ayetiyle aslında "Rûh" konusunda doyurucu bir açıklamanın yapılmadığının daha ilk dönemlerde farkında olunduğunu, fakat bunun kıvrak bir zekâyla, dinsel bildirilerin tanrısallığının aleyhinde değil de lehinde bir kanıt olarak kullanılmaya çalışıldığını açıkça göstermektedir.
36) Bkz. Süleyman Ateş. age., cilt VI, ss.81 vd.
37) Hakka Suresi (XIX) 40-42.
38) Kalem Suresi (LXVIII) 15-16.
39) Tür Suresi (LII) 33.
40) Duhan Suresi (XLIX) 14.
41) Nahl Suresi (XVI) 103.
42) Sebe Suresi (XXXIV) 43-44.
43) Buhari, Cami'eş-Şahin, Tefsir, süre 33, Süleyman Ateş, age., cilt VII, s.193.
44) "Sizin, Tanrı elçisini incitmeniz ve ardından onun eşlerini nikahlamanız asla doğru olmaz" [Ahzab suresi (XXXII) 53] cümlesinin Hz. Peygamber vefat ettikten sonra onun genç hanımı A'işe'yi alacağını söyleyen Talha b. 'Ubeydullah hakkında ortaya konduğu söylenir. Bkz. Süleyman Ateş age., cilt VII, s.194.
45) Ahzab Suresi (XXXIII) 53-54.
46) Celal ed-Din Es-Suyuti, bu olguyu şu başlık altında sunmaktadır: "Bazı sahabelerin diline göre (âlâlisân) nazil olan ayetler". Bkz.Celal ed-Din es-Suyuti, age., s.34.
47) Celal Ed-Din, es-Suyuti, age., s.34-35; Cemil Sena, age., s.173.
48) Bakara Suresi (II) 125.
49) Ahzab Suresi (XXXIII) 59.
50) Tahrim Suresi (LXVI) 5.
51) Rivayet için bkz. Celâl ed-Din es-Suyuti, age, s.34-35. Hz.ömer hakkında bu türden başka rivayetler de vardır; "İnsanı yapışkan bir çamurdan yarattık" ayetini Hz. Peygamber söyleyince, Ömer, "övgüye değer olan Tanrı yaratanların en iyisidir" der ve bu sözü aynen ayet olarak nazil olur. Bir başka seferinde de, Yahudinin birisi Ömer'e raslayınca ona, arkadaşınızın zikrettiği Cebra'il bizim düşmanımızdır der. Bunun üzerine Ömer de ona; "kim Tanrı'ya, meleklere, elçilerine, Cebrail'e ve Mikail'e düşman olursa, Tanrı da kafirlerin düşmanıdır", der; bu sözü de aynen ayet olarak nazil olur. Hz. Ömer gibi, Sa'd b. Mu'âz hakkında da kimi rivayetler vardır. Hz. Ömer için de anlatılan aynı rivayet şöyledir: "Şaid b. Mu'âz, Hz. A'işe konusunda söylenenleri duyunca: "Sübhanallah, bu büyük bir iftiradır" der, bu da aynen ayet olarak nazil olur. Bkz. Celal ed-Din es-Suyuti, age., ss.34-35; Cemil Sena, age., ss.173-174.
52) Rivayet konusunda bkz. Taberi, Cami el-Beyan., cilt XVIII, ss.90 vd.
53) Nur Suresi (XXIV) 11-20.
54) Bkz. Doğan Özlem, Felsefe ve doğa Bilimleri, İzmir Kitaplığı, İzmir 1995, ss.83-84.
55) Dil kültür ilişkisi konusunda bkz. Bedia Akarsu, Wilhelm von Humboldt'ta Dil-kültür Bağlantısı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1984, ss.79 vd.
56) Bkz. Bedia Akarsu, age., s.42.
57) Bu konuda bkz. W. Montgomery Watt, İslam and Christianity Today. (A contribution to dialoque), Routledge and Kegan Paul, London, 1983, ss.161 vd.
58) Bkz. W. Montgomery Watt, İslam and Christianity Today, ss. 61 vd.
59) Bkz. W. Montgomery Watt, Hz.Muhammed'in Mekke'si, çeviren: M. Akif Ersin, Bilgi Vakfı Yayınları, Ankara 1995, ss.17-18. W. M. Watt'ın da ifade ettiği gibi ilk dönemlerde, Kur'an'ın kozmolojiye ilişkin olarak sunduğu ayetlerden, dünyanın biçimine ilişkin olanlar, dünyanın düz olduğu şeklinde yorumlanmış, aynı zamanda Tanrı'nın dünyayı düz olarak yaratması tanrısal bir hikmet olarak değerlendirilmiştir. Nitekim Taberî bu konuda şöyle diyor: "Tanrı'nın yeryüzünü düz olarak, gökleri de muhafazalı bir tavan şeklinde yaratması, insanların geniş yollarda yürüyerek kolaylıkla seyir ve seferlerde bulunmalarını sağlamak içindir, Tanrı bunu kitabında açıklar." Taberî, Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, cilt I, s.3.
60) Nâziât Suresi (LXXIX) 27-33.
61) Gaşiye Suresi (LXXXVIII) 17-20.
62) Zâriyât Suresi (LI) 47-48.
63) Tâhâ Suresi (XX) 53.
64) Ra'd Suresi (XIII) 3.
65) Örneğin bkz. Nahl Suresi (XVI) 17.
66) Örneğin bkz. Nahl Suresi (XVI) 11.
67) Örneğin bkz. Nahl Suresi (XVI) 14.
68) Rahmân Suresi (LV) 26-27.
69) Kasâs Suresi (XXVIII) 88.
70) Hûd Suresi (XI) 37.
71) Kamer Suresi (LIV) 14.
72) Mâ'ide Suresi (V) 64.
73) Sâd Suresi (XXXVIII) 75.
74) Zâriyât Suresi (LI) 58.
75) Tevbe Suresi (IX) 126.
76) Bakara Suresi (II) 256.
77) Tâhâ Suresi (XX)5.
78) Fecr Suresi (LXXXIX) 22.
79) Nisâ Suresi (IV) 166.
80) Tâhâ Suresi (XX)46.
81) Nisâ Suresi (IV) 134.
82) Nûr Suresi (XXIC) 35.
83) Hadîd Suresi (LVII) 3.
84) İhlas Suresi (CXII) 1-4.
85) Şûra Suresi (XLII) 12.
86) Tanrı'yı insana benzeten söz konusu fırkalar için bkz. Neşet Çağatay ve İbrahim Agah Çubukçu, İslam Mezhepler Tarihi, AÜİF Yayınları 167, AÜ Basımevi, Ankara 1985, ss.150 vd.
87) Bkz. Bağdâdi, Usul. ss.74 Gazzali, İtikadde Orta yol (El-iktisad fi el-İtikad), çeviren: Kemal Işık, AÜİF Yayınları. XC, AÜ Basımevi, Ankara 1971, ss.79 vd.
88) Bkz.Ebü el-Hasan el-Eş'ari, El-İbane fi 'usul ed-Diyane, tahkik: Muhammed el-Hazar el-Hüseyin, Dar el-Kadiri, Beyrut 1991, s.25.
89) Bkz. Ebü el-Hasan el-Eş'ari, el-İbane., s. 62.

SARMAL YAYINEVİ

Yazının İsyanı

LA BEAUTÉ

EST DANS LA RUE

"Devrim Seni Seviyorum"

'68 Mayısında Paris

'68 Sorbonne'undan Duvar Yazıları ve Afişler

- Kaldırım taşlarının altında kumsal var!
- Düş gerçektir!
- Şiir sokaklardadır!
- Ölüm kaçınılmaz bir karşı devrimdir!
- Onların çılgınlığının bir yöntemi var!
- Başkaldırı ve sadece başkaldırı ışığın yaratıcısıdır ve ışık sadece üç biçim alabilir: şiir, özgürlük ve aşk!
- 1968'de özgür olmanın anlamı saflara katılmaktır!
- Abartı yeniyi yaratmaya başlamaktır!
- Fermuarlarını açtığın sıklıkla kafanı da aç!
- Tanrı, senin bir solcu entellektüel olduğundan kuşkulanıyorum!
- Beni özgürleştirme, ben o işi kendi başıma yapabilirim!
- Barikat sokağı tıkar ama yolumuzu açar!
- Bir tüketici mi yoksa bir katılımcı mısın!
- Ben hiç kimsenin hizmetinde değilim! (ne halkın ne de onun önderlerinin)

Günümüz Kapitalizmi ve Devleti Üzerine

Dr. Coşkun Adalı

Coşkun Adalı'nın bu yeni kitabı, realitedeki değişimleri kavrama ve açıklama çabasının ürünüdür. Salt bir akademik çalışma olmayıp, yeni iktisadi görüngüleri politik ve toplumsal sonuçlarıyla birlikte, sınıfsal programatik bir perspektifle derinlemesine inceliyor. Bu kitabın özü de sözü de, kapitalizmin her türlü sömürü, eşitsizlik ve adeletsizliğin esas kaynağı olarak kaldığını ve bir toplumsal devrime konu olduğunun unutmamış olanlara, ama onun geçirdiği değişimleri bilimsel bir şekilde çözümlemeden de politik eylem yürütülemeyeceğini anlayanlara hitap ediyor.

Siyasal İslamda Din Tekeli

Nur Serter

Siyasal sistem getiren bir dinin, demokratik sisteme geçit vermesi mümkün değil. Dinin özünü teşkil eden Tanrısal vahiy sistemi ve onun anayasası olan Kutsal Kitap, yönetme erkini Tanrı'ya ve O'nun seçtiklerine devrediyor. Tanrı'nın anayasasının karşısına, hukuk devletinin yasalarını çıkarmak, Tanrısal irade yerine, halkın iradesini ikame etmek, siyasal sistem getiren bir dine inananlarca kabul görecek yaklaşımlar değil.

Türkiye'de kimileri Kendini HZ. Muhammed'in kimileri ise Atatürk'ün yerine koyarak sorunlara çözüm arıyor. Oysa ne din, ne de Atatürkçülük olarak tanımlanan dar kalıplar, Türkiye'nin sorunlarını çözmeye yetmiyor... **Türkiye'nin tarihe dönmeye değil, yeni bir tarih yazmaya ihtiyacı var.**

4.baskı

İdeolojilerin Sonu mu ?

Ufuk Uras

"Umuyorum ki, bu önemli çalışmanın ortaya koyduğu gerçekler ve sorunlar yeterince tartışılır. Böylece de, **12 Eylül**'den sonra üniversitelerden ve akademik yaşamdan silinmek istenen konuların ve yöntemlerin yeniden gündeme sokulması sadece kimi araştırmacıların bireysel uğraşı olmaktan çıkar. **Yeni Dünya Düzeni** aldatmacısının yoğun ideolojik saldırılarına maruz kaldığımız bugünlerde **Ufuk Uras**'ın bu çalışmasının basılması, **"tarihin sonu"**nun gelmediğini ve bilimin **YÖK**'e kurban verilmeyeceğini göstermesi açısından gerçekten umut vericidir."

Haluk Gerger

Genlerin Bilgeliği

Evrimde Yeni Patikalar

Cristopher Wills / Tr: Feryal Halatçı

Konuya İlgi duyan herkesin kolayca anlayabileceği bir dil ve açıklıkla yazılmış bu keyifli popüler bilim kitabı, süpergenler gibi moleküler biyolojideki öbür parlak buluşlarla Darwin'inEvrim Teorisi'ni aydınlatmaktadır. Evrimin akışını yüzyıldır yapageldiğimiz gibi bitkilerin ve hayvanların çoğalmasıyla değil de doğrudan genlerin yönlendirmeleriyle kavramak insanlığın yeni ama soluk kesici bir adımıdır. **"Genlerin Bilgeliği"** bilimin karşısında tutucu ve teolojik safsataların nasıl çürüdüğünün en yalın ve her düzeyden okuyucunun rahatlıkla anlayabileceği bir sergileniştir. ezildiğinizi hissettiğinizde yanıtlara bakabilirsiniz.

sarmal YAYINEVİ

Babıali Caddesi Pak Han No:16/4 Cağaloğlu-istanbul Tel-fax: (0212) 522 45 78 - 512 70 20

Aydınlanma, Bilim ve Sosyalizm Deyince...

264 sayfa, 600 000 TL

147 sayfa, 400 000 TL

86 sayfa, 240 000 TL

64 sayfa, 200 000 TL

276 sayfa, 650 000 TL

164 sayfa, 450 000 TL

128 sayfa, 320 000 TL

398 sayfa, 900 000 TL

246 sayfa, 500 000 TL

557 sayfa, 1 250 000 TL

YILMAZ DİKBAŞ/ **Özelleştirme Sömürgeleştirme** *Türkiye'de ve 55 ülkede özelleştirme uygulamaları ve sonuçları...*

303 sayfa, 700 000 TL

KAYNAK YAYINLARI

İstiklal Caddesi, 184/4 80070 Beyoğlu İstanbul

Telefon: (0212) 252 21 56 - 252 21 99 Faks: (0212) 249 28 92

İslam ve uygarlık

Doğu PERİNÇEK

Doğu Perinçek'in okuyacağınız makalesi, Almanya'nın Nürnberg kentinde 27 Haziran 1997'de düzenlenen "Islam Kontra Zivilisation" başlıklı açık oturumdaki sunuşudur.

UYGARLIK PAKETİ

Önce kavramlar üzerine birkaç söz. Herkesin bildiği bazı temel bilgileri tekrar edeceğim için özür dilerim. Ancak konuyu sağlam bir temele oturtmak için bunlara gerek var sanıyorum.

Uygarlık, sınıflara bölünmüş toplumların kültürüdür. Kültür, insan emeğinin ürünü olan her şeyi kapsıyor; hem maddi, hem de manevi.

Uygarlık, bu tanımdan da anlaşılacağı gibi, tarihsel bir kategoridir; toplumların sınıflara ayrılmasıyla ortaya çıktı. Tarih, uygarlıkla başlıyor, daha eskiye tarihöncesi diyoruz.

Sınıflara bölünme, çeşitli ilişki ve kurumlarla birlikte tarih sahnesine çıktı: Saban demiri, özel mülkiyet, ticaret, devlet, ordu (halktan ayrı bir silahlı güç), hukuk, yazı, bilim, matematik, felsefe, sanat; hep birlikte doğdular. Bunlar, bir tarihsel pakettir. Hepsi birlikte uygarlık paketini oluşturuyor.

Eşzamanlılar ve birbirleriyle ilişkililer. Tavuk ve yumurta gibi, birbirlerini doğuruyorlar. Örneğin ticaret mi matematiği geliştirdi; matematik mi ticareti? Özel mülkiyet mi devletin ürünü, yoksa devlet mi özel mülkiyetin? Soruların iki ayağına da evet yanıtı veriliyor.

Ancak farklı toplumlarda, evetlerin ağırlık payları değişebiliyor elbette. Örneğin Orta Asya ve Türk toplumunun tarihinde devletin özel mülkiyeti geliştiren rolü daha öne çıkıyor. İslamda da öyle. Türklerde ve İslamda devlet, özel mülkiyetin daha erken bir aşamasında doğarken, Batı'da devlet özel mülkiyetin görece daha gelişmiş aşamalarında ortaya çıkıyor. Her iki örnekte de devlet, özel mülkiyetin içinde gelişebileceği siyasal çerçeveyi oluşturuyor. En önemlisi, özel mülkiyetin gelişeceği hukuk düzeninin silahlı yaptırım gücünü kurumlaştırıyor.

Konumuz bakımından daha önemlisi, dinler de, bu uygarlık paketinin içindedir.

MUSEVİLİK, HIRİSTİYANLIK VE İSLAMIN ORTAK ZEMİNİ

Dinler, öncelikle ilk uygarlıkların ortaya çıktığı büyük ırmakların vadilerinde filizlendi.

Konumuzu özellikle, Dicle ve Fırat'ın aktığı Mezopotamya ile Nil'in suladığı Mısır ilgilendiriyor. Sulama teknolojisindeki gelişmeler, yalnız tarım ürünlerinde görülmemiş berekete ve ürün fazlasına yol açmakla kalmadı; efendi-kul ilişkisini de doğurdu. Ürün fazlasına el koyan efendiler ve onlara bağımlı kullar! Burada "kul" kavramını, hem köleyi, hem de serfi kapsayacak anlamda kullanıyorum. Meta üretiminin daha derinleştiği Yunan ve Roma toplumlarında insan da alınır satılır meta haline geliyor, yani kölelik ilişkisi doğuyor. Meta üretiminin o derece gelişmediği yerlerde, sınıfsal farklılaşma insanın insana bağımlılığı ilişkisi düzeyinde kalıyor.

Önce toplumda, efendi-kul ilişkisi doğuyor. Sonra bu ilişki, ideolojik düzleme, gökyüzüne taşınıyor. Sonuç olarak efendi-kul ilişkisi, gökyüzünden destekleniyor; gökyüzünde yaratılan düşünsel kudretle meşrulaştırılıyor, korunuyor. Buna kaba bir adlandırmayla efendi-kul sistemi diyebiliriz. Bu kavramla **Samir Amin**'in "haraç sistemi" dediği, kapitalizmöncesi toplumların hepsini kastediyoruz. Köle sahibi ve köle ilişkisi yanında feodal bey-köylü ilişkisi de bu kavramın kapsamı içindedir.

Musevilik, Hıristiyanlık ve İslam, bu sistemin ideolojisidir. Yalnız ideoloji değil, siyasal hukuktan özel hukuka kadar aynı zamanda hukukudur (şeriat). Özel mülkiyet, kâr, miras, kulluk-kölelik, cariyelik, fetih, ganimet, bağımlılık ve hiyerarşi, bu sistemin temel kurumları ve ilişkileridir.

Bu açıdan Musevilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet arasında fark yoktur. Hepsi aynı toplumsal temelde, efendi-kul farklılaşmasının doğduğu bir toplumda boy verdi.

Hz. Muhammed, Mirâç yolculuğuna başlamadan önce Mescidü'l Aksa'da. (Zübdetü't-Tevârih, 1586 tarihli, Topkapı Sarayı Müzesi, H. 1321, s. 57a.). Aslında peygamberlerden önce Mirâç'a çıkan Allah'ın kendisiydi!

Bu üç büyük dinin tarihsel kaynakları da aynıdır. Tevrat, İncil ve Kur'an'ı incelediğimiz zaman, ortak tarihsel kaynaklarının Sumer destanları olduğunu görüyoruz. Böyle olması doğaldır. Çünkü Sumer, Ortadoğu'nun ilk sınıflı toplum modelini yarattı. Bu nedenle sınıflaşan toplumun ideolojisinin Sumer'de oluşması doğaldır. Arkadan gelen toplumlar, bu modeli almışlardır. Bu konuda son zamanlarda Türkiye'de çok aydınlatıcı araştırmalar yapılıyor. Örneğin Sumerolog **Muazzez İlmiye Çığ**, "Tevrat İncil ve Kur'an'ın Sumer'deki Kökeni" kitabında, Sumer yazıtlarına dayanarak bu gerçeği kanıtlıyor (1).

İLAHIN MİRACI

Tarihten biliyoruz ki, önce insanlar arasında efendi-kul ilişkisi doğdu; daha sonra bu ilişkiyi meşrulaştıran din ortaya çıktı. İnsanlar kendi aralarında efendi-kul ilişkisini yaşadıktan sonra, bu modele göre Allah'a kulluk kavramını imal ettiler.

Sumer ve Babil tanrıları, Mısır tanrısı Ammon-Ra, Yunan tanrısı Zevs, Fenikelilerin baş tanrısı Ba'l, Türklerin tanrısı Göktanrı, Arapların ilahları, hepsi, *efendi* modeline göre yaratılmışlardır. İnsan toplumlarında efendiler yokken, bu tanrılar da yoktu. Tanrılar, insanlar arasında efendi-kul ilişkisinin doğduğu tarihsel süreçte üretilmişlerdir. Tevrat, İncil ve Kur'an'ın Allah'ı, bu tanrıların geliştirilmeleri ve daha üst düzeyde soyutlanmalarıyla ortaya çıktı.

Allah, başlangıçta insandı, ama *efendi* olan insandı. Kralların aynı zamanda Allah olduğu dönemlerden geçilerek, gökyüzünde tasavvur edilen Allah kavramına ulaşıldı. Ancak bu tasavvur edilen soyut Allah, her zaman kökenindeki efendi özelliğini korumuştur. İsmi bile öyledir: Tevrat ve Kur'an'da Allah'ı ifade eden *Rab* ve *Mevlâ* sözcükleri, Uygurca'daki *ige*, Çağatayca'daki *ege*, efendi ya da köle sahibi anlamına gelmektedir. Eğer dünyada efendiler olmasaydı, gökyüzüne çıkarılan bir efendi de olmayacaktı ve yine dünyada kulluk ilişkisi olmasaydı, Allah'a kulluk ideolojisi de olmayacaktı. Bu nedenle dinler, gökyüzünden inmemiş, fakat yeryüzündeki ilişkilerin "gökyüzüne çıkarılmasıyla" oluşmuşlardır. Allah, yeryüzündeki efendinin gökyüzüne çıkmasıyla yaratıldı. Bu açıdan **İsa**'dan evvel ilk miraca çıkan, Allah'ın kendisiydi.

Toplumsal gerçeklik düzlemindeki efendi ve mülk sahibi, ideolojik düzleme dünyanın efendisi ve sahibi olarak göğe yansıtılmıştır. İbadet sözcüğü bile kul (abd) sözcüğünden türetilmiştir. İbadet, "kulluk etmek" demektir.

EFENDİYE KULLUĞUN GÜVENCESİ

İslamdaki örnekleri verecek olursak, Nahl Suresi'nin 71. ve Rûm Suresi'nin 28. ayetinde "başkasının malı olan bir köle" ile özgür insanın eşit olamayacakları belirtilir. Bu ayetler, köle sahibi ile kölesinin eşit olmadığı gibi Allah ile kulunun da eşit olmadığını açıklarlar. Kutsal kitaplar incelendiği zaman, Allah'ın yalnız sözcük anlamı olarak değil, içerik olarak da efendi modeline göre yaratıldığı görülür. Allah, en büyük mülk sahibidir, yerin göğün her şeyin sahibidir. En önemlisi, hükmeder. "Cinleri ve insanları, kendisine kulluk etmeleri için yaratmıştır." (Zâriyat, 56) Kulları da ona "hizmet etmekle" yükümlüdür. Allah, iyi bir efendi olmak ister, "kullarına çok zulmeden değildir." (Fussilet, 46). Ancak kullarına azap verdiği, onları işkenceyle tehdit ettiği de olur. Kulları için öngördüğü çok ağır cezalar vardır. Bu cezaların ve işkencelerin hepsi, aslında köle sahiplerinin kölelerine yaptırdıkları işkencelerden örnek alınmıştır. Cehenneme bakınız, bütün cezaların esin kaynağı, köle sahiplerinin ve derebeylerinin uygulamalarıdır. Allah'ın işlevleri de, efendilere benzer: Koruyan ve bağışlayan (rahman ve rahim) odur, tıpkı efendi gibi. Düzenleyen, yöneten, hâkim olan odur. Allah, karakteri ve kişiliği açısından tipik bir efendidir: Bazen öfkelenir, kızar; bazen kıskanır; kimi zaman yemin eder.

Sistem incelendiği zaman, Allah'a kulluk kavramının aslında efendiye kulluğu güvence altına aldığı görülür. Dünyanın neresinde ideolojik düzlemde "Allah'a kulluk" sistemi varsa, orada toplumsal gerçeklik alanında kesinlikle "kula kulluk" vardır. Tarihteki bütün Musevi, Hıristiyan ve İslam devletleri, bu olguyu kanıtlarlar. Tevrat, İncil ve Kur'an, ideolojik söylem olarak "Allah'ın hâkimiyetini" öngörür, ancak gerçeklik düzleminde sağlama bağlanan, efendilerin hâkimiyetidir. Bu nedenle sözlüğe bakarsanız *Allah'ın iktidarı* anlamını taşıyan *Teokrasi*, aslında kralların-padişahların ve efendilerin iktidarıdır. Musevi, Hıristiyan ve İslam şeriatı, uygulandıkları her yerde istisnasız efendilerin hâkimiyetini meşrulaştırdılar. Çünkü bu dinlerin doğuş nedenleri ve işlevleri budur.

KÖKENDE UYGARLIĞA KARŞI DEĞİL, UYGARLIK İÇİN

Ancak hemen ekleyelim, bütün bunlar ilk uygarlıkların ilişki ve kurumlarıdır. Dolayısıyla dinler ve bu arada İslamiyet, köken olarak uygarlığa karşı değil, uygarlık içindir.

Uygarlık paketinden çıkanları daha önce belirtmiştik: Demirin işlenmesi, özel mülkiyet, ticaret, efendi-kul ilişkisi, devlet, ordu, hukuk, yazı, bilim, matematik, felsefe, sanat vb. İslam, yükseliş döneminde işte bütün bu ilişki ve kurumları koruyan, geliştiren bir rol oynadı. Tarihsel içeriği ve işlevi buydu.

6. yüzyılın Arap yarımadasına bakacak olursak, ticaret ile ticareti boğan kabile ilişkilerinin bir arada olduğunu görürüz. Özel mülkiyet ile komün mülkiyeti, kervanlar ile o kervanları basanlar, ticaret ile yağma, kabile örgütlenmesi ile devletin nüvesi, silahlı kabileler ile silahın tekelleşmesi, anarşi ile hukuk arasındaki çelişmeler gündemdeydi. İşte İslam, bu çelişmeleri çözdü. Bu nedenle Arap yarımadasında İslamiyetin doğuşunu büyük bir toplumsal devrim olarak nitelemek doğru olur. Bu hareketin önderi olan Hz. **Muhammed** ise büyük bir devrimcidir.

İslamda, özel mülkiyet ve kâr kutsaldır. Hz. **Muhammed**, tüccarların piridir. Artık kervanlar basılmayacaktır, yağma haramdır. Hırsızlık edenin kolu kesilecektir. Ancak vergi verilecektir. Yağmanın yerini, hukuka bağlanan sömürü almaktadır. **Openheimer**'ın, *Staat*

(Devlet) adlı eserindeki ünlü ayı ile arıcı örnekleri burada hatıra geliyor. Ayı, arı kovanını yağmalıyor, bu arada kovanı da dağıtıyor. Arıcı ise, arıların efendisidir, kovanı yapıyor, arıları koruyor ve onları haraca bağlıyor. İşte Arap yarımadasında bedevi toplumundan medeni topluma geçiş, ayı aşamasından arıcı aşamasına geçiştir (2).

ALLAH'IN ORTA ASYA'DA KEŞFİ

İslamın Türklerdeki rolü de böyle olmuştur. Aslında Türklerin özel mülkiyete geçişleri, sınıflara bölünmeleri, çok uzun ve sancılı bir süreçtir. MÖ 1000 yılından MS 1000 yılına kadar uzanan iki bin yılı kapsar. Kabile konfederasyonlarından devlete sıçramalar dalga dalga birbirini izler. Hunlar, Göktürkler, Uygurlar, Siri Derya Oğuzları, Karahanlılar, Selçuklular vb. Türkler bu süreçte, aslında tektanrıyı keşfederler; göktanrıdır o.

Ancak bu uygarlaşma sürecinin son büyük atılımı, Ortadoğu'ya doğru coğrafi bir yayılmayla birlikte olmuştur. 11. ve 13. yüzyıldaki iki büyük göç dalgası, iki büyük imparatorluğa sıçramaya da tekabül eder: Selçuklular ve Osmanlılar.

Sınıflaşan Türkler, Ortadoğu'da İran devletinin kurumlarıyla ve İslami ideolojiyle tanışırlar. Kendileri de zaten bu tarihsel aşamanın içine girmişlerdir. Her toplum, tarihsel olarak alabileceğini alır. Türklerin İslamiyeti kabulü de böyle olmuştur. Sonuç olarak İslam, Türklerin uygarlığa doğru yaptıkları son büyük sıçramanın ideolojisi olmuştur.

Kuşkusuz Türkler Anadolu'da Bizans ilişki ve kurumlarını da buldular. Köhnemiş olan bu kurumlara bir gençlik aşısı da yaptılar. Ayrıca Türkler, **Cahen**'in de saptadığı gibi, Anadolu'nun ekilmeyen topraklarını işleyerek ve meralarını hayvancılığa açarak, ekonominin önemli bir atak yapmasını sağladılar.

Türklerin Orta Asya'dan getirdikleri ile İran devlet kurumları ve ideolojisi (Selçuklu veziri **Nizamülmülk**'ün *Siyasetname*'sinde ifadesini bulur), kökü Sumer'de olan İslamiyet ve Anadolu'da bulunanlar, bir sentez oluşturur. Bunlar, birbirleriyle çelişmezler, uyum halindedirler. Çünkü hepsi de uygarlık malzemesidirler.

UYGARLIĞA KARŞI

Başlangıçta uygarlık için olan İslam, ne olmuştur da uygarlığa ayak bağı haline gelmiştir? Bu hikâyeyi, daha önce Avrupalılar da yaşadılar.

Tıpkı Hıristiyanlık gibi, efendi-kul ilişkisine dayanan bir ticaret uygarlığının ideolojisi olan İslam, sermaye-ücretli işçi ilişkisine dayanan kapitalist kâr sisteminin ideolojisi olamazdı.

Bu nedenle denebilir ki, İslam, Türklerin tarihinde 15. yüzyıldan sonra artık uygarlığa karşıdır. **Fatih Sultan Mehmet** (15. yüzyılın ikinci yarısı), Osmanlı uygarlığının doruğu sayılabilir. Gerçi Türkler **Fatih**'ten epeyi sonra, Viyana kapılarına 1529 ve 1683 yıllarında iki kez dayandılar. Ancak **Fatih**'in ölümünden sonra, iki yüzyıl Osmanlı'nın askeri kudreti sürdüyse de, aslında duralama başlamıştı. İslam, artık daha ileri bir uygarlık için, kapitalizm ve demokrasi için ayakbağı oluşturmaktaydı. Toprağa bağlı köylüyle, kapitalizmin işgücü ihtiyacı karşılanamazdı. Ayrıca zamanla "ulusal piyasa" diye adlandırılacak ülke pazarının oluşması için, yerel parçalanmışlığın bertaraf edilmesi, feodal pazarların sınırlarının aşılması gerekiyordu.

TÜRKLERİN İKİNCİ BÜYÜK UYGARLIK ATAĞI

Türk toplumunun 11. ve 13. yüzyıldan sonra ikinci büyük uygarlık atağı, 19. yüzyılın ortalarında başlar. Burjuva-demokratik devrimlerin "hürriyet", "vatan" idealleri, bu kez Türkiye'de İslamcı ideolojiyle karşı karşıya gelirler. Böylece bizim hâlâ içinde bulunduğumuz demokratik devrim sürecimiz istim alır.

1876 Anayasası'nın kabulü ve daha önemlisi 1908 Jön Türk Devrimi, padişahın yetkilerini sınırlama hedefiyle yapılırlar, ancak içlerinde cumhuriyetin cücüğünü de taşırlar. Bu devrimler, ideolojik planda kaçınılmaz olarak şeriatla cephe cepheye gelirler. Nitekim 1908 Devrimi'ne karşı ünlü 31 Mart gerici isyanı olur. İslamın uygarlık karşıtı, karşıdevrimci karakteri iyice koyulaşmıştır. Ancak Türk devrimi, 18. ve 19. yüzyılların Batılı demokratik devrimlerinden farklı bir hesaplaşma yaşamak zorundadır. Çünkü kapitalizm, emperyalizm aşamasına girmiştir ve ezilen dünyadaki demokratik devrimler artık yalnız iç hesaplaşmalarla yetinemezler, emperyalizmle de hesaplaşmak zorundadırlar.

ÇAĞIMIZIN DENKLEMİ

Türkiye, çağımızın denklemini yaşamıştır. Emperyalist Batı ile bizim ortaçağımız arasındaki ittifak, daha 19. yüzyılda kurulmuştur. O nedenle şeriatın en güçlü destekçisi hep Batı sermayesinin metropolleri olmuştur. Hâkim sınıflar kampında Batı sermayesinin kozmopolitizmi ile şeriat arasındaki işbirliği görülür. Batı'nın Aydınlanma ve demokrasi idealleri ise, halk güçlerinin hakim ideolojisidir. Bilimsel Sosyalizm, daha çok 1960'tan sonra emekçi kitleleri etkiler.

KEMALİST DEVRİM'İN ŞERİATÇILIĞA TIRPANI

Türkiye'nin demokratik devrim sürecinin en büyük ve bizce dünya ölçeğinde anlamlı sıçraması, 1920'lerin Kemalist Devrimi'dir (Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Devrimi). Bu devrim, gericilikle hesaplaşma açısından iki aşamaya ayrılabilir.

Bir: Siyasal hesaplaşma dönemi (1919-24). Ankara'da TBMM toplanır (1920), iktidar "ulusa" geçer, cumhuriyet fiilen kurulur. Saltanat resmen de kaldırılır (1922) ve Hilafet'e son verilir (1924). Demokratik devrim, özetle iktidarını Allah'la meşrulaştıran saltanat ve hilafeti yıkar.

İki: İdeolojik ve kültürel hesaplaşma dönemi. İktidar sorunu çözülünce, Kemalist Devrimciler, gündeme büyük bir Aydınlanma atağını getirirler. Dinsel kurumlar ve İslam, Büyük Fransız Devrimi'ni hatırlatan bir radikalizmle silkelenir, tırpanlanır. Tekkeler, zaviyeler, tarikatlar kapatılır. Ortaçağdan kalan unvanların kullanılması yasaklanır. Medrese eğitimine son verilir. Öğretim, tek bir bilimsel, laik sistemde birleştirilir. Okul kitaplarında evrenin, dünyanın ve insanın oluşumu konusunda, yaratılış teorisi çürütülür, materyalist anlayış yerleştirilir. İslamiyet ve din açıkça sorgulanır. Hatta **Atatürk**'ün İçişleri Bakanı, Meclis kürsüsünden "Dinler, işlerini bitirmiş, vazifeleri tükenmiş, yeniden uzviyet ve hayatiyet bulamayan müesseselerdir" der. Meclis tutanaklarına göre, bu sözler alkışlarla kesiliyor.

Cumhuriyet, bütün demokratik devrimler gibi gericiliğe karşı diktatörlük uyguladı; Jakoben aydın despotizminin Ezilen Dünya'daki en çarpıcı örneği oldu. Bu Aydınlanma hareketi sayesinde devrimci kuşaklar yetişti. Demokratik bir toplum ve sanayileşme atağı için gerekli insan gücü yaratıldı.

"KÜÇÜK AMERİKA" VE ŞERİATÇILIK

Kemalist Devrim, 1930'lardan sonra kireçlenmeye başladı. Kemalist burjuvazi, bir süre sonra kendi kurduğu düzenin üzerine oturdu ve gericilikle hesaplaşmaktan vazgeçerek, cephesini ilerici güçlere, emekçi halka döndü. Ancak Cumhuriyet'i yıkıma uğratan karşı-devrimci sürecin esas başlangıç tarihi, 1950'dir.

Tutuculaşan Kemalist CHP'yi iktidardan indiren Demokrat Parti, Türkiye'yi "Küçük Amerika" yapacağını ilan etti. "Küçük Amerika" süreci, aynı zamanda şeriatçılığın güçlendirildiği bir süreçtir. Biz kendi deneyimimizde bir kez daha yaşadık; İslamcılık ABD işbirlikçilerinin müttefiki oldu. Bizzat devlet, ilerici harekete karşı tarikatları, cemaatleri hortlattı ve halk içinde şeriatçılığı güçlendirdi. Büyük sermayenin merkezlerinde Kozmopolitizm, halk içinde İslamcılık, dönemin kültür politikasıydı. Batılı ideologların "Popüler İslam" diye kutsadıkları akım, devlet tarafından yeniden imal edildi ve desteklendi. Özellikle 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 askeri rejimleri sırasında, devlet, demokrasi akımına karşı şeriatçılığın taşlarıyla bir dalgakıran inşa etti. En sonunda Özal'ın kişiliğinde bir Nakşibendi müridi Çankaya'ya tırmandı. Ve dahası, Nakşibendi tarikatının da içinde yer aldığı bir tarikatlar koalisyonu, hükümetin büyük ortağı olarak bugün iktidarın başındadır. Türkiye'de gericilik, elli yıldır uluslarası sermaye tarafından besleniyor. Bu beslenme her alandadır.

YENİ DÜNYA DÜZENİ'NİN TARİKATÇILIĞI

1990'larda uygulanmasına başlanılan "Yeni Dünya Düzeni", emperyalizm ile gericilik arasındaki ittifakı güncelleştirmiştir. ABD'nin başını çektiği bu proje, Balkanlar'dan Pasifik'e kadar uzanan bütün Kaos Coğrafyası'nda olduğu gibi, Türkiye'de de etnik grupçuluğu, dinciliği, mezhepçiliği ve cemaatçiliği güçlendirdi. Sürecin bir de uluslararası boyutu var. ABD, Türkiye'ye "kriz bölgelerinde müdahale gücü" olmayı dayatıyor. Türkiye, Balkanlar, Kafkaslar, Ortadoğu ve Asya'da ABD'nin taşeronu olsun isteniyor. Ancak ordu, ABD kaynaklarının da belirttiği üzere, 1994 Eylül'ünden beri bu dayatmaya direniyor.

ABD taşeronluğunun ideolojisi, "Ilımlı İslam" olarak belirlenmiştir. **Graham Fuller** cinsinden CIA istasyon şefleri açıkça belirttiler: "Kemalizmin modası geçmiştir; Türkiye'ye Ilımlı İslam gerekli" diye. Buna uygun olarak **Fethullah Hoca** parayla ve her şeyle desteklendi. Bu zat, hiçbir şeyi yokken, bugün ABD sayesinde, holdinglere, yüzlerce vakıf okuluna, yurda, basın ve televizyon kurumlarına, Kafkaslar ve Orta Asya'daki Türk cumhuriyetlerinde yüzlerce okula hükmediyor. **Fethullah Hoca**, Amerikancı İslamın önde gelen lideridir.

"SİYASAL OLMAYAN" BİR İSLAM YOKTUR

ABD, İslam'ı güçlendirmek için, din sosyolojisine de el attı. "Siyasal İslam-Popüler İslam", "Ilımlı İslam-Radikal İslam" ayrımlarının arkasında şeriata destek siyaseti vardır.

"Siyasal olmayan" bir İslam yoktur. İslam, yönetmek ve dünyayı düzenlemek içindir. Bu nedenle öncelikle siyasaldır. "Popüler İslam" denen halk içindeki örgütlenmelerin dizginleri de, "Siyasal İslam"ın elindedir. İslam, bu dünyanın dışına ahrete sürülmüş bir İslamcılığı kabul etmiyor. Kemalist Devrim'e öfkeleri de buradan gelir. Çünkü Kemalist Devrim, laikliği "din ve dünya işlerinin ayrılması" diye tanımlamış ve İslamı dünyanın dışına öteki dünyaya sürmüştü. İslam, gerçi teorisinde öteki dünyanın varlığını imanın şartları arasında kabul eder; ancak pratiğinde öteki dünyanın olmadığı gerçeğinden hareket eder ve bu dünyada hakimiyetten başka bir şey düşünmez. İslam, bütün dinler gibi bu dünyanın yönetilmesiyle ilgilidir ve başka bir şeyle de ilgili değildir. Öbür dünyaya ilgi yöneltmesi bile, bu dünyadaki hâkimiyet ilişkileriyle ilgilidir.

İSLAM, DÜNYA KAPİTALİST SİSTEMİYLE BÜTÜNLEŞMİŞTİR

Ilımlı-radikal İslam ayrımına gelince, kime ılımlı? ABD'ye! Örneğin Afganistan'daki Taleban rejimi veya Suudi rejimi "ılımlı" oluyor! Çünkü ABD yanlısı.

Asıl tehlikeli olan da, "Ilımlı İslam" dedikleridir zaten. Çünkü arkasında ABD gibi bir dünya gücü var. İslamcılık, hele Türkiye'de, dünya emperyalist sisteminin toplum içindeki ideolojik güvencesidir. Bizim tarihimizde anti-emperyalist bir İslam olmamıştır ve olamaz da. Çünkü Türkiye'de hürriyet ve istiklâl mücadelesi, başından beri laik çizgiler taşır. Türkiye, o eşiği aştı. Herhangi bir halk hareketinin İslamcı renklere bürünmesi olasılığı arkada kalmıştır. Kemalist devrimcilik gibi burjuva devrimci akımın ve sosyalizmin etkili olduğu bir ülkede, İslamcılık, cephesini emperyalizme dönmemiştir ve dönmeyecektir. Tersine İslamcılığın cephesi, demokratik güçleri hedef alır ve yaslandığı güç de, dünya sermayesinin merkezleridir.

Böyle olması doğal. Çünkü İslam, bugün için geçerli, emperyalizme bağımlılık dışında bir seçenek sunmuyor. Efendi-kul ilişkisini esas alan ticaret uygarlığının ideolojisi olan İslamda, kutsal olan, meta ekonomisidir; özel kâr'dır. Bugün dünyamızda emperyalist-kapitalist sistem dışında bir özel kâr sistemi bulunmuyor. İslam, ulusal bir kapitalizmin dinamiklerine de sahip değildir; çünkü feodal ayak bağlarını temsil eder. Bu nedenle İslam, dünya sermaye sistemiyle bütünleşmek zorundaydı ve öyle de olmuştur.

Dünya sermayesinin merkezlerinin penceresinden bakarsak, onlar da dinci gericiliğe muhtaçtırlar. Ezilen Dünya'da geniş halk kitlelerini dünya düzenine, statükoya bağlayacak, biricik hazır ideoloji dinciliktir. Böylece, "Popüler İslam" kavramının hangi ihtiyaçtan kaynaklandığını bir kez daha saptamış oluyoruz.

DİPNOTLAR

1) Muazzez İlmiye Çığ, "Tevrat İncil ve Kur'an'ın Sumer'deki Kökeni", Kaynak Yayınları.
2) Openheimer, "Devlet", Kaynak Yayınları.

'Kendi üzerimde dinsel veya bilimsel otorite tanımıyorum!'

Rennan PEKÜNLÜ

*Okuyacağınız makale, Sayın **Rennan Pekünlü**'nün Onbinler AŞ'nin 20-22 Mart tarihinde Ankara'da düzenlediği "Köktendinciliğe Karşı Aydınlanma Konferansı"na gönderdiği bildiridir. Arabaşlıklar dergi yazışleri tarafından konulmuştur.*

Son otuz-kırk yıla damgasını vuran acı gerçek, bilimsel ve teknolojik ilerlemelerdeki durgunluktur. İnsanlık tarihinin önceki benzer dönemlerinde olduğu gibi, bu dönemde de ilerlemeye olan inanç astrolojik ve teolojik alanlardan öldürücü darbeler almaktadır. İlerleme ve gelişme söylemleri yerine *yazgıcılık* ve *kötümser varoluşçuluk* reçeteleri yazılmaktadır.

Darwin, hayvanlar dünyasından "kaçtığımızı" ileri sürdü. Bu görüş oldukça güçlü kanıtlarla desteklendi, destekleniyor. Dedelerimiz ağaçtan inmiş ve geri dönmeyi "unutmuşlar"! Zamanla da, hayvanlar aleminde tanımadıkları şeylerle, düşünsel etkinliklerle tanışmışlar. Sonra bazılarımız ağaca geri dönme unutkanlığının faturasını düşünsel etkinlik alanında tattığı "acılarla" ödemeye başlarken, bazılarımızın ise böyle bir sorunu hiç olmamış! Her bir bireye değişik oranlarda 1) *bilmek*; 2) *bilmemek ama inanmak* gereksinimleri çökmüş. Birinci tür bireyler *entelektüel mutsuzluğu*, ikinci tür bireylerse *tanrısal, tarotsal ve astrolojik huzuru* yakalamış! Neden-sonuç ilişkilerinin sonsuz halkalı zincirini incelemenin vermiş olduğu o *entelektüel mutsuzluğun* çekiciliğine kapılan kuşkucular, yani *inanmak* değil *bilmek* isteyenler, ya bilim dünyasının ham, giderek de işlenmiş maddesini oluşturuyor ya da bu bilim dünyasının etkin destekçileri oluyor. Ancak canalıcı sorun, inanmak isteyenlere karşı takınılacak tavırda yatmaktadır. "Bırakalım, onlar mutlu... Tanrısal, tarotsal ve astrolojik huzuru bulmuşlar" biçiminden bir yaklaşım mı gösterelim, yoksa üyesi olduğumuz entelektüel mutsuzlar topluluğuna kazanmaya mı çalışalım? Kuşkusuz ikinci yol; ama "sado-mazoşizmimizden" dolayı değil, bilmeyi öğretmek dürtüsünden dolayı ikinci yol!

Savaşacağımız sorun "köktendincilik"; ancak "yüzeysel" olanı daha az tehlikeli değil! Bireysel psikoloji olarak, toplumsal psikoloji olarak ekonomik etik olarak vb. olarak din ve dinsel örgütlenmeler, **Diderot, Adler, Nietsche, Weber, Durkheim, Marx, Dursun, Arsel**, vb. bilim insanı, filozof ve toplum bilimcilerce değişik yanları ele alınarak incelenmiştir. Bu yazının amacı, bilim dünyasına sızan 'bilmemek ama inanmak isteme psikolojisiyle nasıl savaşmalı?' sorusunun yanıtını arama çalışması olacaktır.

BİLİMSEL ETKİNLİK 'MUTLAK DOĞRU' TANIMAZ

Birey toplumsal bir varlıktır. Dinsel duygu ve düşünceler bireysel psikolojinin ürünleridir. Ancak bu psikoloji, kendisini toplum adı verilen ortamda gerçekleştirdiğinden salt bireysel olmaktan çıkıp aynı zamanda toplumsal psikolojiye dönüşür. Toplum ve davranış bilimcilere göre bu psikoloji, *bireyin kendini aşağılamak isteme içgüdüsünden* kaynaklanır. Bireysel düzeyde tehlikesiz gibi görünen bu psikoloji, toplumsal düzeyde yıkıcı bir güce dönüşebilir. Nitelik niceliğe böyle dünüşüyor. Yukarıda sözü edilen psikoloji içinde bulunanlar daha sonra örgütlenip bir ekonomik etik oluştururlar. Ancak böylesi bir örgütlenme tek türden olmaz; değişik adlarla kiliseler, tarikatlar ve havralar oluşur. Bunlar, kendine özgü ekonomik örgütlenmeye gidenlerin dinsel görüntülerîdir. Sonra, ekonomik dünya görüşlerini, "Tanrı'nın buyruğu" gerekçesiyle toplumun geri kalan bölümüne dayatmaya çalışırlar. Özetlersek, dinsel etikler toplumdaki değişik çıkar gruplarının işlevleridir.

Kepler, eliptik yörüngelere ulaşmadan önce gezegen yörüngelerinin, düzgün yüzlü altı katı cismi içine çizilen "kusursuz çemberler" olduğunu kanıtlamak için tam otuz yılını boşu boşuna harcadı. Kepler'in Plato gibi bir otoritenin etkisinden kurtulabilmesi, evet tam otuz yılını aldı.

Bilme süreci, bilinenleri ve bilgi alanının yetkin kişilerinin öğretilerini sürekli yanlışlayarak ilerler. Daha sonra, yanlışlananın yerine geçen yanlışlanır ve bu sonsuz süreç sürer gider. Bilme güdüsünün geliştirdiği bilimsel etkinlikler "mutlak doğru" tanımaz. "Mutlak" olan tek şey yanlışlamanın sonsuza dek süreceğidir. Bilim, *diyalektik materyalist ilkelerden* birisi olan *yadsımanın yadsımasını* her düzeyde doğruluyor. *Yanlışlama* veya *yadsıma* süreci "gerçeğe" giderek daha çok yaklaşma sürecidir. Bazı bireylerde "gerçeği", yadsımada değil de doğaüstü güçlerde arama isteği baskın gelebilir. Toplumsal duraklama veya çürüme dönemlerinde bu isteğin hız kazanması ve bulaşıcı olması, diğer bir deyişle *bilmemek ama inanmak* isteğinin hızla yayılması, şaşırtıcı bir durum değildir.

Şaşırtıcı olan, "mutlak gerçeği" yansıttığı savunusunda bulunan "kutsal kitapların" ve din öğretilerinin, yazgısı sürekli olarak yanlışlanmak olan bilimsel modellerden destek araması ve onlara destek vermeye çalışmasıdır. Daha da şaşırtıcı olanı, bilim dünyasından da bu çabalara destek verenlerin çıkmasıdır. Bir yanda bilimsel yanlışlama, diğer yanda dinsel dogmaların kangren edici prangaları! Böylesine uzlaşmaz çelişki içinde bulunan ilkeler temelinde yükselen iki düşünsel etkinlik alanı birbirine nasıl bağlanabilir? Birbirine nasıl destek verebilir? Diğerinin sonuçlarını kendi savlarını güçlendirmede nasıl kullanabilir?

TANRI'YI BİLİME SOKMA ÇABALARI

Ama hem din adamları hem de önde gelen bilim insanları bu yöntemi ne yazık ki kullandı, günümüzde de kullanıyor. **Kepler**, eliptik yörüngelere ulaşmadan önce gezegen yörüngelerinin, **Pisagor'un** düzgün yüzlü altı katı cismi içine çizilen "kusursuz çemberler" olduğunu kanıtlamak için tam otuz yılını boşu boşuna harcadı. **Kepler'in Plato** gibi bir otoritenin etkisinden kurtulabilmesi, evet tam otuz yılını aldı. Büyük Patlama evren modelinin ilk çeşitlemelerinden birini formüle eden **Lemaitre'**e teolojik esin kaynağı olan şey, kendi betimlemesiyle, *"Genesis'in de işaret ettiği gibi evren ışıkla başladı"* görüşüdür. **Einstein**, *"Genel Görelilik kuramına göre uzayın sonlu olması gerekir"* derken ayırdında olmadan "basitlik ve estetik güzelliğin" yanı sıra Platocu yöntemden, salt usa vurma yönteminden esinlendi. Ancak **Einstein'**ın bu tutumu, birçok olumsuz gelişime yol açtı. Bunlardan birisi bizi özellikle ilgilendiriyor: Önceki dönemlerde saçma ve bilimin antitezi olarak betimlenmiş olan ortaçağ sonlu evren kavramının hortlaması! Sonrası evrenbilim için gerçek bir felaket oldu. Kendi çabalarıyla öğrenmek yerine, **Einstein'**ın saygın bilimsel otoritesinden öğrenmeyi yeğleyen evrenbilimciler çeşit çeşit "yaradılış" kuramları düzdüler! **Einstein**, evrenin evrimini betimlerken salt usa vurma yöntemini kullandı. Bilinen gözlem sonuçlarını kuramının hipotezleri yapacağına, bu gözlem sonuçlarını kullanmayıp "estetik güzelliği ve basitliği" yeğledi. **Einstein'**ın alan denklemleri özgün bir çözüm yerine matematiksel "tekillik" içeren milyonlarca çözüm veriyordu. **Einsten** zaman ile uzayı denkleştirdiğinden bu "tekillik" hem uzayda hem de zamandaki tekillik anlamına geliyordu. Bilimin boşluklarına Tanrı'yı sokmaya hazır olanlar bu olanağı kaçırmadılar, ama ipin ucunu kaçırdılar. Öyle ki ünlü evrenbilimcilerden **W. B. Bonnor**'a, "Fiziksel bir süreci anlatmaya çalışan matematiksel bir modelde ortaya çıkan tekillik genellikle kuramın çöktüğüne işaret eder. Böylesi bir durumda bir fizikçinin olağan tepkisi daha iyi bir model aramak olur. Ancak evrenbilimciler genellikle böyle bir davranış biçimi sergilemiyorlar. Bazı bilim adamları evrenin genişlemesini betimleyen denklemlerde ortaya çıkan tekilliği Tanrı sandılar ve Tanrı'nın evreni o anda o noktada yarattığını düşündüler. Bilimsel sorunlarımıza çözüm ararken işin içine Tanrı'yı sokmamızı hiç uygun bulmuyorum. Bilimde bu tür mucizevi müdahalelere yer olmadığı gibi, varlığı da Tanrı'ya inananlar için tehlike yaratır. Diferansiyel eşitliklerinizdeki matematiksel tekillikleri daha iyi bir modelle ortadan kaldırdığınızda, tekillikle birlikte Tanrınız da ortadan kalkar." dediriler!

Papalar içinde özellikle **XII. Pius**, aşağı yukarı tüm dinlerin bir dogması olan "mahşer günü" ile entropinin sürekli arttığını savunan termodinamik ilkeyi açık bir biçimde ilişkilendirdi: "Entropi yasası, doğada süregelen kendiliğinden süreçlerin özgür ve yararlı erkeyi daima azaltacak yönde çalıştığını söylemektedir. Bu sonuç, kapalı dizgelerdeki büyük ölçekli süreçlerin eninde sonunda biteceğine işaret etmektedir. Pozitif bilimlerin deneyinden çıkan bu kaçınılmaz yazgı, Tanrı'ya olan gereksinimi çarpıcı bir biçimde sergilemektedir."

EVREN 'AÇIK', KUTSAL KİTAPLAR 'KAPALI'

Bilmemek ama inanmak isteyenlerin kutsal kitabında "mutlak gerçekler", bil-

mek isteyenlerin kitaplarındaysa sınırsız ve sonsuz bilgi kuramı vardır. Birincisi felsefi anlamda "kapalı" (ama "açık" olmaya özeniyor!) ikincisiyse "açık"tır.

Mikroskop, parçacık hızlandırıcıları ve teleskop bilmek isteyenlerin küçük ve büyük ölçekli çevrenlerini belirleyen aygıtlardır. İnsanlık tarihi, sürekli genişleyen çevrenler tarihidir. Bugün mikroskop, hızlandırıcı ve teleskoplarımızın içine giren yeni nesne ve olgular dünkü düşük çözümleme güçlü aygıtlarımızın içinde yoktu. Uzay, zaman, frekans vb. çözümleme güçlerimiz giderek artıyor. Yüzyılımızın başında fizikçiler elektron ve protondan başka "temel" parçacık tanımıyordu. Bugün "temel" parçacıklar sirkinde nötronlar, müonlar, pionlar, nötrinolar vb. oradan oraya zıplayıp duruyorlar. Ayrıca henüz yoklar ama, "açık" evrenimize girmeye aday olan kuarklar, inolar, axionlar, WIMPler, macholar vb. var! Bilim evrenin "açık" olduğunu sergiliyor. Evren "açık" ancak kutsal kitaplar "kapalı". Kimi iki bin yıldır, kimiyse bin dört yüz yıldır "kapalı"! Yaşamı dondurdular! Yeni bilgiye, olguya, davranış biçimlerine olan tepkilerini öldürücü boyutlara çıkardılar! Ancak sonrasında sonsuz ve sınırsız bilgi kuramı geliştirildi. Bilginin sınırsızlığı ve sonsuzluğu kuramı salt us ve otorite temelinde oluşturulmuş olan "mutlak gerçeğe" karşı sunulmuş en öldürücü darbe olduğunu kanıtladı.

Bu darbeye olan tepki de kuşkusuz öldürücü olacaktı; **Bruno**'yu, **Galileo**'yu, Sivas'ta otuz yedi can'ımızı kuşkusuz yakacaklardı! Çünkü bilim insanı ve sanatçı, dinsel otorite prangalarını parçalarken, "Kendi üzerimde dinsel ve/veya bilimsel otorite tanımıyorum!" savsözüyle çıkmıştır. Bu tepki anlamsız bir başkaldırıya değil, sağlıklı bir kuşkuya davetiyedir.

Tabanı olmayan tüm bilimsel ve dinsel otoriteye başkaldırı bayrağı feodal Avrupa'nın bağrında açıldı. 17. yüzyıl öncesinde "gerçeklerin" doğrulanması kişinin bağımsız gözlemiyle değil, o konuda "yetkin" olan dinsel veya bilimsel otoriteye başvurmasıyla olurdu. Sonsuz ve sınırsız bilgi kuramı ise "son" veya "mutlak" gerçeği yadsıyordu. Eğer son gerçek yoksa son otorite de yoktur! Platocu düalist görüşe göre, bu evreni ancak salt usa vurma yeteneği gösterebilenler anlayabilir. Bu nedenle bu kişilerin diğerleri üzerine baskı kurmaya hakkı vardır; tıpkı ruhun beden, cennetin Yer ve köle sahibinin köle üzerinde hakkı ve üstünlüğü olduğu gibi! Bu görüş köle sahibinin dünya görüşüdür. Buna seçenek oluşturan görüş ise, evrenin gözle ve deneylerle başlayan usa vurmayı da gerekli bir adım olarak kullanan bir yöntemle anlaşılabileceğini savunan, kafa emeğiyle kol emeğini birleştiren görüştür. "Bilgi herkese açıktır, bir azınlığın tekelinde olamaz" diyen görüştür. Bu nedenle, tarihin değişik dönemlerinde olduğu gibi bugün de otorite ve köleciliğin değişmez düşmanıdır.

Açık bilgi kuramının sonsuz bilgileri teknolojiye, teknoloji yeni ürünlere, yeni ürünler yeni davranış biçimlerine dönüşür. Yaşamın her yeniliği, bilginin en tazeleri kişinin yaşamına sızar, değiştirilemez olarak benimsediği yaşam biçimine dek onu zorlar. Yaşam erişilmez devinim gücüyle akıp gider. Bilmemek ama inanmak isteyen, yaşama yetişmede zorlanır. Bireysel psikolojisi, kendini aşağılamak isteme içgüdüsü, diğer tüm içgüdülerinin önüne geçer, tüm benliğini sarar. Bu dünyadan elini eteğini çekip öte dünyaya yöneliyorsa, bu ikinci derecede bir intihardır! Kendini öldürmez ancak yaşamayı da beceremez! Bu kişinin bu noktada eğitime gereksinimi var. Eğer din bireysel bir psikoloji olarak kendini aşağılama içgüdüsünün bir ürünüyse ve içgüdüler eğitilmeliyse, bu kişinin eğitime gereksinimi var; özgüvenini kazanacağı türden bir eğitime gereksinimi var.

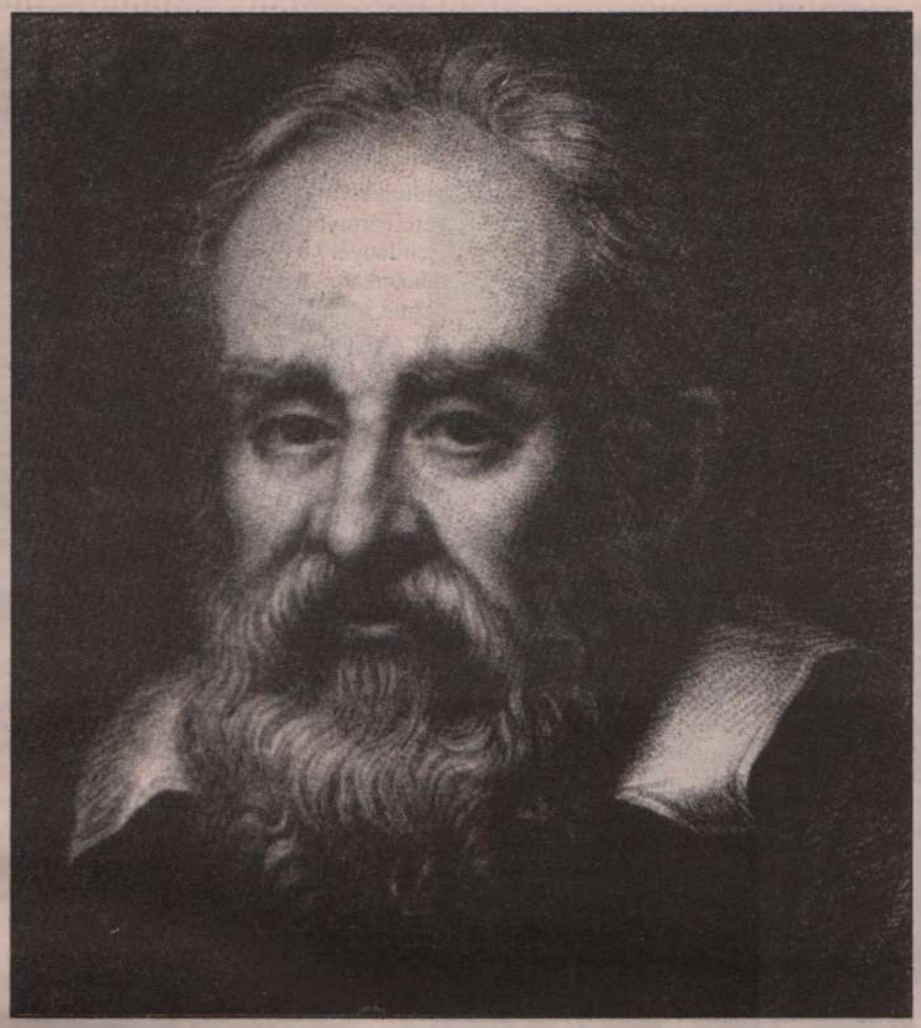

Galileo'yu iğrenç bir biçimde pişmanlığa davet ettiler, ancak aydınlığa giden yolların döşenmesini engelleyemediler.

Bir bölümü, ekonomik etiğine uygun olarak, "dünya nimetleri" deyip sırt çevirir, diğer bölümüyse sonuna dek yararlanır. İkinci grup, utkunun bilimsel ve teknolojik ilerlemelerden gelmesinden rahatsız olduğu için kutsal kitabını "açar". Yaşamın felsefi anlamda "açık" olduğunu görmüştür; kutsal kitabının da bu anlamda "açık" olduğunu kanıtlamaya çalışır: "Son on yılda uzay ve parçacık fiziğindeki birbirini tamamlayan yeni buluşlar, evrenin varoluşu konusundaki araştırmalara hız kazandırmıştır. Bu iki fizik dalının bulgularına göre evren hiç yoktan, bir kuvantum dalgalanması sonucu var olan sonsuz küçük, sıcak ve yoğun bir noktanın patlamasıyla (Big Bang) yaklaşık 13 milyar yıl kadar önce meydana gelmiştir ("Gökleri ve yeri yoktan var eden Allah'tır. O, bir işin olmasını isterse, ona ancak ol der ve olur" / Bakara 117. "Gökler ve yer yapışıkken onları ayırdığımızı.../ Enbiya 30)... Bütün bu varsayımlardan hangisi gerçekleşirse gerçekleşsin, evren de ölümü tadacak, bilimin en yaygın görüşüne göre, tekilikten gelen ve bugün için genişlemekte olan evren, on milyarlarca yıl sonra kitle çekimi kuvvetinin etkisi ağır basınca kapanacak ve ilk başladığı durumuna, tekilliğe dönecektir." (Prof. Dr. **Nihat Kınıkoğlu**, *Cumhuriyet*, 16-17 Aralık 1992) İleti açık! Uzun uzadıya bilimsel çalışmalara gerek yok! Kutsal kitabın satır aralarını okuyunuz; her şey orada yazılı! Kitabı çağdaş davranış biçimlerine, çağdaş hukuğa "kapalı" iken yeni bilimsel gelişmelere "açık"tır! Dinsel dogmalarını bilimselmiş gibi sunma gereksinimleri var. İşte buna izin vermemeliyiz!

NEDEN? NEREDE? NE ZAMAN?

İnsanlık özellikle dinsel otoriteden öğrenme geleneğini henüz tamamen unutmadı! Bilmemek ama inanmak isteyenlere göre, bilgi ve "gerçeğe" salt bilimsel çalışmalarla ulaşamayız. Bilgi Tanrı'nın hikmetiyle birlikte gelir ve o da herkese gelmez! O nedenle; özellikle bugünlerde, "Tanrı ile kişi arasına hiçbir kişi ya da kurum giremez" düşüncesine şiddetle karşı çıkarlar. Bu düşünce tarikatların, tarikat şeyhlerinin yokoluşu, onlarla birlikte ekonomik etiğin yokoluşu anlamına geldiği için karşı çıkarlar.

Ancak bu düşünce ne denli dirense de yokolacaktır! Yaşam, nedensellikten yana; insan yavrusunun öğretilmemiş-kazanılmış bir özelliği var: Neden, niçin, nerede, ne zaman, ne denli sorularını sorma özelliği. Kutsal kitaplarda neden-sonuç ilişkisi yoktur. Olaylar "öylesine" olur, çünkü Tanrı "öyle" olmasını ister. Durumun böylesine sunulduğu toplumlarda bilimin kök salması olanaksızdır, çünkü nedensellik dumura uğratılmıştır. Bizimki gibisinden toplumlarda bilimsel bakış açısının gelişebilmesi için kutsal kitabın evren modelindeki iki kavramın ortadan kaldırılması gerekir: 1) Uzay ve zamanda sonlu ve çürüyen bir evren. 2) Evrenin ancak dinsel veya bilimsel otoritelerce uygulanan salt usa vurma yöntemiyle anlaşılabileceği inancı. İnsanlık, bu kavramları ortadan kaldırma işlemini, işte o neden, niçin, nerede, ne zaman, ne denli sorularını, tüm baskılara karşın sorabilen bireyler yetiştirerek yapmıştır.

Yukarıda saydığımız iki prangayı parçalayıcı vuruşları feodal Avrupa toplumunun bağrında gerçekleştirebilmek olanaksızdı. Bu devrim ancak tüccar, sanatkâr, fabrikatör ve özgür emekçilerin toplumunda, diğer bir deyişle özgür emek üzerine kurulmuş olan bir toplumda gerçekleşebilirdi. **Kopernik, Galileo, Toscanelli, Leonardo,** vb. bilim insanı ve sanatçıların "otorite tanımaz" davranış biçimleriyle geliştirdikleri düşünceler otoriter gücün alaşağı edilmesi çabasında kullanılan güçlü politik silahlara dönüşmüştü. Bilimin utkusuyla özgür emeği savunan düzenin utkusu birbiriyle ilişkiliydi. Bu ilişki nedeniyle bilimsel görüşler, bilmek isteyenlerin görüşleri, Rönesans ve Reformasyon dönemlerinde bilmemek ama inanmak isteyenlerce insanların yakılmasına, ev hapsine alınmasına, kısacası katledilmelerine neden olan görüşler oldu.

Feodal Avrupa evrene ilişkin yeni bilimsel görüşlerin geliştirilmesi yönünde harcanan, ancak başarısız kalan üç çabaya tanık oldu. Gerici güçler bu çabaları bastırmış ancak her çabada ortaya çıkan yeni kavramların bilimsel devrime gden yolu döşemelerini engelleyememiştir.

Bilimsel bir evren modeli oluşturulması yönünde atılan birinci adım bilim alanından değil, politika ve din öğretisi (teolojiden) alanından geldi. Yer-Cennet (Cehennem), madde-ruh gibisinden dinsel ikilik (düalizm) ve dolayısıyla yöneten-yönetilen, köle-efendi gibisinden ideolojik ve politik ikilik her şeyi denetim altında tutuyordu ve meydan okunmadığı sürece de doğanın incelenmesi, gözlem ve deneyler değersiz etkinlikler olarak nitelendiriliyordu. O dönemde Cennet-Yer ikiliğine karşı görüş ileri sürmek, köle-efendi, yöneten-yönetilen ikiliğine karşı çıkmak anlamına geliyordu.

Ancak "meydan okuma" eninde sonunda **Augustine** döneminde başladı. Roma İmparatorluğu'nun doğusundaki kiliseler bir yandan **Palagius**'un politik ve tinsel savlarına sarılırken, diğer yandan da kendileri benzer savlar geliştirdiler. Roma İmparatorluğu'nun doğusunda, yani Anadolu topraklarında hem yönetime karşı olan direnişler hem de özgür araştırma isteği, imparatorluğun batısındakilere kıyasla daha derin köklere sahipti. Doğu'daki kiliseler giderek, "imparator yanlısı" ve "imparator karşıtı" olmak üzere yarılmaya başladı ve **Augustine**'den yüz yıl sonra, **Justinian** yönetiminde yarılma tamamlandı.

"Tarih yineliyor" diyemeyiz, yalnızca benzerlikler sunuyor! **Bruno**'yu yaktılar; **Galileo**'yu iğrenç bir biçimde pişmanlığa davet ettiler, ancak aydınlığa giden yolların döşenmesini engelleyemediler. 37 can'ımız yandı. **Turan Dursun, Uğur Mumcu, Metin Göktepe** yandı. **Aziz Nesin**'i yakmak istediler, **İlhan Arsel**'i yakmak istiyorlar. Feodal Avrupa özgür emeğin yardımıyla karanlıklardan kurtuldu. Bugün de feodal zihniyetli Türkiye, özgür emeğin, özgür kafa ve kol emeğinin giderek bilinçlendiği bir aşamayı, "Türkiye Rönesansına üvertür"ü yaşıyor. Canlarımızın döşemeye başladığı aydınlığa giden yollara kan ter içinde kum, harç, döşeme taşı koyma sırası bizlerde! Bizi, kişinin kendini aşağılamak isteme içgüdüsü olarak betimlenen bireysel psikolojiyi, yıkıcı bütünüyle bütünleşmeden önce eğitmek görevi bekliyor. Kendine güvenen kişi, öğrenmeyi kendi çabasıyla becereceğine inanır ve savsöze sarılır:

"Kendi üzerimde dinsel ve/veya bilimsel otorite tanımıyorum!"

Epilepsi ve Dostoyevski

Dr. Tolga ERSOY

Bugünün ilkelleştirilen insanı da, ilkel insan da, anlayamadığı ve korktuğu doğaya karşı, varlığını korumak ve sağlıklı bir şekilde sürdürebilmek için anlaşılamayanı kendince çözümledi, yorumladı. Bu, kuşkusuz bir taraftan insanca bir tepkiydi. Ancak diğer taraftan, bilim çağında insanın karşısına ideolojik bir güç olarak çıkacak olan "din" olgusuna yönelişin de ilk adımını oluşturmaktaydı. Bu süreç, aynı zamanda ilkel çağlarda yeni bir işbölümünün de ortaya çıkmasına yol açıyordu. İnsanın insanca varolabilmesinin koşuluydu bu yeni işbölümü. Böylece insan, kendisine benzeyeni, ama "biraz da farklı olanı", "mana"landırarak (mana: cansız varlıklarda olduğuna inanılan doğaüstü güç) şamanını yarattı. **Eliade**'nin de dediği gibi, modern tıp bilimi tarafından basit birer hasta gözüyle değerlendirilebilecek olan şamanlar, hastalıklarının kendilerine sağladığı bilinmeyene gizemli ve korkutucu yolculuklarıyla, ya da onları trans hale geçiren krizleriyle, ilkel toplulukların zor yaşantılarını belki daha katlanılabilir hale getiriyorlardı. Şamanlık, potansiyel bir güç barındırmaktaydı. Bu durum, topluluğun "şefi" olmalarını sağlayan politik güç anlamına da geliyordu. Kuşkusuz her psikotik veya epileptik durum kişiye, şamanlıktan şefliğe giden yolu açmıyordu. Bunda, "kişisel bilgi ve becerilerin" ve kişinin kendinde varolanı değerlendirme yeteneğinin de çok önemli rolü olmaktaydı (1).

Campbell, "şaman bunalımının temel biçimini" özetlerken ilk sıraya "ciddi sinirsel çöküntüye benzer belirtilerle açığa çıkan, günlük yaşamdan kopuş yaratan kendiliğinden davranışlar: parçalanma düşleri, ruhlar dünyasında beslenme ve yeniden geri gelme" (2) olgusunu koyuyor. "Deruni ve gerçek vecd halinde iken ruhunun göklere çıktığına ve yeraltına inip cehennemleri gördüğüne" inanılan (3) şamanların ufak ta olsa bir kısmı bu tanımlamalarla belki de modern tıp biliminin "epilepsi" (sara) olarak nitelendirdiği bir hastalığın tarihte bilinen ilk örneklerini oluşturmaktalar. Ancak günümüzde bu insanlara konulabilecek bu tanıların, ilkel topluluk gözünde ya da sihirsel-dinsel düşünüş aşamasındaki topluluklarda çok fazla birşey ifade etmeyeceğini de kabul etmek gerekir. Anlaşılmazı biraz olsun anlaşılır kılabilmek için, bazı kişilere gösterilen bir hoşgörü değildir bu. O kişide, cisimleşen ve topluluğun kültür evrenini belirleyen; bugün için anlaşılması oldukça güç bir soyutlamadır sözkonusu olan. Kişinin hastalığı, saralı ya da psikotik olması yalnızca bir araçtır artık. Öyle ki, şamanlığı ya da politik güçlenme yolunu açacak olan bu "araç" ideolojik desteğini bulmadığı taktirde, topluluk içinde zararlı ve kaçınılası bir durum haline gelebilmektedir. Epilepsinin, nevrozun ya da benzeri nöbetlerin kendisine toplum içinde yarar sağlayacağını uman akıllı kişilerin nevroz-epilepsi taklitlerinin toplulukta ve toplumda yorumlanışının sonuçlarını somut bir şekilde görmek olanaklıdır.

Örneğin, tek tanrılı dinlerin peygamberleri (**İsa**, **Muhammed**) ilkel öncüleri şamanlar gibi saralıdır. Tıpkı, azize **Jan Dark** ya da tıpkı tarihe yön veren ve tanrısal işlev yüklenen **Sezar**'da olduğu gibi! Dinler tarihine bireylere inerek ya da "peygamberlerin" kişilik ve davranış özelliklerine yoğunlaşarak genel bir bakış attığımızda kitaplı ya da kitapsız tüm peygamberlerin "çeşitli özellikleri" nedeniyle toplum içinde sivrildikleri görülür ki, bundan daha doğal birşey olamaz. "Halk dini" olgusunda çoklukla bu durum; efsaneler, öyküler ve söylencelere sinerek günümüze dek varlığını soğuk ve karanlık köy odalarında sürdürür. Çok kısa bir sürede egemenlerin ideolojisine dönüşecek olan din, halkın gerçek malı olmuş ve geride yalnızca, yukarıda sözünü ettiğimiz inanılmaz öykülerini miras bırakabilmiştir. Tüm dinlerde olduğu gibi, Hristiyanlıkta da bu miras; peygamberlerinin gösterdiği mucizelerde maddesel yapısını bulurken, bu olgunun gerçek niteliği, örneğin böylesine bir mucizeye gereksinimi olan halk tarafından sorgulanmamıştır. Gereği de yoktur zaten! O da tıpkı bir şaman gibi farklıdır, ne varki bu farklılık çok büyük kitleler tarafından bilinmektedir (Dr. **T. Ersoy**, Tıp Tarih Metafor-Epilepsi Tarihine Giriş, Öteki Yayınları, 1996).

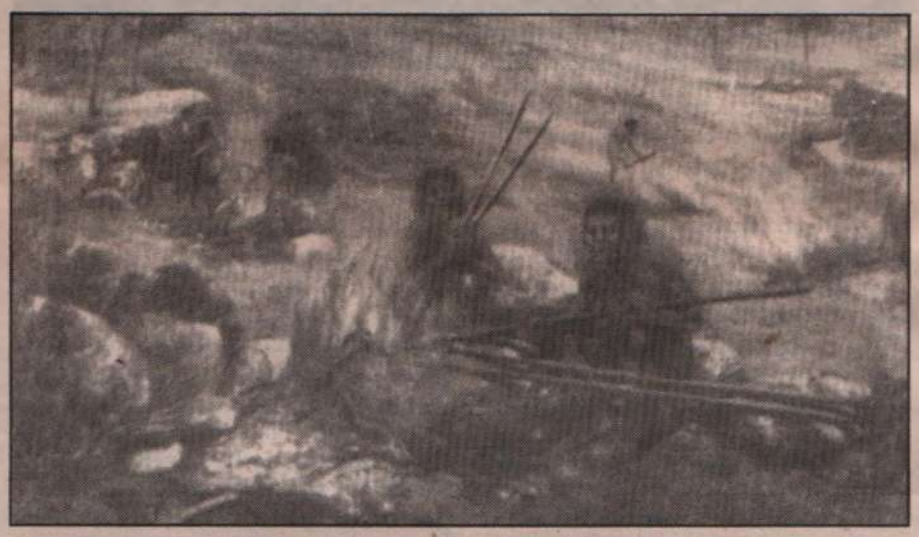

İnsan kendine benzeyeni "mana"landırarak şamanını yarattı.

DOSTOYEVSKİ'DE EPİLEPSİ VE NEVROZ

Dostoyevski'nin; Çar'a karşı komplo düzenlemekle suçlanıp, Sibirya'ya sürgüne gönderildiği beş yıl boyunca *İncil*'den başka hiçbir kitap okumasına izin verilmemişti. Bu kitaptan; *Yeni Ahit*'in tüm bölümlerinin, özellikle sara ile ilgili bölümlerinin **Dostoyevski** üzerinde etkili olduğunu söyleyebiliriz:

"İsa onun eline dokundu, ve ısıtma kadını bıraktı; o da kalkıp İsa'ya hizmet etti. Ve akşamleyin cine tutulmuş birçok adamları kendisine getirdiler. Ve o, bir sözle ruhları çıkardı ve hastaların hepsini iyi etti; taa ki İsa'ya peygamber vasıtası ile söylenen; 'bizim zayıflıklarımızı kendisi aldı, ve hastalıklarımızı yüklendi' sözü yerine gelsin" (4). Başkasının kötülüklerini kendisi yüklenerek yoluna devam eden İsa, böylece bir peygamberde olması gereken tüm "nitelikleri" kendisinde toplamış, şüpheli tarihsel kişiliğiyle misyonunu tamamlamıştır. İşaya'nın sözleriyle bütün hastalıkları yüklenen İsa'nın yükümlülükleri arasında "Sar'a" nın özel bir yeri vardır:

"Halktan biri ona cevap verdi: Muallim, ben sana dilsiz ruhu olan oğlumu getirdim; ruh onu nerede tutarsa, kendisini yere çarpıyor; o köpürüyor ve dişlerini gıcırdatıyor ve kuruyor. Senin şakirtlerine ruhu çıkarın dedim yapamadılar... İsa babasına sordu: Bu hal başına geleli nekadar zamandır? O da dedi: Çocukluktan beri. Ve helak etsin diye birçok defa onu hem ateşe hem de suya attı; fakat eğer birşey yapabilirsen bize acı ve bize yardım et. İsa ona dedi: Eğer yapabilirsen! İman edene herşey mümkündür... İsa da halkın koşuşup geldiğini görünce, murdar ruhu azarlayıp ona dedi: Ey dilsiz ve sağır ruh, sana emrediyorum ondan çık, ve artık ona girme. Ruh da bağırıp onu şiddetle sarsarak çıktı; çocuk ölü gibi oldu; şöyle ki çoğu: Öldü, dediler. Fakat İsa onu elinden tutup kaldırdı ve çocuk kalktı" (Markos-IX/17-27). *Matta*'ya göre *İncil*'de buna eşdeğer bölüm: "Ya Rab oğluma merhamet et, çünkü o saralıdır, ve çok sıkıntıdadır; çünkü birçok defalar ateşe çok defalar da suya düşüyor" (Matta-XVII/15) (5).

İlerde değineceğimiz, *Budala*'nın Prens Mışkin'i 19. yüzyıl Rusya'sında erdem dağıtan İsa'dan başkası değildir ve tanımlanan nöbetlerin benzeri de **Dostoyevski**'nin kahramanlarında görülür.

Konuyu ilginç yapan, yazarın da saralı olduğuna dair inanıştır. **Dostoyevski**'deki nöbetlerin cezaevi yıllarında başlaması ve bu dönemden sonra sıklaşması bu bilgiyi tartışmalı hale getirmektedir. 1821 yıllında Moskova'da doğan **Dostoyevski**, ilk nöbetini 18 yaşında babasının öldürüldüğünü öğrendiği zaman geçirir. İkinci nöbet ise kısa bir süre sonra, tanımadığı bir ölünün "kül renkli bir zamkı andıran, alnına törensel yazılarla süslü taç inen" yüzünü gördüğü zaman gelir. **Dostoyevski** biyografileri bu nöbetleri onun babasının ölümünü istemiş olmaktan dolayı duyduğu suçluluk duygusunun dışavurumu olarak belirtirler (6). Bu ve daha sonraki "nöbetlere" ait bilgiler hastalığın nevroz (duygusal bozukluklarla birlikte dışavurumu olan psikolojik rahatsızlık) olduğu yorumlarına haklılık kazandırmaktadır. Daha sonra yaşamının bir parçası haline gelen nöbetlere ait yazarın tuttuğu notlarda bu sorun oraya çıkmaktadır: "1 Nisan: şiddetli, 1 Ağustos hafif, 7 Kasım: orta, 7 Ocak şiddetli, 2 Mart: orta (1862-63)" (7). Onun epilepsili kahramanlarını incelerken göreceğimiz gibi nöbetlerin bu şekilde sınıflandırılması bizi epilepsi gerçeğinden uzaklaştırıp nevroza ulaştırmaktadır. Ancak **Dostoyevski**'nin hastalığı tanımlayışı bazen tartışmayı kuşkulu bir noktaya çekmektedir:

"Sabahın altısında bir hastalık nöbeti... Akşam özellikle mumların aydınlığında, marazi bir üzüntü. Bütün eşyaların üstünde kırmızı (bir renk değil) bir yansı...". "Gecenin saat üçünde korkunç derecede şiddetli bir nöbet, küçük sofada, düştüm alnım sıyrıldı. Hiçbirşey hatırlamaksızın, hiçbirşey anlamaksızın kullanılmamış bir mumu götürdüm, odada yaktım, pencereyi kapattım; sonradan anladım ki, bir nöbet geçirmişim. Anet'i uyandırdım, ona söyledim bunu; yüzümü görünce çok ağladı. Onu yatıştırmaya çalıştım ve ansızın yeni bir nöbete yakalandım. Kendime geldiğim vakit, müthiş başım ağrıyordu ve doğru dürüst konuşamıyordum. Anet geceyi yanımda geçirdi (çok büyük mistik ürküntü)" (8).

Diğer taraftan, kendisine ait bir başka anlatıda nöbetleri konusundaki kuşku yine kendisi tarafından dile getirilir:

"... Hastalığımdan daha önce de söz etmiştim sana: sarayı andıran acayip nöbetler ama sara değil yine de ..." (9).

Herşeye karşın **Dostoyevski**'den günümüze ulaşan bilgiler onun hastalığı hakkında kesin bir karar verilmesi için yetersiz kalmaktadır. Gerek kendisinin, gerekse yarattığı roman kişilerinin nöbetlere ait tanımları, bizi kesin tanıya götürmez. Eldeki bilgilerden yola çıkarak nöbetlerin gece ve uykusuz dönemlerde gelmesi ve bir vecdi-kendinden geçmeyi takip etmesini dikkate alan bazı yazarlar bunu epilepsi olarak nitelemişlerdir. Her nöbetin ardından gelen sıkıntı hali, uyuşukluk ve çalışma güçsüzlüğünü bu tanıyı desteklemek için kullanmışlardır (10). Diğer taraftan bu nöbetlere nevroz tanısını koyan bilim adamlarına da en büyük destek **Freud**'un **Dostoyevski** çözümlemelerinden gelmektedir. **Freud**, **Dostoyevski**'deki nöbetlerin, ondaki nevrozun şiddetli bir dışavurumu olduğunu söylerken, yine de bilgi eksikliği nedeniyle temkinlidir. **Freud**, **Dostoyevski**'deki yaratıcılıkla saranın da bağdaşmıyacağı düşüncesindedir. **Freud**'un da başlıca dayanağı nöbetlerin psikolojik bir travmaya bağlılığıdır. Bu travma, söz ettiğimiz "baba ölümü"dür. **Freud**'un yazarın hastalığına yönelik diğer yaklaşımları da şunlardır: **Dostoyevski**'nin babasının öldürülmesinin şiddetli bir travma olduğu ve yazarın bu olaya gösterdiği tepkinin ise nevroz halinin bir dönüm noktası gibi görülebileceği... hastalığın saralı karakterini en son Sibirya sürgünlüğü sırasında kazandığı... nevrozlu hastaların kendi hayat hikayeleriyle ilgili açıklamalara inanılmaması gerektiği... nevrozluların tatsız nedensellik bağlantılarını bozmak için işin içine yalan kattıkları... (11). "Baba katilliği" temel düşüncesinin **Dostoyevski**'de ele alınış şeklinin yorumlarıdır bunlar. **Freud**'un yaklaşımını şematize edersek, **Dostoyevski** babasının ölümünü istemiş (onu öldürmek istemiş?) gerçekte, babası kendisine isyan eden köylüler tarafından öldürülmüş. Onun ölümünü istemiş olmaktan dolayı, bu ölümle yaralanmış ve bu suçluluk duygusu nevrotik bir süreci harekete geçirerek toplum tarafından kabul edilebilir sara nöbetleri taklidine dönüşmüştür. **Dostoyevski**'nin biyografilerinden yola çıkan **Freud** şöyle devam eder:

"Sara nöbetinden önce, sınırsız bir mutluluk yaşantısı ortaya çıkmaktadır. Bunu, ölüm haberinin duyulmasından doğan bağımsızlık ve yengi işareti olarak yorumlayabiliriz. Ama bu durum pek az sürmekte ve ardından korkunç bir ceza gelmektedir... **Dostoyevski** bir sara nöbetinden sonra duyduğu tedirginlik ve çöküntünün, kendini bir suçlu gibi hissetmesinden geldiğini ve bilmediği bir kabahatliliğin yükünü çektiğini, büyük bir kötülük yapmış olduğu duygusundan kurtulamadığını dile getirmektedir" (12). **Dostoyevski**'nin son dönem eserlerinde iyice belirginleşen mistik yaklaşımlar gözönüne alındığında bu yorumun ulaşabileceği noktayı kavramak kolaylaşmakta ve yorum haklılık kazanmaktadır. Baba katilliği duygusu ile nevroz gelişen yazar önce, Çar tarafından cezalandırılmasını bir tatmin aracı olarak görmüş toplumun babasının verdiği bu cezanın ardından insanın babası, tanrıya ulaşmanın yollarını aramıştır. Ancak bu süreci, Rusya'nın genel siyasi havası göz önüne getirildiğinde nevroz-sar'a ekseni dışında da yorumlamak olanaklıdır.

Dostoyevski'nin sara hastası olup olmadığına ilişkin iki genel yaklaşımda kesin bir sonuca ulaşmaktan yoksun görünmektedir. Onun hastalığı çok iyi tanımlayışı, nöbet ve nöbet sonrasına ait izlenimlerinin yorumlanışı birinci görüşü desteklerken ikinci görüşte desteğini onun yaşam öyküsünden eserlerindeki yaklaşımlardan ve nöbet zamanlarından almaktadır. **Dostoyevski**'nin saralı karakterlerine genel bakış onun hastalığı hakkında yorum yapmamızı kolaylaştıracaktır.

DOSTOYEVSKİ'NİN NÖBET GEÇİREN KAHRAMANLARI

Hemen hemen tüm romanlarında ve öykülerinde "hasta" kahramanlara yer veren **Dostoyevski**, epilepsiyi de dört büyük romanında baş köşeye yerleştirmiştir. Ayrıca, **Dostoyevski**'nin yazılarında en sık rastlanılan hastalıklar nevroz ve veremdir. Sara ve tanımlanamayan diğer hastalıklar daha sonra gelir. Hatta **Dostoyevski** uzamanı Dr. **Tahyj**'e göre, **Dostoyevski** kişilerinin 1/4'ü sinir hastasıdır (**Troyat**, age s. 283). Yazılış tarih sırasına göre bu romanlar ve kişiler şunlardır: *Ezilenler*'de Nelly (1861), *Budala*'da Prens Mışkin (1868), *Cinler*'de Kirillov (1871-1872), *Karamazof Kardeşler*'de Smerdyakov (1879-1880).

Ezilenler'in çocukluktan genç kızlığa geçen kahramanı Nelly, bu dört kahraman içinde Mışkin'le birlikte saflığı, doğruluğu ve erdemi temsil eden tarafta yer alır. Aynı zamanda romanın da "kötü" kişisi olan bir babanın gayrımeşru çocuğu olarak, "baba"ya nefretini, kızını son nefesinde bile lanetleyen büyükbaba da yoğunlaştırır. "Hiç acımadan bütün bedenini kemiren ağır ve inatçı bir hastalığa yakalanmış gibi görünen... zayıf ve soluk yüzünde, hiç de doğala benzemeyen kara sarı bir renk olan" Nelly, romandaki ilk nöbetini bir gerilim anında geçirir: "Yelena ansızın kendini yere attı, korkunç anormal bir çığlık koparırak ürkünç çırpınmalarla yerde tepinmeye başladı. Yüzü buruşmuştu. Sara nöbetiydi bu". Nöbetin ortaya çıkışı nevrozu andırırken tanı yazardan geliyor: sara! Daha sonra Nelly'nin benzer bir nöbeti ise isteri olarak tanımlanıyor (13). Yazarın; Nelly'deki nöbetlere isteri veya sara tanısını koyması yazarın kişiliğine ait ipuçlarını da bize veriyor. Ölümünden önceki son nöbeti ve hastalığı (verem) sırasındaki inatçı

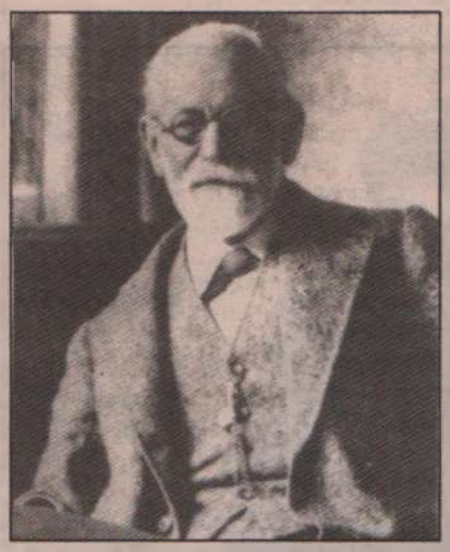

Freud'a göre Dostoyevski babasının ölümünü istemişti.

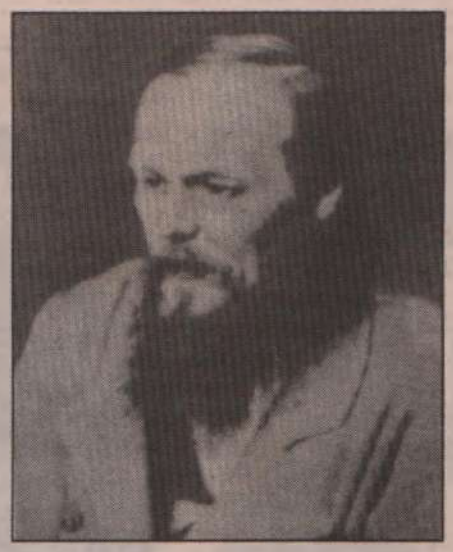

Dostoyevski epilepsiyi dört büyük romanında baş köşeye koydu.

davranışlarının ardından gelişen nöbetleri isteri olarak tanımlanırken, terkediliş anındaki nöbeti ya da babası Prens Valkovski ile karşılaştığı andaki nöbetinin sara olarak tanımlanması da **Dostoyevski**'nin hastalığına dair ipuçlarını veriyor:

Valkovski: "Çok garip bir yaratık. Biraz deli galiba, bana öyle geldi. Düşünün bir kez önce güzel güzel bana yanıt verdi, ama yüzüme iyice baktıktan sonra tir tir titremeye başladı, bana yapıştı... Birşeyler söylemek istiyordu ama, bir türlü başaramıyordu. Doğrusu ya, ben de korktum, tam kaçmaya niyetleniyordum ki, bereket versin o kaçtı. Pek şaşırdım doğrusu. Ona nasıl katlanıyorsunuz, bilmem ki?". "Sarası var" diye yanıt verdim" (14).

Romanın genel bütünlüğü içinde ve Nelly'nin öyküsünde saranın etkisi yok denecek kadar azdır öyküyü anlatanın (İvan Petroviç) ya da **Dostoyevski**'nin tanımlamalarıyla Nelly'nin sarası; yalnızca bir tepkinin sonucu olarak ortaya çıkan nöbetlerle belirlenirken, yazar kendi düşüncelerini ve deneyimlerini de Nelly ile özdeşleştirerek bilinçli bir şekilde kendini açığa vurmaktadır:

"Ben yokken sara nöbeti tutmuştu, bu da tam kapının yanında beni beklerken olmuştu. Nöbet geçtikten sonra, görünüşe göre uzun zaman kendini toparlayamamıştı. Böyle anlarda, sayıklama gerçekle karışır, besbelli dehşet verici ürkünç şeyler görünmüştü gözüne. Aynı zamanda, benim de geri döneceğimi, kapıyı vuracağımı belli belirsiz hissediyordu" (15).

Nelly'nin garip bir şekilde gelişen, sık sık tekrarlayarak sürüp giden ve ateşli hastalıkla noktalanan nöbetinin bugünkü epilepsiye ait bilgilerimizle pek uyuşmadığını ayrıca belirtmeliyiz.

Ezilenler'den yedi yıl sonra yayınlanan *Budala*'nın Prens Mışkin'i, Nelly'nin ötesinde, kendisini de deliliğe götürecek olan, sürekli bir erdemlilik ve ahlak sınavını veren peygamber gibidir. Kabul edilebilir düzeylerde dahi olsa hiçbir olumsuzluğu kişiliğinde barındırmaz. Yaşamını, çok da iyi tanımlayamadığı tanrısal sevgiyi ve kardeşliği insana öğretmeye adamıştır. Bu haliyle de, gerek yazara gerekse okuyucuya göre tartışmalı nöbetlerin yerini "mistik vecd" alır. Mışkin, **Dostoyevski**'nin saralı kahramanları arasında saraya en yakışanıdır kuşkusuz! Üstelik bu yakınlık yazar tarafından da net bir şekilde vurgulanır:

"Nöbetlerin gelmesinden önce son derece dalgınlaştığını, iyice dikkat etmezse çevresindeki nesneleri, kişileri hayalle gerçek arasında karıştırdığını" bilen Mışkin'e "eğer sara nöbeti uyanıkken gelmişse, başlamasından biraz önce, içini kaplayan sıkıntının tedirginliğin, bunaltının arasında zihni bir anlık silkinmelerle canlanır, içinde büyük bir yaşama isteği belirirdi. Bir şimşek gibi parlayıp sönen bu kısacık sürede yaşadığını hissetmesi var olduğunun bilincine ermesi on kat artardı. Bütün benliği pırıl pırıl aydınlanırken heyecanı, kuşkuları ve tedirginliği yatışır; içini sevinç dolu bir huzur kaplardı. Fakat bu anlar, bu coşkunluk sara nöbetinden önceki son saniyenin (hiçbir zaman bir saniyeden fazla sürmezde), sadece bir önsezi gibiydi. "Mışkin, nöbetten sonra kendine geldiğinde işte bu son saniyenin içini yaşama umudu ve ibadet çoşkusuyla doldurduğunun bilincine varıp o an için bütün yaşamını vermeye tekrar hazır hale geliyordu". O anda *Kutsal Kitap*'ta yazılı "artık zaman diye birşey olmayacak" sözünü çok iyi anlıyordu. Ve "o an" Prens Mışkin için "**Muhammed**'in bir sara nöbeti sırasında devirdiği testideki suyun hepsi boşalmadan yedi kat göğü gezip gelmesinin" aynısıydı (16).

Mışkin, Rusya karanlığında insandan çok bir mesihtir. Ve geçirdiği nöbetler, onun tanrıya biraz daha yaklaşmasına aracılık etmekten başka bir anlam taşımazlar. Böylece onun kişiliğinin ayrılmaz bir parçası haline gelirler. Tanrıya yaklaşmanın bir aracı olan nöbetler aynı zamanda kişiyi "yaşama duygusunun son sınırlarına ulaştıran çılgınca bir neşelenmedir"de... Yazar kendi nöbetlerini tanımlarken, Mışkin'de dile getirilen sözleri tekrarlamaktadır: "Bu nöbetlerde, kendisine tanrıya yapyakın duyduğunu ve bir adım atsa hayatla bütün ilgisinin kesilecek gibi olduğunu" (17) söyler. Bu sözlerle birlikte ele alınması gereken **Dostoyevski**-Mışkn özdeşleşmesi, yazardaki ideolojik dönüşümü de gösterir.

Diğer taraftan, Nelly'deki babaya tepkinin simgesi nöbetlerin yerini, tanrıya ulaşmanın aracı nöbetler almıştır. Mışkin'deki "mesihimsi" özelliklerin yerini Kirillov'da ilkel bir anarşizm duygusu alır. Kirillov'un nöbetleri de tıpkı Mışkin'de olduğu gbi tanımlanmasına rağmen belirsizlik daha egemendir ve Kirillov, "insan"a ait özellikleri koruyarak tanrıya ulaşma, onun yerine geçme hatta onu aşma çabasındadır. Kirillov'a göre bunun yolu bilinçli bir seçim olan intihar eylemidir:

"İçimdeki en güçlü inanç tanrının olmadığıdır... Kişioğlu kendini öldürmeden yaşayabilmesi için tanrı kavramını uydurmaktan başka birşey yapmamıştır... İnsanın, tanrı olmadığının bilincine varır varmaz, aynı anda kendisinin tanrı olduğu bilincine de varmaması budalaca birşeydir. Yoksa, kendini öldürmesi kaçınılmaz olur... Tanrılığımın özü kişisel özgürlüğümdür. En önemli nokta da bağımlı olmadığımı korkunç yeni özgürlüğümü ancak böyle kanıtlayabilirim... Buyruk altında olmadığımı korkunç bir özgürlüğüm olduğunu kanıtlamak için kendimi öldüreceğim" (18) diyen Kirilov'un hastalık anını tanımlayışı Mışkin'den farksızdır.

Kirillov bu konuşmayı, onun intiharını siyasi bir eyleme dönüştürecek grubun üyelerine yapar. Grubun yönlendiricisi ise ateist Stavrogin'dir. Stavrogin'le, Krillov'un düşünceleri daha sonra İvan Karamazof'da olgun bir senteze erişecektir. Bu konuşmadan önce kitabın tutucu kahramanı Şatov'la Kirillov arasındaki konuşmada ise Kirillov'un hastalığı gündeme gelecektir:

"Beş, altısı birden gelen saniyelerim oluyor, içimi sonsuz bir huzurun doldur-

İsa'da Muhammed gibi saralıydı.

duğunu sezinliyorum. Yeryüzündeki hayatla ilgisi yok bunun; öteki dünya ile ilgili olduğunu söylemek istemiyorum ama yeryüzü insanının kaldırabileceği, dayanabileceği birşey de değildir. Bedenen değişmek gerek, ya da ölmek. Açık seçik itiraz kabul etmeyen bir duygudur bu. Sanki bir anda tüm doğayı hissediyorsunuzda şöyle diyorsunuz: 'evet, gerçek budur işte'. Tanrı evreni yaratırken, her günün sonunda 'evet, gerçek budur, iyidir bu diyordu'... Bu beş saniyede tüm hayatı yaşıyorum, hayatımı veririm de, ona değer çünkü.. on saniye dayanmak için bedenen değişmek gerek".

"Dikkat edin kendinize Kirillov saranın çoğunlukla böyle başladığını duydum... **Muhammed**'in ibriğini hatırlayın, atıyla cenneti dolaşıp dönünceye dek boşalmamıştı içindeki su. Bu ibrik de aynı beş saniyeyi gösteriyor. İçinizi dolduran huzurda pek andırıyor, oysa **Muhammed** de saralıydı." (19)

Saranın, **Dostoyevski** romanındaki, çocuk saflığıyla Nelly'de başlayan, "mesih" Mışkin'le mistik dönüşüme uğrayan, kuşkulu anarşist-ateist Kirillov'da tanrılaşma yolundaki "insan"a yakıştırılan yolculuğu *Karamazof Kardeşler*'in Smerdyakov'unda baba katilliğinde son bulur. Hastalığa ait bu çizgi **Freud**'un yorumlarını destekler niteliktedir. Aslında, romanda tüm kardeşlerde babaya karşı sevgisizlikten nefrete dek giden olumsuz duygular egemendir. Bu duyguların tatmini, herbiri çok farklı kişilikte olan kardeşlerin bu farklılıklarından gelen yönelimlerde bulunur. Cinlerde görülen kişiliklerin bir sentezi olan İvan Karamazof'un görüşleriyle, kendini tümüyle dünyasına adamış Dimitri Karamazof'un aşırılıklarıyla birleştirip kendi bastırılmış, kıstırılmış dünyasında yorumlayıp eyleme geçen Smerdyakov, hastalığının arkasına sığınarak babasını öldürür. Smerdyakov, baba Karamazof'un hem gayrımeşru çocuğu hem de uşağıdır. Bu da saranın romandaki ve dolayısıyla **Dostoyevski**'deki metaforunu tamamlayan en önemli ögedir. Alyoşa ise, babasına karşı duygularını Zosima dedesi aracılığıyla törpülemekte ancak bu yolla huzura kavuşmaktadır. Ancak ermiş olduğuna inandığı Zosima dedesi, inanışların aksine, ölümünden hemen sonra kokmaya başlayarak Alyoşa'da hayalkırıklığı yaratacaktır.

Babasına göre, Smerdyakov, kahin Valaam'ın bir gün dile gelip sahibi ile konuşan eşeğidir. Küçüklüğünde öldürdüğü kedilere ayin yapan, soğuk ve sessiz bir insandır. İçten içe babasına-efendisine duyduğu kini baskılar. Nevarki diğer kardeşlerle özellikle de İvan'la yanyana geldiğinde onun görüşlerinin de etkisiyle bu kin alevlenir. Bu aynı zamanda, diğer kardeşlerle kendisini özdeşleştirmenin de bir yoludur. Smerdyakov bu süreçte işleyeceği cinayeti İvan'a haber verirken ve daha sonra anlatırken bu özdeşleştirme iyice açığa çıkar. Üç gün süren bir sara nöbeti öyküsü Smerdyakov'u işlediği cinayetten dolayı cezalandırılmaktan koruyacaktır. Hastalığını kullanarak suçunu gizleyecektir. Diğer taraftan babasını öldürmüş olmaktan vicdani bir rahatsızlık ta duymayacaktır. Büyük kardeş Dimitri babası için "böyle bir adam niye yaşar" diye sormuş, İvan'da yaşamda insanoğlunun herşeye hakkı olduğunu söylememiş midir? İlginç olan hastalığın kullanılışıdır. **Dostoyevski**'de babanın ölümüne tepki olarak ortaya çıkan hastalık, onun kahramanından suçun gizlenmesinin bir aracı olmuştur.

Lenin büyük adamdı. Ama şaman değildi.

Romanda, diğerlerinin aksine hastalığın tanımlanmasına ayrıntılı yer verilmez. Yalnızca Smerdyakov'un "hastalık geçireceğine" ilişkin sözleri ve nöbetcinayet sonrası betimlemeler yer alır. İvan'a nöbetini şöyle anlatacaktır:

"Bodruma inerken bir korku vardı içimde kuşkuluydum; sizi kaybetmiştim çünkü, dünyada beni savunacak kimsem kalmamıştı. Merdivenleri inerken düşünüyordum: 'Şimdi gelecek nöbet, birden çarpacak, yuvarlanırmıyım acaba?' bu kuşkudan olacak... O korkunç el birden gırtlağımı sıktı... yuvarlandım..." (20). Burada anlatılan sara nöbetinin (aralıklarla da olsa), üç gün sürmesinin bugün tıbbi olarak kabul edilmesinin güç olduğu ortadadır.

Bu sözler Smerdyakov'un sonunun da habercisidir. "O korkunç el" boğazını sıkacaktır; duvardaki bir çiviye kendini asarak ölümü seçer. "Babamı Dimitri değil de Smerdyakov öldürmüş olsaydı, ondan yana olurdum, çünkü ben kışkırtıyordum onu" (21) diyen İvan ise bir başka sinir hastalığına yakalanır. Babasını öldürecek kadar nefret ettiğini haykıran Dimitri ise işlemediği suçun cezasını çekerken mistik bir huzurun peşindedir artık.

Karamazof Kardeşler, ele aldığımız bağlamda **Dostoyevski**'nin tüm romanlarını tamamlayıcı özellikler içerir. Alyoşa, diğer romanların iki saralı kahramanı Nelly ile Mışkin'in arasında bir yer alır. İvan Karamazof, nasıl ki *Cinler*'deki aydınların, Kirillov ile Stavrogin'in daha olgunlaşmış bir şekli ise, Smerdyakov'da aynı romandaki olumsuz tiplemelerin daha karikatürize edilmiş şeklidir. Ve tümüne ait suçların cezasını Dimitri çekecektir. Aslında tüm bu kişiliklerin toplamı da **Dostoyevski**'yi ortaya çıkarmaktadır.

LENİN, BİR ŞAMAN DEĞİLDİ

Şaman, yalnızca Sibirya'lı bir büyücü demek değildir! **Malraux** şöyle der:

"**Lenin** büyük bir adamdı, ama şaman değildi: **Troçki** onun kadar büyük değildir, ama bir şamandır. **Puşkin, Robespierre, Goethe** şaman değildir bunlar. Ama **Dostoyevski, Mirabeau, Hölderlin, Poe** büyük şamanlardır! Küçük şamanlar da vardır: **Heine Napoleon** gerçek bir şaman değildi: nesnelere fazla inanırdı. Dahiler arasında şamanlara rastlanır ama, doğal olarak, budalalar arasında rastlanır. Biz Ruslarda yabancılardan daha çok şaman vardır. **Vincent Berger**'in gücü ve zayıflığı da biraz şaman olmasından geliyor" belki de. Ama bana: 'unutma ki, bir insanın en etkili silahı, güldürü payını en aza indirmiş olmasıdır', demiş olan bir şaman" (22).

KAYNAKLAR

1) Eliade'den aktaran Sedat Veyis Örnek; İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane; Gerçek Yayınları, 2. baskı,1988, s. 68.
2) Joseph Campbell; İlkel Mitoloji Tanrının Maskeleri, Çev: Kudret Emiroğlu. İmge Kitabevi, 1. baskı 1992, s. 285.
3) Abdülkadir İnan; Tarihte ve Bugün Şamanizm, TTK Yayınları, 1954, s. 79.
4) Kitabı Mukaddes-Matta'ya Göre İncil (VIII/14-17); Kitabı Mukaddes Şirketi, 1993.
5) Kitabı Mukaddes, anılan bölümler.
6) Henri Troyat: Dostoyevski, Çev: Leyla Gürsel, Cem Yayınları, 1. baskı 1973, s. 49-52.
7) Trayat: age. s. 226.
8) Troyat: age. s. 347.
9) Andre Gide: Dostoyevski, Çev: Samih Tiryakioğlu, Varlık Yayınları, 1. baskı, 1968, s. 71.
10) Howard Morgan: Dostoyevsky's Epilepsy: A Case Report and Comparison, Surgery Neurological, 1990; 33 pp. 413-416.
11) Sigmund Freud: Dostoyevski ve Baba Katilliği-Psikanaliz Açısından Edebiyat- Çev: Selahattin Hilav, Dost Kitabevi, 2. baskı, 1981, s. 14
12) Freud, age. s. 20- 24.
13) Dostoyevski: Ezilenler, Çev: Nesrin Altınova, Oda Yayınları, 4. baskı, 1995, s. 140-149.
14) Dostoyevski, age. s. 267.
15) Dostoyevski, age. s. 310.
16) Dostoyevski; Budala, Çev: Mehmet Özgül, Can Yayınları, 1. baskı 1984, s. 270-273.
17) Alfred Adler: Dostoyevski, Psikanaliz Açısından.. s. 39.
18) Dostoyevski: Cinler, Çev: Ergin Altay, Can Yy., 1. baskı, 1982, s. 587-589.
19) Dostoyevski: Cinler, s. 561-562.
20) Dostoyevki: Karamazof Kardeşler, Çev: Ergin Altay, Altın Yayınları, 2. baskı, 2. cilt, 1974, s. 330.
21) Dostoyevski, age. s. 342.
22) Andre Malroux: Altenburg'un Ceviz Ağaçları, Çev: Tahsin Yücel, Yapı Kredi Yayınları, 1. baskı, 1996, s. 28.

YAZ GEZİLERİ

13 Temmuz Sanat Tarihi Gezisi (Ayasofya-Sultanahmet) Rehber: S. Tarihçisi D.Nükhet Özer

19-20 Temmuz Truva-Assos-Behramkale Rehber: Arkeolog Bensen Şen

27 Temmuz Çiğdem Yaylası yürüyüşü Rehber: Eşref Şanlıtürk

HAFTALIK GEZİLER

(12-20 Temmuz) ALADAĞLAR GEÇİŞİ
6 gece çadır konaklamalı dağ geçişi.
Geçiş, en çok 16 kişi ile sınırlıdır.

(12-20 Temmuz) (19-27 Temmuz)
(26 Temmuz-3 Ağustos) (9-17 Ağustos)
(16-24 Ağustos) (23-31 Ağustos)
KAÇKAR YAYLALARI
Günübirlik yayla yürüyüşlerini içeren,
6 gece ahşap yayla pansiyonu konaklamalı program.

GÖÇERLER FOTOĞRAF KULÜBÜ
Miralay Nazım Sk. 36/3 (Mc Donald's çaprazı) Kadıköy
Tel-Faks: 0216 414 44 74-336 58 43

ÜTOPYA TATİL KÖYÜ

Dostluk, deniz, kum ve
güneşin kucaklaştığı Ütopya Tatil Köyünü
hizmetinize açtık.
Bütün dostlarınızı bekliyoruz.

1 kişi sabah kahvaltısı+yatak	850.000.-TL.	25 Haziran'a kadar
1 kişi sabah kahvaltısı+yatak	1.250.000.-TL.	30 Ağustos'a kadar
1 kişi sabah kahvaltısı+yatak	850.000.-TL.	Eylül

LÜTFEN REZERVASYON YAPTIRINIZ

Adres: Ürkmez Cad. Bengiler Mah. Ürkmez/İzmir
Tel: (0232) 742 22 94

Haber denen muamma

Ahmet İNAM

Habere boğulduğumuz bir dünyada yaşıyoruz. Haberle boğuluyoruz. Haberle uyuşturuluyoruz. Dolduruluyoruz. Haberle yönlendiriliyoruz. Yönetiliyoruz.

Yoksa dünyadaki "hadise" sayısı mı arttı? "Havadis" yoğun yaşamın ortaya çıkışı nasıl oldu?

Teknoloji, haberi iletebilecek zengin bir ortam sağladı bize. Gerçekte olup bitenler, yaratılan *sanal ortamla* iletilmeye başlandı: Haber, haberi olduğu olay kadar etkiliydi, artık. Dünyayı merak eden, öğrenmek isteyene verilecek haberlerle, o kişinin dünya tasarımı belirlenebiliyordu. Gerçeklikte olup bitenin *duyuruluşunu*, haberini, denetleyen, bir anlamda olup biteni de denetleyebiliyordu. Haber ağını, haber denetimini ele geçiren, dünyayı ele geçirebilecek önemli bir olanağa sahip olabiliyordu. Haber ağı teknolojinin olanakları ile oluşturulduğuna göre, teknoloji denetimiyle haber denetimini, haber denetimiyle, insanların dünyayı tanımasını, bilmesini, görmesini etkiliyebiliyorduk. Haberin gücüne sınır tanımak da zorlaşıyordu. Haber, dünyayı algılayışımızı, yaşantılarımızı (experiences), düşünmemizi ele geçirebiliyordu: Doldurusa getirilebiliyorduk. Çarpıtılmış, yanlış haberlerle, gerçeklikle girdiğimiz ilişkiler çarpık hale getirilebiliyordu. Dünyanın gündemini belirlemek, eğitimi, bilimi, sanatı, inanç düzenlerini denetlemekte haberin önemi giderek artıyordu.

Dünyada olup bitenler, haber olarak belli iletişim *oluklarından* üzerimize yağıyordu. *Dünya bilgimiz*, bize aktarılacak haberlerle denetleniyordu. Haber, üzerimize yığıldıkça yığılıyor, biz onu denetim altına alacakken (çünkü, teknoloji, bir anlamıyla "denetim" demekti!) o bizi denetliyordu.

İşin trajik yanı şuydu: Haber, haberi olduğu gerçeklikten kopmuş, kendi başına, *gerçekliği denetleyen* bir ortam, bir çevre, bir gerçeklik yaratmıştı kendine. Onun sahiciliğini, ne adına, hangi amaçlarla, hangi kaynaklardan, hangi haber oluklarından (kanallarından) *üzerimize geldiğini* fark edemez olmuştuk. Haberden haber alamıyorduk. Haber, habersiz giriyordu yaşamımıza, çığrından çıkmıştı; çıldırmıştı haber, azmıştı. Onunla gerçekliği öğrenmemiz gerekirken, gerçekliğin üzerini örtmeye başlamıştı. Haberin zulmü altında inliyorduk. Haberden haber almamız gerekiyordu: Bizi bî-haber kılan haberle nasıl yaşayacaktık?

BİZİ HABERSİZ KILAN HABERE KARŞI NE YAPMALIYIZ?

Habere bî-haber kaldığımız savına katılıyor musunuz? Yoksa, gereksiz yere abartıyor muyum durumu? Habersizliğimizin fakında isek, bu da bir haber değil midir?

Dünyayı algılayışımızın, kavrayışımızın, öğrenişimizin dokusunu oluşturuyor haber: Teknoloji haber olanaklarımızı bu denli genişletmişken, kuşku duyuyoruz haberden. Kim, ne adına, ne amaçla yolluyor haberleri? Televizyonlarla, bilgisayar ağlarıyla, internetle, intranetlerle gönderilen görüntülerin, yapılan yazışmaların, konuşmaların toplumsal, ekonomik yapıya etkileri gittikçe artıyor. Haber eskisinden daha kolay, daha çabuk, daha sık iletilebiliyor, görünüşte.

Bir haber patlamasıyla karşı karşıyayız. Teknolojinin bu denli hızlı gelişimine hazır değiliz. Haber kanallarının *apansız artışı*, haber sarhoşluğuna yol açabiliyor: Bilgisayarımızın, cep telefonumuzun, görüntülü, görüntüsüz iletişim araçlarımızın bize açtığı bu olanağı nasıl kullanacağımızı bilemiyoruz. Önce aygıtlar konuyor önümüze, "konuş, gör, işit, ilet" deniyor. Peki neyi ileteceğiz? Gerçekten, "haber olabilecek", ne haberimiz var ki, telefonları, bilgisayarları bu haberlerimizin emrine verelim? "Ne haber?" demek için mi? Hangi derin düşüncemizin, ince gözlemlerimizin, yürek atışlarımızın ulaştırılmasını istiyoruz ki? Araç, haberden öndedir. Teknik olanaklar haber içeriklerinden öndedir.

Güdük insanın gelişmiş teknolojiyle göndereceği haberin sıkıntısından gelen haber var. Habersiz kaldık: Bir maymunun önüne görüntülü telefon konuyor. Bu haberi biliyoruz. Telefonla maymun arasındaki uçurum, teknoloji ile insanın gönlü arasındaki uçurumdur. Burada ne maymunları ne de insanları küçümsemiyorum. Ne de basmakalıp teknoloji düşmanlığı ardındayım: *Haberle, oluğu arasındaki ilişki bozuk* diyorum.

Bilgi -ki, en geniş anlamda haberlerden oluşur!- teknoloji olmuş. Bilgi malumat olmuş. Satıyorsunuz. Alıyorsunuz. Silah olmuş. İktidar olmuş. Şirketler "ürettikleri" bilgileri saklıyorlar: Ayıklayıp, paketleyerek, pazarlıyorlar. Haber pazarda mal olmuş.

Haber, çıkar olmuş. Çıkarlarınıza göre yönlendirilip, denetlemeye çalışıyorsunuz haberleri. Haber stratejik iletişimin aracı olmuş: Haber, "yapılan" birşey olmuş. "Ey bâd-ı sabâ, yârdan haber var mı?" diye sormuyor kimse artık? Esen yelden, uçan kuştan, bulutlardan, çeşmelerden, çiçeklerden kimse haber sormuyor. Ajanslar kulak ve gözlerimize "ambargo" koymuşlar.

Haberlerin açıklığı, doğruluğu, içtenliği sorgulanır olmuş; haber "yapanların" sorumsuzluğu da belirginleşmiş. Artık şu ya da bu haberi sorgulamak yerine, genel olarak, haberin verilişini, yaşamımızdaki yerini, insanla, geldiği kaynakla olan ilgisini gözden geçirmek gerekiyor.

Tek tek haberlerden yakınmalarımızın sayısının artışı, "haberin kendisinde", sorun olduğunu gösteriyor. Şimdi, haberden haber sormak zamanıdır. Soralım öyleyse: "Ne haber, haber?" Bu soruya hazır mıyız? Yoksa habersiz bir soru mu bu? Siz hâlâ, haberin habersizliğinden haberli değil misiniz? (Bu cilalı sözlerle canlarını sıktığım okurlara, bakalım, ne haberler "yapacağım"?) Bizi habersiz kılan habere karşı, yüzümüzü insana dönmeyi öğrenerek ilerleyeceğiz.

HER İNSAN BİR HABERDİR

İnsan bir haber olduğundan bî haberdir (Bir başka cilâlı söz!). İnsanın haber olduğu unutuluyor. Bu unutkanlık, haberin stratejik hale gelmesine, sömürülmesine, kullanılmasına yol açıyor. Yolda karşıma çıkıyor: İnsan o! Önce haber o! Düşmanım, dostum, anam, babam, eşim, sevgilim, başımın belası olmadan önce haberim benim. Bir basma kalıp törensel söz olarak, sözde "hal hatır" soruyorum: "Ne haber?" aslında, onun haber oluşuyla ilgilendiğim yok. Haberi bana "haberciler" hazırlıyor. İnsanın yüzündeki haberi duyacak kulak yok bende. Kulağımı benden almışlar.

Arapçada olanca zenginliği ile denemek, sınamak, yaşantı aracılığıyla öğrenmek, araştırmak anlamlarına gelebilen bu güzelim sözcük, "habîr" (bilen)lerini yitirmiş. "İz, işaret" anlamlarını da taşıyor: "Bu mektubum, benden sana bir haberdir" diyenlerimiz kaldı mı? Karşıma çıkan insanlardan haber almayı, onlarda evrenden izler taşıyan haberleri okuyabilmeyi, onlara haber sormayı unutmuş gitmişim. Dağa taşa, kurda kuşa haber gönderemez olmuşum. Haber, telefonla, telsizle uydular aracılığıyla "geçiliyor". Haberin "geçilmesi" gücüme gidiyor. Geçiştirilmesi gibi anlıyorum, bu sözü. Haber çalınıyor. Sızdırılıyor. Atlanıyor, atlatılıyor. Oysa kollamalıyız onu. Haberin üstüne titremeliyiz.

İnsan haberdir. İnsan tükenmez. Haber tükenmez. Ne denli "versek" de haberi, verilmeyen, eksik kalan bir yanı kalır. Yeniden yorumu açıktır. İnsanın haber oluşu onu dinlemeye hazır kulakları gerektirir. İnsan bir müjdedir. Kara haberdir. Haber anlamdır. Yaşamamızın anlamı. Yorumu. Yeniden okumalar ister bizden. Bundan dolayı bitmez. Tükenmez. Haberin *anlamı* bu anlamı dilsel ve mantıksal açıdan irdeleyip, onu yaşamımız içinde yaşayabilen, ona *manâ* verebilen, ahlak açıdan değerlendirebilen insanları bekler. Haberin lezzeti vardır: Estetiği. Duygularımızı harekete geçirir; acılar verir bize, bizde düş kırıklıkları yaratır.

Haberin soysuzlaşmasına izin vermemek gerekir. İnsandır çünkü haber. İnsandan soyutlamak, onu insanın dışına, sorumluluk alanının ötesine itmek yanlıştır. Haberde anlam, mana, lezzet vardır.

Bir haber olarak bu dünyada nasıl yaşayacağım?

Haber "kaygısı", haber "saygısı", haber "eleştirisi", haber "duyarlılığı" olacak bende. Haberden haber soracağım. Haber benim çünkü. Haber benim kulağım, gözüm, yüzüm, aklım ve yüreğimdir. Haberi dışımda bir takım "kaynaklara" emanet ederken düşüneceğim. Kaygı duyacağım. "Nasıl bir haberim ben?" Soracağım. Nasıl bir kulağım? Nasıl bir ulağım?

Haberim ben: Sözüm vardır, dünyaya. Her insan haberdir. Öyleyse haberleşme, insanlaşmadır. Kendimi iletiyorum. Ben senin kulağına kendimi iletiyorum. Sen kulağınla beni duyarken, kendini bana iletiyorsun. Kim demiş, iletişimde, bir gönderici, bir ileti, bir de alıcı vardır diye? İletinin insan olduğunu neden ısrarla görmezlikten geliyoruz?

İlgimiz habere, haberin kendisine, insanadır. Tedirginiz: Ya kendimizi iletirken, isteyerek ya da istemeden, bilerek ya da bilemeden, haberli ya da habersiz çarpıtırsak? Mahcubuz: Haberi iletttik ama dilediğimiz gibi olmadı iletim. Tedirginliğimizi ve mahcubiyetimizi de gerekçelerimizle birlikte habere katmalıyız.

Biz insanlar tek tek ve hep birlikte, insanlık olarak, haberiz. Evren denen haberin birer küçük haberleriyiz. Yeni olmalıyız. Taze. Her birimizin varlığına işlemiş haberleri bulup çıkarmalıyız. Anlamlarını çözmeye çalışmalı, bu anlamları yorumlayıp yaşayarak manalandırmalı, lezzetine sahip çıkmalıyız.

İnsan, haber olduğunu anlayamadıkça, hayatın kara haberleriyle kulağını tırmalayacaktır.

Aydınlık
HAFTALIK HABER YORUM DERGİSİ

Sürekli Aydınlık İçin Her Hafta Bir AYDINLIK

✔ Mafya-Tarikat diktatörlüğüne karşı, temiz devlet isteyenlerin dergisi
✔ Şeriata karşı, Laik Türkiye'nin dergisi
✔ Özelleştirmeye karşı, eylemdeki işçinin dergisi

Yeni Dünya Düzeni'ne karşı direnme hattı

- Siyasal ve toplumsal gelişmenin Bilimsel Sosyalist analizi -

Başyazılarıyla:
Doğu Perinçek

İnceleme ve polemikleriyle:
Burçay Anger, Bedri Baykam, Nejat Birdoğan, Gökhan Cengizhan, Yıldırım Koç, Emcet Olcaytu, Baskın Oran, Hasan Yalçın

Kent ütopyaları

Prof. Dr. Gürhan TÜMER (*)

'Ütopya' sözcüğü, belli birtakım özellikleri içeren yapıtları, girişimleri, davranışları belirten bir terim olarak sözlüklere girmesini, **Thomas More**'un, 1516 yılında yayımlanan ve tam adı "De Optimo Reipublicae Statu Deque Nova İnsula Utopia" olan, ama kısaca "Ütopia" diye bilinen yapıtına borçludur. Sözcüğün dilsel kökeni ise Eski Yunancaya dayanır ve bu dilde "değil" anlamına gelen "ou" ile, "yer" anlamına gelen "topos"un birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Bu biçimiyle ütopya, "varolmayan yer"'dir ve bu özellik, bütün ütopyaların ortak özelliğidir.

Ama bu temel ortaklığın dışında, ütopyalar çeşit çeşittir. Çeşitli ütopyalar arasında birtakım farklar vardır.

Örneğin, ütopyaların birçoğu, aynı zamanda bir "eutopia"dır, yani "iyi yer"dir, "mutlu yer"dir, istenen, arzulanan, özlenen, örnek alınması gereken ideal bir toplum, ideal bir mekândır, bir yeryüzü cennetidir. Sayıları daha az olan kimi ütopyalarda ise, tam tersine, insanlar mutlu değildirler, baskı altındadırlar, cehennemde yaşar gibidirler. Bunlar, "anti-ütopyalar", yani "karşı-ütopyalar", "ters ütopyalar" ya da "distopyalar" olarak adlandırılırlar.

Kimi ütopyalar sözeldirler. Onlarda, anlatılmak istenen her şey, sözcüklerle, yazıyla anlatılır. Kimi ütopyalarda ise, sözcüklerin yanısıra çizgiler de kullanılır. Çizgilerin ağır bastığı ütopyalar da vardır.

Sonra, öyle ütopyalar vardır ki; onlarda, eski günlere özlem vardır, onlarda her şey, neredeyse ilkel komünal toplumlardaki kadar ilkeldir, yalındır. Buna karşılık; yüzlerce, binlerce yıl sonrasını düşleyen, akıl almaz derecede ileri bir teknolojik devrimi betimleyen ve "teknoütopya" olarak da tanımlanan ütopyalar vardır.

Ve kimi ütopyalarda, toplumsal, ekonomik yaşam, yönetim biçimi uzun uzun anlatılırken, kimi ütopyalarda, mekânsal düzen, yani binalar, kentler, daha ayrıntılı olarak betimlenir, resimlenir.

Ben, aşağıdaki satırlarda, işte bu sonunculardan, kentleri konu alan ütopyalardan, çeşitli ütopyaların kentlere değinen bölümlerinden söz açacağım.

THOMAS MORE'IN "ÜTOPYA"SINDA KENT

Thomas More, türe adını veren ünlü yapıtı "De Optimo Statu Reipublicae Deque Nova İnsula Utopia"da, oradaki ütopik kentlerden şöyle söz eder: "Utopia adasının 54 büyük ve güzel şehri vardır.

(...) 54 şehrin hepsi aynı plan gereğince kurulmuştur.

Bir Utopia şehrini bilen, hepsini bilir. Çünkü bölge özellikleri dışında, bütün şehirler birbirine benzer.

(...) Şehir çepeçevre yüksek ve kalın duvarlarla çevrilidir. Yer yer de kuleler ve kalelerle donatılmıştır. Surların üç yanında derin, geniş, ama çitler, dikenli çalılarla dolu sonsuz hendekler vardır. Dördüncü yanındaki hendekse ırmağın kendisidir. Sokaklar ve meydanlar, hem ulaştırmayı kolaylaştıracak, hem de rüzgardan korunacak biçimde düzenlenmiştir. Evlerin rahatlığına diyecek yoktur, hepsi temiz ve güzeldir. Sokaklar boyunca karşılıklı ve yanyana uzanırlar. Evlerin arkasında geniş bahçeler vardır (1).

CAMPANELLA'NIN "GÜNEŞ KENT"İ

Koyu bir Katolik olan ve İngiltere Kralı VIII. Henry'nin, karısı Catherine'den boşanıp, Anne Boleyn ile evlenmesine karşı çıktığı için; önce dört parçaya ayrılma cezasına çarptırılan, sonra Kral'ın azıcık da olsa insafa gelmesiyle, kafası kesilerek idam edilen, **More**'un ölümünden 33 yıl sonra dünyaya gelen ve yaşamının 27 yılını hapislerde geçiren **Tommaso Campanella**'nın, 1613'te, "Realis Philosophia Epistoligica" adlı yapıtına ek olarak yazdığı "Civatas Solis"te, yani "Güneş Ülkesi"nde ise, kent şöyle anlatılır: "Geniş bir ovanın ortasında yükselen bir tepe düşünün. İşte, kentin büyük parçası bu tepenin üzerinde kurulmuş. Ama kat kat çemberleri tepenin eteğinde öylesine uzaklara yayılmış

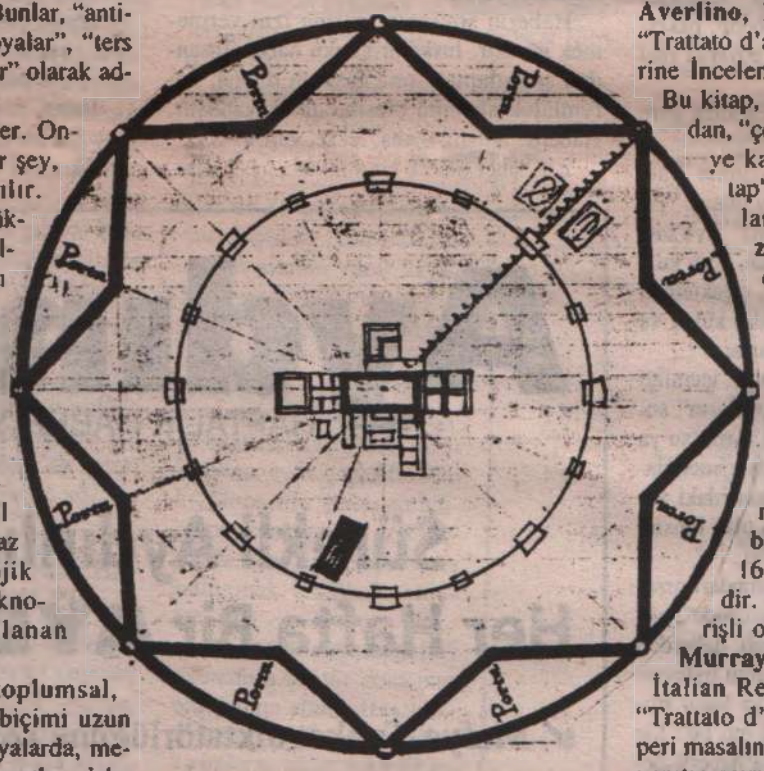

Filarete'nin çizdiği ideal kent: Sforzinda.

ki, çapı iki üç, çevresi de yedi mili bulmakta.

(...) Kent yedi halkaya ya da çembere bölünmüş. Bunların her biri yedi gezegenden birinin adını taşıyor. Çemberler birbirine dört ayrı yolla bağlanmış. Her yol da bir kapı ile sona eriyor. Her kapı dört yönden birine bakıyor. Ayrıca öyle kurulmuş ki bu kent, her kim birinci duvar çemberini yaracak olsa, ikincisini yarabilmek için iki kat, üçüncüsü için daha çok çaba sarf etmesi, bütün kenti ele geçirmek içinse yedi defa saldırması ve her seferinde gücünü artırması gerekir (...)

Kuzey kapısından girince (bu kapı baştan başa demirdendir, kolayca inip kalkacak ve sıkıca kapanacak biçimde yapılmıştır), gözüme birinci duvarla ikincisi arasında, yetmiş adım genişliğinde bir düzlük ilişti. Buradan, ikinci duvar boyunca uzanan, biri birine bitişik ve bir tek heybetli yapı gibi görünen zengin konaklar göze çarpıyordu. Bu konakların yarı yüksekliğinde boydan boya, sıra sıra kemerler uzanıyordu; bunların üstünde, tıpkı sütünlu avlular ya da manasırda olduğu gibi, altları geniş, zarif sütünlarla tutturulmuş üstü örtülü geçitler vardı" (2).

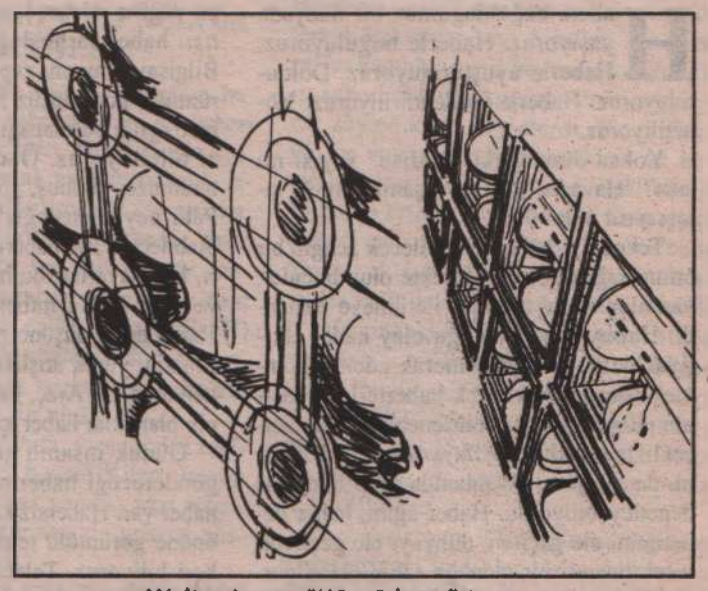

Walter Jonas: "Köprü-kent" tasarımı.

DİZİ DİZİ RÖNESANS ÜTOPYASI

Avrupa'da, Rönesans'ın yaşandığı yıllar, ütopyalar, özellikle de, bu yazının asıl konusunu oluşturan kent ütopyaları açısından, hayli verimli bir dönem olmuştur.

Örneğin, 1400-1469 yılları arasında, yani erken Rönesans'ta yaşayan ve "**Filarete**" adı ile tanınan **Antonio di Pieto Averlino**, 1460-1465 yılları arasında, "Trattato d'architectura" (Mimarlık Üzerine İnceleme) adlı bir kitap yazmıştır. Bu kitap, her ne kadar **Vasari** tarafından, "çok gülünç ve belki de, şimdiye kadar yazılmış en aptalca kitap" olarak nitelenmişse de, Milano Dükü **Francesco Sforza**'dan esinlenen ve bu nedenle de, "Sforzinda" adını taşıyan ütopik bir kenti anlattığı için, bu yazı açısından önem taşımaktadır. **Filareta**'nın, kitabında uzun uzun betimlediği bu kent, birbirinin üzerine çapraz olarak oturtulmuş iki karenin kenarlarının oluşturduğu bir altıgen, bir başka deyişle, 16 köşeli bir yıldız biçimindedir. Bu biçim, savunmaya elverişli olduğu için seçilmiştir. **Peter Murray**'ın, "The Arçhitectura of the İtalian Renaissance" adlı kitabında, "Trattato d'architectura"nın yer yer bir peri masalını andırdığını söylemesi (3), o yapıtın aşırı ütopikliğinin bir göstergesidir ve ütopik kent Sforzinda'nın temellerinde, Kral Zogalia adlı ütopik bir krala ait Altın Kitap'ın bulunması; yine aynı kentte, birinci katında bir genelevin, 10. katında da bir gözlemevinin yer aldığı, 10 katlı "Erdemler ve Kötülükler Kule-

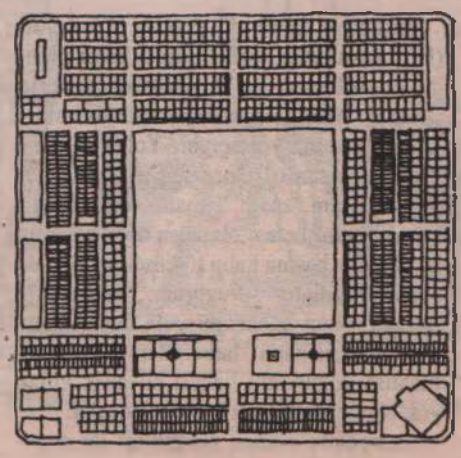

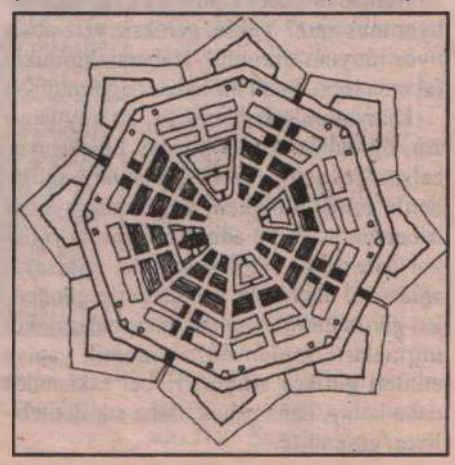

Alman ressam Albrecht Dürer'den iki ideal kent planı.

si"'nin yükselmesi, bu masalsılığı doruk noktaya ulaştıran örneklerdir.

1439-1502 yılları arasında yaşayan bir başka İtalyan, **Francesco di Giorgio Martini** de, "Trattato dell' architettura civile e militare" adlı yedi ciltlik kitabının, şehirciliğe ayırdığı bir cildinde, çeşitli ideal kent şemaları önermiştir. Bu ütopik tasarımlarda, kentlerin ortasında, bütün yolların yöneldiği ve bütün önemli yapıların yer aldığı bir meydan vardır.

Filarete dolayısıyla adından az önce söz ettiğim **Giorgio Vasari** de, "Vite dei piu excellenti pittori, scultori et architetti" adlı kitabında, sivri köşeleri olan, sekizgen bir ideal kent önermiştir.

Ünlü mimarlık ve şehircilik kuramcısı **Leon Battista Alberti** (1404-1472) ise, **Vitruvius**'tan esinlenerek yazdığı "De re aedificatoria" adlı ünlü kitabında, bir yandan, gerçekçi birtakım bilgiler verirken, bir yandan da, değişik coğrafi konumlar için çeşitli ideal, yani ütopik kent modelleri üretmiştir.

Rönesans'ın bir başka ünlü mimarı, asıl adı **Andea di Pietro della Gondola** olan **Andrea Palladio**, (1508-1580) gerçekleştirdiği çeşitli binaların, kiliselerin, villaların, sarayların yanısıra, "Iquattro libri dell' architettura" adlı bir kuram kitabı yazmış; ayrıca, birçok çağdaşı gibi, hiçbir zaman uygulanmamış olan ütopik kentler de tasarlamıştır.

Çok geniş, neredeyse sonsuz bir düş gücüne sahip olan ve pek çok konuda birçok ütopya üreten **Leonardo da Vinci** bu yeteneğini, kentler sözkonusu olduğunda da kullanmıştır. **Üstün Alsaç**, onun bu yönünü şöyle özetler:

"**Da Vinci** kent planlamasına ilişkin yeni ilkelerin neler olması gerektiğine

"Codex Atlanticus" adlı yapıtında değinir. Burada kentin bir ırmak üstünde kurulması önerilmektedir. Irmak şehre gelmeden altı ya da sekiz kola ayrılacaktır, her kol birbirine ve ırmağın akış yönüne koşut olarak şehrin içinden akıtılacak, şehirden çıktıktan sonra da yeniden birleştirilecektir. Bundan amaç, şehrin su gereksinmesinin karşılanması, temizlenmesinin de bu yolla çözümlenmesidir. Şehir içi ulaşımın ayrı ayrı düzeylerde çözülmesi önerisi de ilk kez **da Vinci** tarafından ortaya atılmıştır. Öneriye göre en alt düzeyde yükleme, ahır, su ulaşımı ve kanalizasyon işlevleri yer almaktadır. Bunun üstünde ise araba ve atlı trafiğinin yer alacağı düzey bulunur. Şehrin kibarlarının oturacağı düşünülen üçüncü düzey ise, tamamı ile yaya ulaşımına ayrılmıştır. **Da Vinci** bazı düşüncelerinde zamanından çok ileriye gider. Örneğin tarım işçileri için hareketli evler düşünmüş, bunların hasat zamanında, kırsal alanlarda bir yerden bir yere taşınabileceğini, bunun işlevsel olduğu kadar içinde yaşayanların sağlığı bakımından da yararlı olacağını düşünmüştür. Buradan şehirlerin çevresinde yeşil bir kuşak oluşturma düşüncesi çıkmaktadır. Başka bir önerisi de Milano'da çalışan işçiler için bu kent çevresinde uydular kurulması önerisidir" (4).

Fourier, Falanster denen sosyal saraylar tasarladı.

İtalya'daki ütopik kent tasarımları arasında, **Francesco de Marchi**'nin (1504-1577); **Lipioini**'nin; **Buonaiuto Lorini**'nin; **Giovanni Belucci**'nin; **Amandi**'nin; **Pietro Cataneo**'nun; **Fra Giaconda**'nın ve **Vincenzo Scamozzi**'nin önerilerini de sayabiliriz.

Rönesans'ta, ideal ütopik kentlerin, İtalya'dan sonra, en çok Almanya'da üretildiğini görüyoruz.

Aynı zamanda büyük bir ressam ve oymabaskı sanatçısı olan **Albrecht Dürer**'in, 1527 yılında yayımlanan, "Etliche Underricht zur Befestigung der Stett und Flecken" adlı kitabında, biri sekizgen biri de kare olmak üzere, iki ütopik kent yer alır. Bunların her ikisinin de merkezi boştur. **Dürer**, bir kenarı 734 m olan kare kentte epeyce ayrıntıya girmiş, örneğin çevre koşullarını dikkate almış, işyerlerinden çıkan duman ve kokuların konutları rahatsız etmemesi için önlemler düşünmüştür.

Bir dinbilimci olan **Johannes Valentin Andreae**'nin (1587-1684), 1619 yılında yayımlanan, "Reipublicae Christianopolis descripto" adlı yapıtında yer alan ütopik kentin belki de en önemli özelliği, ötekilerin tersine, savunmadan çok, dinsel etkenleri dikkate almasıdır. **Andrea**'nın Christianopolis'i, tıpkı **Dürer**'in ideal kenti gibi karedir ve oldukça ayrıntılı bir biçimde betimlenmiştir. Bu ayrıntıları, yine **Üstün Alsaç**'ın kaleminden okuyalım:

"Kareler, sırasıyla yapı blokları ve yollar oluşturarak, konsantrik bir biçimde şehrin merkezine doğru küçülerek yerleştirilmiş, en ortada da merkezinde bir tapınağın yer aldığı bir kenarı 190 ayak olan bir kare alan düşünülmüştür. Bu düzenleme en dıştaki kareden, yani surlardan, merkeze doğru basamak basamak yükseltilerek yapılmaktadır ve bu biçimi ile bazı yazarlarca Kamboçya'nın basamaklı tapınaklarına benzetilmiştir. Köşeleri kulelerle vurgulanan konsantrik karelerin her bir kenarı üstünde yer alacak yapıların ayrı birer işlevi olacağı tasarlanmıştır. Karelerin kenarlarının ortalarını birleştiren dört ana yol ortadaki alana ulaşmakta, yapı bloklarının altından ise tonozlarla geçilmektedir" (5).

Joseph Furttenbach'ın (1591-1667), 1650 yılında yayımlanan, "Gewerb und Stadtgebaeu" adlı yapıtında yer alan ütopik kent, iki ucu birer ongen oluşturan, 1750 metre x 3960 metre boyutlarındaki dikdörtgen biçimiyle, hayli ilginç bir örnektir.

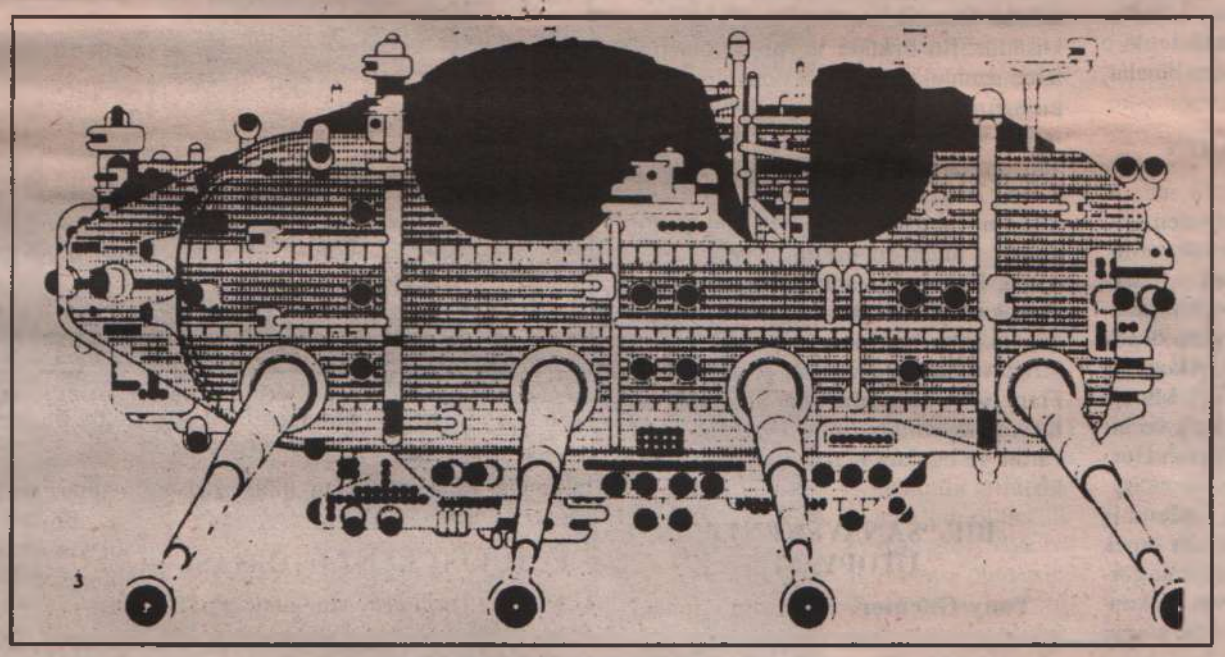

Archigram Grubu'ndan "Yürüyen Kent".

Bunların dışında, Almanya'da rastladığımız örnekler arasında, **Hans von Schille**'nin, 1580 yılında yayımlanmş yapıtında; **Daniel Speckle**'nin, 1589'da yayımlanan "Architectura von Vestungen"; **Wilhelm Dilich**'in 1640 yılında yazılmasına karşın, ancak 1689'da yayımlanabilen, "Peribologia seu munierdorum locorum ratio oder Bericht Wilhelm Dilichii Hist. von Festungs-Geweben" adlı yapıtında yer alan ütopik kentleri de sayabiliriz (6).

Fransa Rönesansı'nın, İtalyan ve Alman Rönesans'a kadar güçlü ve önemli olmadığı bilinmektedir. Bu nedenle, bu ülkede, **Jacques Androuet du Cercaeau**'nun ve 1601 yılında, "Des Fortifications et Perspective" adlı bir kitap yayımlamış olan **François de Chambery Perret**'nin ütopik kent tasarımları yaptıklarını belirtmekle yetineceğim.

İsveç'de, Neuenburg Prensi **II. Henri** zamanında, bu prensin adını taşıyan, Henriopolis adlı bir kent tasarlanmıştır. Neuenburg Gölü kıyısında kurulması düşünülen, ama gerçekleştirilemediği için bir ütopya olarak kalan bu kent bir yarım daire biçimindedir. Birbirlerini dik açılarla kesen Henriopolis'in ortasında, pazar yeri, kilise, belediye sarayı gibi binalar yer almaktadır (7).

Hollanda'daki ütopik kent tasarımcılarının en önemlisi, **Simon Stevin**'dir. **Stevin**'in ideal kent tasarımları, ölümünden kırk yıl sonra, 1660'ta yayımlanan bir kitapta toplanmıştır. O kitaptan, bu ütopyacının, daha çok kare planlı kentlere eğilim duyduğu anlaşılmaktadır. Ütopik kentinde **Stevin** ayrıca, "ideal ev", "ideal yapı bloku" gibi konular üzerinde çalışmış ve yaya yolları önermiştir (8).

CHARLES FOURİER'NİN FALANSTERLERİ, BİR KOMÜN

Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkardığı toplumsal ve kentsel sorunlara ütopik çözümler üretenlerin en önemlilerinden biri, hiç kuşkusuz, bir mağazada tezgâhtar olarak çalışan **Charles Fourier**'dir. Doğru kararlar veren bir mimarın, toplumun kurtarıcısı olabileceğine inanan **Fourier**, düşlediği kentin üç ana kuşaktan oluşmasını öngörür. Bu kuşakların birincisinde, merkezi kent; ikincisinde, kenar mahalleler ve büyük fabrikalar; üçüncüsünde de, geniş caddeler ve banliyöler yer alacaktır ve bu üç kuşak, birbirinden, geniş yeşil alanlarla ayrılacaktır.

Fourier'nin ütopik kentinde, iki bina arasındaki uzaklık, binaların yarı yüksekliğinden az ve hiçbir zaman, 12 metrenin altında olamaz. Ayrıca, bir sokağa bakan evlerin yüksekliği, o sokağın genişliğini geçemez. Bu genişlik ise, en az 18 metre olmalıdır.

Ama **Fourier**'in en büyük ütopyası, çok sayıda insanı, 1600 kişiyi barındıran ve "falanster" adı verilen, "sosyal saraylar" olarak nitelenen kocaman binalardır. Mutfağıyla, banyosuyla, herkese, her aileye tek tek evler yapmanın hiç de ekonomik, hiç de akıllıca olmadığına yürekten inanmış olan **Fourier**'nin falansterlerinde, insanlar, birçok mekânı ortaklaşa kullanarak, bir komün yaşamı sürerler.

Fourier'nin çok önemsediği ve uzun uzun övdüğü bir mekân da, insanları hava koşullarının olumsuz etkilerinden, yağmurdan, sıcaktan, soğuktan koruyan "galeri sokaklar"dır. Falansterlerde, bir mekândan başka bir mekâna, örneğin atölyelerden hayvan ahırlarına, mağazalardan balo salonlarına, kışın ısıtılan, yazın havalandırılan bu galerilerden ya da yeraltı geçitlerinden gidilir. **Fourier** bu mekânları o kadar önemser ki, şu savı ileri sürmekten kendini alamaz:

"Bir "Phalange"'ın galeri sokaklarını gören biri, en güzel uygar sarayı bir sürgün yeri, 3000 yıllık mimari araştırmalar sonunda henüz uygun ve sağlıklı bir barınak inşa edememiş aptalların evi olarak algılayacaktır.

CABET VE ÜTOPYASI İCARA

68 yıllık yaşamı boyunca, öğretmenlik, avukatlık yapan; devrimci hareketlere karışan ve Marx tarafından, ütopik komünizmin kurucusu olarak nitelenen **Etienne Cabet** (1788-1856), 1840 yılında yayınlanan, "Voyage en İcarie" (İcarie'ye Yolculuk) adlı ütopyasında, bu ülkenin başkenti İcara'yı uzun uzun anlatır.

Bu kent, birçok özelliğiyle Paris'e benzer. Dahası, ünlü şehircilik tarihçisi **Lewis Mumford**'un da belirttiği gibi, Paris'in idealize edilmiş bir betimlemesidir. Gerçekten de, tıpkı Paris'in içinden geçen Seine Nehri'nin ortasında İle de la Cite'nin bulunması gibi, İcara'nın içinden geçen Tair Nehri'nin ortasında, oldukça geniş bir ada yer alır. Bu ada, yine İle de la Cite'nin Paris'in merkezi olması gibi, İcara'nın merkezidir. Adanın ortasında, geniş bahçeli bir saray yükselirk. Nehrin iki yanında da, kamu yapıları vardır. Mezarlıklar, hastaneler ve kirli işlerin yapıldığı atölyeler, kentin dışında, iyi havalanan bir bölgede ve bir akarsuyun kıyısındadır.

Pek çok ütopyada olduğu gibi, **Cabet**'nin ütopik kentlerinde de, askeri olarak niteleyebileceğimiz, son derece katı bir düzen egemendir. Birbirlerini dik açıyla kesen sokaklar dümdüzdür, geniştir ve tertemizdir. Kimse sokağa çöp atmaz ve kaldırımlar her sabah özenle yıkanır, süpürülür. Bu kaldırımların çoğu, güneşten, yağmurdan, revaklarla korunmuştur. Evler genellikle dörder katlıdır ve bir sokaktaki bütün evler aynıdır.

Cabet'nin ütopik kentlerinin sokaklarının bir başka özelliği de, bunlarda trafiğin sınıflanması, kimi sokakların yalnızca yayalara ayrılmasıdır ki, ünlü mimar **Le Corbusier**, aynı ilkeyi, yaklaşık 85 yıl sonra, tekrar gündeme getirecektir.

☞

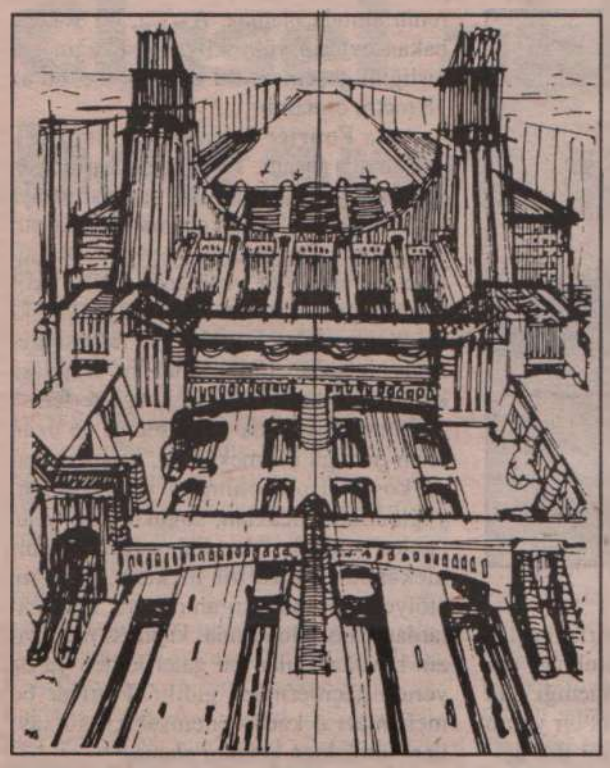

Antonio Sant' Elia-Fütürist (gelecekçi) bir kent: "Citta muova" (Yeni Kent).

O ülkede, sanat yapıtları, heykeller, resimler müzelere ya da zenginlerin saraylarına, konaklarına kapatılmamıştır, kentlerin sokaklarına, meydanlarına konulmuştur.

Öte yandan, İcara, bir mimarlık müzesi gibidir, çünkü oradaki; Pekin, Kudüs, Constantinopolis, Paris, Londra, Roma gibi adlar taşıyan mahallelerde o kentlere özgü mimariyi yansıtan binalar, anıtlar bulunur.

BİR HEKİM-YAZARIN ÜTOPYASI

Hekimler arasında, "Tıbbiyeden arasıra doktor da çıkar" diye bir söz vardır. Bunun nedeni; birçok hekimin, başta müzik, resim olmak üzere, çeşitli sanatlarla ilgilenmesidir. Bu gibilere örnek olarak, besteci ve şarkıcı Dr. **Alâaddin Yavaşça**'yı, Devlet Klasik Türk Müziği Korosu Şefi Dr. **Nevzat Atlığ**'ı ve bir süre hekimlik eğitimi görmüş olan **Hector Berlioz**'u gösterebiliriz.

Öte yandan, mimarlıkla ilgilenmiş olan hekimler de vardır. Bunlara örnek olarak da, matematik ve tıp eğitimi görmüş olmasına karşın, **Vitruvius**'un kitabını Fransızcaya çeviren ve ünlü mimar **Le Vau** ile birlikte, Louvre Sarayı'nın doğu cephesini tasarlayan **Claude Perrault**'yu ve Washington D. C.'deki kongre binası Capital için açılan yarışmanın birincisi Dr.**William Thornton**'u sayabiliriz.

Bu tür doktorların üçüncüsü de, konumuzla ilgili olduğu için, daha uzun değineceğim **Benjamin Ward Richardson**'dur. **Richardson**'un, 1876 yılında yayımlanan kent ütopyasının adı, "Hygei"dir. "Sağlık" anlamına gelen ve bugün de aynı anlamda kullanılan bu sözcük, Yunan mitologyasındaki Hekim tTanrı Asklepios'un kızı ve yardımcısı olan yarı Tanrıçanın adıdır.

"Hygeia" sağlıkla ilgili bir ütopya olmakla birlikte, bu sağlıklı kentin fiziksel yapısı ve mimarisiyle ilgili saptamalar da içerir ve bu saptamalar, Michel Ragon'un da belirttiği gibi, 20. yüzyıl şehirciliğine katkılarda bulunmuştur.

Hygeia'nın Nüfusu 100.000'dir. Bu nüfus, 20.000 evde yaşar, bu kentteki evlerin hiçbiri 4 katı geçmez. Bu evlerin arkalarında, bahçeler, geniş yeşil alanlar vardır. Ayrıca, çok az eğimli olan çatılar da bahçe olarak kullanılır. Hygeia'daki evlerin bir başka ilginç özelliği de, bunlarda, mutfakların üst katlarda ve çatıların hemen altında yer almasıdır. Böylece, yemek kokuları, evlerin başka mekânlarına yayılmadan dışarı atılır. Bacalardan çıkan dumanlar, karbon ve zararlı maddeler, bir arıtma sistemi aracılığıyla temizlenir (10).

JULES VERNE'İN ÜTOPİK KENTLERİ

Jules Verne'in, aya yolculuktan renkli fotoğrafa kadar, 20. yüzyılda gerçek olacak pek çok şeyi, yüz yıl önce düşünüp, düşleyip yazdığını, bir başka deyişle; onun, 19. yüzyıl ütopyacılarının en büyüklerinden biri olduğunu hemen herkes bilir. Böyle bir yazarın, denizaltıların, uzay araçlarının yanısıra, kentsel, mimari ütopyalar da geliştirmiş olması son derece doğaldır.

Bunlardan biri, önce "The Forum" adlı bir Amerikan dergisinde İngilizce; daha sonra, 1899'da, Fransızca olarak yayımlanan, "La journee d'un journaliste americain en 2889" (2889'da Amerikalı bir Gazetecinin Bir Günü") adlı öyküsüdür. Bu öyküde **Verne**, kilometrelerce uzunlukta binalarla donatılmış dev bir metropolden söz eder.

Bu ilginç yazar; bir de, **Richardson**'un "Hygeia"'sından esinlenen ve "Cinq cents millions de la Begum" ("Begum'un Beş Yüz Milyonu") gibi oldukça tuhaf bir başlık taşıyan romanında, Franceville adlı bir kenti anlatır. Birçok ütopik kentte olduğu gibi, bunda da, sokaklar birbirlerini dik açılarla keserler ve her kavşakta bir park yer alır, Franceville'de ayrıca, imar kuralları olarak niteleyebileceğimiz 10 kesin kural vardır ve bunlara herkesin uyması gerekir.

BİR "SANAYİ KENTİ" ÜTOPYASI

Tony Garnier, Fransa'nın sanayi açısından en gelişmiş kentlerinden biri olan Lyon'da doğmuş; Paris'te, L'Ecole des beaux-arts"ta eğitim görmüş ve altı kez başvurduktan sonra, ünlü "Prix de Rome"u' ("Roma ödülü") kazanarak İtalya'ya gitmiştir. Kimi çağdaşları, özellikle de Güzel Sanatlar Okulu'ndaki hocaları tarafından tekiyle karşılanan, kimi çağdaşlarını ise çok fazla etkileyen sanayi kenti ütopyasını, Roma'da, Villa Medicis'de kalırken yazmış ve çizmiştir. **Garnier**'nin "Cite İndustrielle"inin ana ilkelerini söyle özetleyebiliriz:

Nüfusu 35.000 dolaylarında olan bu kent, hem tepeleri, hem de düzlükleri bulunan ve içinden nehir geçen bir arazide kurulmuştur. Nehrin üzerindeki barajdan, ısınma ve aydınlanma amacıyla elektrik elde edilmektedir. Fabrika ovada, kent ise, hayli yüksek bir tepede yer almaktadır ve ikisinin arasından demiryolu geçmektedir. Sağlık hizmeti veren yapılar ise, daha da yüksekte, ama Güney'e dönük, soğuk rüzgârlara kapalı bir biçimde inşa edilmişlerdir.

Aynı ilkeler, evler için de geçerlidir. Gerek evlerin içleri, gerekse avlular, bahçeler çok iyi havalanmaktadır. Yatak odalarında, en az bir tane ve güneş ışınlarını bol bol alacak kadar geniş bir Güney penceresi vardır.

Halkın kullanımına açık yapılar, kentin merkezinde yer alırlar. Bunlar arasında; 3000 kişilik bir açıkhava salonu, sendikaların ya da benzeri kurumların kullandıkları daha küçük salonlar, müzeler, spor tesisleri bulunur.

Binaların, özellikle de kamu binalarının hemen hemen tümü, betonarme ile inşa edilmişlerdir. Tıpkı **Platon**'un, "Devlet"in, uygulanması büsbütün olanaksız olmayan bir ütopya olduğunu vurgulaması gibi, **Garnier**'de, betimlediği sanayi kenti için yaptığı; "Kentimiz, gerçekliği olmayan bir düştür: Bununla birlikte, Rive-de-Gier, Saint-Etienne, Saint-Chamond, Chasse, Givors'un, bizim düşlediğimiz bu kentinkine benzer gereksinmeleri olduğunu söyleyebiliriz" (11) biçimindeki saptamasıyla, ütopyanın, bütünüyle bir düş olmayıp, gerçekle belli bir ilişki içinde bulunduğunu ortaya koymaktadır. Gerçekten de, 1900'lerin ilk yıllarında, yani yaklaşık yüz yıl önce düşlenmiş olan bu ütopyada anlatılanların, bugün bizlere çok doğal, çok sıradan geldiğini, 2000'li yıllara varmak üzere olduğumuz şu günlerde bile, kolaylıkla, rahatça uygulanabileceğini ve uygulandığını kimse yadsıyamaz.

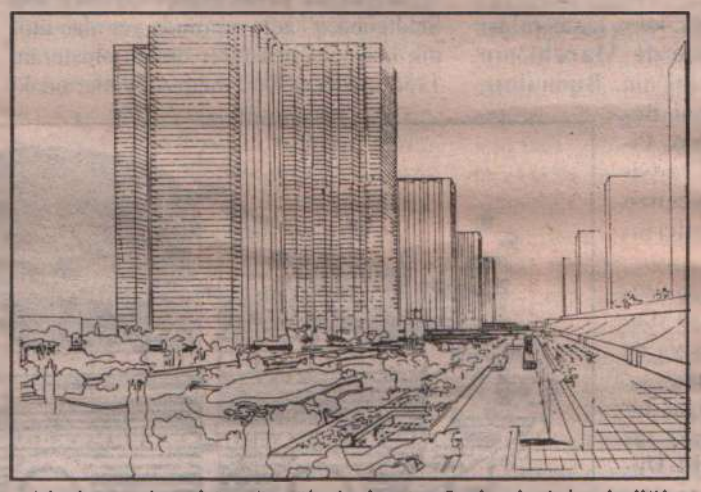

Modern mimarlığın öncülerinden Le Corbusier'nin çizdiği bu "Çağdaş Kent", bundan 60-70 yıl önce bir ütopya iken bugün gerçek.

FÜTÜRİST KENT ÜTOPYASI

Filippo Tommaso Marinetti'nin, 20 Şubat 1909 tarihli *Le Figaro* gazetesinde yayımladığı bildirgeyle ortaya konulan "Gelecekçilik" (Fütürizm) akımı, aslında bir ütopya sayılabilir, çünkü, savaşı yüceltmiştir; müziğin bir gürültüye dönüşmesini savunmuştur; müzelerin, kitaplıkların, Venedik saraylarının yıkılmasını istemiştir.

Bu akımın, mimarlığa, şehirciliğe yönelik kanadında ise, Birinci Dünya Savaşı sırasında, henüz 28 yaşındayken, Avusturya sınırında şehit düşen İtalyan mimar **Antonio Sant' Elia** vardır. **Sant' Elia**'nın, düşlediği "Citta Nuova"ya, yani "Yeni Kent"'e ilişkin yüzlerce çizimi, Come kenti yakınındaki Olmo Villa'sında sergilenmektedir.

Ayrıca, **Sant' Elia** ile birlikte, **Mario Chiattone** adlı bir başka genç mimar da, "Modern Bir Metropolün Mimarlığı" başlığı altında, birtakım çizimler yapmıştır.

Antonio Sant' Elia'nın, ölümünden iki yıl önce, 1914'de, akımın öncüsü **Marinetti**'nin de katkılarıyla yayımladığı "Fütürist Mimarlık Bildirgesi"nde ise, o günün mimarisine ilişkin eleştirilerin yanısıra, gelecekte mimarlığın nasıl olması gerektiği konusunda öneriler yer alır. Bu eleştirilerin ve önerilerin kimileri, çok geniş bir uygulama alanı bulmuş olan modern mimarlığın ilkelerine uygundur. Örneğin, süslemeye, gereksiz anıtsallığa karşı çıkılması; bundan böyle, mimari yapıtların, birtakım önyargılara bağlı olarak biçimlendirilmemesi gerektiğinin söylenmesi böyledir. Ama aynı bildirgede, evlerin, insanlardan daha kısa bir süre yaşaması, her kuşağın kendi kentini inşa etmesi gibi, hayli ütopik önerilere de rastlanmaktadır.

MODERN MİMARİNİN İLK ÜTOPYACILARI

Frank Lloyd Wright, modern mimarlığa damgasını basmış dört büyük mimardan biridir. Onun savunduğu ve binalarında, özellikle de konut yapılarında başarıyla uyguladığı en önemli ilkelerin başında, doğayla uyum ve iç mekânla dış mekânın, engelleyici duvarların egemenliğinden kurtarılarak bütünleşmesi, birbirinin içine akması gelir.

Bu mimarın kentsel ütopyası ise, "Broadacre city" adıyla bilinir. **Wright**, dilimize "Genişdönüm kenti" olarak çevirebileceğimiz bu ütopyasını, sırasıyla, 1932, 1945, 1958 yıllarında yayımladığı, "The Disappearing City" (Gözden Kaybolan Kent), "When Democracy Builds" (Demokrasi İnşa Edince) ve "The Living City" (Yaşayan Kent) adlı kitaplarında, ayrıntılı bir biçimde ortaya koymuştur. **Wright**'a göre, o günün kentleri, gökdelenlerle, motorlu araçlarla tıkış tıkış dolu ve çok kalabalık olduklarından, sağlıksızdırlar ve insanları olumsuz olarak etkilemektedirler. Böyle kentlerde, insan, bir tutsak gibi yaşamaktadır ve "Broadacre city" ütopyası, insanı bütün bu olumsuzluklardan, bu tutsaklıktan kurtaracak bir çözümdür. Doğa içinde serbestçe yayılacak ve peyzajla bütünleşecek olan böyle bir kentte, yine doğa içinde, elektrik, telgraf direklerinden, bağırgan afişlerden arındırılmış geniş otoyollar bulunacaktır. Bu yollar, çeşitli fonksiyonları barındıran, çiftlikleri, okulları, konutları içeren bölgeleri birbirine bağlayacak, insanların birinden diğerine, 10 ile 40 dakikada ulaşmasını sağlayacaktır. Prefabrike konutların yaygınlaşmasıyla, zenginle yoksul arasındaki fark kalkacak, herkes, evini istediği biçimde inşa etme ve düzenleme özgürlüğüne kavuşacaktır.

"Broadacre City", genel olarak, adı üstünde, geniş bir araziye yayılan, dolayısıyla da, fazla yüksek olmayan yapılardan oluşmakla birlikte, gökdelenlere kesin bir yasak getirmemektedir. **Wright**'a göre, öyle bir kentte, bu tür binalar, aralarında yeterince geniş bir boşluk bırakılmak koşuluyla inşa edilebilecektir. Zaten, **Wright**'ın kendisinin de, 1956'da, yani yukarıdaki düşüncelerini açıklayan "The Living City" ("Yaşayan Kent") adlı kitabını yazmadan 2 yıl önce, 130.000 kişiyi barındıracak; 1 İngiliz mili yani; tam 1609 metre yük-

seklikte bir gökdelen tasarımı geliştirdiğini biliyoruz.

Asıl adı **Charles-Edouard Jeanneret** olan **Le Corbusier**, modern mimarlığı kuran mimarların en ünlüsü, aynı zamanda da en ütopiğidir. O kadar ki, onun gerçekleşmiş binalarının bile ütopik bir yönü, bir boyutu vardır. Örneğin, Marsilya'da inşa ettiği ve 1600 kişiyi barındıran "Unite d'Habitation", büyük ölçüde, **Fourier**'nin ütopyası "falanster"den esinlenmiştir. Ama, bu yazının konusu gereği, burada asıl, onun kentsel ütopyalarından söz etmek istiyorum.

Le Corbusier, 1922 yılında, 3 milyonluk bir kent için bir merkez tasarımı yapmıştır. Bu tasarımda, her biri 60 katlı, 24 gökdelen vardır ve bu binaların her birinde, 10.000 ile 50.000 kişi çalışmaktadır. Ünlü mimar, aynı düşünceden yola çıkarak, 1925 yılında da, Paris için, "Voisin Planı" diye bilinen bir öneri geliştirmiştir. Bu öneride, bu kentin tarihsel merkezi, çekirdeği yıkılmakta, yerine her biri 200 metre yükseklikte, 18 kule dikilmektedir.

Le Corbusier, bu tür ütopik önerileri yalnızca Paris için değil, daha başka kentler, örneğin Moskova ve Cezayir için de geliştirmiştir.

Bunların hiçbirinin kabul edilmediğini, Sovyetler'de, önerileri inceleyen yetkili kurulların, Moskova'nın elbette imar edileceğini, ama bu işlemin, o mimarın yaptığı gibi, kentin yok edilerek yapılamayacağını söylediklerini; Cezayir Belediye Başkanı'nın ise, onun, sayısı yediyi bulan imar planı önerileriyle, bu kentin tarihi mirasını ortadan kaldırdığı için, tutuklanmasını istediğini biliyoruz.

YÜZEN KENTLERDEN, AY KENTLERİNE

20. yüzyılda ortaya çıkan ilginç ütopyalardan biri, "yüzen kentler"dir. Bunların en ütopiklerinden biri, **Paolo Soleri**'nin tasarladığı ve Nuh'un Gemisi'ne atıf yaparak, "Novanoah" ("Yeninuh") olarak adlandırdığı dev yüzen kenttir. "Novanoah"ı, kocaman bir buzdağı olarak da niteleyebiliriz. Çünkü bu kentin, deniz endüstrisiyle ilgili işlevler için ayrılan su altındaki bölümünün derinliği, New York'taki, 102 katlı Empire State Building'in yüksekliğinden daha fazladır (12).

Buckminister Fuller'in yüzen kenti ise, tabanının bir kenarı 3 km olan, yüksekliği 200 katı bulan ve bir milyon insanı barındırması öngörülen, kocaman bir kare piramittir.

Fransız mimar **Paul Maymon**'un da, Japonya ya da Monaco için önerdiği yüzen kent modelleri vardır.

William Katavolos'a gelince, o, denizin üzerine yerleştirilecek birtakım maddeleri, kimyasal birtakım tepkimelerle biçimlendirerek oluşturacağı oyuklarda, yüzen bir kent kurulabileceğini düşlemiştir (13).

Çağımızda, gerek hareket eden, gerekse duran motorlu araçların ne büyük bir sorun oluşturduğunu hepimiz biliyoruz. işte bu sorunun üstesinden gelmek amacıyla, İtalyan **Manfredi G. Nicoletti** ve İngiliz **Pilkington Brothers**, "Motopia" adını verdikleri bir kent modeli önermişlerdir. Bu öneride, birbirine eklenen uzun binaların çatıları yol olarak kullanılmaktadır. Bir başka deyişle, motopiada binalar yalnızca bina değil, aynı zamanda otoyoldurlar (14).

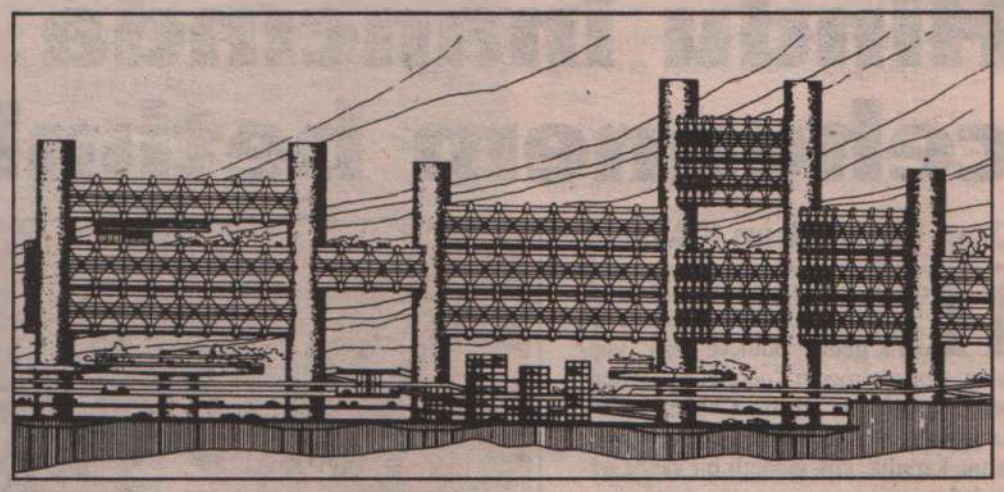

Japon mimar İsozaki: "Uzay Kent".

Kimi 20. yüzyıl ütopyacıları ise, kocaman kocaman binaları birbirlerine, yalnızca tepelerinden geçen bir otoyolla değil, çeşitli katlara yapılacak köprülerle bağlamayı, bir başka deyişle, binalar arasındaki boşlukları da kullanmayı önermişlerdir ve bu önerilere, "köprü-kentler" adı verilmiştir. **Robert le Ricolais**, **Yona Friedman**, **Arata İsozaki** gibi mühendisler ve mimarlar, bu önerileri, yine ütopik, ama somut modellere dönüştürmüşlerdir.

Le Ricolais, daha ta 1962 yılında, mimarlık tarihçisi ve yazar **Michel Ragon**'la yaptığı bir söyleşide şöyle demiştir:

"Bana diyorlar ki: 'Sokak anlamsız bir şeydir. Orada artık yürünemiyor'. Tamam! O zaman, sokağı tek bir binada yapalım (...) Değil mi ki yatay sokak işlemiyor, öyleyse onu düşeyde gerçekleştirelim. Binayı bağımsız olarak düşünmeyelim, onları birbirine birleştirelim" (15).

Yine 1962 yılında, "architecture d'aujourd' hui" (Bugünün Mimarlığı) adlı derginin, "Fantastik Mimariler" konulu özel sayısında yer alan şu satırlar ise, **Alexandre Persitz**'indir:

"Bir tek değil, birbirlerine köprülerle, yollarla, platformlarla bağlanmış, koca bir metalik orman gibi yükselen, on yirmi ya da daha fazla Eiffel Kulesi düşünün. Bu "üç boyutlu" dev örümcek ağının içinde, konutlar, tiyatrolar, okullar, ticarethaneler yer alıyor (16).

Aslına bakılırsa, köprü-kent, yepyeni bir buluş değildir, çünkü eski çağlarda da, yalnızca geçiş amacıyla değil, başka işlevler için de kullanılan, üzerinde binaların yer aldığı köprülerin bulunduğu bilinmektedir. Floransa'da, Arno Nehri'nin üzerindeki Ponte Vecchio, eskiden kalma böyle bir örnektir. Bu köprünün üzerindeki binalar daha önceleri kasaplara ayrılmışken, bugün oralarda kuyumcular bulunmaktadır. Sonra, Paris'teki Pont Neuf'de bir zamanlar öyleydi. **Bernard Rudofsky** ise, "Halk İçin Sokaklar" adlı yapıtında, Eski Londra Köprüsü'nün "Avrupa'nın harikalarından biri" olduğunu ve "küçük bir kente benzediğini" yazmıştır (17).

Yona Friedman'a gelince, o 1959'da, Monaco Prensliği'nde, dalgakıranın; 1960'da Tunus'ta, Medina kentinin; 1963'te Manche Denizi'nin üzerine yapılacak köprü-kentler önermiş; 1964'te ise, bu önerisini genişleterek, kıtaları birbirine bağlayacak boyutlara ulaştırmıştır (18).

Madagascar Adası'nda yaşayan iki Fransız, **Marc Pluquet** ve **Michel Bedu**, 1965 yılında, "Atelopole, Üçüncü Binyıl'ın Kenti" olarak adlandırıldıkları bir tasarım geliştirmişler ve bir bildirge kaleme almışlardır. "Ateles", Türkçede "Örümcek Maymunu" olarak adlandırılan, boyu bir metreye yaklaşabilen; kolları, bacakları epeyce uzun olan ve yere pek inmeden hep ağaçların üzerinde yaşayan bir maymun türünün bilimsel adıdır. "Etelopolo" yani "Ateleskenti" ise, yüksekliği 250-400 metre; genişliği 35 metre olan ve istenildiği kadar uzatılabilen dev bir ütopik kenttir. **Michel Ragon**'un deyimiyle, "içinde oturulabilen bir Çin Seddi"dir. Bu upuzun duvarın güney yönü konutlara, kuzey yönü iş yerlerine ayrılmıştır. Tepesindeki teras çatı ise, helikopterlerin inmesi için, geceleri ışıklandırılmıştır. Boyunun uzunluğu dışında, Atelopole'un örümcek maymunu ile bir başka benzerliği de, tıpkı onun gibi, havada, yerin 24 metre yükseğinde var olması ve yine tıpkı onun gibi, kilometreler boyunca yerle ilişki kurmamasıdır (19).

Ütopya edebiyatında, "uzay-kentler" deyimi, boşlukta, ama yeryüzünde kurulan bir taşıyıcı strüktürün içine yerleştirilen kent modellerini anlatmak için kullanılır. Örneğin, bu tür ütopyaların öncülerinden olan ve adından daha önce de sözettiğimiz **Yona Friedman**'ın köprü-kentleri bu türdendir. Ama bir de, uzayda, örneğin ayda kurulması düşünülen kentler vardır.

Bu kentlerden birini düşleyen **Paul Maymont**, ta 1961 yılında şunları yazmıştır: "Ayın yoğunluğu Dünya'nınkinin altıda biri kadar olduğundan, ağırlık daha az önemlidir. Bu nedenle, sürtünmeye dayanan inşaatlar yapma olanağı yoktur. Ben kendi kendine dengede duran bir direkler ve kablolar sistemi düşünüyorum. Nakliye için, son derece hafif ve ısıya dayanıklı yeni malzemeler geliştirmek zorundayız" (20).

Şunlarsa, **S. Gouchtchev** ile **M. Vassilev**'in sözleridir:

"Yapay atmosferli, kocaman seralı camdan kentler, Dünya üzerinde değil, güneş sisteminin başka gezegenlerinde ortaya çıkacak... Bu kentlerden ilki, Ay üzerinde görülecek. Bütün çukurlar, bütün kraterler, doğa tarafından, sera gibi dev cam kubbelerle örtülü kentlerin yaratılması için ayrılmış gibidir" (21).

Ve **Jean Henemian**, **Michel Clarion**, **J. G. Baudet** adlı üç Fransız mimar, ayda kurulacak kente ilişkin tasarılarını şöyle anlatmışlardır:

"Ay kenti, yaklaşık üç yüz elli metre çapında ve kırk metre derinlikte bir dogal kraterin içinde inşa edilmiştir. Dıştan, ayın görünümüne insanın damgasını basan kocaman bir kare olarak görünmektedir" (22).

Öte yandan, **Michel Ragon**, 1986 yılında yayımlanan bir kitabında, Sovyetler'de, Ay haritası üzerinde yapılan incelemeler sonunda, "Eratosthenes" adı verilecek olan büyük bir ay kentinin kurulacağı yerin belirlenmiş olduğunu yazmıştır (23).

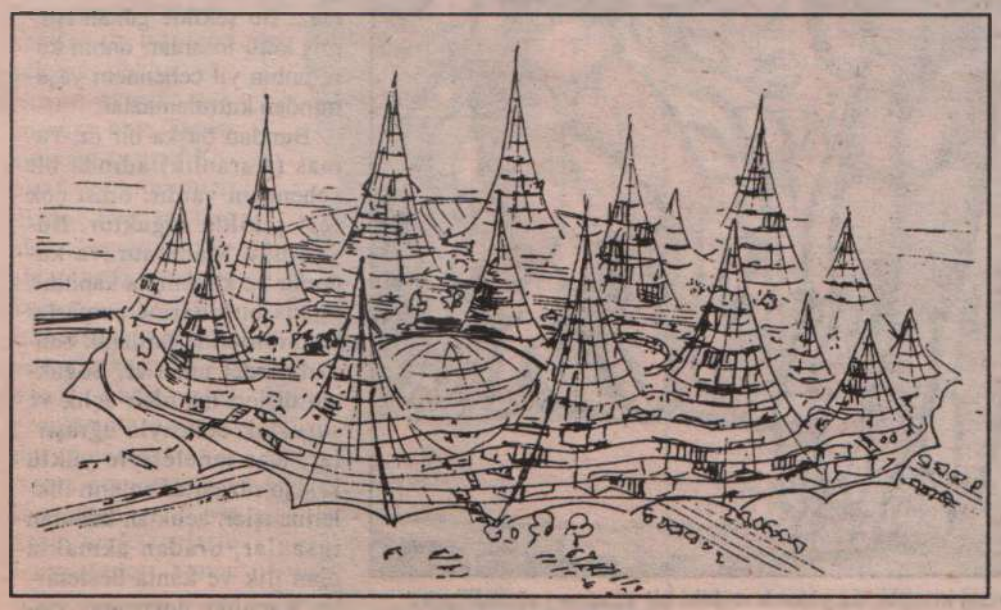

Frei Otto: "Geleceğin Kenti".

(*) Dokuz Eylül Üniversitesi. Mimarlık Fakültesi.

KAYNAKLAR

1) More, Thomas, Utopia, Türkçesi: Sabahattin Eyüboğlu, Mina Urgan, Vedat Günyol, Cem Yayınevi, İstanbul, 1981, s. 50, 53, 54.
2) Campanella, Güneş Ülkesi, Türkçesi: Vedat Günyol, Haydar Kazgan, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1994, s. 18.
3) Murray, Peter, The architecture of the İtalian Renaissance, Thames and Hudson, London, 1988, p. 108.
4) Alsaç, Üstün, "Düşünsel Mimarlık: Rönesans Ütopyaları Aracılığıyla Bir örnekleme, O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi, Bahar 1978, s. 34.
5) A.y., s.38.
6) A.y., s.39.
7) A.y., s.40.
8) A.y., s.40.
9) Choay, Françoise, L'urbanisme-Utopies et Realitees, Editions du Seuil, Paris, 1965, p. 104.
10) Ragon, Michel, Histoire de l'architecture et de l'urbanisme modernes I., Casterman, 1986, p. 88.
11) Choay, agy., p. 210.
12) Ragon, Michel, Histoire mondiale de l'architecture et de l'urbanisme modernes-Prospective et futurologie, Casterman, 1986, p. 160.
13) A.y., pp. 313, 314.
14) A.y., pp. 62.
15) A.y., p.72.
16) A.y., p. 75.
17) A.y., p.115.
18) A.y., p.117.
19) A.y., p.102-13.
20) A.y., p. 315.
21) A.y., p. 315.
22) A.y., p. 317.
23) A.y., p. 316.

Hindu inancında cehennem betimlemeleri

Doç. Dr. Korhan KAYA (*)

Hemen hemen bütün dinlerde, "iyi ve kötü" karşıtlıklarına denk gelen "ödül ve ceza" yaptırımlarının simgesi "cennet ve cehennem" kavramları vardır. Cehennem ceza yeridir. Kötü insanlar orada, yaptıklarına karşılık, çok şiddetli bir azaba uğratılırlar.

Hint dinsel inancı, aslında Orta Asya Şamanizminin ruh göçü inancını benimseyip geliştirene kadar, yeniden bedenlenme (reenkarnasyon) inancına sahip değildi. Tanrıların cenneti (svarga) gökyüzünde, dağların doruklarıyla erişilebilir yerlerde; aşağı yaratıkların cehennemi (naraka) ise, yer altında, karanlık yerlerde hayal edilmişti. Ölüm tanrısı Yama, insanların belki doğrudan canını almıyor ama ölüm işlerini ve cehennemin bütün yönetimini o elinde bulunduruyordu. Veda döneminde bazen insanların canını alma işini tanrı Varuna yapıyor, elindeki kemendiyle ölmesini istediğinin boynundan tutup götürüyordu.

Destan dönemine yaklaşıldığında, Upanishadlarda ruhgöçü inancına çok yer verilmeye başlandı. daha sonra oluşturulan Bhagavadgita'da (Hindulaın Kutsal Kitabı) bu inanç tamamen oturdu ve Karma inancıyla birleştirilerek, birçok yaşam ve sayısız bedenlenme olduğu görüşü egemen oldu. Karma, insanın yaptığı işlerdir. Yani yaptığı iyilikler ve kötülüklere göre, tekrar tekrar dünyada iyi veya kötü canlılar olarak bedenlenmesidir.

Hint geleneği, çeşitli dönemlerinde oluşmuş hiçbir inancı atmaz, hepsini saklar ve korur. Birbiriyle çelişmesi hiç önemli değildir, hepsine bir yanıt uydurulur. Yeniden bedenlenme inancı ile cennet, cehennem inançlarının, birbirine ters olmasına rağmen, yanyana yaşamaları da, kuşkusuz Hint inanışına göre son derece normaldir.

Hint'teki cehennem betimlemelerini özellikle Purana denilen "Eski Öykü" tarzı eserlerde buluyoruz. Çok eski tarihlere ait olan Manu Kanunları, 21 tane cehennem sayar (Manu IV. 87-90). Burada örneklerini vereceğimiz kitaplar ise, Puranaların en eskilerinden olan Markandeya Purâna (İ.S. 250) ve Vishnu Purâna (İ.S. 450)'dır.

CEHENNEM "ÖTE DÜNYA"NIN İŞKENCEHANESİ

Ancak buna geçmeden önce, Kuran'da cehennem üzerine neler söylendiğine kısaca bir bakmakta yarar vardır; "Onların derileri pişip acı duymaz hale geldikçe, derilerini başka derilerle değiştiriz ki acıyı duysunlar! (IV, 56). Onlar için cehennem ateşinden döşekler, üstlerine de örtüler vardır (VII, 41). Altın ve gümüşü yığıp, onları Allah yolunda harcamayanların paraları cehennem ateşinde kızdırılıp bunlarla onların alınları, yanları ve sırtları dağlanacağı gün onlara 'işte bu kendiniz için biriktirdiğiniz servettir; artık yığmakta olduğunuz şeylerin azabını tadın' denir (IX, 35). O inatçı zorbaya cehennem vardır; kendisine irinli su içirilecektir (XIV, 16). O

Cehennemde işkenceye hayvanlar da katılır.

gün günahkarların zincire vurulmuş olduğunu görürsün. Onların gömlekleri katrandandır, yüzlerini de ateş bürümektedir (XIV, 49-50). Cehennemin yedi kapısı vardır (XV, 44). Biz zalimlere öyle bir cehennem hazırladık ki, onun duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmıştır. Susuzluktan imdat dileyecek olsalar imdatlarına, erimiş maden gibi yüzleri haşlayan bir su ile cevap verilir (XVIII, 29). İçinizden oraya uğramayacak hiçbir kimse yoktur. Sonra biz, Allah'dan sakınanları kurtarırız; zalimleri de dizüstü çökmüş olarak orada bırakırız (XIX, 71-72). Siz ve Allah'ın dışında taptığınız şeyler cehennnem yakıtısınız... Orada onlara inim inim inlemek düşer (XXI, 98-100). İnkar edenler için ateşten bir elbise biçilmiştir. Onların başlarından kaynar su dökülecektir. Bununla karınlarının içindeki organlar ve derileri eritilecektir. Bir de onlar için demir kamçılar vardır. Izdıraptan dolayı oradan her çıkmak istediklerinde, oraya geri döndürülürler ve 'tadın bu yakıcı azabı' denilir (XXXII, 19-22). Cehennem ateşi uzak bir mesafeden kendilerini görünce, onun öfkelenişini ve uğultusunu işitirler (XXV, 12). İnkar edenlere de cehennem ateşi vardır. Öldürülmezler ki ölsünler, cehennem azabı da onlara biraz olsun hafifletilmezler ki ölsünler, cehennemin dibinde bitip yetişen bir ağaçtır. Tomurcukları sanki şeytanların başları gibidir. Cehennemdekiler ondan yerler ve karınlarını ondan doldururlar. Sonra zakkum yemeğinin üzerine onlar için, kaynar su karıştırılmış bir içki vardır. Sonra kesinlikle onların dönüşü, çılgın ateşe olacaktır (XXXVII, 64-68). Onların üstlerinde ateşten tabakalar, altlarında da öyle tabakalar vardır (XXXIX, 16). Boyunlarında demir halkalar ve zincirler olduğu halde, sıcak suya sürüklenecekler, sonra da ateşte yakılacaklardır (XL, 71-72). Şüphesiz zakkum ağacı, günahkarların yemeğidir. O, karınlarda maden eriyiği gibi, suyun kaynaması gibi kaynar (XLIV, 43-46). Allah zebanilere emreder: Tutun onu! Cehennemin ortasına sürükleyin! Sonra başına azap olarak kaynar su dökün! Tat bakalım, hani sen kendince üstündün, şerefliydin! (XLIV, 47-50). Onu yakalayın da ellerini boynuna bağlayın; sonra alevli ateşe atın onu! Sonra da onu yetmiş arşın uzunluğunda bir zincir içinde oraya sokun! (LXIX, 30-32). Sen biliyor musun sekar nedir? Hem bütün bedeni helak eder, hiçbir şey bırakmaz, hem eski hale getirip tekrar azap etmekten vazgeçmez o. İnsanın derisini kavurur. Üzerinde ondokuz muhafız melek vardır. Biz cehennemin işlerine bakmakla ancak melekleri görevlendirmişizdir (LXXIII, 26-31)... Onu alnından yakalar, cehenneme atarız, o hemen gidip meclisini çağırsın. Biz de zebanileri çağıracağız (XCVI, 15-19). Nedir o Haviye bilir misiniz? Kızgın ateş! (CI, 10-11)."

Kutsal kitaplarda yüksek ısıdaki bir azaptan sözediliyor.

HİNT KÜLTÜRÜNDE CEHENNEM TÜRLERİ

Kuran'daki cehennem betimlemeleri, 21 süreden yapılan derlemeye göre böyle. Burada açıkça ateş, kaynar su, erimiş maden açıklamalarından "yüksek ısıdaki" bir azaptan söz ediliyor. Hint imgeleminde ise önemli ayrılıklar vardır. İşkenceye hayvanlar da katılır. Karanlık ve soğuktan da sözedilir. İlik ve kanla beslenirler. Ayrıca tekerlek, tel gibi işkence araç gereçleri vardır. Tabii alevlerden, sıcak kazanlardan Hintliler de sözetmişler. Asipatravana cehennemi de, iğne yapraklı ormanıyla çok ilginçir. Şimdi Markandeya Purana'da anlatılan (XII, 1-39) cehennem çeşitlerine bir bakalım. Oğul, babasına cehennemleri anlatmaktadır: "Oğul konuşur: Sevgili babacığım, sana cehennemleri anlatıyorum. Önce Maharaurava (Çok Korkunç) cehennemini dinle. Orası dünyanın çevresini 7 kere beşbin yocana (yaklaşık 4.725.000 Km.) çevirir ölçüdedir ve bakırdan yapılmıştır; altında ateş vardır. Ateşle ısındığı için yeni çıkmış ay gibi parlar. Ona gözle bakılmaz, elle dokunulmaz ya da başka bir duyu organıyla yaklaşılmaz. Günahkar kişi orada elleri ve ayakları Yama'nın yardımcıları tarafından bağlanmış olarak durur; orta yerde yuvarlanarak hareket eder. Kargalar, balıkçıl kuşları, kurtları, baykuşlar, akrepler, sivrisinekler ve akbabalar onun her yerini didiklerler ve onu süründürürler. Yanmış ve didiklenmiş halde 'ah anam, babam, ah kardeşim, yarim' der durur. Korku içindeyken kendisine aman verilecek bir an bile bulamaz. Bu şekilde günah işlemiş kötü insanlar, onbin kere onbin yıl cehennem yaşamından kurtulamazlar.

Bundan başka bir de Tamas (Karanlık) adında bir cehennem vardır; orası çok feci şekilde soğuktur. Büyüklüğü Maharaurava kadardır ve karanlıkla kaplıdır. Orada birbirlerine çarparlar ve birbirlerine sarılarak bundan medet umarlar. Soğuktan dişleri takırdar; açlık ve susuzluk belasıyla uğraşırlar. Kar taneleriyle yüklü keskin rüzgarlar onların iliklerine işler; açlıktan kuduran insanlar, oradan akmakta olan ilik ve kanla beslenirler. Karşılıklı dokunarak, dö-

nüp sürekli olarak yalarlar. Ey brahmanların en iyisi, işte bu Tamas'da insanlara böyle azap edilir ve günahlarının karşılığı böyle verilir.

Sırada bir diğer önemli cehennem çeşidi var: Nikrintana (Kesiliş). Burada devamlı olarak dönen bir çömlekçi tekerleği vardır. İnsanlar bunun üstüne oturtulurlar ve ölüm tanrısı Yama'nın hizmetçisinin hazırladığı telle kesilmeye başlanırlar. Ayaktan başlayarak kafaya doğru kesilirler; bu durumdaki insanlar yaşamlarını yitirmezler, yüzlerce kez vücut eski haline gelip, yeniden kesilir, parçalara ayrılır. Bu yolla günahkarlar, günahlarının karşılığı verilinceye kadar binlerce yıl kesillip parçalara ayrılırlar.

Apratishta (Emniyet Yok) denilen cehennemi dolduranları ise dayanılmaz bir acı beklemektedir. Bir yanda tekerlekler, bir yanda kuyu ipleri ve bir kova, günahkarlara acı çektirmek için hazır durumdadır. Bir kısım insanlar, sürekli olarak dönen tekerleklerin üstüne, bir sene boyunca, başka hiçbir pozisyona geçemeyecek şekilde, konur; diğer bir insan da kova içinde bağlı olarak su içinde sarkıtılır. İnsanlar kan fışkırtana kadar tekerleklerin üstünde sürekli olarak döndürülür; kan yüzlerinden şarıl şarıl akmaya başlar, gözlerinden de gözyaşları boşanır. Hiçbir canlının dayanamayacağı acılara gark olurlar.

Şimdi bir başka cehennemi Asipatravana (İğneyaprak Ormanı). Burası bir yocana (yaklaşık 135.000 km.) büyüklüğünde, alevlerle kaplı bir yerdir. Bu yer, güneşin çok güçlü ışınlarıyla korkunç şekilde yanan, kavrulan bir yerdir. Bu cehennemde kalanlar, sürekli bu yerde yaşarlar. Buranın tam ortasında, nemli yapraklarıyla şaşırtıcı bir orman belirir. Ancak, bu ormandaki yapraklar sivri sivri, kılıç gibi keskindir. Bir yandan da, kaplanlar kadar korkunç, koca ağızlı, sivri, uzun dişli onbinlerce kara köpeğin havlaması duyulur. İnsanlar gözlerini dikip, o ormanın serin gölgesine ulaşmak için acele ederler ve bir yandan da şiddetli susuzluğun verdiği acıyla 'ah anam ah' derler. Ayakları ateşte yanan yere basa basa ilerlemeye çalışırlar. Ormana ulaştıklarında bir rüzgar eser ve tüm iğne yaprakları koparıtarak insanların üstüne düşürür. İnsanlar yanan ateşle dolu yere düşerler, alevler her tarafı yalayarak cayır cayır yanmaktadır. Köpekler koşup gelirler ve inleyip feryat eden insanların uzuvlarını ısırıp kopartmaya başlarlar. Baba, sana Asipatravana cehennemini de böylece anlatmış oldum.

Son olarak, çok korkunç olan Taptakumbha (yanan Kazan) cehennemini dinle! Her tarafta alev alev yanan ateşle çevrili ısıtılmış kazanlar vardır. Bunların içi erimiş demirle kaplıdır ve öbek öbek ateş gruplarının üstünde durur vaziyettedir. Yama'nın yardımcıları günahkarları baş aşağı bu kazanların içine atarlar. Yanan organlarından sızan

Cehennem işkence ve korku ortamı.

ilikleri ve özleri, kaynayan kazana karışır ve kazanın suyunu bulandırır. Korkunç akbabalar, çatlayan kafataslarının patlamış göz delikleri kısmından çekerler ve o insanları tekrar aynı kazanın içine atarlar. O insanlar, kaynayan kazandaki erimiş kafaları, organları, etleri, derileri ve kemikleriyle yeniden birleşirler. Yama'nın hizmetçileri ellerinde kaşıklarla bu bereketli karışımı sürekli olarak karıştırır dururlar. İşte böylece Taptakumbha cehennemini de açıklamış oldum..."

Markandeya Purana'da sayılan bu 6 cehenneme karşılık, Vishnu Purana'da (II, 6) 28 tane cehennem sayılır, ancak bunların betimlemeleri yapılamaz. Sadece hangi cehennemih hangi suçlara karşılık geldiği açıklanır. Örneğin, yalancı şahitlik ve sahtecilik yapanlar Raurava (Korkunç) cehennemine gider. Yahut bir Brahmanı öldüren, altın çalan, şarap tutkunu olan kişi Şükara (Domuz) cehennemine gider. Karısını satanlar, at satıcıları ve taraftarlarından ayrılan insanlar Taptaloha (Sıcak Demir) cehennemine gider. Ruhsal önderine saygısızlık yapan ve Vedalara söven kişi ya da yasak olan kadınlarla ilişki kuran kişi Lavana (Tuz) cehennemine gider. Babasından ve brahmanlardan nefret eden, tanrıları sevmeyen, kıymetli taşları bozan kişiler Krimibhakşa (Solucandan Yiyecekler) cehennemine gider. Örnekler bu şekilde sürer...

HİNDU İNANCINDA İŞKENCENİN EMRİNİ TANRI VERİR

Görüldüğü gibi Hint inanışında cehennem betimlemeleri oldukça ayrıntılı sunulur. Hayal gücü, çöldeki Arap insanından çok daha güçlüdür. İnsanlar dünyanın her yerinde korkutalarak "çelinmek" istenmiştir. Bir inancı benimsemek için akıl gerekmez. Zaten korku, "aklın durmasıdır". O halde "şu inanç çok akılcıdır" demek çok saçmadır. Tanrının yeryüzünü neden cennet yapıp bütün insanları mutlu ve huzurlu kılmadığını soranlara inanlara, "o zaman yeryüzünün bir anlamı kalmazdı" diye yanıt veriyorlar. O zaman Tanrı neden hiçbir kötülüğün, tasanın, kederin olmadığı anlamsız cenneti vaadediyor? İnsanlar orada sıkılmayacaklar mı? Sorusunu yanıt arıyoruz.

Hindu inanışında, dünyadaki birçok dinsel inançta olduğu gibi, Tanrı merhametlidir. Ancak bir anlamı olması için kötü rolü oynayan dünya tiyatrosunun oyuncuları, sahneden indikten sonra, yani öldükten sonra cehenneme sokularak, en acımasız biçimde işkenceye uğratılırlar. Bu işkenceninin emrini de bizzat Tanrı verir. Acaba tanrısal merhamet sınırlı mıdır? İnsanın acımasızlığı gibi merhameti de şaşırtıcıdır. Vipaşcit ismi, insan merhametinin Hindu Edebiyetındaki bir simgedir adeta. Markanreya Purana'da (13-15) anlatılan Vipaşçit öyküsü bu konuyla ilgilidir: İnsan merhametinin tanrılarınkinden bile üstün olduğunu gösteren, bencil ve kendi ayaklarından asılan insanları utandıran içeriğiyle, ibretle karşımıza çıkar. Buna göre:

"Çok erdemli bir kimse olan kral Vipaşçit, öldükten sonra, ölüm tanrısı Yama'nın hizmetçisi tarafından cehenneme götürülür. Kral, yaşarken yaptığı küçük bir günahın cezası nedeniyle, çok kısa bir süre için cehenneme getirilmiştir. Daha sonra hemen cennete götürülecektir. Yama'nın hizmetçisi, krala uzun uzun iyi ve kötü davranışları anlatır; bunlara karşılık gelen ödül ve cezalardan söz eder. Sonra tam cehennemden çıkacaklarken, orada acı çeken insanların bağrışları kralın kulağına gelir. Cehennem sakinleri, azıcık daha kendileriyle kalması için krala yalvarırlar. Kral öylesine hoş bir şekilde iç çeker ki bu, orada işkenceyle acı çekmekte olan insanlara müthiş bir ferahlık verir. Kral bu durumu Yama'nın hizmetçisi ona, erdemli kişinin verdiği nefesin cehennemdekileri rahatlattığını söyler. Bunun üzerine kral "sanırım ne cennette ne de Brahama'nın dünyasında insan böyle bir mutluluk bulabilir; işkence ile acı içindeki insanlar benim varlığımla rahatladılarsa, o halde ben de buradan hiçbir yere kıpırdamam, onlarla birlikte burada dururum" diyerek cehennemde kalmak istediğini belirtir.

Yama'nın yardımcısı 'yürü kralım, gidelim buradan; sen bunlara boşver, sen kendi iyiliklerinin karşılığı zevkleri istemiyor musun? Bunlar kendi kötülüklerinin cezasını çekiyor, gel boşver' deyince kral şu müthiş yanıtı verir: "Hayır, varlığımla mutlu olmuş bu insanları bırakıp gitmeyeceğim. Bu eziyet çeken zavallılara acımamak ayıp ve utanç verici birşeydir. Ancak bir Şeytan onların yalvarışlarına kulak tıkayabilir. Çok kötü insanlar da olsalar, bu böyledir. Ne kurban sunma, ne sadaka, ne de çilecilik böyle duyarsız bir kişiyi kurtarır. Kalbi çocuklara, yaşlılara ve acizlere karşı katılaşmış bir kimseye ben saygı duymam. Cehennemdeki bu insanlarla birlikte ben de acı çekeceğim... Sen bekleme, beni bırak git".

Yama'nın yardımcısının sözleri fayda etmeyince, tanrı Dharma ve tanrı İndra işe karışırlar. Ancak kral Vipaşçit, onların yaptığı cennet davetlerini de geri çevirir. Daha sonra da, yaptığı iyiliklere karşılık cehennemdeki insanların acıdan kurtulmalarını sağlar. Tanrılar ikna olurlar ve onu da cennete alırlar.

Vipaşçit öyküsünden çıkarılacak çok önemli sonuçlar vardır. Gerçek din; bencil isteklerden kurtulmak ve insanın kendi yarattığı korkularının üstesinden gelerek, korkunç cehennem betimlemelerine aldırış etmeden, farklı, din dışı, ve daha sağlam değer yargılarıyla "gerçek insan" olmanın yollarını aramak olmalıdır...

(*) A.Ü. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Hindoloji Bölümü

KAYNAKLAR

1) Kuran-ı Kerim ve Açıklamalı Meali. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, No: 86, Ankara, 1993.
2) The Laws Of Manu, Translated by G. Bühler, The Sacred Books of The East Vol. XXV, Motilal Banarsidass, Delhi, 1967.
3) The Vishnu Purana, Translated by H.H. Wilson, Punthi Pustak, Calcutta, 1972.
4) The Markandeya Purana, Translated by F. Eden Pargiter, Indological Book House, Delhi, 1995.

Hitit mitolojisi

Kürşat BAŞDEMİR

Kuzeyden gelen Hititler, Kızılırmak boylarında tarihin en büyük uygarlıklarından birini kurarken; aynı zamanda güneydeki Mezopotamya kültürünü, etkisinde kaldıkları zengin Anadolu motifleri ile kaynaştırmışlardır. Anadolu, binlerce yıl bu köklü ve kalıcı değerleri taşımış ve üzerinde yaşayan diğer bütün uygarlıkları etkilemiştir. Hitit Mitolojisi ise, coğrafi sınırlarını aşmış ve özellikle batı mitolojilerini fazlasıyla etkilemiştir. İlk bakışta Sümer ve Babilonya dinlerinin yeni bir versiyonu olarak ortaya çıktığı sanılsa da, son derece farklı, özgün yapısı dikkat çekicidir. Hitit Mitolojisi bu günkü dev öyküleri ve benzeri birçok öykülerin kaynakları hakkında bize önemli ipuçları verir. Bu yazı belli başlı Hitit mitosları olan Tanrıların Rekabeti, Ullikummis Mitosu, Ejderle Savaş (İlluyankas Mitosu) ve Kaybolan Tanrı'yı (Telepinus Mitosu) içermektedir. Öncelikle bu mitolojik öyküler anlatılmış ve bunlara kaynaklık eden Mezopotamya mitosları ile benzerlikleri vurgulanmaya çalışılmıştır. Anadolu'ya yayılan bu öykülerden etkilenen Anadolu uygarlıklarının ve diğer batılı uygarlıkların mitolojik öyküleri incelenmiştir.

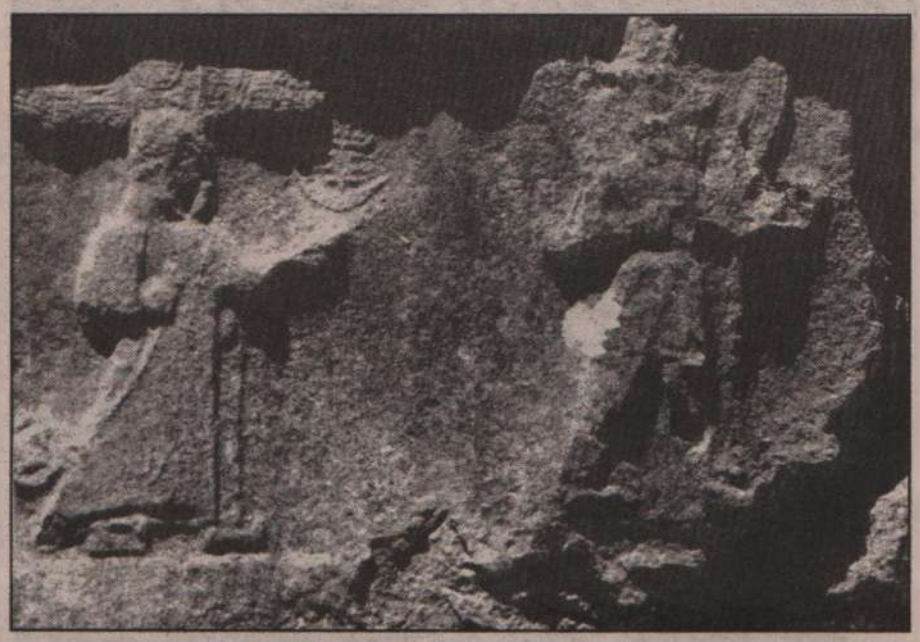

Gökyüzünün Güneş ve Ay Tanrısı. Yazılıkaya.

TANRILARIN REKABETİ

Genç ve yaşlı Hitit tanrıları arasındaki rekabet önceleri Anus'un babası Alanus'u tahttan indirmesiyle başlamıştır. Anus'ta tıpkı babası gibi, kendi oğlu Kumarbi tarafından tahtından indirilir. Anus, Kumarbi'den kurtulmak için gökyüzüne kaçar. Kumarbi onu ayaklarından çekerek gökyüzünden indirir ve cinsel organını ısırır. Anus yaptığı eylemden dolayı sevinen Kumarbi'ye "Erkekliğimi yuttuğun için sevinme, içine senin için ağır bir yük koydum. Fırtına Tanrısı'na, Aranzah (Dicle) Irmağı'na ve Taşmişu'ya gebe bıraktım seni". Tanrıların tohumlarını içinde taşıyan Kumarbi telaşla yuttuğunu tükürmek ister ama başaramaz (1).

Babilonya Yaratılış Mitosu ile bu mitos arasında büyük benzerlikler vardır; Tiamat ve karısı Apsu'dan Gök Tanrısı Anu, Yer Tanrısı Ea ve diğer tanrılar doğar. Tanrılar çoğaldıkça problemler artar, Apsu, Tiamat'ı kışkırtarak bunların yokedilmesini ister. Ea bunu haber alınca Marduk ve karısı Tunika'yı yaratır. Daha sonra Apsu'yu zararsız hale getirir ve Tiamat, deniz ejderi Kingo ile evlenir. Bu olay üzerine tanrılar ikiye ayrılır.

Babillilere ait bu yaratılış efsanesi, tanrılar arası rekabetin Hititlerden farklı olmadığını açıkça ortaya koyuyor. Bu rekabet Mezopotamya'dan Orta Anadolu'ya taşınmıştır. Hitit Mitoloji'sinde, hem Ullikummis mitosunda, hem de İlliyankas mitosunda genç tanrılar tıpkı Babilonya'da olduğu gibi yaşlıları, bir yolunu bulup alt ederler. Bu zaferler her yıl bayram olarak kutlanır. Bu gelenek daha sonra Orta Anadolu'dan Ege'ye yansımıştır:

Hesiodos, Theogonia'da göklerin tanrısının Uranus olduğunu belirtir. Zalim Uranus doğan bütün çocuklarını yeraltına gönderir. Yer Tanrıça Galia çocuklarını babalarına karşı kışkırtır. Oğullardan en yiğidi Kronos tırpanı ile babasının hayalarını keser ve tahtın sahibi olur. Kronos aynı babası gibi tahtından olmamak için çocuklarının yaşamasına izin vermez, onları yutar. Çocuklarından Zeus, Kronos'u alt eder ve göklerin egemenliğini eline geçirir. Bu Ege mitosundan anlaşılacağı gibi Hititlerdeki Alanus-Anus-Kumarbi üçlemesi daha sonra Uranus-Kronos-Zeus olarak karşımıza çıkmaktadır (2).

Tanrı ve oğul arasındaki çatışmada Kumarbi, Fırtına Tanrı'dan kurtulmak için habercisi İmbaluris'ı akıl danışmak üzere Deniz Tanrıça'ya gönderir. Daha sonra Kumarbi'nin Yer Tanrıça'dan Ullikummis adında bir oğlu olur. Bu çocuğu yeraltı tanrıları İrsirralar'a gönderir. Onlar Ullikummis'ı karanlık toprağa alıp, dünyayı omuzlarında taşıyan Tanrı Ubelluris'in sağ omuzuna koyarlar. Ubelluris'in sağ omuzunda Ullikummis ulu bir diorit taşı sütunu olarak büyür. Boyu ve çevresi 9.000 fersahı bulan bir kule gibidir. Fırtına Tanrı, karısı Hepat'ın da tapınağından Ullikummis tarafından sürülmesi sonrası, Ea'dan yardım ister. Ea, tanrılar meclisinde insanlığın sonunu getirecek olan bu dev tanrıya neden izin verildiğini sorar ve görüşmek için Ubelluris'e gittiğinde omuzunda her geçen gün ağırlaşan bu yaratıktan haberi olmadığını görür. Onu kendi çevresinde döndürerek Ullikummis'ı görmesini sağlar. Ea, yaşlı tanrılardan yeri ve göğü birbirinden ayıran eski bakır bıçağı ister. Fırtına Tanrı Ea'nın ona verdiği bakır bıçakla savaş arabasına atlayıp dev Ullikummis'le savaşır. Tabletlerde buradan itibaren kopukluk vardır ama Fırtına Tanrı'nın Ullikummis'ı yenerek insanlığı yokolmakdan kurtardığı anlaşılmaktadır (3).

Mızrak tutan Fırtına Tanrısı kabartması. Adana Arkeoloji Müzesi.

Yunan Mitolojisi'nde Titan İapetos ile Okenanos'un kızı Asia'nın oğlu olan Atlas'la Ubelluris arasında belirgin bir benzerlik vardır. Atlas, Hesiodos'a göre gökyüzünü omuzları üzerinde tutan tanrıdır. Homeros, Atlas'ı daha sonra gökyüzünü değil, yeri göğü birbirinden ayıran direkleri omuzunda taşıyan tanrı olarak tanımlamıştır. Herodotos ise, Atlas'ın Kuzey Afrika'da bir dağ olduğunu ve Perseus Gorgo'yu öldürdükten sonra, Atlas'a canavarın kafasını göstererek onu bir kayaya çevirdiğini yazar. Tanrıların Titanlarla savaşı Ullikummis Mitos'u ile benzerlikler taşımaktadır. On yıl süren zorlu savaşta tanrılar Titanlar'ı yenmiş ve onları kovmuştur.

Ullikummis Mitosu ile ilgili bir başka benzerlik ise Kitabı Mukaddes'in Daniel kitabındaki Nebukadretzar'ın ulu heykelinin dağdan el değmeden kesilmiş taş tarafından yıkılışıdır. Orada taş heykel demirden ve balçıktan yapılmış ayaklarından vurulup yıkılmaktadır (4).

EJDERLE SAVAŞ

Bu mitos iki ayrı versiyonla Hitit dünyasında yer almaktadır. Birinci versiyona göre, Fırtına Tanrı, Ejder İlluyankas ile kavgasında yenilir ve yardım istemek için tanrılar meclisine başvurur. Tanrıça İnaras, ejdere bir tuzak hazırlar. Bu tuzakta kendisine yardımcı olması için Hupasiyas adında bir ölümlüyü çağırır. Adam, tanrıçanın kendisiyle yatması koşulu ile yardım etmeyi kabul eder. Tanrıça çaresiz bu koşulu kabul eder. Daha sonra; adamı ejderin kovuğunun yanında bir yere saklar, kendisi de süslenip güzelleşerek, tatlı dille ejderi çocuklarıyla birlikte dışarı çıkarmayı başarır. Beraberinde getirdiği kaplardaki şarap ve çeşitli içkileri onlara ikram eder. Ejder ve çocukları içtikleri içkilerin etkisiyle kütük gibi sarhoş olurlar ve kovuklarına dönemez hale gelirler. Hupasiyas saklandığı kovuktan çıkar ve ejderi bir iple bağlar. Fırtına Tanrı ve diğer tanrılar gelir ve ejderi öldürürler. Ejderin ölümüyle tanrılar rahata kavuşurlar. Tanrıça İnaras ise işbirlikçisi Hupasiyas'a aşık olur. Tarukka'da bir kayanın üzerine Hupasiyas ve kendisine ev yapar. Bu evde uzun süre otururlar. Tanrıça, Hupasiyas'ın evden çıkmasına ve pencereden dışarı bakmasına izin vermez. Çünkü dışarıya bakınca eski karısı ve çocuklarını görecektir. Günün birinde, Tanrıça çok uzun bir süre evden uzaklaşır ve aradan yirmi gün geçmesine rağmen eve uğramaz. Hupasiyas yirminci gün pencereden bakar ve karısını, çocuklarını görür. İnaras dönünce ona, karısının ve çocuklarının yanına geri dönmek istediğini söyler. Tanrıça buyruğuna uymadığı için Hupasiyas'ı öldürür.

Bu mitosun daha ileriki bir tarihte ortaya çıkan versiyonuna göre, İlliyankas, Fırtına Tanrı'yı yenince, onun yüreğini ve gözlerini alır. Fırtına Tanrı daha sonra yoksul bir adamın kızı ile evlenir ve ondan bir oğlu olur. Bu oğlan büyüyünce ejder İlluyankas'ın kızı ile evlenir. Oğlundan, kızın evine gittiğinde yüreği ve gözlerini alıp getirmesini ister. Çocuk babasının dediğini yapar. Fırtına Tanrı yüreğini ve gözlerini geri alınca ejderi öldürmeye gider. Ejderi öldüreceği anda oğlu da kendisini ejderle birlikte öldürmesi için yalvarır. Fırtına Tanrı hem ejderi , hem de kendi oğlunu öldürür (5).

Şimdi, yine Babilonya Yaratılış Mitosu'na dönelim. Marduk tanrıların başı olma koşulu ile Tiamat'ı yeneceğini söyler. Tiamat, Marduk'u yutmak için ağzını açtığında, Marduk içine rüzgarı doldurur, üzerine bir ağ atar ve okla kalbinden vurarak öldürür. Bedenini ikiye ayırır ve yarısı gök yarısı da yer olur. Tiamat'la birlikte öldürdüğü ejder Kingo'nun damarlarından da insanı yaratır (6).

Hem Hitit Mitosunda, hem de Babilonya Yaratılış Destanında ejderin ölümü yeni yıl şenliği olarak kutlanmaktadır. Hititlerin Purilli Bayramı, Fırtına Tanrı tarafından ejderin öldürülüşünü simgeler. Bu bayram yeni yıl şenliğidir ve ilkbaharın gelişini müjdeler. Hitit takvimine göre yıl baharın gelişi ile başlar.

Yunan Mitolojisi'nde Tanrıların Titanları kovmasından sonra Zeus, bir yanardağ tanrısı olan Typhon'la savaşır. Typhon, yüz yılan başlı, simsiyah korkunç dilleri olan bir ejderdir. Zeus yıldırımlarıyla ejderi kamçılar ve kolunu kanadını kırar. Bu şiddete dayanamayan Typhon sonunda yeraltına gider. Bir başka Yunan efsanesine göre, bütün ejderler gibi Toprak Ana'dan doğan Python, Delphoi'deki kehanet merkezinin bekçisiydi. Tanrı Apollon kendi kehanetini yerleştirmek için bu yılanı öl-

dürmek zorunda kalır (7).

Yıllar sonra dilden dile dolaşan öykülerle İlluyankas, Kafkasya'ya gider ve tanrılarla değil, dev kartallarla savaşır. Hititlerle başlayan bu Anadolu inancı artık ejder ile Anka kuşunun savaşına dönüşmüştür. Kartal gökleri, ejder ise yeryüzünü simgeler. Yunan Mitolojisi'nde Zeus da, insan gövdeli yılan bacaklı devin üzerinde bir kartal gibi anlatılır. Bilindiği gibi Zeus göklerin lideridir ve kartalı da her zaman omuzundadır. Yakın tarihe yansıyan Anadolu inançlarında ırmakların taşması ejderhanın bu suya girmesiyle başlar. Kartal ejderhayı öldürünce sular yatışır. Ejderhanın yedi başını birden ezerek öldüren, inanışa göre cennete gider (8).

Hıristiyanlıkta Ermiş Georgios, yılan gibi bir devle savaşır. İslamın Anadolu'da yayılmasından sonraki inanışlara göre yılan daha çok koruyucu bir rol üstlenmiştir. Selçuklu kabartmalarından anlaşılacağı gibi yılan ve kartal barışmış ve yanyana yürümektedirler.

KAYBOLAN TANRI MİTOSU

Fırtına Tanrı'nın oğlu Telepinus kızgın bir şekilde şehri terkeder. Giderken öfkesinden sağ pabucunu sol ayağına, sol pabucunu sağ ayağına giyer. Şehirden çok uzaklaşır ve Anadolu bozkırında kaybolur. Yorgunluktan bitkin bir şekilde yatar ve uykuya dalar. Tanrının güçsüzlüğünde, tüm ülkeyi sis kaplar, kuraklık ve açlık olur. Ocakta kütükler söner, koyun kuzusuna, inek buzağısına bakmaz. Tanrılar tapınakta suskundur. Bütün insanlar ve tanrılar açlıktan ve susuzluktan kırılmaktadır. Tanrılar kaygılanır ve Telepinus'u aramaya koyulurlar. Güneş Tanrı çevik kartalını tanrıyı bulmaya gönderir ama bir sonuç alamaz. Fırtına Tanrı, Tanrıça Hannahannas'ın sıkıştırmasıyla kayıp oğlunun peşine düşer ama o da bir sonuç alamaz. Çaresiz Hannahannas araması için bir arıyı görevlendirir. Fırtına Tanrı onu alaya alır; koskoca tanrıların yapamadığını, küçücük bir arı nasıl yapacaktır. Tanrıça bu alayları dikkate almaz ve arıyı Telepinus'u bulması için gönderir. Ona, tanrıyı bulunca onu ellerinden ve ayaklarından sokup, gözlerine ve ayaklarına balmumu sıvayıp getirmesini söyler. Uzun bir arayıştan sonra, arı Telepinus'u bulur ve Tanrıça'nın söylediklerini yerine getirir.

Telepinus uykusundan uyanır ama eskisinden daha da öfkelidir. Öfkesini dindirmek için tanrılar ne yapacaklarını bilmezler. Güneş Tanrı'nın önerisiyle Telepinus genç bir kartalın kanatlarında, gök gürültüsü ve şimşek eşliğinde şehre getirilir. Bir insan tarafından Telepinus'un iyileştirilmesi ve her türlü kötülüğün yeraltına götürülmesi için bir afsun okunur; "Kapı bekçisi yedi kapıyı açtı, yedi sürgüyü çekti. Kara toprağın dibinde tunç kazanlar duruyor; kapakları abaru metalinden, kulpları demirden. Oraya her kim giderse gitsin bir daha dışarı çıkamaz; orada yokolur. Telepinus'un öfkesini, kızgınlığını, kötülüğünü ve çılgınlığını da alsınlar, oraya kapasınlar". Bunun üzerine Telepinus iyileşir, mutlu ve uzun bir ömür yaşar. Açlık ve kuraklık biter bütün ülke normale döner. (9)

Kaybolan tanrının geri dönüşü de, Hititler'de bayram olarak şenliklerle kutlanmaktadır. Ayinin sonunda üzerine koyun postu asılmış bir direk tanrı önüne dikilir. Bu direk verimliliği simgeler. Koyunların yağı, buğdayın taneleri, şarap, sığır, koyun uzun yaşam ve çok çocuk sahibi olma anlamına gelir. Asur ve Babil mühürlerinde yapraklarla süslenmiş ağaçlar vardır. Bu ağaçlar Hitit Mitolojisi'nde işlenen koyun postlu direğin benzeridir (10).

Tanrıça Hannahannas Telepinus'un bulunması gibi büyük bir zorluğu arı ile aşmaktadır. Anadolu'da önce Kybele'de, daha sonra Artemis'te de bu arılara rastlanır. Demeter tapınağı rahibesi Melissa tapınak kurallarına uymadığı için öldürülür, Demeter onun cesedini arı topluluğuna dönüştürür. Melissa arıları diye anılan bu arılar tanrıçanın esiridir. Bu benzerlik bir Kuzey Avrupa efsanesi olan Kalevala'da da göze çarpmaktadır. Kalevala'da Lemmimkainen düşmanlarını annesinin yeraltından gönderdiği bir arı tarafından getirilen büyülü bal ile alt etmektedir (11).

Sümerler'deki Dumuzi ile İnanna mitosunda anlatılan İnanna'nın ölüler ülkesine gidiş öyküsü Babilonya dünyasına Tammuz ve İştar mitosu olarak yansımıştır. Tanrıça İştar'ın ölüler ülkesine inişi ve dönüşünün Telepinus öyküsü ile benzerlikleri vardır. Tanrıçanın yeryüzünde bulunmaması, bitkiler dünyasının ölümüne, cinsel verimin üretkenliğin yok oluşuna neden olmaktadır. Bu durum "Boğa ineğe binmez, erkek eşek dişi eşeği gebe bırakmaz, caddede erkek kızı gebe bırakmaz" sözleri ile ifade ediliyor.

Bir Anadolu efsanesi olan Adonis, Telepinus gibi toprak ve bereketin öyküsüdür. Tanrıça Aphrodite'in lanetine uğrayan Smyrna adındaki kız babasına aşık olur ve gizlice, babası farkına varmadan, oniki gece onunla sevişir. Onikinci gece babası yatağında yatanın kendi kızı olduğunu anlayınca kızını öldürmek ister. Kıza acıyan tanrılar onu bir mersin ağacına dönüştürürler. Ağacın gövdesinden Adonis adında çok güzel bir bebek çıkar. Aphrodite onu büyütsün diye yeraltı tanrıçası Persephone'ye verir. Çocuğa tutulan Persephone, onu geri vermek istemez. Zeus kavga çıkmasın diye yılın dört ayı çocuğu yeraltına Persephone'ye, dört ayı da Aphrodite'e verir. Geri kalan zamanda ise çocuğu serbest bırakıp istediği yerde kalabileceğini söyler. Çocuk Aphrodite'nin yanında kalmayı ister. Adonis'in bu seçimini kıskanan tanrıçalar bir yaban domuzu salarak Adonis'i öldürürler. Toprağa yayılan kanından Manisa laleleri fışkırır. Sevgilisinin yardımına koşan Aphrodite'nin ayağına diken batar ve akan kandan bir damla, beyaz gülü kırmızıya boyar. Adonis her kış yeraltında bekler ve baharın gelişiyle bütün bitkisel varlığı simgeleyerek yeryüzüne çıkar (12).

Adonis'in dönüşü aynı Telepinus gibi bereketi ve verimi simgeler, bir bayram olarak kutlanır. Baharla Adonis ortaya çıkar. Bitkileri insanları döller, sevinç ve bolluk getirir yeryüzüne. Günümüzde Anadolu'da bazı yörelerde özellikle, Manisa'da kutlanan Mesir Bayramı, eski Adonis şenliklerinin devamıdır. Başlangıçta dini nitelik taşıyan bu törenler zamanla geleneksel bir biçime dönüşmüştür. Her yıl nisanın onbeşinde düzenlenen bu bayram Anadolu tarihinin en eski bayramlarından biridir. Mesir Bayramında dağıtılan mesir macunu ise eski Adonis törenlerinde sunulan tanrısal yiyeceklerin günümüze yansımasıdır (13).

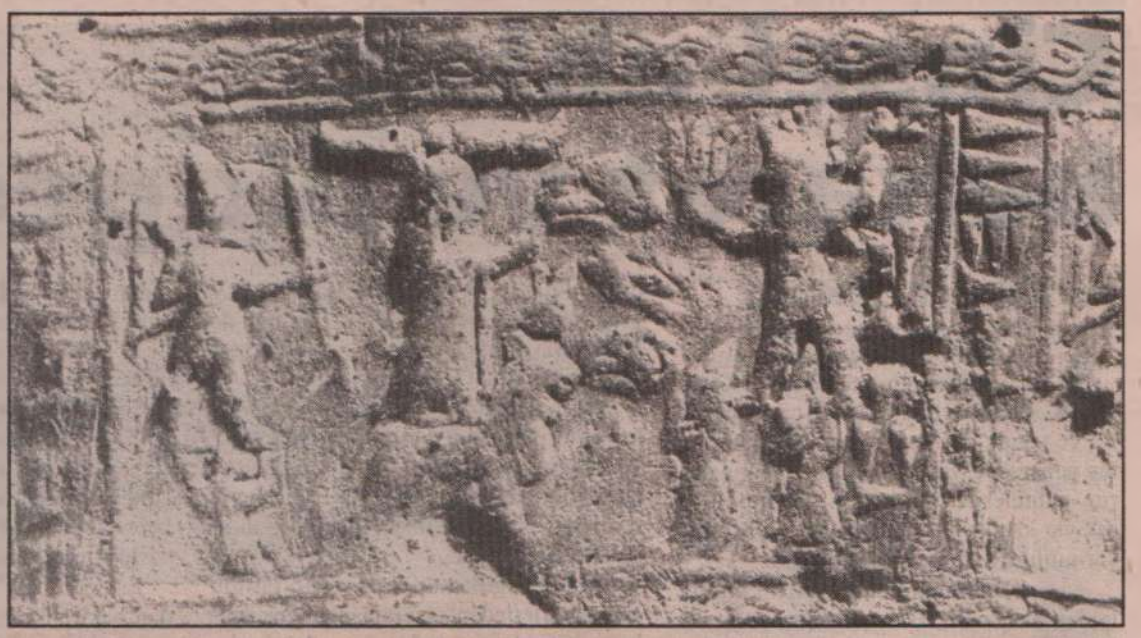

Fırtına Tanrısı ve Güneş Tanrısı betimlemesi. Şam Milli Müze.

Aslanlı kaide üzerinde oturan tanrı. Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi.

KAYNAKLAR

1) Gurney, O.R.,The Hittites, Penguin Books, England, 1990, s.150.
2) Ibid., s.159.
3) Hooke, H.S., Ortadoğu Mitolojisi, Çev:, A.Şener, İmge Kitabevi, 1993, s.114-115.
4) Kitabı Mukaddes, 'Daniel' Kitabı, 2:34., Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1995, s. 842.
5) Hooke, H.S., op. Cilt., s.116-117.
6) Kramer, S.N., Tarih Sümer'de Başlar, Çev:, Muazzez İlmiye Çığ, TTK., Ankara, 1990, s. 63.
7) Erhat, A., Mitoloji Sözlüğü, Phyon maddesi, Remzi Kitabevi, 1990, İstanbul.
8) Eyüpoğlu, İ.Z.,Tanrı Yaratan Toprak Anadolu, Der Yayınları, İstanbul, 1990, s.175-180.
9) Ceram, C.W., Tanrıların Vatanı Anadolu, Çev:, E. N. Erendor, Remzi Kitabevi, 1990, s.14.
10) Hooke, H.S., op. Cilt., s.118-119.
11) Gurney, O.R., op. Cilt., s.157.
12) Erhat, A., Mitoloji Sözlüğü.
13) Eyüpoğlu, İ.Z., op. Cilt., s.182.

Cinsel ahlak, bekaret ve ilk gece hakkı

Av. Ayhan KORKMAZ

Artık tarım büyük dedelerimizin zamanındaki gibi yapılmıyor. Karasaban tarihe karıştığı gibi, bilimsel ve teknik ilerlemeler bu alanda büyük bir gelişmeye yol açtı. Çeşitli makinaların, gübrelerin ve ilaçların kullanılması, eskiyle karşılaştırıldığında olağanüstü bir verimliliği ve ürün artışını sağladı.

Tarımsal üretim için en gerekli unsurlardan biri sudur. Bunu insanlar çok eski zamanlardan beri biliyorlardı. Bu bilgileri, binlerce yıl öncesinden kalan sulama kanallarından ve başka arkeolojik kaynaklardan alıyoruz. Ancak insanlar ürünün bol olması için başka yöntemlere de başvurabiliyorlardı. Bunlardan en ilginç olanı bazı büyüsel, dinsel ritüeller olarak karşımıza çıkıyor.

Uygulamalardan biri ekim sırasında kurban kesme adetidir; Zaman zaman Pawnee ve Guayaqil Kızılderilileri kanın toprağı gübreleyeceği inancı ile insan kurban ederlerdi.

Zulular tarımda verim sağlamak için cinsel organdan yararlanıyorlardı; Zulu'lu büyücüler, erken yaşta ölen bir delikanlının erkeklik organını bir tavada kızarttıktan sonra havanda döverek toz haline getirirler ve tarlalara serperlerdi.

Java'lıların cinsel organlardan bu iş için yararlanmaları daha farklıdır; köylüler pirinç tarlalarının verimliliğini garanti altına almak için adetleri gereği karı-koca başaklar arasında sevişirlerdi.

Hemen hemen bütün dünyaya yayılmış bu tür etkinliklerde, cinsel organın bolluk ve bereketi sembolize ettiğine inanılıyor. Bazı yerlerde ürünün bol ve bereketli olması için cinsel birleşme ve tohumun toprağa ekilmesi aynı zamana denk getiriliyor; bu durum Saldavor'da Pipelesler, Hindistan'da Muskuaqı'ler arasında gözleniyor.

Bazı ilkel toplumlarda ekim zamanında rastgele cinsel ilişki festivalleri düzenlenirdi. Bu tür festivallere ilkel yaşayış içinde olan toplumların büyük bir kısmında rastlanabiliyor. Örneğin, Hotontolar, Kongo'daki Kamerunlar ve Bantular gösterilebilir. Papaz **H. Rowley**, Bantu festivallerinden şöyle sözediyor:

"... hasad festivalleri, karakterleri itibariyle Baküs şölenlerini hatırlatıyor... Utanma duygusu hissetmeksizin onları seyretmek mümkün değil. Gruba katılanlara, sadece ruhsat verilmekle kalınmıyor, açıktan açığa bu işi yapmaları isteniyor ve festivali seyreden herhangi bir ziyaretçinin de cinsi ilişkilerde yer alması teşvik ediliyor. Fuhuş tamamen serbest ve (festival atmosferi de göz önünde tutulursa) evlilik dışı münasebetler de katiyen tiksindirici bir hareket sayılmıyor. Festivale katılan hiçbir insanın, kendi karısı ile cinsi temasta bulunmasına müsaade edilmez".

Bu tür festivaller yalnız ilkel topluluklara özgü bir etkinlik değildir. Uygarlık aşamasına gelmiş toplumlarda görüldüğü gibi, yakın zamanlara kadar, gelişmiş toplumlarda da rastlanan geleneksel bir uygulama olarak göze çarpıyor. Antik Yunan'da Baküs şölenleri, Roma'da Saturnalia aynı amaçla düzenlenen festivallerdi. Daha sonraki yüzyıllarda, Ortaçağ Fransa'sında Fete Des Fous, İngiltere'de Mayıs Bayramı ve yakın zamanlara kadar adet olan Mardi Gras karnavalı.

Yakın zamana kadar, (belki bazı yerlerde bugün bile) Hollanda ve Alman köylülerinin de benzer bir yaklaşımla ve tarlalarını sürdürdükten sonra karıları ile tarlanın üzerinde cinsel ilişkide bulundukları söyleniyor.

Bu tür uygulamaların nedeni, tarihin eski devirlerinden süzülüp gelen geleneklerin, inanışların tortularının varlığıdır denilebilir. Gerçekten, toplumsal ahlakın askıya alındığı bu süreli ve periyodik durumlar geçmişin bir biçimde devamından başka bir şey değildir.

Seksüel ahlak, ahlak kurallarının bir bölümünü kapsar ve ahlak anlayışlarının işlevlerinden birisi de seksüel ilişkileri şu ya da bu biçimde düzene koymak olarak belirir.

BAKİRELİK "İFFET"Lİ OLMANIN GÖSTERGESİ

Ahlak kuralları hukuk kuralları gibi görelidir. Topluma ve zamana göre değişiklikler gösterir. Aynı toplumun çeşitli kesimleri arasında bile farklı ahlak anlayışlarının mevcut olması ise bir olgudur.

Cinsellik tarihinde, seksüel ahlak kapsamı içinde yer alan konulardan birisi bekarettir. Bekaret, çok uzun bir tarihsel süreçte iffetin ve saflığın bir simgesi olarak değerlendirildi.

Günümüzde bekaret, toplumdan topluma olduğu kadar aynı toplumun değişik kesimleri arasında da farklı değerlendirmelere konu olabilen bir durum. Özellikle Batı toplumlarında cinsel ilişkiye girme yaşının eskiye oranla düştüğü, evlilik öncesi ilişkilerin normal karşılandığı biliniyor. Hal böyle olunca bekaret aranılır olmaktan çıkıyor. Ülkemiz için bir genelleme yapılacak olursa: Erkekler için tam tersi istenirken, kadınlardan özellikle kırsal kesimde bekaret aranır. Evlendiğinde bakire çıkmadığı için babaevine gönderilen hatta öldürülen kadınlarla ilgili haberler duyarız. Örneğin gerdek gecesi gelinin bekaretinin işareti anlamını taşıyan çarşaftaki kan lekesinin hısım akrabaya gösterilmesi adeti, evlilik ve dolaylı olarak, çiftin cinsel yaşamı üzerindeki sosyal çerçevenin kontrolünü ifade eder.

Bekaret Avrupa'da bir zamanlar aranan bir özellikti. Bekaretin işareti olan kızlık zarının yırtılması halinde, onarılması için girişimlerde bulunulurdu. Öyleki bu onarım işi "neredeyse sanayi haline gelecek denli" gelişme göstermişti. Victoria Döneminde revaçtaydı. Fahişe kadınların bakire olmaları paralı erkekler için bir tercih sebebiydi. Genelev patronları müşterilerini kandırmak için çeşitli yöntemlere başvururlardı: Bakire diye olağanüstü fiyatlarla pazarlanan kadınlar, adet dönemlerinde ilişkide bulunurlar ya da gizlice çarşaflara güvercin kanı serpilirdi.

İLKEL TOPLUMLARDA BAKİRELİK İSTENMEYEN BİR DURUM

Genelde en ilkel toplumlarda bekaret aranmaz ve çoğu zaman evlilik öncesi cinsel serbest bırakılırdı. Bu ilişkiler evlilik için bir engel sayılmazdı. Yeni Gine'de Papuanlar, Kuzey Amerika Kızılderilileri evlilik öncesi serbestçe çiftleşirlerdi. Aynı şekilde Antikçağda Trakyalılar, Keltler vb., yüzelli yıl öncesine kadar Hindistan'daki birçok yerlilerde genç kızlar evleninceye kadar en büyük cinsel özgürlükten yararlanırlardı.

Eskiden bazı ilkel kabilelerde, kızlardan bakirelik aranması bir yana, istenilmeyen bir şeydi. Bu topluluklar, evleninceye kadar bakire kalmak isteyen kızlarla alay ederlerdi. Evlenecek kızda aranan özellik bakire olmamasıydı. Karnchdal'da, evlendiği kızın bakire olduğunu gören erkek, kayınvalidesine sitem ederek, "kızının yetişmesinde ihmalkar davrandığını" söylüyordu.

Birçok yerlerde ise bakirelik, evlilik için bir engel olarak kabul edilirdi. Bunun nedeni, erkeğin kendi kabilesinden birinin kanını dökemiyeceğine ilişkin tabuydu. Bu tabuyu çiğnemek istemedikleri için bakirelerle evlenmezlerdi. Böyle bir inanç, evlenmek isteyen geç kızları, başkalarıyla cinsel ilişki kurmaya zorluyordu. Örneğin Tibet'te anneler kızlarının bekaretini bozacak erkekleri endişe içinde aramaya koyulurlardı. Malabar'da, kızlar, kızlıklarını bozması için yabancılardan ricada bulunurlardı; çünkü bakire kaldıkları sürece koca bulamıyacaklardı.

Bazı kabilelerde gelin evlendiğinde, erkeğin dost ve akrabaları veya düğüne gelen misafirlerin koynuna girmesi gerekirdi. Damadın sırası ise en sonra gelirdi. Bazı başka kabilelerdeyse damat, gelinin bekaretini ortadan kaldırması için bir erkeği kiralardı. Filipinlerde yaşayan bir kısım kabileler bu işi yapacak özel bir görevli tayin ederlerdi. Görevliye dolgun bir maaş verilirdi.

Bekareti bir kusur ya da kabahat olmaktan çıkarıp bir fazilet yapan, onu "bütün yüksek medeniyetlerin" ahlaklarında bir etken haline getiren neydi? Kuşkusuz mülkiyet kurumuydu. Artık erkek mülkünü, kimin olduğunu bilmediği çocuklara bırakma endişesinden bu yolla kurtuluyordu.

Tarihin hiçbir döneminde ve hiçbir toplumda erkeklerden "saf" kalması istenmedi. Kızlar ise korundu. Bekaretin bir değer olarak kabul edildiği toplumlar kızları "korumak" için türlü yol ve yöntem izlenirdi. Bunlardan bir tanesi cezalandırma yöntemidir. Tuareglerde kızın bakire olmaması durumunda babası ya da erkek kardeşi onu öldürürdü. Nubia, Habeşisten, Somali ve başka toplumlarda kız çocuklarıyla cinsel ilişkide bulunulmasını önleyen yöntemler geliştirildi. Cinsel ilişki kurabilmelerini engellemek için cinsel organlarına bir halka veya kilit asıldı. Bu tür bir uygulama yakın zamanlara kadar Burma ve Siyam'da görülürdü. Bazı aşiretlerde ise kızların erkeklerle yakınlaşamaması için başka bir yol denendi. Kapalı yerlerde büyütülürlerdi. New Briton'da zengin aileler, kızlarını bir kulübeye kapatıp kapısına bir yaşlı kadın koyarak beş yıl bu şekilde tutarlardı. Bu süre içinde kızı, akrabaları dışında kimse ziyaret edemezdi. Kız ise hapis hayatı yaşar, kulübeden dışarı çıkamazdı. Borneo'da bazı aşiretlerin kızları tek kişilik hücrelerde tutulurlardı.

"İLK GECE HAKKI" ORTAÇAĞDA DEREBEYİN

Tarihe bakıldığında, evlenen kadınların (üstteki paragraflarda verilen örneklere benzer biçimde) ilk gün kocalarından başkasıyla yatmasını buyuran gelenekler uzun yıllar varlığını sürdürdü.

Daha önceden Roma Hukukunda da bulunan jus primae noctis (ilk gece hakkı, Droit de culssage) İskoçya, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerde görülen bir adetti. Bütün ortaçağ süresince hiç değilse Kelt asıllı ülkelerde varoldu.

İlk gece hakkı, derebeyinin evlenen yeni gelinle ilk gece beraber olması anlamına geliyor. Topraklarında yaşayan bir köylünün (serf) kızı evlendiğinde, kızın bekareti senyöre aitti. Bu derebeyi için bir hak ya da görevdi. Halk ise kadına ilk sahip olanın gücünü etkisiz hale getirecek bir uğursuzluktan korkardı. Onlar için yeni gelini derebeyine götürmek geleneklerin zorladığı bir yükümlülüktü denilebilir.

İngiltere'de Chaucer Dönemi (1340-1400), derebeylerinin hala gelinlerin bekaretlerini alma hakkının bulunduğu bir dönemdi. Bekaretini kaybeden kadınlar ya da evli olmadan hamile kalanları derebeyleri cezalandırabiliyorlardı. Hatta bu şekilde, evlilik dışı doğan bir çocuğu köle olarak alma hakkına sahiplerdi

Zamanla; derebeyleri yatağa sembolik bir hayvan budu veya bacağı koyarak veya para alarak ilk gece hakkından gezgeçti. Süreç içerisinde bu hak vergiye dönüştü; adına visage denilen vergi yükümlülüğü getirildi.

Aragon'da Katolik Fernando'nun 1486 yılındaki fermanına kadar hüküm süren bu durum sözü edilen fermanla yasaklandı. Bu belgenin bir bölümü şöyledir: "Kararlaştırır ve bildiririz ki yukarıda adı geçen beyler (senyors, barons)... bundan böyle, bir köylünün evlendiği kadınla ilk geceyi geçiremezler; kendisine buyruk olunmanın (suzerainete) belirtisi olarak, düğün gecesi, kadın yattıktan sonra, kadının ya da yatağın üstünden aşamazlar, sözkonusu beyler, bundan böyle, paralı ya da parasız, kız ya da oğullarını kullanamazlar".

KAYNAKLAR

1) Wili Durant; Medeniyetin Temelleri, Çev:, Nejat Muallimoğlu, Birleşik Yayınları, 1996.
2) Friedrich Engels; Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, Çev:, Kenan Somer, Sol Yayınları.
3) Füsun Tayanç-Tunç Tayanç; Dünyada ve Türkiye'de Tarih Boyunca Kadın, Tan Yayınları, 1981.
4) Geores Duby; Batı'da Aşk ve Cinsellik, Çev:, Ayşen Gür, İletişim Yayınları,1992.
5) Serol Teber, Davranışlarımızın Kökeni, Say Yayınları, 1989.
6) Andre Morali-Daninnos; Cinsel İlişkiler Tarihi, Çev:, İbrahim Yakupoğlu, İletişim Yayınları, 1991.
7) Jess Wells; Kadın Gözüyle Batı Avrupa'da Fahişeliğin Tarihi, Çev:, Nesrin Arman, Pencere Yayınları.
8) Akif Poroy; Cinsel Sağlık, Milliyet Yayınları.

Gökyüzünü okuyarak yazıyı bulan kadınlar

Yıldız CIBIROĞLU

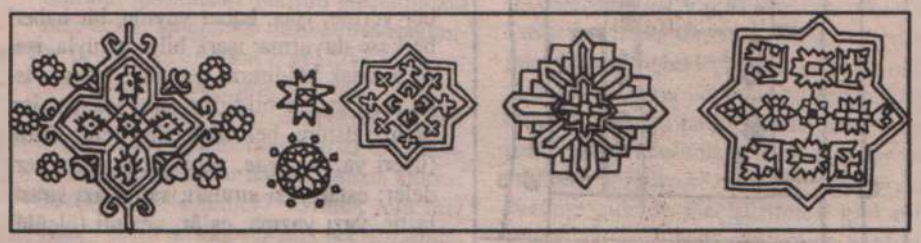

Tarih öncesi çağda, geceleri gökyüzünde okunan "uğurlu" göstergelerin dokumaya yansıması.

'Afrika'da Felsefe Afrika Felsefesi' adlı yapıtın sahibi olan **Heinz Kimmerle**'nin, **Derrida** ile güçlendirdiği görüşe göre yazı, sözcükler kadar eski olabilir. Afrika'daki düşünce yapısını, bilgeliği inceleyen **Kimmerle**, doğada görülebilen her şeyin görsel işaret kabul edildiğini ve yazı gibi okunduğunu ortaya koyuyor. "Kumsaldaki ayak izleri, kırılmış bir dal, bırakılmış çakıl taşları, kayalardaki ya da su kabaklarındaki çiziktirmeler, insan bedeni üzerindeki kabile ya da cinsellik işaretleri, savaş boyamaları, sözcükler olarak yorumlanabilen resimler (hiyeroglifler) gibi yazıdırlar" (1).

Kolombiya'da Sierra Nevada de Santa Marta bölgesinde yaşayan Kogi kabilesinin inancı hakkında Kolombiyalı yazar **Flor Romero** şunları yazmış: "Yıldızları gözlemleyen, rüzgâr değişikliklerini izleyen bu insanlar için bitki ve hayvan dünyasındaki çevrimler bir sır değildir. 'Her şey orada yazılıdır; geçmiş, insanlar, hayvanlar, bunların hepsi orada görülebilir' diyen Kogiler gökyüzüne bakmasını bilirler (2).

'Cenupta Türkmen Oymakları' adlı yapıtında **Ali Rıza Yalkın**, Mersin Toroslar'da yaşayan **Sürek Fakı**'nın doğadaki işaretleri yazı gibi okumada ünlendiğini anlatır.

Hacettepe Üniversitesi, Dilbilim Bölümünde Yrd. Doç. Dr. **Mine Mutlu, Paulo Coelho**'nun "Simyacı" adlı romanını tanıtırken, kitabın şu niteliğine dikkat çekiyor: Yeryüzünün bir yazı gibi görülen işaretlerle dolu olduğunun söylenmesi. Bu işaretler yazı gibi okunabilirler. "Hayallerinden asla vazgeçme, simgelere dikkatli ol", "simgeler olmaksızın düşünme gücüne sahip olamayız". Romanda Salem Kralı Melkisedek ise şu öğüdü vermektedir: "Hazineye ulaşmak için işaretlere dikkat etmen gerekiyor. Tanrı herkesin izlemesi gereken yolu yeryüzüne çizmiştir, yazmıştır. Senin yapman gereken, senin için yazdıklarını okumak yalnızca". "Filanca kuşun varlığı yakınlarda bir yılan olduğunun belirtisiydi; filanca çalı ise çevrede su bulunduğunun işaretiydi". Dr. **Mine Mutlu**, "... romanda baştan sona alınan ve vurgulanan işaretlerin dilidir," diyor ve romanda zaman zaman "evrenin dili"nden, "evrenin ruhu"ndan söz edildiğini belirtiyor (3).

"Evrenin dili", "evrenin ruhu", "yaşamın özü" hemen her coğrafyada mitlerde, masallarda Tanrıçayı işaret eder. Çok eski tapımların zihinlere çizdiği evrensel dairede Tanrıça daima merkeze alınır. Kutsallık nedeniyle, tılsım, şifa beklentisiyle O'nun adından bir sözcük bölümü alınarak; kuttörene, kuttörende çalınan çalgıya, içilen içkiye ve bu kültüre ilişkin daha başka nesnelere, kavramlara adlar yapılır. Biz tanrı-ana-tanrıça (4) eksenli sözcüklerden birini seçsek; seçilen sözcük bir başka sözcüğü, bir başka sözcük öteki sözcüğü, öteki sözcük bir diğerini işaret edecektir. Bu sözcükler hem birbiriyle, hem de merkezdeki tanrı-anayla bağıntılıdır, ve her kez yeni yorumlara açıktır. Görsel göstergeler de sonsuzca birbirine işaret eder. Ama her yeni durumda çeşitlenmelerine karşın, biz yine de onları izleyebiliriz. Bunu olanaklı kılan, temeldeki bütünleştirici niteliği yitirmemeleridir (Örneğin Haziran 1997 tarihli *Bilim ve Ütopya*'da tanıtmaya çalıştığım, kadın cinsel organını gösteren 'sal' sözcüğü ve onun üçgen göstergesinde olduğu gibi).

Öte yandan farklı düzlemlerdeki edimlerin dahi birbirine işaret ettiklerini görebiliyoruz: "Resim yazı, konuşulan sözcüğün işaretidir; konuşulan sözcük bir şeyin ya da bir keyfiyetin işaretidir. **Derrida, Lacan**'la bağıntı kurarak, işaret kuramı var olduğu sürece, son bir işaret edilenin olmadığını, çünkü her işaret edilenin (signifie) yeniden bir işaret olduğunu ve bu zincirin sonu olmadığını vurgular (5).

Düğün bayrağı üzerinde hilal ve bir çift "tılsımlı" kadın eli. Üçüncü el erkek eli olabilir (A.R. Yalkın'ın "Cenupta Türkmen Oymakları 1" adlı kitabından).

Kimmerle, bu tür işaret kuramına sahip yazı göstergeleriyle yazılan yazının da hep yeni baştan okunma ve yeniden yorumlanma şansına sahip olduğunu söyler. Ne var ki bu durum gerçeğin ne olduğunun sorgulanmasında tabi güçlük yaratacaktır. Ama bu tür yazının amacı hiçbir zaman son ve kesin bir okuma değildir. **Kimmerle** bu konuda şu haklı yargıya varır:

"Yazı kavramı açısından ise, yazının artık (ikincil) bir işaret değil, kendinde sonsuz bir gönderme bağlamının olduğu bir iz olarak anlaşılması sonucunu doğurur" (6).

YAZI DOĞAYLA İLETİŞİM ARACI

Tılsımla bilginin iç içe olduğu yaratıcı, üretici, Tanrıça, büyücü, cadı söyleminde de istenen budur. Tarımcı kadınların gizil göstergelerle anlaşmaya çalıştıkları, "kosmos"la eşdeğer olan Tanrı-anaydı, yani doğanın ta kendisiydi. O nedenle doğaya bakarak onun ne dediğini anlamak istediler ve doğayı okumayı geliştirdiler. Bu kadınlar için yeryüzünde gözün gördüğü ne varsa, tümü Tanrı-ananın yazdığı bir yazı ya da göstergeydi: gökyüzü çiçekler, taşlar, sular... Bunların okunması niçin gerekiyordu? Önce çok yaşamsal bir amacı vardı. Tarım takvimini izleyerek meyve ve sebzelerin, sürü hayvanlarının uygun zamanlarda bakımlarını yapabilmek, iyi ürün alabilmek için, gökyüzündeki ve toprağın üzerindeki işaretlerin okunması gerekiyor. İklimlere bağlı olarak bitki örtüsünde oluşan değişimler, gök cisimlerinin konumlarının değişmesi kosmik-ananın insanlara gönderdiği birer mesajdı ve okunması gerekiyordu (7).

Doğadaki işaretler doğanın evrensel ruhuyla, yani Tanrı-anayla anlaşabilmek için bazı nesnelerde tekrarlanıyordu: Ay, Güneş, yıldızlar, tahıl başağı, boynuz-hilâl, Tanrı-ananın üçgen biçimli cinsel organı, balık, kuş, su vb. görsel imgeler yiyecek ve içecek kaplarına, takılara, dokumalara, Tanrı-ana heykelciklerinin üstüne işleniyordu. Kadınlar bu göstergeleri vücutlarına, yüzlerine, ellerine (okunması amacıyla) erkeklerden önce yazdılar. Bu işareti, bir motifi herhangi bir nesnenin üzerine rastlantıyla ya da güzel olur diye koymuyorlardı. Benzetme (analoji) yoluyla bir anlam arayarak, bir bağlantı kurarak, bir amaca yönelerek kullanıyorlardı. Yazı, inançtan bağımsız biçimde, salt (mutlak) yazı olarak doğmadı. İnsanlar arasında iletişim sağlama amacından çok önce kadınlarla kosmik-ana (doğa) arasında iletişim sağlama amacıyla ortaya çıktı. Bugünkü laik yazı kavramına ulaşabilmek için aradan binlerce yıl geçmiş olmalı. Aradan geçen bunca uzun zamana karşın, kadınlarla ilk yazı göstergeleri arasındaki ilişki ve kadınlarla doğadaki göstergelerin okunması arasındaki ilişki bize ulaşan görsel malzemede ya da sözcük bağıntılarında izlenebilmektedir. Örneğin Sümer Yazı Tanrıçası Nidaba, Mısır'da Aşk ve Bereket Tanrıçası Hathor, göksel Tanrı-ana Nut Babil'de Aşk ve Savaş Tanrıçası İştar gibi Tanrıçaların adları bu bağlamdaki ilişkileri hâlâ korumaktadırlar.

GÖĞÜN KRALİÇESİ İŞTAR

Aşk ve Bereket Tanrıçası (savaş tanrıçalığı daha sonra) İştar'a göğün kraliçesi denir, tıpkı Sümer'deki Aşk ve Bereket Tanrıçası İnanna (Ninanna, Göğün Hanımı) gibi. Sümer'de İnanna'nın nasıl İştar'a dönüştüğünü, **Muazzez İ. Çığ** *Sümerli Ludingirra*'da anlatır. İştar (ya da Aştar-Aşrah) Samiler'in büyük Tanrıçasının yaygın adıdır.

Batı Samiler'de Aşerat; İbraniler'de Aştarot-Aştoret; Fenike'de Astarte; Eski Yunan'da Asterie ve Astraia onun adının öteki söyleniş biçimleri. Bu ada bağlı olarak aster, yıldız çiçeği; Ahter (Arapça) yıldız; asteriks, yıldız işareti; star (İngilizce) yıldız; stella (İtalyanca) yıldız; sitâre (Farsa) yıldız demek. Tanrıça yıldızı gösteren sözcüğe damgasını vurmuş. Çünkü İştar bütün doğada, evrende, her yerde hazır ve nazır. Ama o en çok gökyüzünde görkemli bir yıldız olarak insanlara görünmektedir. O, göğün en parlak ve en görkemli yıldızlarından biri. Bu yıldıza verilen ad, Eski Yunan'da Sirius, Latincede Alpha Canis Majoris (Büyük Köpek takımyıldızından). Arapçada bu yıldıza verilen ad Şi'ra.

Şi'ra sözcüğü aynı dildeki şi'r (bizim dilimizde şiir) ve şair ile ilişkili. Yıldız biçiminde beliren (tezahür eden) Bereket Tanrıçası, ezgilenen şiirlerle övülerek ondan bolluk bereket isteniyordu. Şiirin en eski işlevi buydu. Şîr-şîre aynı dilde süt. Bereket Tanrıçası demek o çağda bitmez tükenmez süt kabı demek. Şîr (Farsça) arslan. Asur döneminde Tanrıça İştar'ın arslanlara hükmettiğine inanılıyor. Acaba Anadolu'da rakıya arslan sütü denilmesi çok eski bir kadın tapımı geleneğinden olabilir mi? Bildiğimiz en eski İçki Tanrıçası Sümer'de olduğuna göre... Tanrıça İştar gökyüzünde (tekerleğin bulunmasından sonra düşünülmüş olmalı) arslanların çektiği arabasıyla yol alıyor. Artık o, Sümer'deki saf İnnanna'dan çok farklıdır; âşıklarını oklarıyla öldüren, aşkıyla perişan eden Aşk ve Savaş Tanrıçasıdır. İştar'ın bu çifte niteliği için yıldız iyi bir simge: Tanrıça Yıldız kılığında ışık yaydığında aydınlatan, yol gösteren kişiliğiyle, dinsel öğretisiyle ve aşkla; ışığı ateş olarak yorumlandığında savaşla, cezalandırmayla ve şeriatla ilişkili.

ŞİRA, ŞİRAT VE ŞERİAT SÖZCÜKLERİNİN KÖKENLERİ

Önce Arapçada yol anlamına gelen şirât sözcüğünü görelim (8). Sözcük dikkat edilirse, hem süt anlamındaki şîr-şîre sözcüklerine çok yakın, hem de şir (Farsça) arslan sözcüğüne. Dikkatli okur, İngilizce'de Samanyolu'nu gösteren milk way sözünün süt yolu anlamına geldiğini; oğlunu emziren Tanrıçanın göğsünden damlayan Samanyolu'nun oluştuğunu, daha önceki yazılardan anımsayacaktır. (Bkz. *Bilim ve Ütopya*, Mayıs 1997) Şirât aynı zamanda arslanların çektiği araba yoluna da işaret etmektedir. Bütün bunlarla birlikte şirât sözcüğü gök-yoluna, yani girilmesi gereken yolun (dinin) gökyüzündeki tanrısal yazı ile yazılmış yol olduğuna; ışıklı yazılarla yazılan ve insanı aydınlatan gökyüzünün izlenerek ona göre davranılması gerektiğine işaret etmektedir. Yeryüzündeki insanın yapması gerekenler ve yapmaması gerekenler (şeriat) yani yasalar orada okunmayı beklemektedirler.

Tanrıça İnanna yasaların yazılı olduğu tabletleri gökyüzünden halkına atar. İnanna da başka Sümer Tanrı(ça)ları gibi gökyüzünü kayığıyla dolaşmaktadır. Yasa tabletlerini halkına ta yükseklerden atmadan önce, onları çok uzaklardan (yine gökyüzünde) kayığıyla taşımak zorunda kalır. Yasaların gökyüzünden gelmesinin en önemli nedenlerinden biri de o çağın inancında en saf, en mükemmel yerin gök olduğuna inanılmasıdır. Gecenin ve gündüzün hiç aksamadığı, gök cisimlerinin düzenli ve uyum içinde gidip geldiği, iş bölümü yaptığı yerdir gök. Bu nedenle insanlara, yöneticilere örnek olarak gösterilir; insanı topluma uyumlu kılmak amacında olan yasa, bu nedenle gökten gelir.

Şirâ, Arapçada yelkenli gemi demek. İnanna'nın devamı olan İştar ya da Şi'ra yıldızı da gökyüzünde kayıkla dolaşıyordu. Çünkü o çağın inancına göre, içi yere dönük olan tencere biçimli gök, suyla doluydu. (Acaba göğün rengi de mavi olduğu, yağmur gökten geldiği için mi?) Ve ulaşım kayıkla yapılıyordu. Bu benzetmede gök cisimlerinin kayarak ilerlemesi de rol oynamış olabilir. İngilizc'de start, başlangıç; stride, bir yerden yürüyerek geçmek, bir yeri aşmak; Fransızcada sortie, dolaşma, çıkış yeri, çıkış zamanı; sort, yazgı, kader. Kanımca bu sözcükler astroloji ile uğraşan kişilerin İştar'la, gök cisimlerinin hareketleriyle ilgili söylemlerinden bize gelen sözcükler. Astroloji, gökyüzünün okunması, yorumlanması anlamında, aynı sözcük ailesinden.

Şeriat, doğru yol. Şastra, Hint şeriatı, dinsel yasaları içeren bütün yapıtlar için kullanılan bir sözcük. Şastra sözcüğü, Şatarupa adından türemiş olabilir. Şatarupa, Brahmanizm'de ilk dişil ata, insanların ilk anası. Bu sözcüğün Şatar bölümü İştar'la aynı olabilir. Şatarupa belki de Hint İştar'ıydı. Tarîk, Arapçada yol demek. Tarîkat, yola girme, bir dine girme. İştar adındaki -tar sözcük bölümünden türediğini düşünüyorum. Gülü bir olasılıkla önceleri İştar dinine girenler için kullanıldı. İştar'ın yoluna giren tarımcı kadınların kardeşliği, acaba İngilizcede kız kardeş anlamına gelen sister sözcüğüğüyle bize ulaşmış olamaz mı? Eski Yunancada soter, kurtarıcı demek; eski Roma'da soter, koruyucu. Ancak her iki dilde de sözcük artık eril cinsiyetli.

İŞTAR'IN YILDIZ KİŞİLİĞİYLE BAĞINTILI SÖZCÜKLER

Arapçada iş'â parlak bir gök cisminin (Güneş, ay, yıldız gibi) ışıklarını yaması; eşi'a, aydınlıklar, ışıklar; iş'âl, yakma, tutuşturma, alevlendirme; tarık, sabah yıldızı (Çolpan, Venüs, Zühre) Farsça tiraje, gökkuşağı.

İştar'ın adıyla ve yıldızların mücevhere benzetilmesiyle ilişkili sözcükler: Arapçada tersî', mücevher kakarak süsleme; tirâz, giysilere parlak nesnelerle yapılan nakış. Fransızcada sertir, kuyumculukta taşı oturtmak, mıhlamak; stras, sahte değerli taş, aldatıcı parlaklığı olan.

İşrâk (Arapça) eski gökbilimde Güneş'in doğuşuyla, ufuk çizgisinin üstünde bir ya da iki mızrak boyu yükselmesi arasında geçen zaman süresine verilen ad. Mitlerde güneş gelir ve yıldızları gökyüzünden uzaklaştırır. İşrâk sözcüğünün dolaylı biçimde gösterdiği yine yıldızlar, onların yokediliş zamanı. Ama akşam olunca yeniden doğacaklardır. Aynı dilde aşâ-işâ, akşam vakti; aşvâ, gece körü; târîk, karanlık. Fransızcada stor, istor, odayı karartmak için pencereyi kapatan siyah örtü.

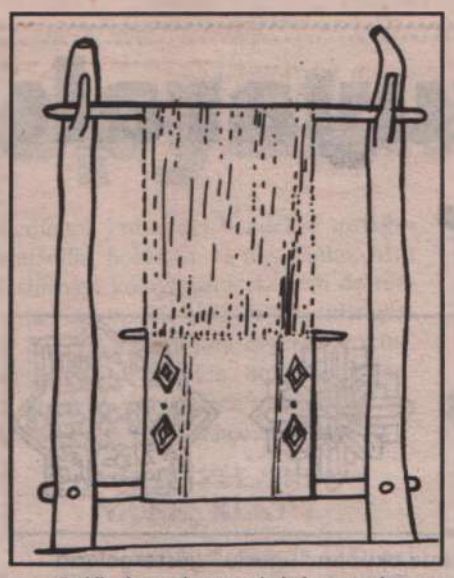

Çul(ha) ya da çuval dokuma da kullanılan en basit dokuma tezgâhı, el ıstarı (A.R. Yalkın, agk).

Eski Mısır'da Sirius yıldızı biçiminde ortaya çıkan Tanrıça İsis (Mısır dilinde Ese) idi. Sirius yıldızı 365 günde bir gökyüzünde aynı noktaya geldiğinde Nil nehrinin taşkınları başlıyordu. Sirius Mısırlılar'a Nil'in taşıyacağını önceden haber veriyordu. Yıldızın hareketi ve Nil'in taşkınları öylesine düzenliydi ki, bu yıldız insanlara güven vermekteydi. Acaba İngilizcedeki serious sözcüğünün ciddi anlamına gelmesini Sirius yıldızının gökyüzünden güvenli haberler verdiği inancından ayırabilir miyiz?

Bu dünya görüşünde, Mezopotamya'da göğün kraliçesi ve yöneticisi, geceleri göğe tanrısal yazıyı yazan İştar (Sirius yıldızı).

Gordon Childe "Sirius yıldızının Kahire enleminde Güneşe en yakın yüksekliğe ulaşmasının Nil'in taşma zamanının habercisi olduğunu söyledikten sonra, Sümer'de de gökyüzünün okunmasının somut biçimde, özellikle tarımsal alanda yarar sağlamak amacıyla yapıldığını söyler, ve şöyle sürdürür: Yıldızlar üzerinde yapılan gözlemler, tarımsal işlemlere ne zaman başlanacağını önceden kestirmek bakımından öyle başarılı oldu ki, Sümerliler önceden bilinemeyecek şeyler hakkında da aynı yolla kehanette bulunmak ümidinde oldular" (9).

Doğadaki göstergeleri okumanın iki tür amacının olduğunun altını çizmek istiyorum. Birincisi, tarımcı kadınların tarım etkinliklerini doğru zamanlamaları içindi. İkincisi ise bu göstergelerdeki güvenilirlik tarım alanında doğrulanınca, başka bilinmeyenlerden ya da gelecekten haber almak için de onlara başvuruldu. Yıldız falıyla ilişkili olan astrolojinin (Arapça ilm-i nücum) ilk olarak Mezopotamya'da, İÖ 3. bin yıl sıralarında ortaya çıktığını görmekteyiz. Tarım takvimi için gök cisimlerinin okunması, **Gordon Childe**'ın da belirttiği gibi çok daha önce başlamış olmalı; en az, gök cisimlerinin görsel imlerinin, üzerine tılsım amacıyla işaretlendiği çanak çömlekler kadar eski. Kadınların tarım etkinlikleri ve onunla birlikte yerleşik yaşamı gerçekleştirmeleri konusundaki başarıları kuşkusuz büyük ölçüde, onların doğadaki göstergeleri bir yazı gibi okumaları sayesinde oldu diyebiliriz.

İŞTAR'LA BAĞINTILI KÜLTÜR SÖZCÜKLERİ

Arapçada: İş'âr, yazı ile bildirme, haber verme; işâa, haber yayma, bir haberi herkese duyurma; işari, bilgi yoluyla, işari, parmak kaldırarak yapılan oylama, istiş'âr, yazı ile bildirilmesini isteme; isr, belirti; üstûre, belirtiler; sitr, perde, örtü; (üzeri yazılı perde, yani gece) estâr, perdeler; estâr yazı sıraları; satr, yazı sırası; tastir, yazı yazma; eş'âr, vezinli (ölçülü) ve kâfiyeli (uyaklı) sözler; esâtir, hikâyeler, mitler, masallar; işaret, mimik, belirti, alamet. Taştîr, bir şiir türü.

İtalyancada scrittura, yazı; script İngilizce'si. Scripture, Kutsal Kitap. Japoncada aşide-e, kamışla yapılan yazı resim. İstihare, rüyadan görülen simgelerin, göstergelerin okunması.

Arapçada yıldız anlamına gelen Ahter sözcüğü (Ahter aynı zamanda kadın adı), kanımca İştar sözcüğünün bir türevi ve tarih sözcüğüyle ilişkili. Takvim ve zaman, gökyüzündeki değişiklikler ve işaretlerle belirleniyor. Tarihin atıldığı ekran gökyüzü. İştar adındaki-tar sözcük bölümü tarh ve tarih sözcükleriyle bağıntılı. Arapçada tarh sözcüğü, meslek ve sınıf ayrışmalarının olmadığı çok eski zamanlardan geliyor olabilir. Bunu, tarh sözcüğünün çok fazla sayıda kültürel kavramı göstermesinden de anlayabiliriz: Tarh, atma, koyma, bırakma, dağıtma, bölme, seçme, atama, kurma, hazırlama, düzenleme, (matematikte) çıkarma ve son olarak da süslemeli desen (10).

İtalyancada storia, tarih; İngilizcede story, hikâye, masal. Bu sözcüklerin İştar'la ilişkili olduklarını düşünüyorum. Tarih kavramı kuşku yok ki bu Tanrıçalardan daha sonraki zamanlara ait. Tarımcı kadınlarda tarihle öykü iç içeydi. Bir topluluğa ait soy hikâyeleri, kadın kahramanların neler yaptığını anlatan öyküler (erkek kahramanların öyküleri daha sonra) bu kadınların şiir biçiminde anlattıkları, ezberledikleri, kuttörenlerde ezgileyerek söyledikleri metinlerdi. Story (hikaye) ve storia (tarih) sözcükleri ve kavramları arasındaki biçimsel ilişki bile bu bağıntıyı ortaya koymaktadır. Geçmişteki önemli ataları, kültürü ezberleyerek belleğinde saklayan bu kadınların ortak adı mitlerde Bellek Tanrıçası. Görgü kuralları anlamındaki İbranice masoreth, Arapça muaşeret aynı bağlamdaki sözcüklerden. Sidra, İbranice düzen demek; siddur, âyin düzeni. Eski Yunan mitlerindeki keçi ayaklı, küçük boynuzlu satirler de doğanın okunmasıyla, müzikle, kadın tapımlarıyla ilişkililer.

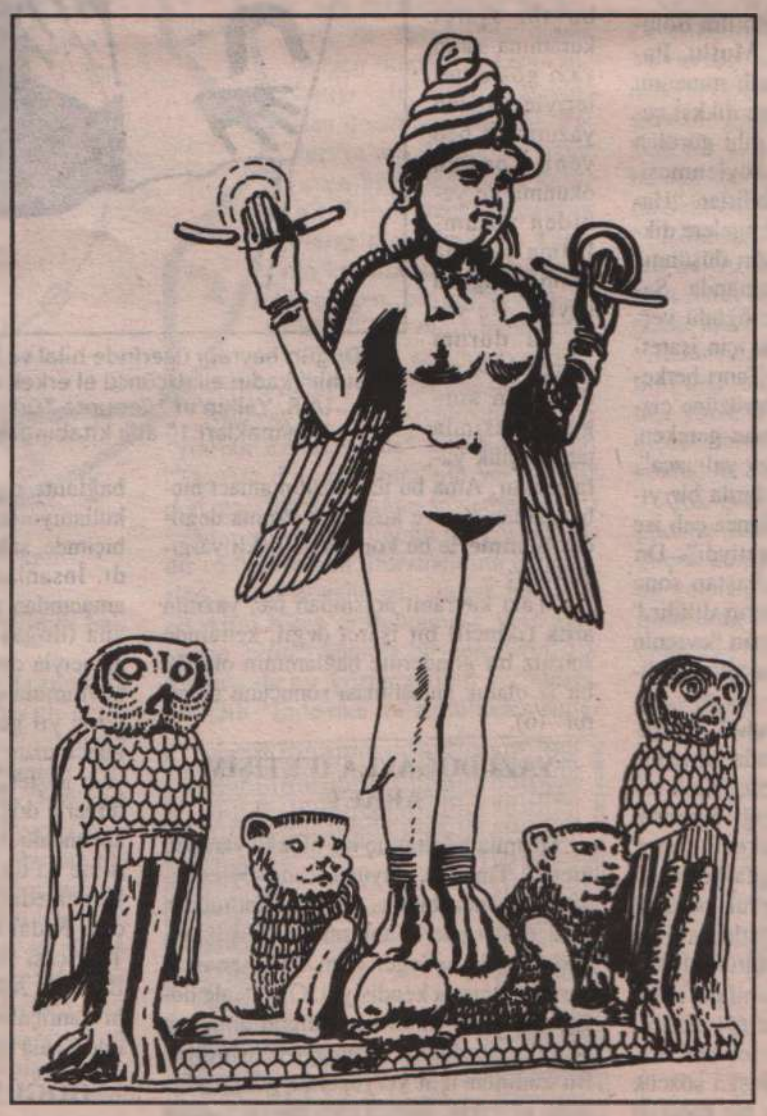

İştar, kendindeki aklı ve bilgeliği simgeleyen baykuşları, gücünü simgeleyen arslanları ile.

Tanrı-anaların, Tanrıçaların çoğu kez uygarlaştırıcı kadınlar ve toplumun önderleri olmalarından kaynaklanan eğitici-öğretici nitelikleri de var. İştar'la ve ondaki yol göstericilikle ilinti kurduğum sözcükler içinde günümüze ulaşanlara birkaç örnek: İstiturice, İtalyancada mürebbiye, eğitici; istradare, yola koymak, yol göstermek; istruire, öğretmek, eğitmek. Arapçada irşat, aydınlatmak, bilgilendirmek; mürşit, aydınlatan, bilgilendiren.

Işık, hemen her coğrafyada bilgiyle özdeş. Mitlerde ışığı (ve onunla özdeş bilgiyi) karnından çıkaranlar Tanrı-analar ya da Tanrıçalar. Ay, Güneş, yıldızlar gibi parlak gök cisimlerini rahimlerinden çıkardıkları ve karanlığı aydınlığa dönüştürdükleri, görülmeyeni görülür, bilinir kıldıkları için. Bu simgesel açıklamanın bir de yaşamla örtüşen yanı var. O da bu kadınların üretim çağını başlatarak insanları birçok konuda bilgilendirmeler, aydınlatmaları. İştar'ın adında da bu temel anlayışla karşılaşmaktayız. İş, Arapçada yaşam, yaşayış anlamına gelir; -tar sözcük bölümü ise, aslı târ, Arapçada karanlık ve saç teli anlamında. Acaba karanlık gece, Tanrıçanın siyah saçları olarak düşünüldüğü için mi? Karanlıktan ışığı çıkararak yaşam veren Tanrıçayı, ve karanlık geceye ışıklarla iyi bir yaşam için yol gösteren yazılar yazan Tanrıçayı mı anlatıyor bu ad? Öte yandan Aştar biçiminde okunduğunda da, aş yemek yetiştirerek ağız tatlarını, dünya nimetlerini sofrada artırmaları ve çeşitlendirmeleri ile ilişkili olabilir.

Aşer, Arapçada on sayısının adı; aşerat, onlu sayılar; âşâri, ondalık sistem demek. Aşure, bugün İslâm'da Muharrem ayının (Samiler'de Ay yılının ilk ayı) onuncu günü yapılan tatlının adı (11). Kanımca tarımcı kadınlardan kalma bir yeni yıl şenliği idi. Anesteria, Balkanlar'da aşureli kutlamanın eski adı. Batı Samiler'de Aşera

adındaki bir Tanrıça var. Yetmiş Tanrı doğuran bu kadın daha sonra Tanrı El'in karısı anlamında Elat ya da Tanrı Baal'ın karısı anlamında Baalat diye de anılıyor. Aşera, İştar-Aştar'ın çeşitlemesi. On sayısının adı olan aşer sözcüğü ve kutsal tatlının adı olan aşure bu kadınla bağıntılı görünüyor.

Aşure hasat şenliğinin yemeği de olabilir; Hasat Tanrıçasına ve onun "on parmağında on hüner" olduğunu inanılan elinde adanan bir şükran yemeğiydi. Belki tapınaktaki heykeline de bu tatlı sunulmaktaydı.

Ancak, yazılı kaynaklarda aşure bayramı daima tektanrılı dinlerin erkek kahramanlarına ilişkin bir kutlama bayramı olarak gösterilir. Aşure tatlısı ile ilişkilendirilen peygamberler Nuh, Musa, İbrahim, Yakup, İsmail ve İslam peygamberi Muhammed ile torunları Hasan, Hüseyin'dir. Nuh öyküsünde tufandan kurtulanlar, gemide kalan ne kadar erzak varsa, karıştırıp onlarla çorba yapar. Çeşitli tarım ürünlerinin sergilendiği bir tatlının yapılmasında, tarımcı kadınlara karşın, her dönemin erkek kahramanı etken olurken, kadın kahramanın hiç bulunmaması garip değil mi? Üretim çağını başlattıkları, bugün bilim çevrelerinde kabul edilen kadınlar, acaba o sıralar ne yapıyorlardı?

Aşure tatlısı konusundaki erkek yorumunun, üreticilerin kadın, kadınların ise her şey olduğu anaerkil döneme bir yanıt olduğunu; mitlerden, efsanelerden kadınları dışlama çabası güttüğünü düşünmemek elde mi?

Oysa Samiler'de kadınlar ellerine kına yakmaya muharrem adını verirler; muharrem, aşure tatlısının yapıldığı ayın adı. Günümüzdeki bu gelenek, yeni yılın kutlama şenliklerinin yapıldığı 1. ay ile parmaklarına yeni yılın bereketli geçmesi için tılsım işaretleri yapan Tanrıçaya ilişkin ip uçları taşır gibi. Kına, bizim bugün Anadolu'da olduğu gibi ele ve parmaklara benekler halinde yapılmaz. Hint ve Arap kadınlarında kınanın adeta resimyazı biçiminde yapıldığını görürüz ve bu işaretlerin bir dili vardır. Bu geleneğin, bereket büyüsü için elini tılsımlı işaretlerle donatan Tarım Tanrısıyla ilişkili olduğu kanısındayım. Çünkü üretim çağını başlatan kadın elidir. O çağda bu el çok büyük önem kazanmış olmalı; somut yararlar sağladığı, en önemli gereksinmeleri karşıladığı için.

Bana göre, aşer gökyüzünde yıldız olan Tarım Tanrılarıyla ve onların eliyle, tarım takviminin parmaklarla sayılmasıyla bağıntılı olarak Aşera, Aştar, İştar, Aşrah gibi çeşitlemeli adlar taşıyan Tanrıçanın adından çıktı. Aşer, Tanrıçanın elini gösteriyor. Mitlerde sayılar ve adlar rasgele bulunmaz. Dokuz rakamı evren, doğumla, tanrıçanın doğurmasıyla, Tanrıların doğumuyla ilintilidir ve kutsal sayılır. Beş ve on rakamları ise Tanrıçanın elini gösterir. Meryen Ananın eli, Fatma Ananın eli bugeleneğin tek- tanrılı dinlerdeki devamıdır.

Swahilili bir kadının elindeki döğme, bugun daha çok süs için olabilir. Ama bir zamanlar bereket tılsımı içindi. (Women of the African Ark adlı kitaptan).

İstar, sarma tip ilkel bir dikey dokuma tezgâhının adı. Halı, kilim vb. kirkitli el dokumalarının yapıldığı bir tezgâh çeşidi. Halı ve kilimlerde en yaygın motifler göksel olanlar. Bunların içinde en çok karşılaşılan ise yıldız, İştar'ın göstergesi. Bize ulaşan belgelerde Babil'de İştar'ın simgesi 6, 8 ya da 16 ışınlı bir yıldızdır. Tanrıçanın adı İştar, star (yıldız), aster (yıldız çiçeği); ıstar ise bu göstergeleri dokumaya geçirmede kullanılan, yani dokumaya bir tür yazı yazmayı sağlayan aracın adı. Bu adlar arasındaki ilişkiyi raslantı sayabilir miyiz?

DİPNOTLAR

1) Heinz Kimmerle, Afrika'da Felsefe Afrika Felsefesi, Çev:, Mustafa Tüzel, Kabalcı Yayınları, İstanbul 1995, s. 72.
2) Flor Romero, Unesco Görüş, Ağustos 1990, s. 26.
3) Yard. Doç. Dr. Mine Mutlu, Simyacı Düşlerdeki Mutluluk, Paulo Coelho, Cumhuriyet Kitap, sayı 380, s.1.
4) Tanrı-ana tanımını anaerkil dönemler için, Tanrıça tanımını ataerkil dönemler için kullanmayı yeğliyorum. Tanrı-ana tanımında kadın, oğlunun ya da eşinin önündedir; çünkü o bütün canlıların yaratıcısıdır, ilk erkeği kendi kendine doğurandır. Tanrı-ananın babası olmaz. Ataerkil dönemde ise Tanrıçanın babası vardır ve ilk yaratıcı erkektir.
5) Heinz Kimmerle, a.g.y., s. 71.
6) Heinz Kimmerle, a.g.y., s. 72.
7) Eski genel Türk mitlerinde Ayısıt-Aysıt, yazın kırlarda açan çiçeklerin, yemişlerin Tanrıçasıdır. Yazı ve yaz sözcüklerinin bu Tanrıçanın adıyla bağıntılı olduğu kanasındayım. Halk dilinde ovaya hâlâ yazı denir. Çünkü mevsimin değiştiğini gösteren işaretler düzlüğe yazılan bir yazı gibi kabul edilmektedir. Tomurcuklar, çiçekler, yemişler, doğanın yeşile boyanması kır tanrıçası Ayısıt'ın işidir. Bu yazının yazıldığı mevsim ise yazdır.
8) Bernard Levis "İslâm'ın Politik Dili" adlı yapıtında şirât sözcüğünün Latince strata'dan geldiğini, İngilizcesinin street olduğunu ve üç sözcüğün de yol anlamına geldiğini belirtir. Düşünceme göre bu sözcüklerin asıl kaynağı Mezopotamya'daki İştar tapımıdır. Girilecek yolun, İştar tapımı olduğuna işaret eden bu sözcükler belleklerinde hâlâ Tanrıça İştar'la bağıntılı olduklarının bilgisini koruyorlar. Şirât sözcüğü Kuran'da al-Şirât al-Müstakim biçiminde yer alır ve Doğru Yol anlamına gelir.
9) Gordon Childe, Tarihte Neler Oldu, Çev: Mete Tuncay-Alaeddin Şenel, Alan Yayınları, 1993, s. 79-80.
10) Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Doğuş Ltd. Şti. Matbaası, Ankara 1970.
11) Yıldız Cıbıroğlu, Kadının Yazısı Tarihi M ve N Sesi, Payel Yayınları, İstanbul, 1996, s.289-293.

Tanrıça İştar'ın en çok etkileyen iki kimliği

Kutsal Kitap'ta Aştoret, Anat, Aşera ya da Esther, Cennetin Kraliçesi (Yeremiye, 44:19) diye anılır. Bir adı da fahişelerin annesidir. İnsanlar cinsel cümbüşlerde (orgiler) onun kutsal fahişe-rahibeleri aracılığıyla Tanrıçayla sohbet ederlerdi.

Eski Babil yazmalarında İştar, Dünyanın ışığı, Yol Gösterenlerin öncüsü, Dölyatağını Açan, Dürüst Yargıç, Yasa Koyucu (yasalar gökten yazılı tabletler halinde, İştar'ın selefi olan İnanna tarafından halka, yöneticilere dağıtılır), Tanrıçaların Tanrıçası, Bağışlayan Kuvvet, Bütün Takdiri İlahilerin Düzenleyicisi, Zaferin Hanımı, Günahları Affeden, diye anılır. Kutsal Kitap'ta Tanrıya yağ çeken dualar, eski Balilli rahiplerin dua metinlerinden alınmıştır. İşte bir örnek:

"Baharda bitkileri yeşerten sensin. İnsanlığın öğretmeni, her şeyi yaratan, bütün yaratıkların yol göstericisi. Hiçbir tanrının gücüne ulaşamayacağı İştar-Ana. Ağzından çıkan dualar benim için iyi olsun. İyi amelimden haberli olduğunu, bana rahat bir mevki vererek göster. Beni günahlarımdan kurtar, başımı dik tut" (1).

Cinsellik, evren-doğum, aşk, bütün canlılarda neslin devamı gibi konularda yetkili olan, bu edimleri koruyan, verimliliği artıran bu seçkin tarımcı kadınların vazgeçilmez niteliği bilgi ve bilgeliktir. Mısır'da Tanrıça Amente'nin, Mezopotamya'da İştar'ın, Eski Yunan'da Athena'nın kuşu olan baykuş bilge ve bilgili tanrıçalardaki içsel düşünce yapısını, yaratıcılık ve tasarım gücünü temsil eder. Baykuşun seçimi de rastlantı değildir.

Herkesin uyuduğu gecelerde uyanık kalan, gözleri geceleri çok iyi gören, gece avlandığı için gecenin sırlarını bildiğine inanılan saygın bir kuştur baykuş. Seçtiği zaman dilimi gece de bu inanca katkıda bulunur. Gece, tanrısal yazıların gökyüzüne yazıldığı, kutsal bir zamandır. Baykuş o yazıları okumakta, aydınlanmakta ve karanlıkta o tanrısal aydınlanmadan ötürü yolunu bulabilmekte, kimsenin göremediğini görebilmektedir. Ay ve yıldızlarla haberleşmektedir. Baykuş Tanrıçanın bir parçasıdır ve ondaki tensel olanın ötesini, zekâyı bilgeliği simgeler. Ayrıca geceleri Ay'la kadınlar arasındaki matematiksel zaman bağıntısı, özellikle bu bağıntının gizemli aylık kanamalarda ortaya çıkışı, o çağda bu inancı çok beslenmiş olmalı. Baykuş, Ay ve Tanrıça geceye ilişkin büyücülükte bir araya gelirler. Çünkü büyücülüğün (ya da inancın) dışarda bırakıldığı bir yaratıcılık, üretim düşünülemez.

Bu kadınların meslek ayrışmasının olmadığı çağda yaşadıklarını düşünürsek, onların hemen her konuda, her etkinlikte yetkili olduklarını kavrayabiliriz. Bu Tanrıçalar aynı zamanda yabanıl tahıldan ekmeklik tahılı geliştiren, ekmek yapıp pişirmeyi insanlara öğreten kişiler. Başağın tam tepeden görünüşü yıldız biçiminde, kılçıkları ışınsal dizilmiş yıldızda bedenleşen bu kadınlar, tahıl başağında da bedenleşmekteler. (Başak burcu bu inançtan kalma, yıldız tanrıça ile tahıl başağının birleşimi.) İlk tahıl Tanrıçası Sümer'deki Aş-nan. Mısır'da İsis (Ese), Yunan'da Astraia... Günümüze tahıl çorbasına verdiği adla ulaşan Ezo Gelin de kanımca bu Tanrıçaların bir çeşitlemesiydi Anadolu'da.

Bu tarımcı kadınların, tarım takvimi için çok önemli olan Sirius yıldızı ile ilişkilendirildiklerini; ancak ataerkil dünya görüşü egemen olduğunda, ve erkekler evlilik yoluyla bu kadınların tarlalarını ele geçirdiğinde; tarım üretiminden, ekonomisinden uzaklaşan kadınların, Sirius yıldızı ile bağıntılarının kesildiğini düşünüyorum. Artık onlar yalnızca çocuk üretimiyle, cinsel aşkla, zevkle, şehvetle ilişkilendirildiler; bunun için de güzellikleri, işveleri öne çıkarıldı. Göz alıcı Venüs gezegeniyle birleştirildiler.

Venüs, gökyüzünün en parlak yıldızı, Sirius'tan 12 kez daha parlak, Güneş ve Ay'dan sonra gökyüzünün en parlak cismi. Venüs'ün Arapçada karşılığı Zühre. Türkçede Çulpan (Yakutlar'da Solbon), Anadolu'da halk dilinde Çoban Yıldızı. Venüs yani Çoban Yıldızı, gece ilk parlayan, sabah son sönen yıldızdır. Belki çok kişi bilmez, çobanlar koyun sürüsünü akşamdan, bu yıldızın doğmasıyla otlamaya çıkarırlar ve sabaha kadar otlatırlar, bu yıldız sönene kadar. Koyun gündüz otlamaz, hele yazın hiç. Sıcaktan ötürü. Gece, bir de Ay'sızsa, Çoban Yıldızı tek başına dağda koyunları otlatan çobana ışık olur, saati ve yönü gösterir. Halkın verdiği ad yaşamla örtüşüyor.

İştar, Mezopotamya'da Zühre ile birleştirildiğinde; İştar adını gösteren kültür sözcükleri Zühre adına da işaret edebiliyorlar, bütünlük bozulmuyor. Kanımca Sirius tarım aşamasında, Zühre çobanlık aşamasında önem kazanmış olmalı. Tarımcı Tanrıça İnanna'nın eşi Dumuzi de çoban kraldır. İnanna'nın Akadlar'daki karşılığı olan İştar'ın eşi de Tammuz'dur, o da kutsal çobandır bu inançta. Yıldız Tanrıça ile kutsal çoban burada da evlilikle bir araya gelirler.

Şimdi elimizde iki yıldız, iki de kişilik var: Sirius, Arapçası şi'ra, ağırbaşlı, ciddi, tarım alanında ona gerek var. Venüs, Arapçası Zühre, çok parlak bir güzelliği var, âşıklarını perişan edip canlar alıyor. Tanrıça İştar'da her iki kişilik de bir arada. Bakın Zühre İslam sonrası dönemlerin efsanelerinde nasıl anlatılmış: "Efsaneye göre güzel bir kadındı. Harut ile Marut'u baştan çıkararak gökyüzüne yükseldi. Ancak Tanrı tarafından yıldız haline getirilerek cezalandırıldı... Güneş Cihan Sultanı, Zühre de onun çalgıcısı olarak canlandırılır" (2).

DİPNOTLAR

1) Barbara G.Walker, The Women's encyclopedia of Myths and Secrets, s.450, Castle Books edison, New Jersey, 1996.
2) Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Venüs ve Zühre maddeleri.

DÜZELTME

Haziran 1997 tarihli *Bilim ve Ütopya*'da, sayfa 28'de "Sözcükler İmgeler ve Kadın Cinsel Organı" başlıklı yazıda, tanrının adı Ülgen olması gerekirken yanlışlıkla İlgen yazılmış; Yunan mitlerindeki Moiralar ise Morialar biçiminde dizilmiş. Özür diler, düzeltiriz.

Edebiyatımızda kadın

Tansu BELE

Edebiyatımızda kadın olgusu birçok yönden ilginç bir konu:

Romanda, öyküde, şiirde kadın nasıl işlenmiş, ne yönde konu edinilmiş?

Bu konuda ilkin dikkatimizi çeken nokta, kadının imge olarak edebiyatımızda nasıl yansıdığı, yansıtıldığı. Cumhuriyet öncesi Divan edebiyatında kadının soyut bir imge olarak yer aldığını hepimiz biliriz. Örneğin Tanzimat dönemi öncesi Divan şairlerinin şiirlerinde yer alan kadın imgesi cansız, dilsiz ve yalnızca kaş, göz, dudaktan oluşmuş, kısacası biçimsel bir nesneye dönüşmüş olarak sergilenir; bu kadın tiplemesinin geçmiş dönemlerdeki Osmanlı kadınının toplumsal konumuna ters düştüğü de söylenemez. Kadının kafes arkasında yaşadığı, sokağa yalnız başına çıkamadığı, dış dünyada yerinin olmadığı bir toplum düzeninde erkeğin ona yalnızca düşüncesinde yaşattığı soyut bir varlık olarak yaklaşması ve erkek şairlerin de bu kimliğe uygun kadın imgeleri yaratmaları elbette anlaşılabilir bir olgu. Buna karşılık kadın imgesinin değişime uğrayıp geleneksel edebiyattaki soyut kimliğinden çıkarak somut bir varlığa dönüşmesi ancak Tanzimat Dönemi'nin Batı'ya öykünen yeni edebiyatında görülür. Yani kadın, etiyle kanıyla ve somut olarak edebiyatımıza ilk kez Tanzimat romanlarıyla girer. Tabii, bu bağlamda aşk en önemli rolü oynar. Çünkü kadının erkek karşısındaki davranışları, erkekle olan ilişkileri aşk aracılığıyla ilk kez romanda ortaya konur. Kadın ne düşünür, olaylar karşısında nasıl davranır, toplumda yeri nedir v.b. sorulara ilk kez romanda yanıt aranmaya başlanmıştır da diyebiliriz. Düşünürsek, ilk Türk romanlarının hep evlenme (Şair Evlenmesi gibi) ve boşanma konularına el attıklarını görürüz.

TANZİMATLA BİRLİKTE KADIN DAHA SOMUT BİR VARLIK

19. yüzyılda Türk toplumunda ortaya çıkan batılılaşma devinimlerinin kadın- erkek ilişkilerinde yol açtığı değişimlerin edebiyattaki etkisine en açık örneklerdir Türk romanları. Çünkü bu değişimler; edebiyatta ilk kez somut bir biçimde sergilenme olanağını, Batı edebiyatından alınma bir tür olan romanda bulurlar. Gerçi ilk Türk romanlarında kadınla erkek arasındaki bütün ilişkilerde en önemli rolü eski edebiyatın halk hikayelerinde olduğu gibi yine aşk oynar. Başka deyişle Tanzimat öncesinin Divan şairlerinin soyut bir imge olarak yaklaştıkları kadına Tanzimat yazarlarının romanlarında, toplum içinde ve erkek karşısında iyice somutlaşan varlığıyla yer verilir ama bu yazarlar da kadın- erkek ilişkilerinin toplumsal yanını eski halk masallarının romantik aşk anlayışı kapsamında işlerler. Yani kadın bu romanlarda Kerem ile Aslı, Tahir ile Zümre v.b. masallarda olduğu gibi saf, temiz genç kızı temsil eder. Örneğin **Şemsettin Sami**'nin, ilk Türk romanı sayılan ve 1872'de yayınladığı *Taaşşuk'ı Talat ve Fitnat* adlı yapıtı böyle bir genç kızla sevgilisi delikanlının acıklı, umutsuz aşkını konu eder. **Samipaşazade Sezai**'nin 1889'da yazdığı *Sergüzeşt* romanında da bir esir kızın evin genç beyine duyduğu temiz aşk ve bu yüzden başına gelenler konu edilir. Bu örnekler kuşkusuz çoğaltılabilir, çünkü aynı dönemde kaleme alınan bütün Türk romanlarında kadın kahraman hemen hemen aynıdır, yani saf, temiz ve ezilen genç kız tipi bu yapıtların baş kişisidir.

Fakat bu romanlarda kadınla erkeğin aşk ilişkisine koşut olarak ortaya çıkan çok önemli bir husus vardır ki o da şudur: Aşk aracılığıyla da olsa bu romanlar kadına ilk kez insani boyutları içinde yaklaşırlar ve onun toplum içinde bir birey olduğuna dikkat çekerler. Bunu da yapıtlarında, aşk bağlamında konu edindikleri evlilik kurumundaki çarpıklıklara eleştiri getirerek yaparlar. Örneğin **Şemsettin Sami**'nin *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* adlı aşk romanı aslında sevdiği gençle evlendirilmeyen ve görücü usulüyle başka bir adama verilen genç bir kızın dramını ve canına kıymasını anlatır. Yani bu roman Türk kadınının aile ve evlilikteki yerine, daha doğrusu kadını hem babası, hem kocası karşısında yok sayan, ona hiçbir hak tanımayan evlilik kurumuna açık bir eleştiri getirerek kadının evlilik haklarını tartışır. **Berna Moran**'ın da belirttiği gibi, bu romanda aşk teması kullanılarak gerçekte kızların görücü usulüyle evlendirilmelerine karşı çıkılır (Bkz. Berna Moran). Böylelikle o güne dek edebiyatta soyut bir aşk objesi olan kadına belli bir çerçeve içinde söz hakkı tanınmış olur, ama bu çerçeve evliliğin cinsellik sınırlamaları içindedir ve toplumun kadını erkeğe sadakatle bağımlı kılan namus anlayışına denk düşer. Başka deyişle Tanzimat döneminin Batılılaşma devinimleri aracı edilerek kadınlara, toplumun onları yok sayan tavrı karşısında gösterdikleri tepkiyi sergileyebilmeleri için basında olduğu gibi romanda da yer verilir. Ama bu yer veriş, erkek yazarlarca kaleme alınan bu romanlarda kadınların çevre ve aile tarafından engellenen umutsuz aşkları ya da sevdiklerine kavuşamamaları yüzünden canlarına kıyışlarını dile getirmekten öteye geçmez. Batı'ya özgü evlilik modelinin benimsenmesiyle kadına özgürlük sağlanabileceğini düşünen erkek yazarlarca, kadın görücü usulüyle değil de kendi isteğine göre evlenirse mutluluğa kavuşabilecektir! Kadını toplum içinde erkeğe bağımlı olmadan düşünen, karar veren, davranan hatta aşık olan bir birey olarak dile getirecek olan romanlara geçiş için ise, Cumhuriyet dönemi edebiyatını beklemek gerekir.

CUMHURİYET, KADINI "MELEK" OLMAKTAN ÇIKARIYOR

Başka deyişle Türk toplumunun 19. yüzyıl sonlarına doğru içine girdiği toplumsal aranış ve değişim sürecinin en somut göstergesidir kadın: Türk kadınları, özellikle de kentli kadınlar değişmek isterler. Onlar okumak, çalışmak, meslek edinmek, kentli gibi giyinmek ve en önemlisi erkeklerinin yanında ve erkeklerle eşit haklara sahip olarak insanca yaşamak isterler. Tanzimat döneminden başlayarak kentlerde yayınlanan kadın dergilerindeki yazılardan, onların bu isteklerinin ne denli somut olduğunu anlamak mümkündür. Kadınlar artık evlerine kapanıp, erkeğinin dizinin dibinde oturan, kaşına gözüne vurulup kutsallığına mersiyeler düzülen soyut melekler değildirler, böyle olmadıklarının bilincine varmışlardır ve haykırmaktadırlar. Bu değişimin edebiyattaki yansımaları da elbette gecikmez.

Tanzimat döneminden sonra Cumhuriyet döneminde de bütün somutluğuyla romanlara konu olacaktır. Türk öğretmenini anlatan ilk romanın yani *Çalıkuşu*'nun kahramanının kadın oluşu boşuna değildir. O dönemde toplumun gerek erkeğinde gerekse kadınında varolan kadının topluma ve evdışına açılma isteğini bütün açıklığıyla sergileyen bir romandır *Çalıkuşu*; aynı zamanda Türk erkeğinin okumuş ve aydın kadın isteğinin de farkına varan bir yapıttır. Ama onu bir yana koyarsak kadına daha da önemli açılardan yaklaşan yapıtlara da rastlamamız olasıdır:

Örneğin nasıl evlenir Türk kadını, nasıl sever, erkekler hakkında ne düşünür?

Cumhuriyet dönemi içinde kadının ruhsal yapısına başarıyla yaklaşan **Peyami Safa** onu, Batılı olmaya çalışsa da olamayan, duygusal bir varlık olarak görür. Dahası aydın kadının yozlaştığını, çünkü bu kadın tipinin Batılı olmaya özendiğini öne sürer. Türk toplumunun kadını Batılı kadınlar gibi olmaya özendiği zaman duygusuzlaşıyor der, sevmeyi unuttuğunu, bencilleştiğini, maddi olana değer vermeye başladığını söyler. Ama çok önemli bir noktayı, yani kadının da bir insan olduğunu göz ardı eder. Özellikle cinsellik konusunda çok tutucudur: **Peyami Safa** için kadın bir melek kadar saf ve temiz olmalıdır, ancak o zaman erkek tarafından sevilmeye layık olur. **Peyami Safa** kadını salt bir ruh ve duygu kümesi olarak düşünür, onun etten kemikten ve cinselliği de olan bir canlı, bir insan olduğunu görmez. Zaten kadında ruh dediği şey de manevi değerlere yani dinsel duygulara bağlılıktır. Onun bu tarifi geleneksel Osmanlı kadını ya da Divan şiirinin soyut kadın tipine uyduğu için toplumun geniş kitleleri tarafından tutulur. Çünkü, çoğunluğu ataerkil ve feodal yapıda olan toplum için kentli kadının savaşımını ve değişme isteğini anlamak zordur.

1940'lı yıllarda ortaya çıkan toplumcu gerçekçi edebiyat yapıtları kadına daha farklı bakarlar. Gerek romanda gerekse öyküde özellikle kadın yazarların ortaya koydukları kadın tipleri geleneksel ve ataerkil yapısını değiştirememiş toplum içinde kadının erkekten sonra gelen ikincil yerini açıkça sergilerler. Bu romanlarda da kadının çıkış noktası yine aşktır. Ama artık onun toplum içindeki savaşımına da yer veren yapıtlar ortaya konmaya başlanır. **Nezihe Meriç, Füruzan** gibi kadın yazarlar, özellikle kadınların aile içi yetişme, çevre ve eğitim koşulları üstünde dururlar. Bu dönemim en ilginç yazarlarından biri de kuşkusuz **Tarık Dursun K.**'dır. **Tarık Dursun K.** öykülerinde toplumun hala değişmeyen gelenek ve töreleri yüzünden ezilen kadını çok güzel ortaya koyar. 1960'lı yıllardan günümüze dek etkisini yitirmeyen öyküleri erkek karşısında kişiliğini gösteremeyen, zaten erkek egemen toplum düzeninde kişiliğini oluşturma olanağı da bulamayan dahası cinselliği de bir mal olarak kullanılan ka-

Reşat Nuri'yi okuyan binlerce genç kız öğretmen olmaya koşmuşlardı.

Reşat Nuri Güntekin,romanlarıyla döneminin kadınının taleplerini yakalamıştı.

Halide Edip Adıvar, Cumhuriyet dönemi edebiyatçılarımız arasında yer aldı.

dınlarla doludur. Kadın erkeğin gözünde hep cinsellik olarak vardır, başkaca hiçbir değeri yoktur. Kadının erkek tarafından böyle algılanışında feodal yapısını değiştirememiş, dahası bu yapıyı kent yaşamına da taşımış toplumun gelenek ve göreneklerinin payı büyüktür. Kadının toplum içindeki bu ikincil ve cinselliğine dayalı yerini başka yazarlar aşk temasıyla aşmaya çalışırlarsa da bu yetmez. Romanda da tıpkı toplumda olduğu gibi kadının erkek karşısında ikincil konumda sergilenişi sürüp gider. Başka deyişle edebiyatımız toplumumuzun aynası gibidir, özellikle toplumcu gerçekçi yazarlarımız topluma ayna tutmakta çok başarılı olmuşlardır. Ama edebiyatta yalnızca olanı sergilemek hiçbir zaman yeterli sayılamaz. Çünkü edebiyat ideal olanı aramakla da yükümlüdür: *Çalıkuşu* yazıldığı dönemin ya da daha sonraki dönemlerin belki en iyi romanı değildi, ama o toplumun insanlarının özellikle kadınlarının içinde kıpırdanan isteği yakalamasını bilmiş, ideal olanı ya da isteneni, arzulananı yaratmıştı. O, bu yüzden en çok okunan kadın romanı oldu.

Bu başarısını da yakın zamanlara dek sürdürdü. Onu okuyan binlerce geç kız öğretmen olmaya koşmuşlardı. Ya bugün, okuduğu hangi romndaki kadın tipine özenmekte kadınlarımız? **Orhan Pamuk**'un *Sessiz Ev*'indeki, doktor kocasının bilimsel açıklamalarını ve cinselliği reddeden, başını yalnızca dine gömmüş kadın tipini mi? Böyle bir şey olabilir mi? Ben, dinci kesimden kadınlarımızın bile okumayı, çalışmayı, cinselliği kısacası yaşamayı reddettiklerini sanmıyorum. Bugün salt evinin kadını, eşinin karısı, çocuklarının anası olmakla övünen dindar kadın bile hiç değilse televizyon izliyor, kendi arkadaşları olsun istiyor, araba kullanmak, sokağa tek başına çıkmak, çocuğunu okula götürmek, evin parasal yönetimine katılmak, eğitim görmek ve dış dünyada çalışmak v.b. şeyler istiyor.

Kısacası edebiyatımızda kadın bugün hala meçhullerle dolu bir konu. Kadın açısından işlenmesi gereken pek çok yöne yakınlaşılmış değil diyorum. Tanzimat dönemi edebiyatında Batıya öykünme olarak sergilenen Türk kadının topluma açılma isteğini Cumhuriyet döneminin başlangıcından günümüze dek uzanan süreç içinde yapıtlarında kadının gitgide farklılaşan imgesini kullanarak tartışan Türk yazarları bu konuya daha çok ahlak normları açısından yaklaşmayı yeğlediler. Başka türlü söylersek, onlar Batı'dan alınan yeni ahlak ölçülerinin toplumun yerleşik değer yargılarına uyup uymadığı konusuyla ilgilendiler. Bunu da, gelenksel ahlak ölçülerine göre erkeğin namus anlayışının taşıyıcısı kadının toplumla olan ilişkilerinde ortaya çıkan değişimlerle sergilemeye çalıştılar. Örnek verirsek **Reşat Nuri Güntekin**'in *Çalıkuşu* romanındaki Feride'nin, Türk kadınının topluma açıldığı zaman bir birey olarak tek başına yaşadığı ve çalışıp geçimini sağladığında içinde bulunacağı durumu toplumdan gelen olumlu ve olumsuz tepkilerin ışığında nasıl gözler önüne serdiğini gösterebiliriz. Aynı biçimde **Halide Edip Adıvar**'ın *Sinekli Bakkal*'ındaki Rabia, Türk kadının ev ve aile ortamında erkeğiyle paylaşacağı mutluluğu toplumda ya da evdışı yaşamda bulamayacağını sergiler. Bu yapıtların yanısıra **Yakup Kadri Karaosmanoğlu**'nun *Kiralık Konak*'ındaki Seniha, **Hüseyin Rahmi Gürpınar**'ın *Şıpsevdi*'sindeki Edibe, Batılı ahlak ölçülerinin Türk toplumunun yerleşik değer yargılarına uymadığını tartışmak amacıyla ortaya konmuş ve biribirinden farklı kadın tipleridir. Bu örnekler elbette **Nabizade Nazım, Halit Ziya Uşaklıgil, Mehmet Rauf** gibi yazarların yapıtlarıyla çoğaltılabilir. Ama sonuçta hepsinin, yirminci yüzyıl Türk kadınında meydana gelen değişimle, geleneksel ahlak normlarının bağdaşmazlığını tartıştığı da su götürmez bir gerçektir.

KAYNAKLAR

1) Sami, Şemsettin, Taaşuk-ı Talat ve Fıtnat, Yayına hazırlayan: Doç. Dr. Sedat Yüksel, D.T.C.F. Yayınları, 1964.
2) Samipaşazade Sezai, Sergüzeşt, Cevdet Kudret, Türk Romanında Hikaye ve Roman, Varlık Yayınları, 1965, Cilt I.
3) Moran, Berna, Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış, İletişim Yayınları, 1994.
4) Güntekin, Reşat Nuri, Çalıkuşu, İnkılap Yayınları, 1986.
5) Safa, Peyami, Bir Tereddüdün Romanı, Ötüken Yaayınları, 1933.
6) K., Tarık Dursun, Yabanın Adımları, Bilgi Yayınevi, 1991.
7) Pamuk, Orhan, Sessiz Ev, Can Yayınları, 1991.
8) Adıvar, H. Edip, Sinekli Bakkal, Atlas Kitabevi, 1994.
9) Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, Kiralık Konak, Yayına hazırlayan: Atilla Özkırımlı, 1979.
10) Gürpınar, H. Rahmi, Şıpsevdi, Hilmi Kitabevi, 1946.

Beşiktaş'ta...

Kabalcı Kitabevi

Biyo-ritim nedir?

Prof. Dr. Korkut YALTKAYA

Biyolojik olarak, yaklaşık 24 saat kadar süren kısa evreli ritim değişikliklerine günboyu ritim veya sirkadian ritim denmektedir. Uzun evreli değişimlere infradian, kısa süreli değişimlere ise ultradian değişimler denir. İnfradian ritmik aktiviteye kadınların adet dönemlerini, mevsimsel değişimleri, insanın yaşam boyunca gösterdiği değişimleri örnek verebiliriz. Belki, en uzun frekans, genetik olarak belirlenmiş doğum-ölüm dalga boyudur. Ultradian ritmik devinimlere beslenme, solunum, kalp atım hızı ve sinir uyarı boşalımlarını örnek olarak gösterebiliriz.

Herşey devinim halindedir, herşey değişir. İnsanlar, alışkanlıkları ya da eylemsizlikleri nedeniyle istemeseler de, değişim sürer gider. Değişim; kısa veya uzun evrelerle ritmik ya da dalgalanmalar şeklinde de olsa hep vardır. Değişim, sürekli devinen çevreye, koşullara, doğaya uyum sağlar. Biyolojik olarak, yaklaşık 24 saat kadar süren kısa evreli ritim değişikliklerine günboyu ritim veya sirkadian (circa=etrafında, boyunca; dies=gün) ritim denmektedir. Uzun evreli değişimlere *infradian*, kısa süreli değişimlere ise *ultradian* değişimler denir. İnfradian ritmik aktiviteye kadınların adet dönemlerini, mevsimsel değişimleri, insanın yaşam boyunca gösterdiği değişimleri (büyüme, cinsel olgunlaşma, yaşlanma gibi) örnek verebiliriz. Belki, en uzun frekans, genetik olarak belirlenmiş doğum-ölüm dalga boyudur. Ultradian ritmik devinimlere beslenme, solunum, kalp atım hızı ve sinir uyarı boşalımlarını örnek olarak gösterebiliriz.

Bilimin, günboyu ritme yoğun bir şekilde eğilmesi 1980'lerden sonra gerçekleşmişse de bu konudaki tek tük öncü çalışmalara daha önceki yıllarda da rastlanır: 1729'da Fransız jeolog **Mairan,** saksı içindeki bir bitkiyi sabit ısı ve ışık altında tutmuş, buna karşın bitkide normal günlük evrelerin sürüp gittiğini görmüş. Böylece periodik davranışın organizmanın kendisinden kaynaklandığını göstermiş. Ancak bu deneye karşı koyanlar olmuş, bitkinin gözle görülmeyen bir takım ışın ve nedenlerden etkilendiği ileri sürülmüştür. Uzun bir aradan sonra, ancak 1920'lerde gün boyu ışık değişiminin, bedensel ritimi etkilediği anlaşıldı. Daha sonraki deneylerde, penceresiz laboratuvarlarda yapay ışıklandırma ya da karartmalarla sağlanan uzun süreli gündüz ya da gece koşullarına karşın organizmaların -hayvan ya da bitki olsun- bu koşullardan etkilenmeksizin 24 saatlik ritmi koruduklarının gözlenmesi ise bu konuda yeni bir çığır açtı. Üstelik birkaç kuşak boyunca bu laboratuvar koşullarında yetişmiş türlerin bireyleri bile; yaşamları boyu doğal gece-gündüz ritimini yaşamamış oldukları halde, doğuştan gelen bu özelliği korumaktaydılar. İşin burasında belki de şöyle düşünmek olası: Dünyanın kendi etrafında milyonlarca yıldır sürüp giden dönüş süresi tüm organizmalarda sirkadian ritmi başlatıp yerleştirmiş ve artık doğuştan gelen bir özellik olarak görülen bu ritim, bundan böyle günboyu ışık değişimlerinden bağımsız olarak da kendi başına devam etmekte...

Dünyanın güneş etrafındaki turu da infradian ritmi oluşturmaktadır. İlkbaharda ağaçlar niye çiçeklenir, yapraklar neden tomurcuklanıp yeşerir?

Bunu havalar ısındığı için diye yanıtlamak kolay gelir ama oldukça yanlış bir yorum olur. Örneğin yazın erken geldiği ya da bir türlü gelemediği yıllarda da ağaçlar hemen hemen aynı zamanlarda çiçeklenip yeşerirler. Nedeni, ışığın (gündüz aydınlığının) bir güne yayılış süresinin bu olaya etkili olmasıdır. Gündüz uzunluğunun, yani günün aydınlık saatlerinin belli bir değere ulaşması durumunda ağaç çiçeğe durmaktadır. Böylece ağaç, erken gelmiş bir ilkbaharın aldatıcı sıcaklarından kendini korumuş olur.

BİYO-RİTİM, ŞARLATANLIK VE GERÇEK

Yazımızın hemen başlangıcında, okurları önemli bir konuda uyarmak istiyorum. Günboyu ritim ya da biyoritim, bilim dışı kişilerce insanları kandırmak için de kullanılmaktadır. Astroljide olduğu gibi bu konuda da başta ABD olmak üzere bir sanayi dalı gelişmiştir: Biyoritmi düzenleyen ilaçlar, otlar, takılar, fiziksel ve tinsel yöntemler gibi... İnternette, bilimsel olmayan biyoritimle ilgili binlerce sayfaya raslanmaktadır. Bunlardan en yıkanmış, arınmış olanlarından biri şöyle başlıyor: "İnsan bedeninin yüzde 80'i sudur. Bu bilimsel gerçek nedeniyle bizim biyoritmimiz vardır. Ay, bedenimizin gelgitlerini oluşturup, ayarlayarak biyoritmi gerçekleştirir... Her insanda bu şekilde kontrol edilen üç dönüşüm vardır..." Bu üç dönüşümü diğer bütün sözde biyoritimciler abartarak onaylarlar. Bu üç dönüşüm zeka, duygular ve fiziksel durumdur. Bu üç dönüşüm, yaşam boyunca sürekli olarak aşağı yukarı oynar, değişir durur. Bu oynamalar pozitif 100'e ya da negatif 100'e vurur! Dönüşüm dalgası pozitif ile negatif arasından geçerken (nötr nokta diyelim), işte tam o noktada "kritik bir gün" yaşıyoruz demektir. Çok dikkatli olmak belki de o günü yatakta geçirmek gerekir. Ancak yatakların insanların başına bir takım karışık işler açabileceğini de unutmamak gerekir. Biyoritmin durumunu saptamak bize geleceği açar: Eğer durum eksi yüze doğruysa zekanız da o sırada pek elverişli olmayacağından hiçbir işe girişmemek pek akıllıca bir davranış olur. Erkin azaldığı bu günler ancak sevgilinizle kavga etmeğe uygundur; fazla ileri gitmezsiniz. "Negatife doğru gittiğiniz günler imalatımız olan şu şu ilaçları almanızı öğütleriz. Ayrıca biyoritminizi hesaplamamız için şu adrese..."

Biyoritimle ilgili gerçek durum yukarda abartıldığı kadar değildir. Bazı doğruları da içermektedir: Her bedensel işlev gün boyu değişir. Beden ısısı akşam saat 5-6 dolaylarında hafifçe yükselir, sabaha doğru saat 3-4 dolaylarında ise en düşük değerine ulaşır. Kalp atım sayısı ise gece-gündüz evrelerine göre 20-30 atıma varan değişimler gösterir. İnsanların el sıkması bile akşam vakti daha sıkı fıkıyken sabaha doğru gevşer. Günboyu mizaçta, bellekte, erk düzeyinde dalgalanmalar olur. Gerçekten de insanların daha verimli, daha yetkin olduğu saatler vardır. Sevincimizde, yaşama bakışımızda, düş gücümüzde saatten saate dalgalanmalar olur. "Bugün solumdan kalktım, canım sıkkın", "eşref saatim gelmedi", "efkar bastı, "birden ilham geldi" gibi deyimler bu değişimin ifadesidir

GÜNBOYU RİTMİN BELİRTİLERİ

Günboyu ritim; eş seçmede ya da cinsel birleşme başarısında da etkilidir. Kanserli dokular bile günboyu ritme uyarlar: Meme kanserinde, kanserli hücreler 20 saatte bir çoğalma hızını arttırırlar. Tükrük salgısı, gündüz bir litreden biraz fazlayken, gece ileri derecede azalır. Ağrılar da gece sabaha karşı artar ya da başka bir deyişle insanların ağrı eşiği sabaha karşı düşer. Kalp krizleri (infarktüs, kalbe bağlı ani ölümler) en sık olarak sabah saat 9 civarında oluşur. Bu saatlerde görülme sıklığı, örneğin saat 12'deki görülme sıklığına göre üç kez daha fazladır. Bu bulgu, kanın pıhtılaşma durumunun bu saatlerde artmış olmasına bağlanmaktadır. Bir diğer nedeni ise sabahları saat 3-5 sıralarında başlıyan kan basıncındaki yükselme olabilir. Kan basıncı yükselmesi yataktan kalkıp normal günlük işlevlere başla-

HASIR KAMP

"DOSTLARIN ARASINDA GÜNEŞİN SOFRASINDA"
BU YAZ DA BİRLİKTEYİZ

* *Mavi ile yeşilin birlikteliğinde,*
* *Dostluk ve arkadaşlıklarıyla unutulamayan,*
* *Çocuklarınız için güvenli bir tatil geçirmek istiyorsanız*

BİZİ ARAYINIZ

DÖNEMLER:

21-30 HAZİRAN	1-10 AĞUSTOS
1-10 TEMMUZ	11-20 AĞUSTOS
11-20 TEMMUZ	21-30 AĞUSTOS
21-30 TEMMUZ	1-10 EYLÜL
	10-20 EYLÜL

1 Kişi tam pansiyon (yatak + 3 öğün yemek) 1.600.000

(Yer ayırtılırken ücretin yüzde 50'si peşin ödenmelidir)
25 Ağustos'tan sonra yüzde 40 indirim
Temmuz ve Ağustos aylarında yer bulabilmek için yerinizi bir an önce ayırtın

YER AYIRTMA : Tel-Fax: (0256) 813 46 81
Didim Büro: Yenimahalle 19 Mayıs Cd. Mumcu Ap. No: 9-10
(Altınkum Yolu üzeri- Panormos Oteli Yanı)
HESAP NO : Metin Karakuş Ziraat Bankası Didim Şubesi 1322- 0075252
KAMPA ULAŞIM : Otobüslerle Didim'e gelinecek.
Minibüsle Hasır Kamp'a gidilecektir.

Kampımıza ruhsat alınmıştır

makla ilgili değildir. Nedeni, yine sirkadian ritmin etkisiyle bu saatlerde artan ve kan damarlarını büzen kimyasal salgılar-hormonlardır. Kan basıncı, öğleye doğru en yüksek seviyeye ulaşır. Öğleden sonra ise yavaş yavaş düşmeğe başlar. Kalp krizi riski, günün diğer saatleri ile kıyaslandığında sabah 7 ile 9 arasında yüzde 70 oranında daha yüksektir. Allerjik nezle, astım gibi bazı hastalıklar da sabahın erken saatlerinde alevlenme gösterir.

Çocuk doğumlarının çoğu sabahları olmaktadır. Sabah doğan çocukların daha sağlıklı ve sağlam oldukları söylenir. Öğleden sonra, özellikle saat 14-16 arasında doğan bebeklerde ise tıbbi komplikasyonlara daha çok rastlanmaktadır. Ölü doğumların sayısı da bu saatlerde artmaktadır.

Jet uçakları ile uzun süre yolculuk yapanlar; zaman dilimlerini (boylamları) bedenin uyum sağlayamayacağı bir hızla geçtiklerinden "jet gecikmesi" denilen bir işlev bozukluğu görülür. Jet gecikmesinin ortaya çıkması için uçuşun boylamlara dik yönde yapılması gerekir. Kuzeyden güneye (ya da tersi) yapılan uçuşlarda bu durum görülmez. Vardiya usulü çalışanlarda da (özellikle gündüz uyuyup gece çalışanlarda) benzer belirtiler oluşmaktadır. Bu belirtilerin başlıcaları uyku bozuklukları, yorgunluk, zihinsel yetersizlik, erkde azalmadır. Biyolojik saati bozulmuş kadın hamile kalırsa, bu ritim bozukluğu çocuğun doğum zamanını da etkiler.

BİYO-RİTİMDEN SORUMLU BEYİN ALANI

1920'lerde **Curt Ricter** isminde bir psikobiyolog, laboratuvarında kafeslerde bulunan farelerin ışıkları günlerdir kapalı olduğu halde bu hayvancıkların düzenli aralıklarla yiyip içtiklerini ve uyuduklarını gözlemiş. Karanlıkta tutulan bu havanlarda yaşamsal işlevlerde zamansal düzenin sürüp gitmesi, günboyu ritmin, tek başına ve ışığa bağlı olmayarak devam ettiğini göstermekteydi. Ritmi ayarlayan ışık sonradan kesilse bile, saat işlemeyi sürdürmekteydi. Öyleyse bu ritmin itici gücü ve bir kez başladıktan sonra düzeni; gece-gündüz değişiminin dışında -ya da yanı sıra- başka yerlerden de sağlanıyordu. Bilginimiz; yanıtı biraz zahmetli biraz da zalimce bir yolla bulmağa çalıştı: Hayvanların beyninden küçük bir parça kesip çıkardı ve istirahat/aktivite ritminin devam edip etmediğini gözledi. Bu işleve, ritim kaybolana kadar devam etti. Beyni basamak basamak, parça parça çıkardı. Nihayet gözlerin arkasında, görme sinirinin çaprazının üstünde bulunan küçük bir beyin dokusunu (hipotalamus'un çapraz üstü çekirdek -ÇÇ- denilen kısmını) çıkardığında günboyu ritmin bozulduğunu gördü. Bu buluş yıllarca bir köşede kalıp unutuldu.

Uzunca bir aradan sonra 1980 yıllarında Tokyo yakınlarında Mitsubishi Enstitüsü'nde çalışan iki Japon araştırmacı, farelerin beynine çok sayıda ince elektrotlar yerleştirerek beyin elektriksel aktivitesinin günboyu değişimini incelediler. Bu inceleme sonucunda, biyo-ritim'den sorumlu olan alanın gerçekten de **Richter**'in 60 yıl önce bildirdiği gibi ÇÇ olduğunu saptadılar. Günümüzde yapılan deneylerde ÇÇ'nin çıkarıldığı durumlarda, hayvanlarda devinimin kesildiği (örneğin kafes şeklindeki tekerleği döndürmekten vaz geçtikleri), su içmedikleri, uyku/uyanıklık ritminin bozulduğu, yumurtlamanın ve kızışma evrelerinin oluşmadığı, beden ısısı dalgalanmalarının kaybolduğu görülür.

Uyku/uyanıklık evreleri de tüm yaşamsal devinimler gibi büyük ölçüde ÇÇ'nin denetimindedir. ÇÇ ise aydınlık/karanlık ritminden, kısaca güneşten etkilenir. Böylece ışık zamanı belirleyici (Zeitgeber) olmaktadır. Hayvanlarda ışık; görme siniri (optik sinir) ve ek optik sistem denilen yardımcı görme sistemi kesilse bile uyku-uyanıklık devinimini oluşturmaktadır. Bu beklenmeyen sonuç, gözden ÇÇ'ye ulaşan başka bir yol bulunduğu varsayımına yol açmıştır. Böylece ÇÇ; göz küresi arkasından kendine ulaşan ve dış ortamdaki karanlık/aydınlık dönemlerini bilince ulaşmayan bir algılama ile bildiren uyaranlar olarak çalışır ve günboyu dalgalanmaları sağlar.

Işıkla ÇÇ'nin işlevi arasındaki ilişki çok sıkıdır. Sinir hücreleri normalde erk kaynağı olarak şeker kullandıklarından radyoaktif olarak işaretlenmiş şeker deney hayvanlarına verildiğinde, ortam ışıklıysa ÇÇ bu radyoaktif şekeri bol miktarda tutar (tanı amacıyla insanlarda da kullanılan bu radyoaktif madde tutulma yöntemini sintigrafi yaptırmış olanlar anımsayacaklardır). Buna karşın, işlem karanlıkta yapılmışsa dinlencede olan ÇÇ hücreleri şekeri çok az miktarda tutar.

Günboyu ritminin gerçekleşmesinde yardımcı olan diğer bir yapı da kozalaksı bez ya da epifiz bezidir. Beynin arka alt kısımlarında bulunan bu küçücük bez köpekbalıklarında, kurbağalarda ve kertenkelelerde üçüncü bir göz olarak çalışır ve ışık derecesini algılar. Memelilerde ise melatonin denilen bir hormonu salgılar. Melatonin sentezi ile günboyu ritmin yakın ilişkisi vardır. Melatonin salgılanması karanlığın hemen başlangıcında artar. Işıkla karşılaşıldığında durur. Böylece geceleri, kandaki melatonin seviyesi gündüze oranla 3-5 kez daha yüksektir. Melatonin uykuyu ve özellikle uykunun düş görülen evrelerini artırır. Ayrıca kişinin kendisini iyi ve güvenli olarak duyumsamasına yol açar.

1994 yılında, günlük ritmi insanlardaki gibi 24 saat civarında olan meyva sineklerinde yapılan incelemeler sonucunda bu hayvanlarda günboyu ritimden iki genin sorumlu olduğu saptandı. Saat genleri de denilen bu genlerde bulunan proteinlerin yapısı da açıklandı. Bu genler bedenin her hücresinde bulunmakla birlikte, sadece beyindeki hücreler zamanı ayarlamaktadır. Işık, bu iki genin birbirine bağlanmasına ve böylece de etkili olmasına yol açar.

IŞIK VE MELATONİN

Çağımızda yaşayan insanlarda, günboyu ritmi, salt güneş değil saatler, yemek zamanları, iş yaşantısı, ritmik gürültü ve sessizlikler (örneğin trafiğin gürültüsü gibi) de ayarlar. Çevredeki insanların dinleşme ve çalışma zamanları da etkili olur. Bu nedenlerden birindeki bir değişiklik ritimde faz (zaman) kaymasına yol açar ve yukardan beri saya geldiğimiz bedensel işlevlerde (başta uyku ve uyanıklık zamanlarında olmak üzere) düzensizliklere yol açar.

İnsanlardaki iç saati; ışık ayarlayıp, kurar. 1989'da **Czeisler** ve **Kronauer**, denekleri beş saat kadar parlak ışıkta bıraktıklarında biyo-ritmin tekrar ayarlanıp düzene girdiğini göstermişlerdir. Ayarlanma hemen gerçekleşmese de, parlak ışığın üçüncü kez uygulanmasından sonra gerçek güneş durumuna bağlı olmayarak yeni ritim başlamaktadır. Parlak ışıklı odalar bile ritmi bozduklarından uykusuzluk çekenlerin yatakta ışık yakarak kitap okumaları uykusuzluklarını artırabilir (ne var ki okumak yerine kurup durmak daha da artırır).

Böylece, günboyu ritmin bir çok ossilatörün elbirliği ile oluştuğunu söyleyebiliriz: Temelde zaman genleri olmak üzere bunlarla bağlantılı olarak ÇÇ, epifiz ve hepsini ayarlayan güneş-ışık ve çevremizde akıp giden rutin ışığın iç saati ayarlamasından yararlanarak ve olayı melatoninle de destekleyerek, jet gecikmesi veya vardiya usulü çalışmanın doğuracağı sorunları yenmek olası görünmektedir. Gece çalışanları, çalışma süresince 3-4 saat kadar parlak ışıkla (5.000 lüks) aydınlatmakla bilişsel psikomotor işlevlerde ileri derecede düzeltme görülmüştür. Tek başına melatonin verilmesi de etkili olmaktadır. Ancak melatonin etkisi ışığın etkisi kadar etkin değildir. Bu işçiler, gündüz koyu renkli ve çevresi örtülü gözlükler kullandığında ritmin daha da düzeldiği görülmektedir. Tek başına melatonin, Jet sendromunda da etkili olmaktadır. Londra'dan San Francisco'ya uçan bir kısım yolculara, uyumadan önce melatonin verilmiş ve ayrıca melatonin hapları görünümünde zararsız bir madde de geriye kalan yolculara uygulanmış. Melatonin verilenler daha düzenli ve derin uyumuşlar, buna karşın kontrol grubunda uyku düzensizlikleri görülmüş. Ayrıca, melatonin alanlar kendilerini daha canlı ve diri hissetmişler.

Bundan 350-400 milyon yıl önce dünya daha hızlı döndüğünden bir yıl 400 gün kadarmış. 200 milyon yıl önce, dinozorların egemenliğindeki dünyada bir yılın 385 gün olduğu da mercan fosillerinin incelenmesinden anlaşılıyor. Yani dinozor yılında bir gün 23 saat tutuyor. Dünyanın dönüş hızının giderek yavaşlamasının (günlerin uzamasının) nedenleri ilk dönüş ivmesinin (empülsiyonun) zamanla azalması ve ayın oluşturduğu gelgit olaylarıdır. Bilginlere göre, çok ileri bir zamanda (belki artık insanların olmadığı bir dönemde) bir gün iki hafta kadar olacak, güneş iki hafta boyunca gökte ışıyıp duracaktır. Gerçekten, şu anda bile insanlarda, günboyu ritmin 24 satten çok 25 saatlık günlere uyduğu bildirilmektedir. Bu artık bir saatler birikip ortalama ayda bir kez ritim kargaşalığına yol açabilir. Arada bir ortaya çıkan uyku düzensizliğini bu artık saate bağlayan araştırmacılar vardır.

KAYNAKLAR

1) Campbell S. S.; Effects o bright-light exposure on shift-work adaptation in middle-aged subjects, Sleep, 18:408, 1995.
2) Carlson N. R.; Physiology of Behavior, IVth Ed., Allyn and Bacon, Boston, 1991.
3) Dilfurth H.; Dinozorların Sessiz Gecesi, 6. kitap, Çeviri: V. Atayman, Alan Yay., 1996.
4) Eastman C. I. et al; Dark goggles and bright light improve circadian rhythm adaptation to night-shift work, Sleep, 17:535, 1995.
5) Shepherd G. M.; Neurobiology, Oxford Uni. Press, 1994.

S.S. DİDİM MAVİ BELDE ARSA VE KONUT YAPI KOOPERATİFİ

EGE'NİN KIYISINDA DOSTLARIN ARASINDA

DİDİM ŞEHİR GİRİŞİNDE, ÇEVRE YOLUNA 150 m.
DENİZ MANZARALI VE DENİZE 800.m. UZAKLIKTA
YÜZME HAVUZLU, ÇOCUK PARKI, SOSYAL TESİSLER
90 m 2 DUBLEKS + ÇATI

ÖDEME ŞEKLİ — **Peşinat : 200.000.000.TL.**

Mart	:20.000.000.TL.	Nisan	:20.000.000.TL.	Mayıs	:20.000.000.TL.	Haziran	:20.000.000.TL.
Temmuz	:20.000.000.TL.	Ağustos	:20.000.000.TL.	Eylül	:20.000.000.TL.	Ekim	:20.000.000.TL.

Arsa payı ve taksit ödemeleri sabit olup, 360.000.000.TL.

Ülkemizin son yıllarda hızla gelişen en önemli turizm merkezlerinden olan Didim'de arsa ve konut fiyatları hızla artmaktadır. Sizlere kârlı çıkacağınız bir yatırım olanağı sunuyoz.

ÜYE KAYITLARIMIZ DEVAM EDİYOR

İZMİR ADRESİ : Kıbrıs Şehitleri Cad. No: 151/9 Alsancak Tel.: (0232) 464 15 71 Faks:(0232) 422 35 18

DİDİM ADRESİ: Yeni Mah. Park Cad. Kıray Pasajı No : 14 Tel.: (0256) 813 39 02 Faks : (0256) 813 10 73

İSTANBUL İRT.: Zehra Ada Tel - Faks: (0216) 327 14 92 - 93

ARSAMIZ KOOPERATİF ADINA TAPULUDUR.

Barbut

Ali NESİN

Oyunlarımdan sıkılan okurlardan - eğer varsa - özür dilerim. Ne yapalım ki ben oyun oynamayı çok severim.

Birinci Oyun. İki kişi sırayla zar atıyorlar. Şeş (6) atan ilk oyuncu oyunu kazanıyor. Ve oyun iki oyuncudan biri şeş atana dek devam ediyor.

Bu oyunda oyuna başlayanın bir avantajı vardır. Yani birinci oyuncunun oyunu kazanma olasılığı 1/2'den daha fazladır. İkinci oyuncunun da kazanma olasılığı 1/2'den azdır elbet.

Herhangi bir kuşku olmaması için belirteyim: Oyunda bir zar var ve her oyuncu sırası geldiğinde bir kez zar atıyor. Ve zar hilesiz... Ve kimse zar tutmuyor. Bir başka deyişle, 1'den 6'ya kadar herhangi bir sayının (örneğin 5'in) gelme olasılığı 1/6'dır. Ve elbette 7 gelme olasılığı sıfırdır!

Hiç kimse şeş atamazsa bu oyun sonsuza dek sürebilir, ama sonsuza dek kimseye şeş gelmeme olasılığı sıfırdır (1). Yani bu oyun kuramsal olarak bitmezmiş gibi görünse de uygulamada hep biter. Deneyin, oyunun hep bittiğini göreceksiniz, hiçbir oyun sonsuza dek sürmeyecektir! Örneğin, oyunun ilk on atışta bitmeme olasılığı 0.1615056...'dır, yani aşağı yukarı yüzde 16'dır. İlk yirmi atışta bitmeme olasılığı yüzde 2.6'dan biraz fazla ve ilk 100 atışta bitmeme olasılığı milyarda 12 civarındadır... Genel olarak oyunun ilk n atışta bitmeme olasılığı $(5/6)^n$ dir. Dolayısıyla oyunun sonsuza dek bitmeme olasılığı sıfırdır. Bir başka deyişle, 1 olasılıkla (yani yüzde yüz bir kesinlikle) oyun sonlu bir zaman sonra bitecektir.

Birinci oyuncunun bu şeş atma oyununu kazanma olasılığı kaçtır? İki ay önce bu soruyu sormuştum. Şimdi yanıtlayayım.

Birinci oyuncunun kazanma olasılığına a diyelim. Bu a sayısını hesaplamak istiyoruz.

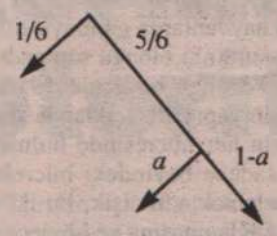

Birinci oyuncu, kazanırsa, ya ilk atışında kazanacaktır ya da daha sonraki atışlarında. Hesaplamak istediğimiz a olasılığı, birinci oyuncunun ilk atışında kazanma olasılığıyla daha sonra kazanma olasılığının toplamıdır. Birinci oyuncunun ilk atışında kazanma olasılığı 1/6'dır elbet. Peki ya daha sonra kazanma olasılığı kaçtır?

Birinci oyuncu 5/6 olasılıkla oyunu ilk atışında kazanamaz ve sıra ikinci oyuncuya geçer. İkinci oyuncu şimdi birinci oyuncu olmuştur ve bu andan itibaren oyunu kazanma olasılığı a'dır, demek ki bu andan itibaren oyunu kaybetme olasılığı $1-a$'dır. Yani birinci oyuncunun oyunu birinci atıştan sonra kazanma olasılığı

$$5/6((1-a)\text{'dır.}$$

Hesaplamak istediğimiz a sayısı 1/6'yla $5/6((1-a)$ sayılarının toplamıdır:

$$a = 1/6 + 5/6((1-a).$$

Bu denklemi kolaylıkla çözüp a'yı bulabiliriz:

$$a = 6/11.$$

Görüldüğü gibi, a, 1/2'den biraz fazla.

Soruyu bir başka yöntemle de bulabiliriz. a gene birinci oyuncunun kazanma olasılığı olsun. O zaman ikinci oyuncunun kazanma olasılığı $5a/6$'dır (birinci oyuncu 5/6 olasılıkla ilk atışında kaybetmelidir ki, ikinci oyuncu oyuna birinci oyuncuymuş gibi devam edebilsin.) Bu iki olasılığın toplamı 1 etmelidir (oyunu iki oyuncudan biri kazanmalıdır.) Yani,

$$a + 5a/6 = 1$$

olmalıdır. Bu denklemi çözerek gene $a = 6/11$ buluruz.

Bu sonuç, sonsuz bir toplam hesaplanarak da elde edilebilir. Ama ne gerek var!

İkinci Oyun. Ya aynı oyunu üç oyuncu oynarsa? Birinci ve ikinci oyuncunun kazanma olasılıkları kaçtır?

Birinci oyuncunun kazanma olasılığı 1/3'ten fazla, üçüncü oyuncunun da 1/3'ten az olmalıdır. İkinci oyuncunun kazanma olasılığının 1/3 olduğunu düşünüyorsanız yanılıyorsunuz. Anlayamadığım bir nedenden ikinci oyuncunun kazanma olasılığı 1/3'ten biraz daha az (matematik her şeyi tam açıklayamıyor ne yazık ki).

Gene birinci oyuncunun kazanma olasılığına a diyelim. O zaman ikinci oyuncunun kazanma olasılığı (yukardaki gibi) $5a/6$'dır. Birinci ve ikinci oyuncu şeş atamazlarsa -ki $(5/6)^2$ olasılıkla ilk iki oyuncu şeş atamazlar- sıra üçüncü oyuncuya gelecektir. Dolayısıyla üçüncü oyuncu $(5/6)^2a$ olasılıkla oyunu kazanır. Oyunu üç oyuncudan biri kazanacağından, bu üç sayının toplamı 1 etmelidir, yani

$$a + 5a/6 + (5/6)^2a = 1$$

eşitliği geçerli olmalıdır. Bu denklemden kolaylıkla a'yı bulabiliriz:

$$a[1 + 5/6 + (5/6)^2] = 1$$

yani,

$$a = 36/91,$$

tahmin ettiğimiz gibi 1/3'ten biraz daha fazla. İkinci oyuncunun kazanma olasılığı da,

$$5a/6 = (5/6)\ (36/91) = 30/91$$

dır, yani 1/3'ten biraz daha az.

Genel Oyun. Ya bu oyunu n kişi oynarsa, her bir oyuncunun oyunu kazanma olasılığı kaçtır?

Birinci oyuncunun kazanma şansına a diyelim. O zaman ikinci oyuncunun kazanma şansı $5a/6$'dır. Üçüncü oyuncunun kazanma şansı da $(5/6)^2a$'dır. Dördüncü oyuncunun kazanma şansıysa $(5/6)^3a$'dır... Bu böyle sürer. n'inci oyuncunun kazanma şansı $(5/6)^{n-1}a$'dır. Oyunculardan biri oyunu kazanmak zorunda olduğundan bu n sayının toplamı 1 olmalıdır, yani,

$$a + 5a/6 + (5/6)^2a + \ldots (5/6)^{n-1}a = 1$$

eşitliği geçerli olmalıdır. a'yı dışarı alalım:

$$a[1 + 5/6 + (5/6)^2 + \ldots + (5/6)^{n-1}] = 1.$$

Sağ ayraçtaki uzun toplama

$$[1 - (5/6)^n] / (1 - 5/6)$$

sayısına eşittir. Demek ki,

$$a = (1 - 5/6) / [1 - (5/6)^n]\text{'dir.}$$

Yukardaki sonuca göre, oyuncu sayısı sonsuz olduğunda, yani $n = \infty$ olduğunda, a, 1/6 olur, ki bu da beklenen bir sonuçtur: Oyunda sonsuz oyuncu olduğunda, zar sırası bir daha birinci oyuncuya gelmez ve birinci oyuncu ancak ilk (ve son) atışında şeş atarsa oyunu kazanabilir.

İkinci oyuncunun kazanma olasılığı da $5a/6$'dır. Üçüncü oyuncunun kazanma olasılığı, bu sayının 5/6'yla çarpımına eşittir. Genel olarak i'inci oyuncunun kazanma olasılığı $(5/6)^{i-1}a$'dır.

YANITLAR

Bu ay on yanıt geldi. Yanıtların hepsinde doğru şeyler var. En beğendim beş yanıtı verenler: **Aytek Erdil, Murat Aygen, Orhan Nişancı** (genel oyun formülü yanlış ama belli ki dikkatsizlik hatası), **Hüseyin Baki Karakuş, Nurcan Yayla**.

GE'nin yanıtı yanlış değil ama, bulduğu sonsuz toplamları hesaplamamış. Bu yüzden yanıtını kabul edemeyeceğim. Mektubunu **GE** şöyle bitirmiş "Seçtiğim kitabınız *Saçkıran*. 1959'da Pendik İstanbul'dan almıştım. Okuduğum ilk kitabınızdı. En çok sevdiğim fikir kitabıydı *Saçkıran*!" 1959 yılında ben iki yaşımdaydım. *Saçkıran*'ı ben değil, iki yıl önce kaybettiğimiz babam yazmıştır!

Her iki **VD** de toplamları hesaplamamış. Ayrıca Sökeli **VD**'nin yazdıklarını çok zor anlayabildim. Okurlardan, düşüncelerini açık seçik yazmalarını rica ediyorum. Leb demeden leblebiyi anlayanlardan değilim.

YO ve **OD**'nin de yanlış değil, ama genel oyun için (kapalı) bir formül bulmamışlar ya da bulamamışlar.

Ödüllü Matematik Sorusu

Barbut yazısının devamı

Ali NESİN

Bu ayın sorusunu daha iyi anlayabilmek için, yukardaki yazıyı okuyup iyi anlamak gerekebilir. Okura önerim, önce yukardaki yazıyı anlamasıdır. Bu ayın sorusu, aslında iki ay önce sorduğum sorunun devamıdır.

Yukardaki oyunu anımsayalım: İki kişi karşılıklı zar atıyorlar ve ilk şeş (6) atan oyunu kazanıyor. Bu oyunu birinci oyuncunun kazanma olasılığının 6/11 olduğunu yukardaki yazıda gördük. Bu yanıtı bulmak için de,

$$a + 5a/6 = 1$$

denklemini çözdük.

Eğer yalnızca şeş atan değil de, şeş ya da penç (6 ya da 5) atan kazansaydı, birinci oyuncunun kazanma olasılığını hesaplamak için,

$$a + 4a/6 = 1$$

denklemini çözmemiz gerekirdi. Çözelim: $a = 3/5$ buluruz.

Eğer cehar, penç ya da şeş (4, 5 ya da 6) atan kazanacak olsaydı, birinci oyuncunun kazanma olasılığı,

$$a + 3a/6 = 1$$

denkleminin çözümü, yani 2/3 olurdu.

Eğer se, cehar, penç ya da şeş atan kazanacak olsaydı, birinci oyuncunun kazanma olasılığı,

$$a + 2a/6 = 1$$

denkleminin çözümü, yani 3/4 olurdu.

Eğer dü, se, cehar, penç ya da şeş atan kazanacak olsaydı, birinci oyuncunun kazanma olasılığı,

$$a + 1a/6 = 1$$

denkleminin çözümü, yani 6/7 olurdu.

Demek ki, bir zarla oynadığımız bu tür oyunlarda, birinci oyuncunun kazanma olasılıkları 6/11, 3/5, 2/3, 3/4 ve 6/7.

İkinci oyuncunun bu oyunları kazanma olasılığı da (1'den yukardaki sayıları çıkarın) sırasıyla 5/11, 2/5, 1/3, 1/4 ve 1/7.

Bu oyunların bir de negatifleri vardır. Örneğin, şeş atanın kazandığı oyunun negatifi, şeş atanın kaybettiği oyundur. Şeş atanın kaybettiği oyunda, birinci oyuncunun kazanma olasılığı 5/11'dir.

Şeş ve penç atanın kaybettiği oyunda, birinci oyuncunun oyunu kazanma olasılığı 2/5'tir... Yukardaki yazıyı anlayan okur bu sonuçları kolaylıkla elde edebilir.

Bu ayın sorusu şu: Öyle bir zar oyunu bulun ki, birinci oyuncunun kazanma olasılığı 1/5 olsun.

Aslında bu sorunun yanıtı oldukça kolay. Birinci oyuncu şeş dışında bir zar atana dek zar atmayı sürdürür. Eğer, şeş dışında, ilk attığı zar 1 ise oyunu kazanır, değilse (yani 2, 3, 4, 5) ise oyunu kaybeder. Bu oyunu birinci oyuncunun kazanma olasılığı 1/5'tir elbette. Benim istediğim, yukarıdaki gibi, iki oyuncunun da zar attığı bir oyun... Oyundaki zar sayısının çoğaltmaya hakkınız var.

Doğru yanıtı verenler arasında çekilecek kurada kazanan 5 kişiye "*Matematik ve Doğa*" ve 4 ciltlik "*Aziz Nesin-Ali Nesin Mektuplaşmaları*" adlı kitaplarımdan biri armağan edilecektir. Yanıtlar 15 Ağustos 1997 tarihine kadar "*Bilim ve Ütopya*, Ödüllü Matematik Bulmacası, Büyükdere Cad. No:79 Bor Ap. Kat 5 D.10 Mecidiyeköy/İstanbul" adresine ulaşmalıdır. Yanıtlar ve kazananlar *Bilim ve Ütopya*'nın Eylül 1997 tarihli sayısında yayımlanacaktır.

Yine üçgensel sayılar

Şafak ALPAY

Her n tamsayısı için $[n\,(n+1)]/2$ sayısı ile ifade edilebilen tamsayılara üçgensel sayılar diyoruz. *Bilim ve Ütopya* okurları üçgensel sayılar hakkındaki Kasım 1996'da yayımlanan yazımızı anımsayacaklardır (*). n. üçgensel sayıyı da t_n ile göstereceğiz. t_1=1, t_2=3, t_3=6, t_4=10 olduğunu üçgensel sayıların sonsuz (ancak sayılabilir sonsuz olduklarını) biliyoruz (*). Bununla söylenmek istenen doğal sayılar kümesi {1, 2, 3, ...} ile üçgensel sayılar kümesinin arasında bire-bir ve örten bir fonksiyon olduğudur. Gerçekten

$$n \rightarrow [n\,(n+1)]/2$$

böylesi bir fonksiyondur, Σ, Yunancada büyük *s* harfine karşılık gelen harftir ve matematikte toplamı ifade eder. Örneğin,

$$\sum_{i=1}^{n} i = 1+2+3+ \ldots +n$$

demektir. Tümevarımla görebileceğimiz gibi n. üçgensel sayı t_n, ilk n tamsayının toplamıdır. Birbirini izleyen iki üçgensel sayının toplamının

$$t_n+t_{n+1}= (n+1)^2 \qquad (1)$$

bir kare olduğunu MS. 100 yılında İzmirli hemşerimiz **Theon ve Nicomachus** görmüşlerdi. **Plutarch** ise 8 ile çarpımına bir eklenen bir üçgensel sayının yine bir tamkare olduğunu, başka deyişle her n için

$$8t_n+1= (2n+1)^2 \qquad (2)$$

geçerli olduğunu biliyordu. Aşağıdaki bak - anla şekilleri (1) ve (2) formülünü özel haller için kanıtlıyor.

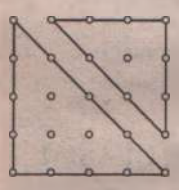

$T_4 + T_5 = 5^2$

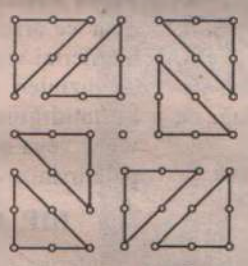

$8T_3 + 1 = 7^2$

(1) formülünden esinlenerek ve indeksi her keresinde bir artırarak

$$t_n + t_{n+2} = 2t_{n+2} + 1$$
$$t_n + t_{n+3} = (n+2)^2 + 2$$
$$t_n + t_{n+4} = 2t_{n+2} + 4$$
$$t_n + t_{n+5} = (n+3)^2 + 6$$
$$\vdots$$
$$t_n + t_{n+2k-1} = (n+k)^2 + 2t_{k-1} \qquad (3)$$
$$t_n+t_{n+2k} = 2t_{n+k} +k^2 \qquad (4)$$

eşitliklerini buluruz. (3) ve (4)'de n=0 için t_o=0 alarak

$$t_{2k} = 2t_k + k^2$$
$$t_{2k-1} = k^2 +2t_{k-1}$$

bulunur ki, bunların söyledikleri her üçgensel sayının bir diğerinin iki katı ile bir tam karenin toplamı olduğudur. Yüzyıllardır bilinen bu gerçeği bir kez de biz çıkarmış olduk. Yukarıda yaptığımız toplama yerine çıkartma yapmış olsaydık

$$t_{n+k} - t_n = kn + t_k \text{ veya } t_{n+k} = t_n + t_k + nk \qquad (5)$$

eşitliklerini bulurduk. Aşağıdaki bak-anla şekilleri, yukarıdaki eşitlikleri özel hallerde kanıtlıyor.

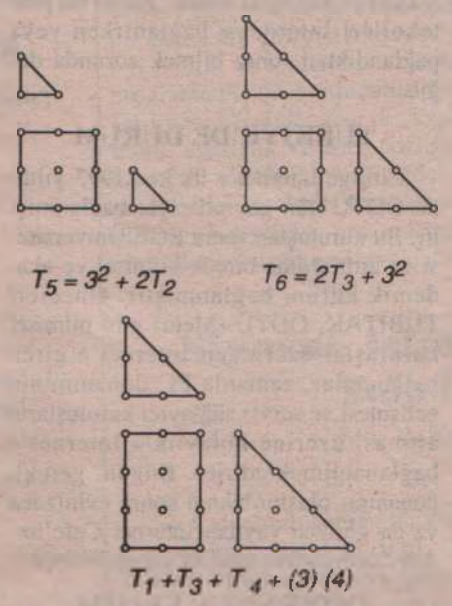

$T_5 = 3^2 + 2T_2$ $\qquad$ $T_6 = 2T_3 + 3^2$

$T_1 + T_3 + T_4 + (3)\,(4)$

1836 yılında Casinelli

$$t_{n+k+1} = t_n + t_k + (n+1)\,(k+1)$$
$$t_{n-k} = t_n + t_k - k\,(n+1)$$

eşitliklerini, **Realis** ise 1878 yılında

$$[3\,(2n+1)]^2 = t_{9n+4} - t_{3n+1}$$

formülünü, **Marchaud** ise yine 1878 de

$$(2n+1)^2 = t_{3n+1} - t_n \qquad (6)$$

formüllerini keşfediyorlar. (2) formülündeki ifadeyi yukarıdaki (6)'da kullanarak, 1775 yılında **Euler** tarafından bulunan

$$9t_n +1 = t_{3n+1},\ 25t_n + 3 = t_{5n+2},$$
$$49t_n + 6 = t_{7n+3}$$

formüllerini elde edebiliriz. **Sierpinski** (2)'de toplamları yine üçgensel sayılar olan sonsuz tane üçgensel sayı çiftinin olduğunu gösterdi. Üçgensel sayıların tanımı olan $t_{k-1} + k = t_k$ eşitliğinde $k=t_n$ alınarak $t_{tn-1} + t_n = t_{kn}$ buluruz ki bu da savımızın kanıtıdır. **Sierpinski** aynı yapıtında

$$t_n+t_{2m} = t_{3m}$$
$$t_n- t_{2m} = t_{m-1}$$

denklem takımının sonsuz tane çözümünün olduğunu gösterir (**).

BİRAZ DA TOPLAMLAR

Musso'nun 1893'de gösterdiği gibi her üçgensel sayı ilginç toplam olarak yazılabilir. Örneğin, aşağıdaki ilk toplam **Musso**'ya ait

$$t_n = n^2 - (n-1)^2 + (n-2)^2 - \ldots \pm 1$$

Bu eşitlik kullanılarak

$$t_{2n-1} = \sum_{i=1}^{n} (4i - 3),\ t_{2n} = \sum_{i=1}^{n} (4i-1)$$

toplamlarını buluruz. Bu son toplamların kısmi toplamları olarak ifade edilebilen (ki bunların bazıları 1, 4, 10, 20, 35, ...) sayılara tetrahedral sayılar deniyor. Hem üçgensel, hem de tetrahedral sayılar Pascal üçgeninin köşegenlerinde yer alırlar. Bu gerçeği ifade eden

$$\sum_{i=1}^{n} t_i = [n\,(n+1)\,(n+2)\,]/6 \qquad (7)$$

formülü yüzyıllardır biliniyor. (7) formülünü kullanarak toplamın ya son üçgensel sayının bir kesirine ya da bir sonraki üçgensel sayının bir kesirine eşit olduğunu görebiliriz. Başka bir deyişle

$$\sum_{i=1}^{n} t_i = [(n+2)/3]t_n$$

veya $\sum_{i=1}^{n} t_i = (n/3)\,t_{n+1}$

doğru olacaktır. **Realis** çift ve tek indeksli üçgensel sayılar ile indeksleri üçün katları olan üçgensel sayıların toplamları için

$$\sum_{i=1}^{n} t_{2i} = [n\,(n+1)\,(4n+5)]\,/\,6$$
$$\sum_{i=1}^{n} t_{2i-1} = [n\,(n+1)\,(4n+1)]\,/\,6$$
$$\sum_{i=1}^{n} t_{2i} = [3n\,(n+1)^2]\,/\,2$$

formüllerini vermiştir. Şimdi de üçgensel sayıların toplamları ile kare ve küplerin toplamları arasındaki ilişkilere değinelim. Bunlardan ilki 1575'de **Maurdyeus** tarafından kanıtlanan

$$\sum_{i=1}^{n} t_i + \sum_{i=1}^{n} t_i = \sum_{i=1}^{n} i^2$$

Bir değeri 1000 civarında **Al-Fahri** tarafından kanıtlanan

$$\sum_{i=1}^{n} i^3 = t^2_n$$

ve 1904'de **Hromadko** tarafından kanıtlanan

$$t^2_n - 1 = \sum_{i=1}^{n-1} (t_{i+1} - t_i)^3$$

eşitlikleridir.

Simetrik üçgensel sayılar, üçgensel sayılar arasında 3003 veya 354453 gibi simetrisi olan sayılardır. Aşağıda 151340 sayısından küçük olan simetrik üçgensel sayılar görüyoruz.

n	t_n	n	t_n	n	t_n
1	1	109	5995	3185	5073705
2	3	132	8778	3369	5676765
3	6	173	15051	3548	6295926
10	55	363	66066	8382	35133151
11	66	1111	617716	11088	61477416
18	171	1287	828828	18906	178727871
34	595	1583	1269621	57166	1634004361
36	666	1833	1680861	102849	5289009825
77	3003	2662	3544453	111111	6172882716

Görüldüğü gibi t_{109}, t_{1111}, t_{2662} ve t_{17166} sayılarının basamakları toplamı 28. Üçgensel sayılardan t_{10} =55, t_{12} = 66 ve t_{36} =666 sayılarının basamakları hep aynı. Öte yandan t_{1287}= 828828 sayısı oldukça simetrik bir sayı. Üçgensel sayı doğuran tamsayılardan sadece 2, 3, 11, 109 ve 173 asal sayılar iken, üçgensel sayı doğuran tamsayılardan sadece 1, 3, 10 ve 36 sayılarının kendileri de üçgensel. Bu konuda sorulan sorulardan birisi (yukarıdaki listeden kolayca görülebileceği gibi) eğer bir tamsayının m basamakları çiftf tane birden oluşuyorsa onun simetrik üçgen sayı olduğu savı idi. t_{11}, t_{1111} ve t_{111111} bu savı doğrularken $t_{11111111}$ = 617283951049382716 sayısı savın doğru olmadığını göstermiştir.

(*) Ş. Alpay, Üçgensel Sayılara Dair, Bilim ve Ütopya Kasım 1996.
(**) N. Sierpinski, Elementary Theory of Numbers, Warşova, 1964.

27 Temmuz- 2 Ağustos (7 günlük)

Arkeolog yazar

Burçay Anger ile birlikte

Firigya-Kapadokya-Likya Eski kutsal gizemler coğrafyası gezisi
7 gece 7 gün -Kültür Safarisi-Herşey (şarap bile) dahil 28 Milyon TL.
Özet programı: 26 Temmuz gecesi yola çıkış. Gordion-Yazılıkaya (Polatlı) Bizans Kalesi- Avanos-Ürüp-Uçhisar (Peribacaları) Avcılar-Kaymaklı-Ortahisar-Derinkuyu (Yeraltı Kiliseleri) 2 gece Nevşehir otel. (27-28 Temmuz) Ihlara Vadisi-Göllüdağ-Antik Kale-Eski Kiliseler Bölgesi Niğde Otel (29) Konya Mevlana-Medreseler-Eflatunpınar (Hitit) -Binbir Kilise- Suluin (Mağra)- Beyşehir gölü adaları Kubadabad Sarayı (tekneyle) -Şelaleler-Pınarözü-Zindan (Mağralar) 2 gece Beyşehir Otel. (30-31 Temmuz) Helenistik Yalvaç harabeleri-Afyon Kalesi-Aslankaya (Firig)-Kocatepe-Avdolos (Mağra)-Gazlı göl-gece Kütahya Otel (1 Ağustos)
Emet Aizonsi -Yol- Armutlu'da plaj ve deniz gece dönüş.
24.000'te evdeyiz.
NOT: Ankara'dan katılacaklar 27 Temmuz sabahı Polatlı'dan katılabilir. 2 Ağustos gecesi Yalova üzerinden Ankara olmak üzere 3 Ağustos'da evde olurlar. İzmir'den katılanlar 1 Ağustos gecesi Kütahya'dan dönebilirler ve 1 milyon daha az öderler.
DİKKAT: Katılacak olanlar 10 gün evvelden yarım ücret yatıracak.
Banka Hesap No: Türkiye İş Bankası-Galatasaray Şb. 1022 30000 734892 B. Anger.
Ayrıca: Bu bir kültür safarisidir. Yürüyüşü, tırmanışı çoktur. Az eşya, spor giysi ve doğa ile mücadele ruhu kesin şarttır. Ve bu gezi kar amaçlı değildir, benzerlerinden çok daha ucuzdur ve çok daha fazla şey görüp öğrenirsiniz. Bizden söylemesi.
Rezervazyon: (0212) 292 17 10

İletişim ağları ve Internet

Ramazan KARAÇALI (*)

Internet; ağların ağası, yeryüzündeki milyonlarca bilgisayarı birbirine bağlayan en büyük ağ... Bu ağ hakkında bugüne kadar çok şey okudunuz, duydunuz, hatta kullandınız... Dünyanın öbür ucundaki insanlarla bilgilerinizi paylaştınız, bilgisayarınızdaki birkaç tuşu tıklayarak alışveriş yaptınız, müzik dinlediniz, kitapları kurcaladınız, vizyona çıkacak olan filmlerin demolarını izlediniz, sorunlarınıza çözümler buldunuz, diğer insanlarla tanıştınız, tartıştınız, siber uzaydan biraz kültür kaptınız ve daha birçok işi gerçekleştirdiniz... Ama, konumuz sizin Internet'te neler yaptığınızla ilgili değil, daha çok bu ne menem şeydir, ona bakacağız...

İLETİŞİM AĞLARI

LAN Kavramı (Local Area Network, Yerel İletişim Ağları): Daha çok, küçük yapıtlardaki ve sitelerdeki bilgisayarları birbirine bağlayan iletişim ağı sistemidir. Aynı oda ve bina içerisindeki en az iki bilgisayarın birbirine bağlanması şeklinde tanımlanabilir. Bilgisayar sayısı bazen yüzlerle ifade edilebilir. Bilgi iletişim terminolojisinde, kendi donanımını diğerlerinin hizmetine sunan makineye ana makine (Server), bu hizmetten yararlanan diğer makinelere de terminal (Client) denmektedir.

MAN Kavramı (Metropolitan Area Network, Şehiriçi İletişim Ağı): Aynı kent içerisindeki birden fazla yerel iletişim ağı birbirlerine bağlıysa MAN'ı oluşturur.

WAN Kavramı (Wide Area Network, Geniş Alan İletişim Ağı): Şehirler, ülkeler hatta kıtalar arası iletişim ağlarının genel adı olmakla beraber, artık sadece Internet kavramı bu konu ile ilgili her şeyi açıklamaktadır.

INTERNET'İN TARİHÇESİ

ABD'de Soğuk Savaşın teknolojik gelişmelere paralel olarak kızıştığı dönemlerde, yaklaşık 30-35 yıl önce, Pentagon'daki Gelişmiş Savunma-Araştırma Projeleri Birimi DARPA'nın bilgisayar mühendisleri askeri haberleşme ağlarının dış saldırılara karşı korunması ve ağ sistemlerinin en iyi duruma getirilmesi için geceli gündüzlü çalışmaktaydılar; en büyük düşman, eski adıyla SSCB idi ve onlardan bir gece nükleer saldırı dahil başlarına her şey gelebilirdi. Bu ağları oluşturmada; böyle bir saldırıya karşı, oldukça geniş bir alana yayılmış olan ülke topraklarındaki çeşitli askeri birliklerle sürekli irtibat halinde olma ve bu saldırılardan anında diğer birlikleri haberdar edip, o an kayıtları tutulan birtakım bilgileri hızlı ve güvenilir bir biçimde diğer birliklere ulaştırma fikri yatıyordu.

Araştırmacı **Paul Baran**, Rand Corporation'daki bütün geleceğini "packet-switching" diye adlandırdığı, yepyeni bir bilgi-iletişim ağı üzerine bağlamıştır. Bu yeni haberleşme tekniği, bir bilgiyi aynı kablo üzerinden doğrudan göndermek yerine, bilgi yerine ulaşana kadar başka diğer hatları da kullanması sistemine dayanıyordu. Böylece; A bilgisayarındaki bir bilgi çeşitli bloklara ayrılıp, o an en uygun hat üzerinden gidiyor ve yerine ulaştığında tekrar birleşerek, B bilgisayarında bütünü oluşturuyordu. Bu sayede bilgi, gideceği yolu tıkalı bulursa, başka bir yolu kullanarak -ama mutlaka- sonuçta gideceği yere ulaşacaktı. DARPA'nın bilim adamları bu sistem üzerinde yoğunlaşarak, 1969 yılında ARPANET'i oluşturdular. Bu kuruluş, tamamen savunma ağırlıklı haberleşme faaliyetlerini sürdürerek projelerini geliştirmekteydi. 1984 yılına gelindiğinde, ARPANET'in Askeri İletişim Sistemi MILNET, Savunma Veri Ağının sınıflandırılmamış kısmını oluşturdu.

Birkaç yıl önce NSFNET (Amerikan Ulusal Bilim Derneği), ülkedeki araştırmacıların birbirleriyle haberleşebilmeleri için kurulmuştu. Bu kuruluş, 1990 yılında ARPANET'in askeri olmayan bölümünü içine almıştır. Internet için asıl dönüm noktası bu andan itibaren başladı. O ana kadar kavram olarak ifade edilmeyen Internet, diğer ülkelerdeki araştırmacı kesimini de kapsayacak şekilde temellendirilmiş, daha sonra toplumun bütün kesimlerini ilgilendirecek boyuta ulaşmıştır. Bugün sayısı net olarak bilinmemekle beraber, 25 milyondan fazla insan Internet'i kullanmaktadır. Bu sistemin en önemli özelliği; hiç kimse tarafından sahiplenilememesi ve kişilerin bu ağı dilediğince kullanabilmeleridir.

> Ağ sistemlerinin genel kurulma amaçlarından biri de, kısa bir süre içinde, uzaktaki kişilere güvenilir bir bilgi gönderme ve haberleşme isteğidir. e-mail sistemi, bu amaca yönelik sistemlerin genel adıdır. Elektronik posta gönderirken, gönderilen kişinin ağdaki adresini bilmeniz gerekir. Bunu normal ev adresi gibi düşünebilirsiniz.

DONANIM VE TCP/IP HAKKINDA

Internet'e bağlanabilmek için ilk şart iyi bir bilgisayarınızın olmasıdır. Daha sonra bir telefon hattınız, bir modem (içsel-dışsal) ve bir Internet Servis Sağlayıcıyla beraber bir hizmet programı gerekmektedir. Bütün bunları bir araya getirdiğinizde Internet'e girmek sizin için bir sorun olmayacaktır. Internet üzerinde herhangi bir servise ulaşmak için, o servsin Internet adresinin bilinmesi gerekir. Internet, ulaşmak istediğiniz adresleri TCP/IP (Transsmision Control Protocol/Internet Protocol-İletişim Kontrol Protokolü/Internet Protokolü) protokolü denen bir protokolle size bağlar. Hemen burada bir açıklama yapmak gerekecek; iki bilgisayar arasındaki bilgi alışverişi sırasında kullanılacak mesaj yapıları ve kurallarına Internet literatüründe protokol denmektedir. Bu protokol nedir? Bu, ABD Savunma Bakanlığı'nın belirlediği birbirine bağlı bilgisayarlar arasında bir bilginin nasıl paylaşılacağını dair standartları sunan, bilginin anlaşılabilir ve doğru bir şekilde en kısa zamanda ulaşabilmesi için gereken birtakım kuralları koyan protokoldür. TCP/IP protokolü günümüze kadar devamlı yenilenerek günümüz koşullarına uygun hale getirilmiştir. Bu protokolün sağladığı hizmetler arasında; dosya alma/gönderme (FTP-File Transfer Protocol), elektronik Posta İletişim Protokolü (SMTP-Simple Mail Transfer Protocol), TELNET (Internet üzerinde başka bir bilgisayarda etkileşimli çalışma için geliştirilmiştir) gibi hizmet protokolleri vardır. Bütün bu protokolleri Internet'e bağlanırken veya bağlandıktan sonra bilmek zorunda değilsiniz.

TÜRKİYE'DE DURUM

Türkiye Internet'e ilk kez 1993 yılında ODTÜ'nün gayretleriyle bağlanmıştır. Bu kuruluştan sonra EGE Üniversitesi ve ardı ardına birçok bilimsel ve akademik kurum bağlanmıştır. Önceleri TÜBİTAK, ODTÜ (Metu) gibi bilimsel kuruluşlar üzerinden Internet'e giren kullanıcılar, zamanla PC donanımının gelişmesi ve servis sağlayıcı kuruluşların artması üzerine kolaylıkla Internet'e bağlanabilmektedirler. Bugün, gerekli donanımı oluşturduktan sonra evinizden ya da gittikçe yayılan Internet Cafe'lerden dilediğinizce gezinti yapabilirsiniz.

INTERNET'E ERİŞİM

Internet'e bağlı olan her bilgisayarın TCP/IP protokolüne uygun bir adresi vardır. Kitleler, istedikleri bilgisayara ve bilgisayar ağına bu adresleri kullanarak girer. Bu adresleme sistemi, DNS (Domain Name System) olarak adlandırılır. Bu sistemde, her yeni bilgisayara hiyerarşik bir sıra numarası verilir. Biz, ilgili adresimizi yazdıktan sonra, ağ sisteminin yaptığı iş, aslında o adrese karşılık gelen DNS numarasını bulmaktır. Bu, normalde bizim haberimiz olmadan yapılan bir işlemdir ve nasıl yapıldığı da bizim için önemli değildir.

INTERNET SERVİSLERİ

FTP (File Transfer Protocol): Internet'e o an bağlı olan iki bilgisayarın birbirlerine dosya aktarımı yapmasını sağlayan protokol veya servistir. Bu protokolde etkileşimli (On-line, çevirim içi) bağlantı kurulur ve bir dizi yardımcı komutlar sayesinde dosya alma/gönderme işlemi gerçekleşir. Dosya aktarımı yapmak istediğimizde, aktarımı gerçekleştireceğimiz bilgisayarın Internet adresi, bağlanmak istediğimiz bilgisayarın kullanıcı veya varsa şifresi ve bu işi gerçekleştirecek FTP yazılımı gereklidir. Bu yazılım bir menü halinde şu anki Internet paketlerinin çoğunda yer almaktadır. Bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgiler piyasada çokça bulunan çeşitli Internet kitaplarından edinilebilir. Dosya aktarımı ile beraber, mesaj aktarımı da bu konu içinde düşünülebilir.

Dünyanın çeşitli bölgelerindeki kurumlara, arkadaşlarımıza ya da mesaj iletmek istediğimiz başka birimlerin posta kutusu adı verilen sanal ortamlarına bilgi göndermek isteyebiliriz. Bu işleme genel anlamda elektronik posta (e-mail, Elektronic Mailing) adı verilmektedir. Internet'te, e-mail adresini bildiğimiz herhangi bir üniteye yine bir Internet hizmet programından e-mail gönderebiliriz. Gönderdiğimiz mesaj, diğerlerinin izlemesine karşı çeşitli şifre metotlarıyla korumalı da olsa, mesajı iletme sırasında birileri bizim mesajımızı bilerek veya bilmeyerek yakalayabilir, bu yüzden; elektronik posta yollanırken içerisinde hayati önem taşıyan çeşitli bilgilerin gönderilmemesi, ya da üstü kapalı olarak gönderilmesi tavsiye edilir.

WWW (World Wide Web) ve Gopher'lar: Başka Internet servislerinden en önemli farkları; diğer Internet servislerine etkileşimli ortamlardan erişim, aynı zamanda farklı servislerin kullanılabilmesi, kullanımı kolay ve anlaşılır menülere sahip olması olarak sayılabilir. Şu an en çok kullanılan servis www servisidir. Gopher'da menülü sistem hakimken, www ortam olarak çoklu göreve sahip ve erişimi daha kolay bir sistemdir. Bu sistemle, bir dökümandan başka bir dökümana geçiş daha kolay olmakta ve çağrılan dökümanlar iç içe bir hiyerarşik yapıyla tutulmaktadırlar. www.'de bunu sağlayan en önemli özellik; html (hyper text markup language) denen bir programlama dili yorumlayıcısının kullanılmasıdır. Bu dilin grafik tabanlı olması menülerini daha kolay ve anlaşılır yapmakla birlikte, dökümanlar arası erişim de daha kolay ve kısadır. Neredeyse aradığınız her şeyi bu serviste bulabilirsiniz. Çoğu zaman, FTP bile bu iki servis üzerinden yapılmaktadır. Kullanım kolaylığı olsa gerek... Bu servislerde çoğunlukla hiçbir şekilde komut veya benzeri ifade yazmak zorunda kalmazsınız. İsmini bildiğiniz bir dosyanın da hangi FTP merkezinde olduğunu bu servisten ARCHIE adı verilen bir sistemle bulabilirsiniz. Archie sistemi, milyonlarca dosyanın kayıtlı olduğu veri tabanlarını okur ve aradığınız dosyayla ilgili kayıt bilgilerini verir; kayıtlı olduğu yer, varsa alt dizinleri vs. Archie sistemi ile o an kullandığınız programa göre gopher, www veya e-mail içerisinden arama yapabilirsiniz.

BİR ADRESE ULAŞIM

Internet'te, bir adrese URL denen genelleştirilmiş adresleme sistemiyle ulaşabilirsiniz. Bir URL ya da bir adres kodu, üç ana parçadan oluşur: Protocol:/host/path. Bu adresleme sisteminde, protocol; erişim türünü belirler. Bu erişim türleri ise ftp, gopher, http gibi ana protokollerin yanında, özel anlama sahip protokol türlerini de kapsayabilir. Bu adresleme sistemindeki host/path tanımı ise, ulaşmak istediğimiz Internet adresini veya belirli bir dosya ismini tanımlar. Burada en gelişmiş ve en çok kullanılan protokol türü http'dir (hyper text transfer protocol). Aşağıdaki örneklere dikkat ediniz:

http://www. netgarden.com/ [http: erişim protokolü, www o adresin bulunduğu site veya servisi, netgarden ise Internet adresini ve com ise o adresteki kuruluşun türünü belirler. (gov-hükümet kuruluşları, edu-eğitim, org-ticari olmayan kuruluşlar, com-ticari kuruluşlar, mil-askeri, net-ağ servis sağlayıcıları, ac-akademik kuruluşlar, bazı yerlerde edu)]

gopher://gopher.metu.edu.tr/ [aynı şekilde gopher: erişim protokolü, gopher site veye servisi, metu. edu.tr ise kuruluş adresi, kuruluşun türü ve hangi ülkede

ise o ülkeye ait kodu gösterir (Türkiye için tr, Finlandiya için fi, İngiltere için uk gibi).]

e-mail ya da elektronik posta: Ağ sistemlerinin genel kurulma amaçlarından biri de, kısa bir süre içinde, uzaktaki kişilere güvenilir bir bilgi gönderme ve haberleşme isteğidir. e-mail sistemi, bu amaca yönelik sistemlerin genel adıdır. Güvenilir bir e-mail göndermenin en kolay yolu; güvenilir bir e-mail sisteminin ağ üzerinde kurulu olmasıdır. Günümüzün en çok kullanılan e-mail sistemlerinin başında, SMTP (Simple Mail Transfer Protocol), SNADS (SNA Distributed Systems), VaxMail gelir. Elektronik posta gönderirken, gönderilen kişinin ağdaki adresini bilmeniz gerekir. Bunu normal ev adresi gibi düşünebilirsiniz. Bu adres, genellikle kullanıcı numarası ve kullandığı sistemin Internet adresinden oluşur: netgarden@superonline-com, gibi... Dikkat edilirse, bu adresin iki bölümden oluştuğu görülmektedir; @ işareti ile ayrılan bu iki kısımda ilk bölüm, kendi sistemindeki tanıtıcı-kullanıcı numarasını tanımlar, ikinci kısım ise bulunduğu sistemin adresini tanımlar. Ama, genel anlamda bir adres böyle gösterilebilirse de, değişik ağ sistemleri için farklı adres biçimleri de vardır.

Farklı bir e-mailing; CHAT: Internet üzerinden adresini bildiğimiz çeşitli ünite veya kişilere bir elektronik posta gönderebileceğimizden bahsettik. Aynı zamanda, iki veya daha çok sistem arasında karşılıklı konuşma da yapılabilir. Bu, doğal olarak sizin ve karşı tarafın donanım durumuna göre sesli, görüntülü veya sadece klavye üzerinden metin girerek gerekleşir. Böyle bir sistemi sağlayan birçok protokol vardır ama, günümüzün en önemli ve en popüler protokolü IRC'dir. Bu protokolü anlatmadan önce kısaca USENET'e değinelim.

USENET; dünya üzerindeki milyonlarca ağ kullanıcısının değişik konularda haber, yazı ve mesaj gönderebildiği uluslararası bir tartışma platformudur. Internet üzerinde gönderilen yazılar, haberler NNTP (Netwok News Transfer Protocol) denen bir protokol sistemi üzerinden yerine ulaşır. Bu haberler aynı şekilde bir USENET servis sağlayıcı sayesinde okunur veya izlenirler. Bu sistem üzerindeki haber akışı kimse tarafından denetlenemez. Gelen veya giden haberlerin karışmaması için, sistem üzerindeki bilgiler hiyerarşik yapıda listelenir ve değişik bir adresleme sistemi kullanılır. Çeşitli tartışma ve haber grupları bu hiyerarşik yapı sayesinde birbirlerine karışmazlar. soc.news.turkish örneğindeki gibi bir adresleme metodu kullanılır. Burada, soc. grup hiyerarşisini, news. hangi konularla ilgili tartışma veya haber grubu olduğunu, turkish de hangi ülke veya topluluğa ait olduğunu gösterir. Bu gruplardan en tanınanları; alt (alternate), bit (bitnet list serv), comp (bilgisayar grupları), sci (bilimsel gruplar), soc sosyal tartışma grupları vb.dir. Bunların dışında kalan diğer gruplar, buna benzer ana grupların alt grupları olarak hizmet verirler. USENET üzerinden haber okuma yine bir USENET servis sağlayıcı tarafından gerçekleşir. Ama önce, tartışma ve haber platformlarına erişimi mümkün kılan bir NNTP protokolü kullanan sisteme sahip olmanız gerekir. Ama, gopher üzerinden USENET'e erişim olabilmektedir.

Asıl konumuz olan Chat servisleri ise, eş zamanlı tartışmayı sağlayan ve oldukça hızlı bir tartışma platformudur. Burada konuşmayı sağlayan sistem IRC (Internet Relay Chat) diye adlandırılır IRC'de her konuda tartışan veya anlamsız mesajlar (chat dilinde geyik) gönderen birilerine rastlarsınız. Bu platformda tartışmak isteyen insanlar, "kanal" adı verilen alanlardan yararlanırlar. Her alanda bir oda vardır ve siz o odaya girerek tartışmaya etkileşimli olarak katılabilirsiniz. Dünyada en çok kullanılan chat servislerinin başında yahoo gelmektedir. Bu servise www. üzerinden http://www.yahoo.com adresini vererek girebilirsiniz.

Chat kanalları dünyadaki birçok ülkenin insanlarını o an birbirine yakınlaştırır. Aynı zamanda birçok kişiyle de tanışmanız, tartışıp, konuşmanız mümkündür. Ama, dikkat edilmesi gerekenler, sorularınızı anlaşılabilir ve kısa vermeniz, ahlaki açıdan karşınızdakini incitecek sözcüklerden uzak durmanızdır. Ayrıca aynı anda birden fazla kişiyle konuşuyorsanız, sizden cevap bekleyen bir kişiyi uzun süre bekletmeniz chat ahlakı açısından uygun değildir.

Chat'te imaj kavramı: Devamlı aynı chat kanalları üzerinden konuşan bir kişinin kendine has, diğer chat kullanıcıları tarafından bilinen bir imajı oluşur. Bu, konuştuğu insanlara yaklaşımı ile ilgilidir. Kişi bazen ağzını bozabilir, bazen ortamı alaya alabilir, bazen edebi, bazen kültürel yani hemen her konuda değişik konuşma türlerini oluşturabilir. O anki konuştuğu kişiye verdiği önem, onun chat kişiliğini oluşturur. Chat kişiliğini etkileyen en önemli faktör, insanların hayatı boyunca belki de yüz yüze görüşemeyeceği kişilere karşı bilgisayar başında daha rahat davranabilmeleridir. Ayrıca chat'te "nick name" (takma ad) olarak her insanın bir lakabı vardır. Bazıları gerçek ismini kullanabilir, ama daha çok takma ad tercih edilmektedir. Bir kişinin asıl ismi Ahmet olabilir ama, sohbet ortamında kullanacağı bir "nickname" onun orada takma adıyla tanınmasını sağlar.

Takma adlar, insanların kendi karakteristik özelliklerinden oluşabileceği gibi, o an en popüler medya, kültür kavramlarından, çoğu zamanda anlamsız bir isim, yani her şey olabilir. Bu, bir anlık seçimdir. Internet üzerindeki chat gruplarında tanışan ve gerçek hayatta da bir araya gelen kişiler sıklıkla kendi isimleri yerine, chat'teki takma adıyla karşısındakine hitap edebilir. Örnek olarak, asıl adı Özlem olan, çaldığı müzik aletinden yola çıkarak kendine Viola takma adını veren bir kişiye chat'teki arkadaşlarından birisi normal hayatta da Viola diyebilir. Bu, yadırganmaz. Asıl adının chat üzerinde pek önemi yoktur. Sevdiklerinden uzaktaki insanların chat kullanarak birbirlerine ulaşması işin en güzel yanlarından birisidir. Günümüzde birçok insan chat yoluyla tanışarak, bir chat evliliği yapmakta ve dostluklarını ilerletebilmektedirler, bu da chat kültürünün en güzel yanlarından biridir. Türk chatseverlerinin en çok kullandığı alanlardan biri #turkey'dir. Burada, ülkemizden ayrı olan insanların konuşmalarına daha çok raslanır. Bazı durumlarda yabancıların bir Türkle tanışmak için bu alana girdiği de olur. Chat kanalları Internet'in en çok kullanılan alanlarındandır ve Internet'in en zevkli yanlarını içerir.

web sayfaları ve home page'ler: WWW istemcisinin (Internet Explorer, Netscape Navigator, lynx, mosaic gibi), bir www sayfasına bağlandıktan sonra bir defada aktardığı, grafik, text, ses veya resim formatları gibi bilgiler içeren sayfalardır. Transfer edilen sayfalar grubunun ilk sayfası "home page" olarak adlanır. Bu, sayfalar, sanal kütüphanelerle (virtual libraries) karıştırılmamalıdırlar. Sanal kütüphaneler; web ile erişilen çeşitli merkezlerdeki bilgilerin konulara göre gruplanmış halidir ve erişim için birtakım link adı verilen bağlantı formatları konulmuştur. Bir web servisinde erişim, kendi home page'lerinde bulunan linkler sayesinde gerçekleşir. En çok kullanılan sanal kütüphaneler www ana menü sisteminde bulunurlar ve erişimi oldukça kolaydır. Yahoo bu kütüphanelerin en popüleridir diyebiliriz.

KARAKTERLERİN DİLİ: SMİLEY'LER

Buraya kadar Internet ve Internet'te haberleşme üzerine genel anlamda açıklamalarda bulundum. Internet'te, özellikle chat üzerinde veya bir mesaj gönderiminde insanların, eğer sesli veya görüntülü bir iletişim aracı yoksa (ses kartı ve mikrofon bileşenleri, video kartı ve kamera bileşenleri gibi) sadece klavyeye mahkum kaldıkları görülmektedir. Peki ya, bu insanlar o an ki sevinçlerini, kızgınlıklarını, hayretlerini, daha doğrusu insancıl birtakım davranışlarını karşılarındaki insanlara nasıl aktaracaklar? Birçoğunuzun "smiley kullansınlar" dediğini duyar gibiyim... Elbette bu, sorunu tam olarak çözmese de, smiley denilen birtakım karakterlerden oluşan özel işaretlerin kısmen de olsa duygularımızı anlatmada yardımcı olduğu doğrudur.

Smiley'ler, Internet veya BBS (Bulletin Board Systems)'lerde bazı mimik ve ifadelerimizi, uzun uzun sözcükler kullanmadan anlatabildiğimiz, yine klavyedeki noktalama işaretleriyle çeşitli karakterlerden oluşmuş ifadelere denmektedir. Aşağıda birkaç tane örneğini gördüğümüz smileyler, ilk defa kim tarafından kullanıldığı tam olarak bilinmemekle beraber, bazı duygularımızı anlatmada bize yardımcı olmaktadırlar. Smiley işaretlerine bakarken, kafanızı sola doğru yana yatırarak ya da okuduğunuz dergiyi yan tutarak bakarsanız, daha iyi anlaşılacaktır.

:-)	Gülen, neşelenen biri
:-))	kahkaha atan biri
:-D	çok konuşan, kahkaha atan adam
=:-)	saçları hoş bir tip
:-(	kızgın, somurtkan biri
[:I]	bir robot
.V	ördek
;-)	göz kırpıyor
I-<>	öpücük
====	yılan
%-)	uzun süre ekrana bakmaktan bitap düştüm
:-?	pipo içen bir adam
*:o	palyaço
>:->	Şeytani, kötü niyetli
8-]	imrendim doğrusu
#:-O	hayır, olamaz

Yukarıda bir kısmını gördüğümüz smiley işaretlerinin, yerli yabancı herkes için anlamı aynıdır. Bir anlamda, bu işaretlere karakterlerin evrensel dili de diyebiliriz. Ayrıca, smiley'ler kimsenin tekelinde olmadığı için, bizler kendimizce anlamlar taşıyan, karşımızdakinin kolayca anlayabileceği işaretler de üretebiliriz. Ama, var olan işaretler duygularımızı yeterince anlatabilmektedir. Aşağıda günümüz Türkiye'sinin kullanabileceği işaretlerin bir kısmını ürettim, bakalım hoşunuza gidecek mi?

$-)	sermaye sahibi, kartel
((:)))	çarşaflı bir kadın, şeriat
%-(	açlıktan gözleri kayan bir vatandaş
:-C	Susurluk skandalı, çete
=:———	milletvekili, yalandan burnu uzamış
@:)	yerine göre başörtülü şaibe hanım
d:(_/	cop sallayan bir polis

Daha bunlar gibi onlarcasını üretmek mümkün, biraz vakit harcayın, eminim benimkilerden daha iyilerini yaparsınız. Ama, siz siz olun duygularınızı chat'teki yabancı dostlarınıza bunlarla göstermeyin, yoksa teker teker hepsini açıklamak zorunda kalırsınız. Asla anlayamayacağını bile bile...

(*) Bilişim sistemleri uzmanı. e-mail: netgarden@superonline.com

KAYNAKLAR

1) Herkes İçin Internet, Tan Deniz Saruhan.
2) PC'lerde Kullanıcı sorunları ve İletişim, Mehmet Eğitmen.
3) Byte Türkiye, Ocak 1995.
4) Future Technologies, Nisan 1996.

Yazılım geliştirmede farklı olamayan ne?

İlhami TÜRKDOĞAN

Pek inandırıcı olmasa da çoğumuz biliriz: Öyküde, Türkiye'deki maşallah adlı firmanın büyüklüğü karşısında, bir Avrupalı gezginin nasıl dehşete düştüğü anlatılır. Konu yazılım geliştirme olunca, bir değil birden fazla maşallahtan bahsetmemiz gerekir. Örneğin nesneye dayalı olmak bunlardan biridir. Nesneye dayalı modelleme, nesneye dayalı programlama ilk akla gelenler. Ancak, nesneye dayalı yöntembilimlerin önemli bir farkı var. Çünkü o, aynı zamanda kâra göre örgütlenmiş bir dünyada yazılım geliştirme sürecinin son görünüşlerinden de biri.

YÖNTEMBİLİM Mİ, YÖNETİMBİLİM Mİ?

Yazılım geliştirme süreci, aslında geliştiren açısından yalnızca bir çevirme etkinliğidir. Tek cümleyle; yaptığımız iş, bir durumu ya da bir konuyu bilgisayara anlatmaya çalışmaktır. Önce karşımızdaki durumun ne olduğunu anlamaya çalışıyoruz. Ardından onu nasıl anlatacağımızı tasarlıyoruz. Bilgisayarın karşısına geçip başarılı olduğumuza inana kadar onunla konuşuyoruz. Kimi konuları bir oturuşta bilgisayara anlatabilirken, kimilerinde de neyi anlatacağımızı öğrenmek bile aylarımızı alıyor. Aslında küçük ya da büyük her yazılım geliştirme girişimi bir serüven oluyor.

Yazılım geliştirme yöntembilimlerine verilen önem, en çok bu gerçeği değiştirme arzusundan besleniyor. Böylece yöntembilimler, bir yandan süreci güvenli, denetlenebilir ve verimli kılmak için, sürekli geliştirilirken; öte yandan da bu hedeflerin gerçekleştirilmesinin kırbacı oluyorlar. Her geçen gün son hedefe, yani standartlaştırılmış ürünler ve standartlaştırılmış üretim bantlarına, biraz daha yaklaşılıyor. Böylece üretimi başından sonuna kadar denetleyen baş mühendislerin yanında, artık kolayca doldurabilecek roller olacak. Siyah ile beyazın dışında, örneğin, grinin de var olduğunu öğreneli çok oldu. Belki yazılım geliştirmek tümüyle programlaştırılamayacak, ancak yalnızca işin tek bir parçasını çok iyi bilen, böylece aynı işi hiç düşünmeden kodlayan programcı mühendisler Türkiye'de bile var.

Kimi durumlarda standartlaştırma yerine koşullar nedeniyle daha esnek bir yöntem izlenebiliyor. Ancak üretimin her adımını denetlemeden olamıyor. Kimse işini şansa bırakmak istemez. Artık yazılım geliştirme ile diyelim, resim yapmayı birbirine benzetenler kaldı mı, bilmiyorum.

Yazılım geliştirmede geçerli yöntembilimler, sürece yaklaşımlarına göre farklılaşıyorlar. Her yöntembilimde, sürecin evreleri ve bu evrelerin de adımları tanımlanır. Her adımın girdi ve çıktıları ayrı ayrı saptanır; roller, adımların rollere dağıtımı, tahmini süreler, kalite ve planlama konuları şablonlaştırılır. Hangi tekniklerin, nerede ve ne zaman kullanılacağına yönelik tutarlı öneriler geliştirilir. En azından bunlar için yola çıkılıyor. OMT nesneye dayalı bir yöntembilimdir.

Rumbaugh'ın makalesi OMT'de gelinen noktayı göstermesi açısından da önemlidir (1).

YİNE Mİ AYNI KONU!

Her yöntembilim üç ayrı kavramsal model üzerinde yükseliyor. Birincisi, üzerinde iş yapılan konunun, varlığın doğasına ilişkindir. İkincisi insanın kavrama, çözümleme ve tasarlama yetenekleriyle ilgilidir. Sonuncusu da emeğin ve teknolojinin geldiği düzeyin yorumudur.

Kavramsal modeller belirlenmiş, sınırlandırılmış bir gerçekliğin üzerinde iş yapmak için kurulur. Doğayla, toplumla ve kendisiyle mücadele içindeki insan, karmaşıklığı ve değişimi ancak dondurarak, soyutlayarak yönetebiliyor. Her dondurma işlemi ise belli felsefi ve ideolojik temellere dayanmak zorunda. Diğer yandan ilgili alandaki özgün şemaların, şablonların pratikle olgunlaştırılması gerekiyor.

Yazılım geliştirmede yöntembilimler, 1970'li yıllardan sonra kullanılmaya başlandı. Bu yıllar, aynı zamanda bilgisayarların yaygınlaşmaya başladığı ve tek kişilik üretimden ekip çalışmasına yönelindiği dönemler (2). Programlama dillerinin bugünkü düzeylerine ulaşmasında dilbilim araştırmalarının hatırı sayılır bir önemi var (3). Anlaşılıyor ki, yöntembilimlerin geliştirilmesinde de yapısalcılık aynı rolü oynuyor.

Nesneye dayalı modelleme, yapısalcı yaklaşımın özgül bir alandaki örneği olarak karşımıza çıkıyor. **Tahsin Yücel**, dilbilimi ve göstergebilimi yapısalcılık başlığı altında inceliyor (4). Nesneye dayalı modelleme esas olarak dizge, durum, gösterge, üstdil, dil, söz, anlam, dizim, çağrışım gibi yapısalcı kavramların yazılım geliştirme alanına çevrilmesinden ibaret oluyor.

Nesneye dayalı modellemenin bir üstdil olduğunu biliyoruz. Bu dilin her öğesinin gerçeklikte bir karşılığının olduğunu varsayıyoruz. Önce neresinde olduğumuzu bile bilemediğimiz bir yığınla karşı karşıya olduğumuzu itiraf ediyoruz. Bir süre kâtiplik yapıyoruz. Görünenleri yazıyor, her şeyi bir bir didikliyoruz. Keşfettiğimiz nesneleri kavramsallaştırıyoruz. Kavramsallaştırma bir dizi soyutlama ile başarılabiliyor. Böylece üzerinde iş yaptığımız alanı daha sağlıklı çerçeveleyebiliyoruz. Sonuçta kavramlar örgüsü olarak modeli kurmuş oluyoruz.

Ancak işin belki de en zor bölümlerini anlamlandırmalar oluşturuyor. Elde ettiğimiz modeli anlamlandırmaya çalışıyoruz. Böylece projenin süresini, nasıl bir veri tabanına ihtiyacımız olduğunu tahmin edebiliyoruz.

Yapısalcı yöntemin kendini bir yöntem olmakla sınırlamadığını biliyoruz (5). Nesneye dayalı modelleme de bilinçli ya da bilinçsiz gerçekliğin yapısına yönelik savlarla birlikte gelişiyor ve yayılıyor. Dünyayı nesnelerle modelleyebileceğimiz düşüncesi pekiştiriliyor. Bu yöntemi bir yazılımı sınamada kullanmak için çabalar var. Bir başka ilginç girişim ise eğitimde kurs programı geliştirmek için kullanmak.

Nesneye dayalı yöntembilimlerin bir diğer özelliği de doğrudan ABD ve Avrupa'daki yazılım geliştirme pratiklerini yansıtmaları. **Lind**'in Batı ülkelerinde geliştirilen yazılımların başka ülkelerde verimsiz olabileceği önermesi, yöntembilimler için de geçerlilik kazanıyor. Biraz daha ayrıntılandırmak için **Lind**'e yeniden başvurmayı yararlı görüyorum. **Lind**, 1950 ve 60'lı yıllarda Batı'nın gelişme ideolojisini açıklıyor. Bu yaklaşıma göre, yoksul ülkeler zengin ülkeleri taklit etmeliydiler. Batı'nın teknolojisi olduğu gibi alınıp uygulanabilirdi. Oysa bu yaklaşım, 1970'li yıllarda sorgulanıp terk edilmesine rağmen, hâlâ çok sayıda gelişmekte olan ülkede bilgisayar stratejilerini belirliyor, bilgisayarlaşma sürecini yönlendiriyor. Böyle olunca da bu yaklaşım, bilgisayar alanında, yalnız teknolojinin taklit edilmesi ile sınırlı kalamıyor. Modellerin de bir toplumdan diğerine aktarılması, değerlerin ve kavramların taklit edilmesi anlamına geliyor. **Lind**, buradan devamla şu soruyu soruyor: Bir toplumdaki, problemin ne olduğu, iyi çözümün hangisi olduğuna dair geçerli olan modeller, nereye kadar diğer toplumlarda da geçerli olur? (6)

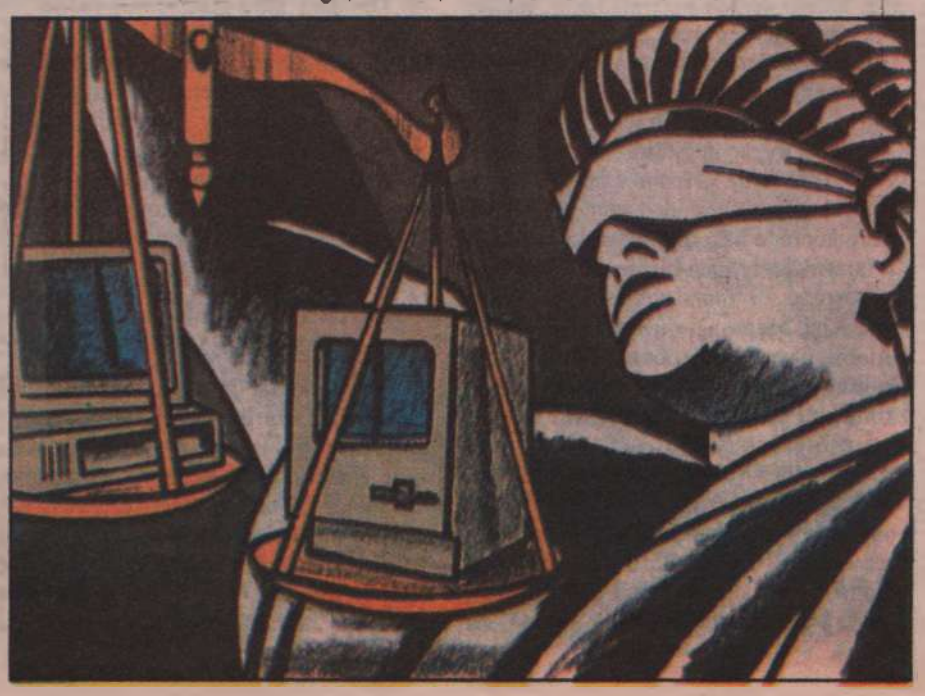

YA YAZILIM GELİŞTİRME TEKNOLOJİLERİ?

Bugün artık yazılım geliştirmenin her aşamasında yazılımlar kullanılıyor. Bilgisayar destekli yazılım mühendisliği (BDYM) adı verilen bu araçlar, bir ya da birden fazla yöntembilimlere dayanıyorlar. Kaliteli bir BDYM yazılımını yalnızca satın almak yetmiyor. Oldukça pahalı olan bu ürünlerle birlikte eğitim ve danışmanlık hizmetleri için de yüklüce bir pay ayırmak gerekiyor.

Nesneye dayalı modelleme, yazılım geliştirmede hem bir uzmanlaşma hem de farklı bir düşünme, çözümleme düzeni. Öğrenilmesi ve kullanılması kolay ve çabuk olamıyor. Ayları hatta yılları alabiliyor. Örneğin hâlâ pek çok üniversitede öğretilmiyor.

SONUÇ YERİNE

Aslında yazılım geliştirmeye böyle yaklaşılmayabilir doğal olarak. Zaten çoğunluk da böyle yaklaşmıyor. Belki yeryüzünde, insanın yerinde şimdiki bilgisayarlar olsaydı ya da dışından göründüğü gibi pek çok şeyin sahiden bir dili olsaydı (kurulabilseydi) farklı sesler olmayabilirdi. Gerçek, ne yazık ki böyle değil!

Görülüyor ki, yazılım geliştirmenin yol ve yöntemleri yoktan var edilmedi. Öncesi vardı sonrası da olacak. Kâra göre örgütlenmemiş bir dünyayı isteyenlerin de yazılım geliştirmeyi anlamak ve eleştirmek için yapmaları gereken şey bu aslında. Farklı olan ise seçilecek kaynaklar ve yöntemler.

Öğrenmek için, öğretmek için, değiştirmek için biçimselleştirmek zorundayız. Her biçimselleştirme zengin, devingen, karmaşık bir bütünü dondurmak, kesip biçmek anlamına geliyor. Bu nedenle aslından hep eksik, hep daha basit. Ancak bugün için başka çaremiz de yok. Yeter ki biçimselleştirmenin biçimselliğini unutmayalım.

KAYNAKLAR

1) Rumbaugh James, Models through the development process, JOOP, Mayıs 1997: 5-8.
2) Arifoğlu Ali, Yazılım Üretimi Üzerine, Bilişim, Nisan 95:38-39.
3) Denning Peter J., Dennis, Jack B., ve Qualitz, Joesph E. Machines,
Languages, and Computation, 1978, Prentice-Hall, Englewood Cliffs :2.
4) Yücel, Tahsin, Yapısalcılık, 1982, Ada Yayınları.
5) Haz. Birkiye Atilla, Yapısalcılığın Eleştirisine Doğru, 1984, Varlık Yayınları.
6) Per Lind, Computerization in developing countries: model and reality, 1991, by Routledge.

"Anayasal" ormansızlaşma

Yücel ÇAĞLAR

*Bu değiniyi, **Hafzı Veldet Velidedeoğlu ile Muammer Aksoy'u**, ürünleri ve savaşımları yerine, salt adlarını öne çıkararak sahiplenebileceklerini uman aymazlara gönderiyorum.*

Su başını tutmuşların birer güç göstergesi oldukları için midir nedir bilmem, yasaları hiç sevmem; anayasaları da. Güç gösterisini, dahası güçten, güçlülükten söz etmeyi sevmem çünkü. Özlemim güçsüzlerden ve dolayısıyla da güçlülerden, kısacası "güç"ten söz edilmediği, gerek bulunmadığı için de yasaların, anayasaların olmadığı bir toplumsal düzen. Biliyorum, giderilmesi güç bir özlem bu, ama, iyi bir savaşım gerekçesi. Kimbilir, belki bir gün o da olacak. Ama, şimdi yasalar da, anayasalar da var. "-Var da ne oluyor?" diyeceksiniz değil mi; ne olacak, "ihlal" ediliyor. Peki kim "ihlal" ediyor? Kim olacak, yine güçlüler. Birazcık da bu nedenle zaten, "-ne gerek var?" diyorum kimsenin uymayacağı, uygulamayacağı, sürekli olarak "deleceği", anlamayacağı ya da anlamazlıktan geleceği yasalara, anayasalara...

Bir de sorunları çözümleyebilmesinin tek yolu olarak görüldüğü için sevmiyorum yasaları ve anayasaları: Nedendir bilmem, yasal ve anayasal düzenlemeler, olması istenilen bir durumun güvencesi sayılıyor ve bu türden düzenlemelerin, neredeyse bir "Tanrı kelamı" olduğu sanılıyor. Bu, gerçekçi bir sayıltı ve sanı değil. Bence, toplumsallaşamadığında, yasal ve anayasal düzenlemelerin herhangi bir sorunu çözümleyebilmesi ve-veya önleyebilmesi tümüyle rastlantısaldır. Alın size en masum, nasıl diyorlar; ha, evet; "global" bir sorun alanından, ormanların korunması ve genişletilmesiyle ilgili anayasal düzenlemelerden bir örnek.

NE MUTLU (!) BİZE...

Kaç ülkenin anayasasında var bilmiyorum; ama, bizim anayasamızın, "Ormanların Korunması ve Geliştirilmesi" başlığıyla verilen 169. Maddesine göre; "Devlet, ormanların korunması ve sahaların genişletilmesi için kanunları koyar ve tedbirleri alır... Bütün ormanların gözetimi Devlete aittir. Devlet ormanlarının mülkiyeti devrolunamaz. Devlet ormanları kanuna göre Devletçe yönetilir ve işletilir. Bu ormanlar zaman aşımı ile mülk edinilemez ve kamu yararı dışında irtifak hakkına konu olamaz". Devam edeyim: "Ormanlara zarar verebilecek hiçbir faaliyet ve eyleme müsaade edilemez". Bitmedi: "Ormanların tahrip edilmesine yol açan siyasi propaganda yapılamaz". Madde, bir noktaya değin böyle sürüyor. Ne güzel, değil mi? Evet, gerçekten de çok güzel. Ama, küçücük (!) bir sorun var; uygulanmıyor. Bakmayın siz maddedeki "yapılamaz", "olamaz", "edilemez"lere. Gerçekten de yapılamasa eğer, sağ partilerin, özellikle de orman mühendisi kökenli adaylarının hiçbiri milletvekili olamaz, yerli ve yabancı turizm yatırımcıları ile devlet müteahhitleri bu denli birikim yapamaz; daha da önemlisi tefecilik ilişkileri gelişemez, çok daha büyük enerji darboğazları gündeme gelir, köylüler topraksızlıktan ve otlaksızlıktan kırılır, kentli zenginler akıllarının estiği her yere yayla-orman evleri kuramaz; ciğeri benim paramla bile peş para etmez adamcıklar, genel müdür, bölge ve işletme müdürü olarak ortalıkta dolaşamaz; **Ekinci Hasan** gibileri orman bakanı olamaz; MHP türünden örgütlenmeler bile bu denli yaygınlaşamaz, inanın.

Abartıyorum sanıyorsunuz değil mi; hayır, abartmıyorum. Ama inanmamakta direniyorsanız eğer, bir inceleyin ve ormanların, ormancılığın sırtından kimler neler yapmış, neler olmuş görün. Sanıyorum, şimdi de, "-Bunda anayasanın ne suçu var; yapılamayacakları sıralamış ya işte!" diye düşünüyorsunuzdur: Yok kuşkusuz. Suç bizde; olumlu yanlarını toplumsallaştıramamışız; dahası, yüzde 92'miz, hiç düşünmeden "evet" deyip geçmiş ve hiçbir zaman da "-Yahu, bir bakalım ne var, ne yok şu anayasada" deyip düşünmemiş. İlginçtir, onca olup bitene karşın hâlâ da düşünmüyor.

"ÇEVRECİ"LER, "DOĞA KORUMACI"LAR, ANAYASAMIZ VE ORMANLARIMIZ

"Çevreci"lerimizin, "doğa koruması"larımızın çoğunluğu, sağolsunlar, anayasanın 56. Maddesinde; "Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir" yaptırımına yer verildiği için pek mutlu. Kimileri ise Anayasanın 44 ve 45. Maddelerinin devlete "... toprağın verimli olarak işletilmesini korumak, geliştirmek, erozyonla kaybedilmesini önlemek... amacıyla..." ve de "... tarım arazileri ile çayır ve mer'aların amaç dışı kullanılmasını ve tahribini önlemek... maksadıyla..." gerekli önlemleri alma görevini vermesine alkış tutuyor. İyi de; bu görev neden yerine getirilmiyor ve-veya daha iyi nasıl yerine getirilebilir sorusunu

soran pek yok. Ek olarak, "-Yahu nasıl oluyor da bir anayasada 'Orman olarak muhafazasında bilim ve fen bakımından hiçbir yarar görülmeyen, aksine tarım alanlarına dönüştürülmesinde kesin yarar olduğu tespit edilen yerler ile 31.12.1981 tarihinden önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetmiş olan tarla, bağ, meyvelik, zeytinlik gibi çeşitli tarım alanlarında veya hayvancılıkta kullanılmasında yarar olduğu tespit edilen araziler'in orman sınırları dışına çıkarılmasına olanak sağlayan bir yaptırıma yer verilebiliyor?" sorusu da akla gelen bir soru değil. Ne demektir, söyler misiniz "Orman olarak muhafazasında bilim ve fen bakımından hiçbir yarar görülmeyen" ya da "bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetmiş" yer? Sorun bu soruları, ne olur...

AH BÜLENT ECEVİT, AH...

Yıl 1970. 1961 Anayasası değiştirilecek ve Ecevit kürsüde. Sözcüğün tam anlamıyla döktürüyor ve Anayasanın 131. Maddesi, oybirliği sayılabilecek bir çoklukla değiştirilerek "Anayasanın yürürlüğe girdiği tarihten önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetmiş olan tarla, bağ, meyvalık, zeytinlik gibi çeşitli tarım alanlarında veya hayvancılıkta kullanılmasında yarar bulunan..." yerlerin ormancılık düzeni dışına çıkarılmasına ve buraların ormansızlaştıranlara bırakılmasına olanak sağlayan yaptırım maddeye ekleniyor. Ardından, yürürlükteki 6831 sayılı Orman Yasası'nın 9 maddesini birden değiştiren 1744 sayılı yasa çıkarılıyor ve anayasal ve yasal orman yıkım süreci yeniden ve çok daha büyük bir hızla başlatılıyor; altı yıl içinde tam 1 milyon dönüm orman arazisi ormancılık düzeni dışına çıkarılıyor. Anayasal ve yasal yıkım geleneği pekiştirilmiştir artık: 1982 Anayasası da bu geleneği sürdürerek, söz konusu tarihsel sınırı yirmi yıl genişletiyor ve ek olarak bir de "Orman olarak muhafazasında bilim ve fen bakımından hiçbir yarar görülmeyen" yer tanımını getiriyor. Böylece sürece yeni boyutlar kazandırılıyor; yeni yasal düzenlemeler yapılarak 1986-1994 döneminde yaklaşık olarak 4 milyon dönüm orman arazisinin orman kıyımcılarına bırakılması sağlanıyor. Bir "halkçı" aymazlık ve yitirilen, bundan sonra da yitirilecek olan milyonlarca dönüm genişliğinde devlet ormanı arazisi... Sağolasın (!) **Ecevit**.

Çok açık söylüyorum: 1982 Anayasası yürürlükte iken Türkiye Ormanları kurtarılamaz. Anayasanın ormanlarla ilgili 169. ve 170. maddesinin gerekli biçimde değiştirilmesi de yetmez. Bu Anayasanın yol açtığı yasal düzenlemelerin tümü, özellikle de 6831 sayılı Orman Yasası'nın 1, 2, 7-11, 16, 17, 52, 57 ve 115. maddeleri ile 2634 sayılı Turizmi Teşvik Yasası ve 2873 sayılı Milli Parklar yasalarının 8. Maddeleri değiştirilmeden; 2634 sayılı Orman Köylülerinin Kalkınmalarının Desteklenmesi Hakkındaki yasa ve ilgili yönetmelik ilk biçimine döndürülmeden ve etkili biçimde uygulanmadan ormanlar korunamaz. Varsayalım, bu düzenlemeler gerçekleştirildi. Yetmez; bir dizi kurumsal düzenleme de gerekli. Bunları göze alabiliyorsanız, tartışalım; iş ve güçbirliği yapalım. Ama alamıyorsanız eğer, "ormanları seviyorum", "ormanları korumalıyız", "ağaçlandırma yapalım", "Türkiye çöl olmasın" diye benim karşıma çıkmayın, ne olur.

Teorik fiziğin neferi:

Prof. Dr. Fikret Kortel

Firdevs GÜMÜŞOĞLU
Nesrin TİMUR

Bir bilimadamı düşünün ki; gençliğinde, kendiliğinden teorik fiziğe ve fizik felsefesine ilgi duysun; kendini bu alanda yetiştirsin, fizik dünyasına değerli bilimsel katkılarda bulunsun ve başkalarının da bu alanda yetişmesi gerektiğine inansın, bunun mücadelesini versin. Yine öyle bir Türkiye düşünün ki; teorik fizik ve fizik felsefesi alanında hiçbir girişimde bulunmadığı gibi bulunanları da, neredeyse "lüzumsuz" bulsun hatta kimi bilimadamları tarafından engellenmeye çalışılsın.

*İşte Prof. Dr. **Fikret Kortel**'in yaşamı: Bilgiye büyük bir açlık, öğrenme kavgası, ardından öğretme kavgası ve mütevazılık. Büyük fizikçilerden **Heisenberg**'le de çalışan **Kortel**'in kendisini ve fizik alanındaki çok yönlü emeğinin tarihini, örnek bir bilimadamının yaşamını okurlarımıza sunuyoruz:*

- Bize hayat hikayenizi anlatabilir misiniz? Sanırım İstanbullusunuz?

- Evet İstanbulluyum, İstinye ile Yeniköy arasında bir evde doğdum. O ev hala duruyor. Güzel beyaz bir evdi. Annem anlatırdı: babama demişler ki, sen büyük ev tut da kız tarafı çok eşya getirir.

- Babanız bunun üzerine büyük ev mi tutmuş?

- 13-14 odalı bir yalı ama sonra harp fena gidince yavaş yavaş ev değiştirmeye başlamışlar, Arnavutköy'de bir yere gelmişler. Benim kız kardeşim vardı o orada doğmuş, sonra oradan Üsküdar'a gitmişiz. Gittikçe böyle mütevazi hale gelmeye başlamışlar. Sonra Sultanahmet'e, Sultanahmet'ten Anadolu Hisarı'na ve Bebek'teki "kırmızı yalı" denen yere geldik.

- Babanız ne iş yapardı?

- Babam elektrik mühendisiydi. Türkiye'nin ilk elektirik mühendisidir; daha doğrusu ilklerinden. Aslında, İstanbul Teknik Üniversite'sinden yol mühendisi olarak mezun olmuş. Sonra kendisini Makendonya'ya yol yapması için göndermişler. Orada çalışırken, ilk defa Avrupa'ya öğrenci gönderme başlamış ve hocaları kendisine gelip müracaat etmesi için telgraf çekmişler. Ardından sınava gireceği Selanik'e bir müfreze asker eşliğinde gitmiş. Çünkü yaptığı işler askeri işlermiş. Neyse sonra sınavı kazanmış ve Belçika'ya gönderilmiş. Gönderilenler arasında ilk mezun olarak geri dönmüş ama "elektrik mühendisine ihtiyacımız yok sen bekle biraz" demişler ve iş vermemişler. Sonunda yine yol mühendisi olarak iş bulmuş. Yol konusu o zamanlar o kadar önemliymiş ki bazı yol hatlarını yapması için onu I.Dünya Harbi'nde askere bile almamışlar. Üsküdar-Çamlıca yol hattı için uğraşmış. Bir kaç kere vagon falan almak için Almanya'ya gitmiş. İstanbul işgal edilince bu iş kalmış . Burası ancak 1925-26'da işlemeye başladı ve babam da İstanbul Sanayi Müdürü oldu.

- Yani Cumhuriyet döneminde.

Fikret Kortel; 1987 yılında İstanbul'da yapılan Türk Fizik Derneği 10. konferansında konuşmasını yaparken.

- Evet. Aynı zamanda Teknik Üniversite'de ders verirdi.

- Birazda annenizden sözeder misiniz?

- Annem son derece **Mustafa Kemal** hayranıydı. "Harpte bütün kumandanlar başarısız olurken bir bu başarılı oluyor. Nereye gitse vaziyeti kurtarıyor" filan derdi. Annem tahsilli biri değildi. Ortaokul okumuştu ama çok akıllıydı.

- Peki babanız Cumhuriyetin kuruluşunu nasıl karşıladı ve yaklaşımı neydi? Örneğin kılık kıyafet devrimine nasıl tepki gösterdiler?

- Babam da çok iyi karşıladı. Annem zaten çarşaf falan giymezdi.

-Babanız sizi çalışmalarınızda teşvik etti mi?

- Benim daha çok mühendis olmamı istiyordu. Çünkü mühendisliğe çok önem veriyordu. Türkiye'nin geri kalmışlığı onu etkiliyordu herhalde. İlkokula Kayalar Mektebi diye bir mektepte başladım. Sarıklı hocamız vardı; bastonu ile uzaktan bize vururdu. Sonra babam Zonguldak'a tayin oldu. Herhalde orada iyi şeyler yaptı ki onu Zonguldak'tan mebus çıkardılar.

- Ne zaman?

- 1926-1927 yıllarında. Zonguldak'ta okul olmadığı için okula gitmedik. Ben geri kalıyorum diye çok üzülüyordum. Eski Türkçe'yi güzel öğrenmiştim ve kendi kendime okuyabiliyordum. Daha sonra tekrar İstanbul'a geldik ve ben Işık Lisesine gittim, o zaman Fevziye Lisesi idi. Nişantaşı'nda karakolun karşısında şimdi hala orada duruyor. Bir sene orada okudum; yani ikinci sınıfı. İkinci sınıfta olmama çok kızardım, kendimi geri kalmış farzediyordum. Ondan sonra beni aldılar oradan, Robert Koleji'nin giriş imtihanına soktular. O zaman koleje beşinci sınıftan giriliyordu. Ben ikinci sınıfta iken girdim bu sınava ve kazandım. Oraya girdikten sonra çok zorluk çektim. Çünkü birçok şeyleri bilmiyordum. Mesela gramer bilmiyordum. Şöyle bir kuralları vardı: iyi olmayan öğrenciyi bir sınıf aşağı düşürürlerdi. Beni de bir sınıf aşağıdan aldılar. Bütün dersler İngilizceydi.

"PEK DERS ÇALIŞMAZDIM"

- Daha önce biliyor muydunuz İngilizceyi?

- Hiç bir şey bilmiyordum. Ama daha sonra ikinci sınıfa atladım. Yani birşey kaybetmedim. Ortaokulu bitirene kadar hep sınıfın 2.si, 3.'sü olurdum. Birinci hiç olamadım. Çünkü çok çalışkan öğrenciler vardı. Ben ise az çalışırdım; spor yapardım; kütüphaneye giderdim. Ama sınıfta çok dikkatliydim. O beni korurdu. Öğrenciyken birşeye dikkat ettim: imtihan zamanı gelince herkes müthiş bir şekilde çalışırdı. Halbuki Robert Koleji'nde imtihan zamanı bahçe çok güzel olurdu. Bahçede; çiçekler, kuşlar falan... Dışarıda otururdum ve hiç çalışmazdım. Ama imtihanlarda birinci olurdum ve en yüksek puanı ben alırdım. Sonra düşünürdüm bu neden oluyor diye.

Fikret Kortel, Feza Gürsey ve eşleri.

- Neden oluyordu?

- Aslında sebebi çok basit. Robert Koleji'nde şöyle bir sistem vardı. Çok sık imtihan yapılırdı sene içinde (ben hala bunun doğru olduğuna inanıyorum) ve o imtihanlarda aklıma gelebilecek bütün sorular gelirdi. Benim de bir huyum vardı. Bir soruyu yapamazsam çok kızardım. Mutlaka gider doğrusunu öğrenirdim. Sene sonunda o sorular mutlaka sorulurdu ve onun için imtihanlarım çok iyi olurdu.

- En çok hangi derslerde başarılıydınız?

- En çok matematikte. En az da matematik çalışırdım. Yani nasıl olsa yaparım derdim. Ayrıca İngilizcem de çok iyiydi. Amerika'dan gelen yabancı bir çocuk vardı ve testte mesela 97 alırdı, ben ise 98 alırdım. Hocalarım çok şaşırırdı. Ben, bunun da nedenini bulmuştum. Amerika'dan gelen testlerdeki soruların pekçokları Amerikan argosu ile doğrusunu soruyordu. Biz argo filan bilmediğimiz için doğrusunu yazıyorduk ama o karıştırıyordu.

- Liseyi Almanya'da mı okudunuz?

- 1933 yılının Ekim'inde, babam Almanya'ya gidiyordu ve beni de götürdü; Berlin'in en ciddi liselerinden birine ve çok iyi bir ailenin yanına bıraktı. Yanında kaldığım adam Alman romantik edebiyatı mütahasıslarından bir tanesiydi ama Naziler onu katolik olduğu için tekavüt etmişlerdi (emekliye ayırmışlar). Her neyse, okula sene ortasında başladım. Bizim matematiğimiz zor, belki yapamaz falan dediler. Ama ben hemen oraya alıştım ve zaten Robert Koleji'nde bir sene Almanca okumuştum ve Fransızca da biliyordum. Onun için hiç eziyet çekmedim. Orada çok sıkı Almanca çalıştım. O kadar sıkı ki, günde 100 kelime öğreniyordum. Üç ay evsahibinden böyle ders aldım ve üç ayda 10 bin kelime öğrendim.

- Almanya'daki o liseyeburs alarak mı yoksa babanızın olanaklarıyla mı gitmiştiniz?

- Oraya gittiğim zaman bir maden şirketinden burs alıyordum. Ama sonra onu bıraktım. Çünkü babam **Celal Bayar**'ın iktisat müsteşarı olmuştu. Sonra da devlet memuriyetinden ayrıldı ve bir demiryolu inşaat şirketinin baş idarecisi oldu. O zamanlar bu şirket Sivas-Erzurum hattını yapıyordu. Kısacası babama çok iyi maaş verdiler. Onun için bana gönderecek parası oldu.

- Peki evden küçük yaşta ayrı kalmak zor oldu mu?

- Pek olmadı. Yanında kaldığım aile iyiydi. Mesela piyanoları vardı ve onların piyanolarını çalardım.

"MATEMATİK MÜZİK GİBİ KABİLİYET İŞİDİR"

- Piyano çalmayı kimden öğrendiniz?

- Annemin ihtiyar bir İtalyan piyano hocası vardı. Ondan biraz ders aldım. Sonra da bir konservatuvar öğrencisin-

den iki sene kadar ders aldım. Daha sonraları ise fırsat buldukça kendim çalıştım.

Her neyse liseyi Berlin'de bitirdim ve burada matematikte birinciydim. Çünkü matematiğe karşı kabiliyetim vardı. Matematik, müzik falan biraz kabiliyet meselesidir. Mesela **Cahit Arf**, hocamdı ve kendisi "harfiyet o kadar önemli değildir" derdi. Ama ben buna pek katılmıyorum. Amerika'da bir arkadaşım **İdil Biret**'i 5-6 yaşlarında iken dinlemişti, onun için "bu alanda bir canavar; bize kafamıza vura vura öğrettikleri herşeyi biliyor" dedi.

-Peki matematikte iyi öğrenme koşulları da yeteneği geliştirmeye hizmet etmiyor mu? Örneğin siz iyi bir eğitim aldınız.

- Ben öyle iyi bir matematik eğitim gördüğümü söyleyemem. Hocalarımız çok iyiydi ama bakın ben 1934'de yaz tatilinde, Almanya'dan buraya geldim. Babamın kitapları arasında bir matematik kitabı elime geçti. Çok hoşuma gitmişti. Kitabı meşhur bir Fransız matematikçisi yazmıştı. Kendi başıma okuyacak kadar Fransızca biliyordum. Ardından hocama bazı şeyler sorunca çok şaşırdı, "sen nereden biliyorsun" diye sordu. Hatta mezun olurken bana özel olarak hiç okumadığımız şeyler sordular matematikten Ama doğru yanıtlar verdim. O kitaptan o kadar çok matematik öğrendim ki ileride mesela Boğaziçi Üniversitesi'nde matematik profesörlüğü yaptığım zaman o kitabı kaynak olarak kullandım. O kitap çok iyiydi ve kolay yazılmıştı. Oysa bizde sayı ne demektir, irrasyonel sayı ne demektir gibi şeyleri öğretmek aylarca sürüyor ve öğrenci matematikten hoşlanmıyor, bunalıyor.

- Kitabın kolay olması uygulamaya yönelik olduğu için mi?

- Evet. Örneğin Amerikalılar eksik kalan bilgileri mastır öğrenimi esnasında tamamlıyorlar. Amerika'daki eğitimin farkı, mütevazı başlıyorlar ama sonunda çok zorlaşıyor. Doktorada filan adamakıllı zorlaşıyor fakat Avrupa'da daha yüksek seviyede başlıyorlar.

"KENDİ KENDİME TEORİK FİZİK ÖĞRENDİM"

- Peki matematikten fiziğe nasıl geçiş yaptınız? Özellikle de bu kadar matematik sevgisi varken?

- Fiziğim o kadar iyi değildi. İyi değildi ama sonra 1936'da bitirdim ve Teknik Üniversite'nin kütüphanesine filan gittim. Haberimiz olmayan bir yığın matematik kitapları buldum ve onlarla uğraşmaya başladım. Bu arada fizik kitapları da okumaya başlamıştım. 1925'ta Modern Atom Fiziğinin temelleri kurulmuştu. Bunlar beni çok ilgilendirdi. Yepyeni bir fizik! İlk başta çok zorluk çektim. Daha dorusu fiziğin benim için matematikten çok daha zor olduğunu anladım. Bu bana bir nevi meydan okuma gibi geldi. Teorik fizikçi olmaya karar verdim ve kendi kendime çok teorik fizik okudum. Birçok kitaplar aldım. Sonra, 1939'da yaz tatili için buraya gelmiştim; o sırada harp çıkması ihtimali vardı ve ardından gerçekten de harp çıktı. Bu yüzden bir daha gitmedim oraya. İki sene Berlin Üniversitesi'nde okumuştum. Bir sene pratik çalıştım sonra da İstanbul Üniversitesi'ne gitmeye karar verdim. Burada ise teorik fizik falan yoktu. Yani **Cahit Arf** seminer yapmıştı ama onunla tanışmıyorduk. Ben de kendi kendime evde oturup çalışmaya karar verdim. Askerlikten bir sene tecilliydim ve oturup kendi kendime teorik fizik öğrendim.

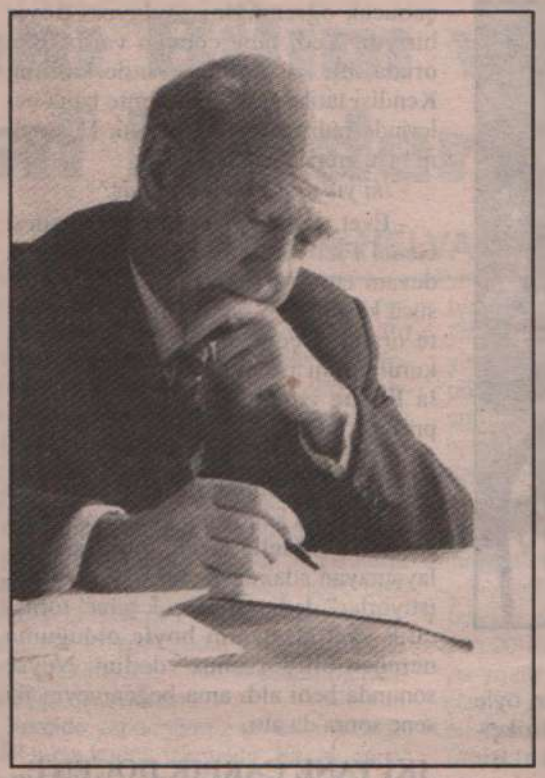

Heisenberg'in ölümünden sonra eşinin, Fikret Kortel'e gönderdiği fotoğrafı.

- Getirdiğiniz kitaplardan mı?

- Evet. Ardından üniversiteye tekrar başlamaya niyetlendim ama yine bir şey yok orada ve ben de askere gittim. İzmir'de er olarak 6 ay, ardından yedek subay okulunda 2 yıl olmak üzere 36 ay askerlik yaptım. Aslında askerliği sevdim. Hatta terhisim gelince bir ay daha kalmak istedim. Arkadaşlar bana, "deli misin hiç kalınır mı?" dediler ama maaş almadan kaldım. Sonunda yurtdışına harp nedeniyle okumaya da gidemediğim için tekrar İstanbul Üniversitesi'ne gittim. Gene hiç derslere gitmedim. Bazen orta, bazen yüksek notlar aldım. **Fusche** diye Fransız bir profesör vardı; biraz eski kafalıydı ve bize 19. yüzyılın fiziğini öğretirdi. Ben onun derslerine değil ama tatbikatlara giderdim ve orada ne kadar zor problem verirlerse versinler çözerdim. Onun için gözüne girdim ve beni sevdi. Sonra yanına asistan aldı ama çok eski kafalı problemler vermeye kalkınca ben isyan ettim. O da beni iki sene sonra kovdu. Bende Genel Fizik Kürsüsü'ne geçtim, tam tersi yani. Mesela doktora tezimi kısmen tecrubi olarak yapmıştım. Derken 1950'de konferans vermek üzere **Heisenberg** İstanbul'a geldi. Nelerden bahsedeceği pek bilinmediği için tercüme etmeye çekiniyorlardı ve beni teklif ettiler. Ben ise onun ne konuşacağını biliyordum ve konferanslarını tercüme ettim. Ve bu münasebetle kendisiyle tanıştık. **Kerim Erim** ona yanına gönderilmem konusunda teklifte bulundu ve o da kabul etti. İki sene sonra Almanya'ya yanına gittim. İki sene orada, onunla birlikte çalıştım. O sıralarda bir teori yapmak istiyordu; bundan birşey çıkmadı ama o zaman için çok büyük bir gayretti. O problem hala açık. Herşeyi birleştirerek bütün fiziği verecek bir teori bulmak. Aslında benim **Heisenberg**'e ilgim daha eskidir. Fiziğin felsefesi hakkında falan kitaplarını okumuştum. Ve 1936'da anneme **Heisenberg**'in yanına gitmek istediğimi söylemiştim. Annemle babam ise beni Berlin'e göndermekle işin tamam olduğun düşündüler. Oysa o zamanlar Berlin teorik fizikte zayıftı. Berlin'de iyi bir teorik fizikçi ekolü yoktu. Bu sırada **Heisenberg** aslında çok gençti (36 yaşında) ama yanına aldığı kimselerle müthiş bir grup kurmuştu. Sonuç olarak, o zaman gitseydim her şey çok daha başka olurdu. 1952'de gittim yanına. Teorik fiziği kendi kendime öğrenmiştim, bu yüzden tabii biraz zor geldi başlangıçta. Sonra da alıştım.

"FİZİĞİN MUTLAKA TEORİK BİR BOYUTU VAR"

- Bize biraz fiziğin felsefesinden bahseder misiniz?

- Şöyle: Fizik deneysel bir bilim mutlaka. Birşeyler ölçüyorsunuz hatta birçok büyük keşifler laboratuvarda yapılıyor. Teorik olarak yapılan keşifler de var ama asıl ilk başlarda bütün kesimler laboratuvarda yapılıyor. Ör-

Makalesi tesadüfen keşfedilen bilimadamı

Prof. Dr. Avadis HACİNLİYAN

Prof. Dr. **Fikret Kortel** ilk kez Diferansiyel ve Entegral Hesap dersinde hocam oldu. Vücut bakımından yapılı olmamasına rağmen geniş alnı ve tok sesiyle bende "bu hoca herhalde bir dahi" şeklinde bir izlenim yarattı. Elinde herhangi bir kitap ya da ders notu olmadan irticalen ders anlatması, anlattığı derslerdeki mantıksal organizasyonu, sınıfa hakimiyeti, saçma sorulara da, iyi öğrencilerin yarı art niyetle sordukları sorulara da sabırla cevap veren, öğrencileri derse karşı ilgilendiren tavrı ile dikkatimi çekti. O sıralarda zannedersem TÜBİTAK'ta da görevliydi ve **Cahit Hoca** ile birlikte iyi öğrencileri mühendislikten temel bilimlere (kendi tabiriyle) "ayartmak" için gayret sarfediyordu, nitekim benim kuşağımdan Boğaziçi Üniversitesi Fizik Bölümü'nde bulunan en az üç öğretim üyesi, İTÜ'de bulunan bir öğretim üyesi ile USC, UCI, Penn State gibi önde gelen birçok ABD Üniversitesinde bulunan meslekdaş ve arkadaşlarımın Temel Bilimlere kaymasında etkili olmuştur, benden sonraki kuşaktan da pekçok genç onun teşviki ile Temel Bilimlere kaymıştır. **Fikret Hoca**'nın gençlerin kişisel problemleri ile yakın ilgisini de belgeleyen şu olayı anlatmadan geçemeyeceğim. ABD'de Doktoramı tamamlayıp bir süre Trieste'de çalıştıktan sonra Türkiye'ye döndüğümde "Bizde çok yetenekli bir genç var, ancak (o dönemdeki) üniversite olaylarından aşırı etkileniyor, bir imkan bulup bu genci Trieste'ye göndirirsek kendisini bilime kazandırırız" demişti, nitekim Prof. Dr. **Asım Barut**'un yardımları ile bu proje gerçekleşti.

Fikret Hoca'nın alçakgönüllülüğüne çarpıcı bir örnek, yıllarca hizmet yapmış olduğu Teorik Fizik Kürsüsünde kendi profesörlüğünden iki kez feragat ederek bildiğim kadarı ile Prof. Dr. **Feza Gürsey** ile Prof. Dr. **Altan Ferendeci**'nin kürsüye kazanılmasına katkı sağlamasıdır. Yine 1956 yılında bulmuş olduğu kuramının yarı klasik bir çözümü, 1980'li yıllarda (ODTÜ, İTÜ, BÜ ve İÜ gibi değişik Üniversitelerimizde profesör ve bazıları TÜBA üyesi olan) önde gelen teorik fizikçilerimizin bir dizi makale yazmalarına yol açmıştır. Bilimle ilgili hoş sohbetleriyle tanınan **Fikret Hoca** bir gün bile bu tür önemli bir çalışma yaptığından bahsetmemiş, bildiğim kadarı ile makale tesadüfen keşfedilmiştir.

Fikret Bey, değişik konularda bize ders vermek hususunda her türlü özveriyi göstermiş, bazıları çok ileri seviyede olan bu dersleri kitap ya da ders notu kullanmadan anlatmış ve en azından benim lisanüstü öğrenimimde matematik yöntemlerin kullanılmasında zorlanmamamı sağlamıştır. Sınavları da defter kitap açık, tercihli ve süre kısıtını asgaride tutarak gerçekleştirir, sınavlardan birşeyler öğrenmemizi sağlardı. İki tipik sınav sorusunu anmadan geçemeyeceğim. Bunlardan biri Laplace denkleminin 45 derece açılı bir dik üçgenle sınırlanan bölgede çözümüydü. Genel formalizmle çok zor olan bu problem simetri ilkesi kullanılarak bölge bir kareye tamamlandığında kolaylıkla çözülebiliyordu. Bir diğer sorusu ise daha ilginçti, bir vektörün bir elipsin yüzeyi üzerinden yüzey entegralini sormuştu. Sınav sırasında bilinen yöntemle hesaplanması zor entegraller veren bu problemle boğuşurken **Fikret Hoca**'nın "bastırın, bastırın" diye fısıldamasına anlam veremiyorduk. Çünkü onun gibi sabırlı bir hoca bu sözü "vakit doldu, çabuk olun" anlamına kullanmazdı. Durum sonra anlaşıldı, hocamız bir koordinat dönüşümü ile elipsin ucundan bastırarak yüzeyi küreye çevirmemiz hususunda bize yardım etmeye çalışıyormuş. Bu sınavlardan aldığım en önemli ders, standart yöntemlerin her zaman etkili olmadığı, bu yöntemleri kullanmak yerine simetri ilkeleri kullanarak problemin basitleştirilmesinin çözüm için ilk adımı oluşturduğudur.

Fikret Bey'in bilim tarihi konusundaki engin ve derin bilgisi de bizleri bilime karşı yönlendirmiştir. Dersi sık sık keserek ilginç anekdotlar aktarırdı. İdari görevim olduğu bir dönemde kendisinin bu konuda bir ders vermesini çok istemiştim, kendi açısından haklı bir nedenle bu önerimi kabul edemedi. Ancak bu konuda bir dizi seminer vermeyi kabul ederek kendisinin de aktif olarak katılmış olduğu kuantum mekaniğinin tarihsel gelişmesini bize ve öğrencilerimize anlattı. Sonuç olarak bizlerin bilime doğru yönlendirilmemiz, bilimi anlamamız ve sevmemizde **Fikret Hoca**'nın çok önemli katkıları ve emeği geçmiştir, kendisine bu nedenle teşekkür borçluyum.

Fikret Kortel eşiyle birlikte.

neğin foton elektrodinamiği diye fiziğin bir kısmı vardır. Fizikte en hassas teorinin yapılabildiği ve ölçüler yapılabildiği bir kısım. Mesela birisi oturmuş Harward Üniversitesi'nde masa başında hesap yapıyor; elektronun anormal duruşlarını hesaplıyor. Ondan sonra başka birisi de ondan kilometrelerce uzakta bir laboratuvarda aynı şeyi ölçüyor ve ikisi de aynı çıkıyor; 100 milyonda bir hatayla, aynı çıkıyor. Bu oran çok hasastır; öyle binde bir bir hata falan değil. Şimdi bu, insanın aklını durduracak bir şey değil mi?

- Büyük bir heyecan veriyor herhalde?

- Çok heyecan veriyor. Demek ki tabiattaki böyle derin ber şey. Bunun yanında başka bir alana gitseniz mesela dine, din çok gevşek kalır. Yuvarlak şeyleri söylüyorsunuz orada. Ama burada kesinlik var. Tabii bunun üzerine çok düşünen var. Çok meşhur bir İngiliz astrofizikçisi "biz gerçekçiyiz, öyle teoriye falan aldırmayız" diyen fizikçilere karşı çok hoş bir sözü vardı : "Bir insanın laboratuvarda çalışması onun berbat bir metafizikçi olmasına mani değildir!" Yani, herşeyden uzak bir tecrübe yapmak mümkün değil. Mutlaka bir teorik boyutu var.

- Peki Heisenberg'den hem fizik hem de insan ilişkileri açısından neler öğrendiniz?

- Öğrencisi olmadım, daha çok mesai arkadaşı olduk. Kozmik ışınlara ilişkin bir dersi vardı, o derse gitmiştim. Derslere pek iyi hazırlanmazdı, yazdığı kitaptan anlatırdı. Fizik hakkında konuşması çok ilginçti. Matematiği pek iyi değildi ama istediği her şeyi çok çabuk öğrenirdi. Götingen'de **Max Born** vardı oldukça meşhur bir fizikçi; onun asistanı olmuş. **Born, Einstein**'a yazdığı mektupta **Heisenberg**'den överek bahsediyor ve herşeyi çabucak öğrendiğini söylüyor. Böyle biriydi. Yedi tane çocuğu vardı. Ben orada, bir süre onun evinde kaldım. Kendisi tatile giderken eşimle bana evlerinde oturmamızı teklif etti. Herşeyini bize emanet ederek gitti.

- İki yıl sonra da döndünüz?

- Evet, ve gene İstanbul Üniversitesi Genel Fizik Kürsüsüne asistan olarak devam ettim. Sonra Teorik Fizik Kürsüsü kuruldu ve bir arkadaşımla birlikte orada doçent olduk. Bu kürsünün kurulmasını istemeyenler vardı. Mesela **Fushe** istemezdi yine atom fizik profesörü **Fahir Yeniçağ** da istemezdi ve bizi sevmezdi. Hatta o, Fransız hocanın asistanı olmamı istememişti. Ben bir gün gidip kendisine bunun nedenini sordum. "İki telin ucunu birbirine bağlayamayan adamlar gelip fizikçi olmak istiyorlar" dedi. "Ben, çok güzel tornacılık yaptım, benim böyle olduğumu nereden biliyorsunuz" dedim. Neyse sonunda beni aldı ama beğenmeyip iki sene sonra da attı.

İKİ TANE ÇARPIK DOÇENT...

- Kürsünün kurulması için siz mi bir talepte bulundunuz?

- Onu matematik profesörü **Cahit Arf, Feza Gürsey** ve ben istiyorduk. **Feza Gürsey**, "Teorik Fizik Kürsüsü olmayan bir Fen Fakültesi olmaz"diyordu. Ama **Fahir Yeniçağ** da "iki tane çarpık doçentten bu iş olmaz" diyordu. Sonunda **Feza**'yla birlikte 1956'da kurduk. **Feza**, İngiltere'de okumuştu ve buraya gelince çok iyi arkadaş olduk. Çünkü çok iyi modern teorik fizik biliyordu. Benim bilmediğim şeyleri biliyordu. Bana Götingen'e giderken çok faydası oldu. Döndükten sonra da birlikte çalıştık. Hatta **Feza** ilginç bir denklem bulmuştu: "*Gürsey Spinor Modeli* ". Bunu çok ilginç buldum ve beni çözemez zannettiği halde, modelin bir çözüm sınıfını buldum. Yani aramız çok iyiydi. **Fahir Yeniçağ, Feza**'yı da sevmezdi.

- Peki şimdi zihniyet değişti mi?

- Tabii çok iyi şimdi. Yalnız şimdi bizim üniversitelerde deneysel fizikçi olmak çok zor. Aslında, zamanında fiziği izleyebilseydik, belki 20 sene ilerde olabilirdik. 1925'te Kuvantum Mekaniğini niye izlemediğimizi düşünür üzülürdüm. Mesela **Atatürk**, Üniversitelerde inkılabı yaparken bunların farkında değildi. Yoksa mutlaka bunları bilen birilerini getirecekti; getirmesi gerekirdi.

- Etrafında bunları önerecek kimse mi yoktu?

- Evet öyle. O zamanki fizik profesörleri çok demode kişilermiş ve onu yönlendirenmemişler. Yoksa gidip bunu söyleyebilirlerdi. Ama bunu yapacak kimse yokmuş. Fakat bugün durum çok iyi. Gençler dünya fiziğinde genelde neler olduğunu biliyor. Mesela; **Gediz, Metin, Ömür** hepsi işin farkında ama o zamanlar farklıydı.

- Ne zaman emekli oldunuz?

- Ben iki kere emekli oldum sayılır. İstanbul Üniversitesi'nde 1977 yılında emekli oldum. Ondan sonra da Boğaziçi'nde emekli olmak istedim. Çünkü orada (İstanbul Üniversitesi) tek kişiydim ve çok fazla ders veriyordum. Haftada 20 saat ders verdiğim oluyordu ve her türlü derse giriyordum. Fizik öğrencilerine matematiği bile ben öğretiyordum. Çünkü matematikçiler onlara çok teorik şeyler öğretiyorlardı ve çocuklar bunları kullanamıyordu. Bunları da benim öğretmem gerekiyordu. Şahsen bir kitapta yazan şu düşünceye inanmıyorum: "Öğretimin umumiyetle pek faydası yoktur. Faydası olduğu hallerde de lüzumsuzdur". Yani karşınızda meraklı bir öğrenci yoksa ona zaten hiçbir şey öğretemezsin.

"Tek Başına Fizik Programı"

Prof. Dr. Ömür AKYÜZ

APT (Amerikan Fizik Öğretmenleri Birliği) 1992 yılı en iyi öğretmen ödülü olan Örsted Madalyasını Prof. **Eugen Merzbacher**'e vermişti. Orta ve Yükseköğrenimini Türkiye'de yapmış olan **Merzbacher** (İ.Ü. Fen Fakültesi 1943, Fizik-Matematik) bu ödül dolayısıyla yaptığı konuşmada modern fizikle tanışmasını anlatmakta: Prof. **Harry Dember**'in, eski Fen Fakültesi binası olan "Zeynep Hanım" konağının kapalı manejinden bozma ve bu yüzden öğrencilerin "Sirk" dediği anfisinde verdiği, birinci sınıfın Denel Fizik derslerinde anlattıklarının (Bohr atomu, karacisim ışıması, fotoelektrik-Compton vb. olayları gibi ilk örnekler) dışında, ileri derslerinin hiç birisinde bu yüzyılda doğayı çok yakından anlamamızı sağlayan kuantum mekaniğinin öğretilmediğine; yalnızca, birkaç arkadaşıyla birlikte Avrupadan o yıllarda dönen **Cahit Arf**'ı (... a talented young mathematics professor...) haftalık kuantum mekaniği seminerleri yapmaya ikna ettiklerine değinmekte.

Ben aynı fakülteden, **Merzbacher**'den 20 yıl sonra, 1963 yılında mezun oldum. Eğer **Fikret Kortel**, Prof. **Cahit Arf**'ın himmetiyle kurulmuş olan Teorik Fizik Kürsüsünün derslerini, neredeyse tek başına yürütüyor olmasaydı kuantum mekaniği öğretimi bakımından durum 20 yıl öncesinden pek farklı olmayacaktı. Zira bunu öğretmeye niyetli başka hiç kimse yoktu (**Feza Gürsey** gibi olanlar da bir şekilde küstürülmüş, kaçırılmışlardı). Oysa fizik doktorası yapmış olan ilk Türk olan **Fahir Emin Bey (Yeniçay)**, bu derecesini 1926'da Sorbonne'da almıştı. 1926, **Schrödinger** buna, 1924 yılında de **Bruglie**'nin Paris'te önerdiği "parçacık dalgaları" hipotezini geliştererek varmıştı. **Fahir Bey**'in bunlardan haberi olmamasına ihtimal veremiyorum ama bu konular yıllarca Fen Fakültesi öğrencilerinden esirgendi. (Atom fiziği dersleri ise bunları bugün neredeyse lise derslerinde olduğu düzeyde kapsamaktaydı.)

İşte ben ve akranlarım Kuantum mekaniğini, hatta fiziğe girişi bundan da en az yarım yüzyıl eski olan Maxwell elektrodinamiğini, istatistik mekaniği, daha da eskilere giden Hamilton mekaniğini ve fizikte kullanılan özel matematik yöntemleri ilk kez ve yalnız **Fikret Kortel**'den öğrendik. Hepsini iç cebinden çıkarttığı küçük bir cep defterindeki notlarından anlatırdı. Başka konular da öğrendik. Bunlar arasında bulunan Sürekli Ortamlar Mekaniği dersini verdiği sıralarda, bu konuyla daha matematikçilerin ilgilendiğini, hatta bir gün asansörde karşılaştığı bir hocamızın (Kendisini o sıralarda otomobil kullanma kitabı ile tanırdık) azıcık küçümser bir ifadeyle, "sen Kuantum mekaniği dersi mi veriyorsun?" diye sorduğunu söylemişti. Hoş yalnızca bu değildi üniversitede başına gelenler; **Feza Gürsey**'i profesörlük için önerdiğinde "bir doçent ne hakla profesörlük için teklif yapar?" diye terslemişlerdi senatoda.

Fikret Bey, kendi dediğine göre 22 değişik ders vermiş. Bunları tek tek saymadı ama sadece benim yukarıda saydıklarım bile yazının başlığına eklediğim sözü hakediyor. Tek başına fizik programı! O bize yalnız deney dersleri vermedi (hoş, belki onları da verirdi ya- doktora tezi bir olgunun hem deneysel hem de kuramsal incelenmesine ilişkindir; ayrıca ona ilk asistanlık yıllarında laboratuarlarda envanter yazdırmışlar- bu durumda bazı hocalarımız onu tam aforoz ederlerdi). Tabii dersleri yalnızca fizik ilkeleri ve denklemleri ile bunların açık seçik yorumları değildi. Her fırsatta bize konuyla ilgili anekdotlar anlatarak ilgimizi canlı tutar, derslerin monotonluğunu bozardı. Bunların bir kısmı çok meraklı olduğu bilim tarihinden alıntılar, bir kısmı ise bir süre birlikte çalıştığı **Heisenberg**'den dinledikleriydi. Ayrıca bizim genel eğitimimizi de gözetir; örneğin yeni açılmış olan Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi'ne ilk müdürü (bir yılı aşkın bir süre "patronum" da olan) değerli hocam Prof. **Sait Akponar**'ın getirttiği yabancı bilimkişilerinin konferanslarını haber verir, gitmemiz için bizi teşvik ederdi.

ABD'deki lisansüstü öğrenimim sırasında çok değerli, hatta Nobel ödüllü hocalarım oldu; ama yukarıda saydığım özellikleri biraraya getireni olmadı. Ona olan saygımı perçinleyen en önemli olay ise, bir diğer hocamızla birlikte profesörlükleri senatodan döndüğünde, diğer hocamız Danıştay'a başvurup ünvanını alırken, O, "mahkeme kararı ile akademik iş yapılmaz" demişti.

Tek bir kusuru vardı: bazen hafta sonu balığa çıkar, üşütüp hasta olduğundan bir süre derslerinden bizi mahrum ederdi.

Ha, unutmadan; iyi bir piyanist ve denizcidir.

Fikret Hoca

Prof. Dr. Gediz AKDENİZ

Çağdaş fizik ve matematiğin, araştırma ve eğitimi anlayışının Türkiye'de yerleşmesine katkıda bulunan ve İstanbul grubundan olan bir hocamızdır, **Fikret Hoca**. **Fikret Hoca**'nın da bulunduğu bu grubu özellikleri açısından ilk kuşak Vezneciler Grubu veya 1968 öncesi Vezneciler Grubu olarak tanımlamak uygun olur sanırım. Bunlar öğrenim ve öğretim yaşamlarının önemli bir kısmını Vezneciler'de bulunanan İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde geçirmişlerdir. Bu grubun tanımına giren bilim insanları, bilim ve eğitimde açıktırlar. Yani kendiliğinden devrimci ve devinimcidirler. **Cahit Arf, Kerim Erim, Feza Gürsey, Giocoma Saban, Ratıp Berker, Niyazi Tarımer, Orhan İçen, Sait Akpınar** şu an aklıma gelen ilk isimler. (Bu grubun tanımına giren fakat burada adlarını söylemediğim hocalar beni bağışlasınlar). Bu grubun elemanlarının önemli bir kısmı çeşitli nedenlerle İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'ni, Vezneciler terk etmek durumunda kalınca; **Fikret Hoca** bu grubun özelliklerini 1968 sonrası Vezneciler Grubuna, taşıyan birkaç hocadan biri olmuştur. 1968 sonrası Veznecilerinin ilk kuşağa göre önemli bir farkı aralarında burjuva çocuklarının azınlıkta olmasıdır. Onları da ileride birileri anlatır.

Soldan sağa, Prof. Niyazi Tarımer, Prof. Sadettin Tunakan, Prof. Feza Gürsey, Prof. Giacomo Saban ve Prof. Fikret Kortel. (G. Akdeniz arşivi)

1968'lerde **Fikret Hoca**'nın derslerini 10-15 öğrenci merak edip, takip ederdik. **Fikret Hoca** bu derslerde, Kuvantum Fiziğinin, elektrodinamiğin denklemlerinin altında ezildiğimizi hissedince, bize bilim insanları ile ilgili hikayeler ve fıkralar anlatır, derse tekrar ısınmamızı sağlardı. Yani bir şekilde ondan bilim tarihini de öğreniyorduk. **Fikret Kortel**'e göre ben; "onun ilk ve son asistanıydım" tabi resmi olarak. Doğal olarak onunla ilgili özel çok anım var. Ama İstanbul Üniversitesi'ndeki öğrencileri ile olan ortak anılarından birini burada anlatmam daha doğru olur. Derslerinden iyi notlar alamayınca **Fikret Hoca** bizlere kızar: " Fizik sizin için lüks, gidin pazarda limon satın daha çok para kazanırsınız" derdi. Ben bu anıyı bugün öğrencilerime de anlatıyorum ve ekliyorum: Dünyamız "bilgi çağına" giriyor. Unutmayın "Bilgi toplumu pazarlarında" limon satan bir fizikçinin kazanma şansı daha büyük olacak.

Fizikte devrim yapan, 1925'lerde tamamlanmış Kuvantum Fiziği ile 1947'lerde tamamlanmış elektrodinamik bile, 1968'in İstanbul Üniversitesi'nde zorunlu dersler olarak okutulmuyordu. 1968 öğrenci hareketi sırasında, bir grup öğrencinin isteği üzerine bu dersler zorunlu dersler haline geldi. (Bunu: Üniversite gençleri tarafından başlatılan 1968 Türkiye aydınlanmasının dayatmalarla ve provakasyonlarla önünün kesenlerin ve karalayanların bugünkü destekçilerine küçük bir örnek olarak hatırlatıyorum. Belki bu günlerde yüzleri biraz kızarır). Yani 1968' lerde bile, İstanbul Üniversitesi'nden Kuvantum fiziği bilmeyen fizikçiler mezun olabiliyordu. Bunlar arasından bazıları bu günlerde bile bazı üniversitelerin bilim politikalarını yön vermede sorumlu idari kadrolarda bulunma cesaretini hala gösterebilmektedirler. **Fikret Hoca**, fizikte devrim yapan, doğayı farklı bir şekilde algılamamızı sağlayan Kuvantum Fiziğinin yaratıcılarından **W. Heisenberg**'le de çalıştı. O yıllarda, **Heisenberg** o güne kadar keşfedilmiş atom altı parçacıklarını elektrona benzer bir parçacıkla yapılandırma uğraşındadır. Yıllar sonra **Heisenberg**'in bu fikrinin temelde doğru olduğu başka bir şekilde gösterildi. **Fikret Hoca**'nın **Heisenberg**'le o yıllarda yayınladığı makaleler bu çabaların bir parçasıdır.

KORTEL ÇÖZÜMLERİ

Fikret Hoca, Heisenberg'in yanından İstanbul Üniversitesi'ne döndüğünde **Feza Gürsey** de İstanbul'a İngiltere'den dönmüştür. O sırada İstanbul'da bulunan **Cahit Arf** bir matematikçi olmasına rağmen teorik fizikteki gelişmeleri yakından takip etmektedir. Bu üçlünün büyük bir mücadelesi ile Teorik Fizik Kürsüsü 1956'da İstanbul Üniversite'nde kurulur ve çalışmalar başlar. **Gürsey, Heisenberg**'in fikrinden etkilenerek daha geniş simetri özellikleri olan *1956 Gürsey Denklemi*'ni yazar (1). **Fikret Hoca** bu denklemin bir çözüm sınıfını *Kortel Çözümleri*'ni aynı yıl bulur (2). Bu çalışmalarla İstanbul kendini fizik dünyasında da duyurur. Fakat bu çıkışın arkası gelmez. **Gürsey** İstanbul'u terk etmek zorunda kalır. **Kortel Hoca** da yalnız kalır. Bu yeni yıllar, 1956-1970 arası, "atom altı fizikte" çok önemli yıllardır. Quark Modelin ortaya atıldığı, ayar teorilerinin ve simetri kavramında yeni yaklaşımların tartışıldığı yıllardır. O yıllarda bu hızlı radikal gelişmeleri, "gelişmekte" olan bir ülkeden takip etmek kolay değildir.

Bu radikal görüşlerle 1970'lerin sonrasında fiziğin önünü açmaya başlayan alan teorileri fizikçilere ve astrofizikçilere göremedikleri dünyalar ve mesafeler içinde de bir şeyler söyleme cesareti verdi. Artık bilim insanları protonun içindeki quarklar dünyası hakkında, evrenin başlangıcı hakkında konuşmaya başladı. Alan modellerinin çözümleri tekrar önem kazandı. Özellikle modellerin sahip olduğu simetrileri kendiliğinden kıran yeni çözümler büyük ilgi görmeye başladı. Bu tip yeni çözümleri bulanlar veya bu çözümlere yeni fiziksel anlamlar verebilenler, fizik dünyasının yıldızları arasına girdi. Bu gelişmeleri, özellikle 1970 sonrası takip edebilen çok sayıda genç, Türk fizikçisi yetişti. Bunların çoğu 1970'lerin başında yeni programlarla yurt dışına doktora çalışmaları için gönderilmiş fizikçilerdi. Bu gençlerin teşvik edilmesi için yapılan çalışmalarda **Fikret Hoca**'nın "TÜBİTAK Bilim Adamı Yetiştirme Grubu" üyesi olarak da özverili katkıları olmuştur.

1970'lerde bu programlarla veya kendi uğraşları ile yurt dışında eğitim görmüş olan genç teorik fizikçilerden ülkeye dönenler vardır. Bunlar için Türkiye'de 1950'ler Türkiye'sinin aksine izole olma tehlikesi ortadan kalkmıştı. TÜBİTAK vardı, çeşitli destekler vardı. O yıllarda Prof. **Abdus Salam**'ın "gelişmekte olan ülke" teorik fizikçilerinin ülkelerinde izole olmalarını ve Batıya beyin göçünü engellemek için, 1964 sonunda kurduğu, Trieste'deki "Uluslararası Teorik Fizik Merkezi" de düzenli çalışmaya başlamıştır. Bu olanaklarla üretkenliklerini Türkiye'de de sürdürebilen teorik fizikçilerimizden bazıları 1980'lerin başında "*1956 Gürsey Modeli*" ni yeni yöntemlerle tekrar incelediler. Bu modelin, **Fikret Hoca** tarafından bulunan, *1956 Kortel Çözümleri* için de 1970'lerin sonuna doğru bulunan fizikte ve astrofizikte bugün çok önemli yeri olan "Instanton" ve "Meron" tipi parçacık çözümlerinin de mevcut olduğunu gösterdiler (3). *1956 Gürsey Modeli* ve *1956 Kortel Çözümleri* ve bunlar üzerine 1980'lerde yapılan bu çalışmalar tamamıyle Türkiye'de yapılmış ve süreklilik gösteren özgün yapıtlardır. Bir ülkenin bilim dünyasında ayakta kalması o ülkede bu tip çalışmaların çoğalması ile mümkündür.

PROFESÖRLÜK KAVGASI

Fikret Hoca'da, Birinci Kuşak Vezneciler Grubu'nun özelliğine uygun olarak, Veznecileri erken terk etmek durumunda kaldı. Onun Veznecileri terk ediş hikayesini yakından bilirim: 1956'da kurulan Teorik Fizik Kürsüsü'ne doçent olarak atanır. Uzun yıllar kürsüye bir profesörlük kadrosu verilmez. 1970'lerin ortasında Teorik Fizik Kürsüsüne bir profesörlük kadrosu bulunur. **Fikret Hoca** başvurur. O günün yasalarına göre profesörlüğün fakülte kurulunda geçip, Üniversite senatosunda onaylanması gerekiyordu. Fakülte kurulundan geçen **Fikret Hoca**'nın profesörlüğünü İstanbul Üniversitesi senotosu onaylamadı. O günün Fen Fakültesi senato üyesi Prof. **Nüsret Gökdoğan**, her halde fizikçi olmadığından, **Fikret Hoca**'yı İstanbul Üniversitesi senatörlerine iyi anlatamamıştı. Bu şekilde profesörlükleri engellenenlerin, Danıştay yolu ile profesör olmalarının önü açık olmasına rağmen Fikret Hoca Danıştay'a gitmedi. Belli bir müddet sonra bu kadro tekrar ilan edildi. **Hoca** bu kez müracaat etmedi. O yıllarda İstanbul Teknik Üniversitesi'nde çalışmakta olan ve **Hoca**'nın öğrencilerinden Doç.Dr. **Ahmet Yüksel Özemre** müracaat eder ve Teorik Fizik Kürsüsünün başına profesör olarak geçer. Doçent olarak kürsüde çalışmaya devam eden **Fikret Hoca**, Prof. Dr. **Erdal İnönü**'nün ısrarı üzerine bir süre sonra Veznecileri terk eder ve profesör olarak Boğaziçi Üniversitesi Matematik Bölümünün başına getirilir.

KAYNAKLAR

1) Feza Gürsey; Il Nuovo Cimento, vol.3, s. 988 (1956).
2) Fikret Kortel; Il Nuovo Cimento, vol.4, s. 210 (1956).
3) Gediz Akdeniz; Lett. al Il Nuovo Cimento, vol.33, s.40 (1982).
4) Gediz Akdeniz, Metin Arık, Metin Durgut, Mahmut Hortaçsu, Sinan Kaptanoğlu ve Namık Pak; Physics Letters, vol. 116B, s.34 ve 40 (1982)

Öyküler karardığında

Tansu BELE

Gerilim öyküleri yazarı **Tanseli Polikar**'ın ikinci kitabı (ilk kitabı *Yarının Tarihi* de gerilim ve korku öykülerinden oluşmaktaydı) geçtiğimiz ay içinde Gökkuşağı Yayınları arasında çıktı. Yapıtın iki adı var, ikisi de ilginç ve ürkütücü: Biri; *Deccal*, öbürü *Karanlık Öyküler*. Hemen belirteyim ki, yazarın bu öyküleri kaleme almasının amacı, okurunu salt korkutmak ya da onun içine birtakım mistik, yaşamötesi korkular salmak değil. Tam tersine, onun bakışaçısı, bütünüyle yaşam ve yaşamı örgüleyen aksaklıklar, belirsizlikler, terslikler, raslantılar ya da bilinenlerin yanı sıra bilinmeyenler, gölgede kalan gerçeklikler üstüne... Her ne kadar kendi anlatımıyla: "Yalnız bir de her şeyin öteki yüzü vardır her zaman. Bu asla unutulmamalı" (!) diyorsa da öykülerinden birinde, bu "öteki yüzün" daima yaşamın içinde bir yerlerinde, belki de görünen boyutunun dışındaki bir başka, görünmeyen boyutunda izlendiğini, okurken bizlere hemen duyumsatıyor. Yaşamın ya da varoluşun peşine düşmüş çağdaş insanın yazgısını dile getirmek kaygısı onunki, yoksa bulanık sularda avlanmaya kalkışarak öte dünya masallarıyla içimizi ve gözlerimizi karartmak değil.

Buna karşılık insanlığın bilinçaltında bin yıllardır yuvarlanıp birikerek bugünlere ulaşmış yığınla söylencenin, inancın, kör inancın, saplantının ya da kimi düşsel, gerçekdışı korku öğelerinin şu yaşadığımız bilim ve teknoloji çağında bile bizleri nasıl yönlendirdiğini, bilincimize egemen olabildiğini aklımızın önüne sermesi açısından çok düşündürücü yönler içermekte.

Daha yapıtın ilk öyküsü *Deccal*'de karşımıza çıkıyor bu bilincimizin görünmeyen yüzünün bizi güdüleyişi: Öykünün geçmiş ya da birbiri içinden çıkan öykücükler yumağına benzeyen yapısı içine karışan birtakım eski İstanbul (Pera) söylenceleri, inançları, geçmişin İstanbul'unun Galata'sından kopup gelen kimi sözcükler, dinsel söylemler onu iyice sarmallaştırıp gizemli bir gelişim kalıbına döküyor.

Öykünün konusunu kısaca, Galta'lı bir levantenin başından geçen birtakım acayip olayları yine öykünün anlatıcısı olan kişiye aktarması oluşturur. Yani okur bir yandan öykünün anlatıcısının gündelik yaşantısını çizgileyen betimlemeler aracılığıyla bugünün ya da yaşanılanın görünen yüzünün izleğini sürerken öte yandan da "kötülükler çağı"nın simgesi Deccal'ın, başka deyişle Tanrı'ya karşı gelen sahte peygamberin "yeryüzünde olduğunu" ya da "artık yeryüzüne geldiğini" anlatan levantenin (gayrimüslim İstanbullu) söyledikleriyle, İstanbul'un "Frenk" geçmişine, Hıristiyan ve kozmopolit tarihinin derinliklerine doğru uzanan bir yolculuğa çıkar. Hatta bu geçmişten günümüze aktarılmış, miras kalan kimi söylenceleri de öğrenir. Kutsal kitabın (Tevrat ve İncil) sayfaları arasından çıkarak insanların kuşaktan kuşağa aktardıkları belleklerine işlemiş varlık-yokluk, yaşam-ölüm, iyilik-kötülük, Tanrı-doğa, madde-ruh, melek-şeytan türünden inançlarının bu kente özgü bir dökümüdür sanki anlatılanlar: Ama gerçekte, neredeyse dünyanın bütün geçmişi kadar eski bu kentin insanlarının da ötesinde bütün insanlığın ortak malı ve akıldışı yaşamsal korkularını, ürküntülerini, bilimdışı varsayımlarını dile getirirler. Öykünün belki de en ilginç ve çarpıcı yanı ise, adamın anlattıklarının sanki bizi İstanbul'un bilinçaltına doğru çekiyormuş duygusu uyandırmasıdır. Kentin bilinçaltına yaptığımız bu yolculuk gerçekte kendi bilinçlerimizin altındaki gizlere ya da geçmişimizin örtüsü altında saklanan ilkel, karanlık, dürtüsel, kör güdülü varoluş ağacımızın dallarına yaklaşmamızdan başka birşey değildir. Bilim ve teknolojinin sürekli bir biçimde, neredeyse dur durak tanımadan varoluşun yüzündeki perdeleri bir bir kaldırdığı bir çağda yaşamın ve geleceğin bilinmeyen yönlerinin hâlâ bilinçaltı korkular, düşsel fantaziler ve dinsel tortularla iç dünyalarımızda devinip durduğuna dikkat çeken bu öyküyü yine birbirinden ilginç öyküler izler.

İkinci öykü *Hızır*'da bu kez İstanbul'un Müslüman semti Eyüp'te hâlâ insanlara ve inananlara görünmeye devam eden Hızır peygamber çıkar karşımıza, emekli bir ilkokul hademesinin ağzında söylenceden öyküye, öyküden gerçekliğe dönüşür. Müslümanlığın katışıksız inancıyla körükörüne boyuneğmişliği, bağnazca bağımlılığıyla safça kanmışlığı arasında gidip gelen insanların gerçekleri nasl inançları doğrultusunda ve yürekten yaşadıkları, gözlerimizin önüne serilir:

"-O adam evet, mübarek Hızır Aleyhisselâm'ı görmüştür. Hem de bir cuma namazı vaktinde...

Şoför bir an için kıpırdamadı. Yü-

Kadınların Gündemi

Kadınların Gündemi de yine Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi'yle Say Yayımları'nın işbirliği sonucu yayınlanmış. Bu yılki Dünya Kadınlar Günü armağanı olarak hazırlanmış. Yine ülkemiz kadınlarını çok yakından ilgilendiren temel ve güncel sorunlar üstünde odaklanan yazılara yer verilmiş.

Yapıtın ilk yazısı, "Cumhuriyetimizi, bizim toplumumuzda kadınların Rönesans'ı" olarak niteleyen ve **M. K. Atatürk**'ün kadınlara sağladığı yaşamsal özgürlükler üstünde duran Prof. Dr. **Necla Arat**'ın: Bu yazının ağırlık noktasını ise, Türkiye'de İslamcı kesimin öncelikle Cumhuriyet'in laiklik ilkesine yönelttikleri saldırılar ve bu bağlamda kadınlara getirmek istedikleri toplumsal ve hukuksal kısıtlamalar, şeriata dayalı hükümler oluşturmakta, siyasal örneklerle de bu uygulamalar gözler önüne serilmekte. Yapıtın öbür yazılarında da benzer konular farklı boyutlardan ve bakışaçılarından ele alınıp irdelenmekte. Örneğin Prof. Dr. **Günsel Koptagel- İlal** Türkiye'de Aile ve Demokrasi Kültürü başlığı altında kırsal-kentsel aile yapılanmalarındaki bireysel değişim sancılarını dile getirirken Prof. Dr. **Nermin Abadan Unat** toplumlarda çok kültürlülüğü ve kadın-erkek eşitliği konusunu işliyor. **Saibe Oktay** ve **Nazan Moroğlu**'nun yazıları ise Türk Medeni Kanunu'nda ve Türk-Alman-İsviçre Medeni Kanunlarında Kadın'a ve kadın erkek eşitliğine ışık tutmakta. Doç. Dr. **Nilüfer Narlı** Türk toplumunda İmam Nikâhı olgusuna açıklık kazandırırken Doç. Dr. **Fatmagül Berktay** erkek egemen toplumun kadınlara yönelttikleri aşağılayıcı bakışaçısını sorguluyor, siyaset dünyamızdan ilginç örnekler segiliyor. Prof. Dr. **Türkel Minibaş** kadın işsizliğine çözümler aramakta. Prof. Dr. **Akile Gürsoy** kadın sağlığına ve kadın hasta haklarına değiniyor, irdeliyor. Bunlardan başka yapıtta çocuk bakımı sorunları, çözüm önerileri de yazar **Erhan Kaplan** tarafından ele alınıyor. Ayrıca yapıtın son iki yazısı Türk ve Dünya edebiyatından yazarların kadına bakışlarını örneklendiren ilginç incelemeler: Dr. **Gönül Bakay**, **Shakespeare**'in yapıtlarındaki kadın karakterleri ele alırken yazar **Tansu Bele**, **Orhan Pamuk**'un *Sessiz Ev* romanının başkişisi kadına değişik bir bakışaçısı getiriyor.

Kadın Gerçeklikleri

Kadın Gerçeklikleri Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Kadın Araştırmaları Derneği ile Say Yayınları'nın işbirliği sonucu hazırlanarak ortaya çıkmış bir yapıt: İçinde, ülkemiz kadınlarının durumlarına bilimsel veriler ışığında yaklaşan on yazıya yer veriliyor. Yapıttaki önsözü Dördündü Dünya Kadın Konferansı'nda (1995) Pekin'de dünya kadınları adına okunan "Kadınların Andı" (Kadınların Küresel Stratejileri) oluşturmakta. Bu andı Türkçeye **Fatmagül Berktay** çevirmiş. Andın mesajı ilginç ve açık: "İnanın bize. Biz dünyayı değiştireceğiz!" Buradaki "Biz"in "Kadınlar" anlamına geldiğini söylemeye gerek yok.

Yapıtın ilk yazısı, kitabı yayıma hazırlayan İ.İÜ. Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi Başkanı Prof. Dr. **Necla Arat**'ın: **Arat** bu yazısında 1995 yılında Pekin'de gerçekleştirilen Dördüncü Dünya Kadın Forumu ve Kadın Konferansı konusunda bilgiler veriyor. Yapıtın öbür yazıları ise ülkemiz kadınlarının sorunlarına, kimlik aranışlarına özgün yaklaşımlar getiren araştırma örneklerinden oluşmakta. Prof. Dr. **Mine Tan**'ın kadın öğretmenlerimize (istatistik bilgilerle) yaklaşımı bugüne dek günyüzüne çıkarılmamış kimi yeni bulgular, özgün boyutlar içeriyor. Prof. Dr. **Nuran Elmacı** ve Yrd. Doç. Dr. **Remzi Oto**'nun ortak incelemeleri, vardiyalı (gece) çalışan kadınların iş ve aile sorunlarına el atmış. Kadın erkek ilişkilerinde davranış problemleri Prof. Dr. **Fevzi Aksoy**'un incelemesinde ele alınıyor. Bilkent Ünv. öğretim üyesi **Muhsine Helimoğlu Yavuz** incelediği 90 halk masalındaki kadın tiplemeleri üstünde duruyor. Cumhuriyet Dönemi içinde aydın kadının yetişmesi, gelişimi ve kimliğini sorgulayan bir romanı, **Adalet Ağaoğlu**'nun *Ölmeye Yatmak* adlı önemli yapıtını yazar **Tansu Bele** inceliyor. Türkiye'de İslam'ın kadınlara neler vadettiğini İ.Ü. Felsefe Bölümü öğretim görevlisi **Fatmagül Berktay** araştırmış. Kadınların siyasal partilerdeki konumunu Prof. Dr. **Türkel Minibaş** irdelemekte. Kahramanlık ve Toplumsal Cinsiyet konusunu **Sari Nare** ele almakta.

zünde düş kırıklığını çağrıştıran bir anlam belirmişti. Doğrusu daha inanılır bir açıklama bekliyor gibiydi. Birden ikisi de ani bir dürtüyle bakışlarını adama çevirdiler ve onunla göz göze geldiler. Dingin, gölgesiz, inanmış bir müminin bakışlarıydı bunlar. Kırışıklarla kaplı kırçıl sakallı yüzünde iki yeşim taşı gibi parlıyordu gözleri. Hiç kıpırtısız öylecene duruyordu. Dudaklarıysa, görünmeyen bir varlığa sessiz yakarışını sürdürmeye devam ediyordu" (2).

Üçüncü öykü *Gümüş Saçlı Madonna*'da, bu kez İstanbul'un bir başka semtinde, Bomonti'de başlayıp Caddebostan'da süren bir yaşamı anlatır. Musevi bir madamın yürek burkan öyküsüyle birlikte bu kentin Musevi cemaatinin yaşantılarından bir kesittir bu; düğün, cenaze, Sinagog törenleriyle, gelenekleriyle, görenekleriyle, inançlarıyla bizlere bu kez bambaşka bir inanç dünyasının gözlerinden çok ayrı bir İstanbul görünümü aktarır.

Bir bakıma yapıtın bu üç öyküsü bir dinler ve inançlar mozayiği olan ve bu özelliğini çok yakın zamanlara dek koruyan İstanbul'u bugüne dek hiç el atılmamış, irdelenmemiş bir bakışaçısının süzgecinden geçirerek sergilemesi yönüyle ilginçtir. Bu öyküleri izleyen öykülerde de yine bugünün kentli insanlarının bu kez kimi inançsızlıkları, kör güdülerinin bilinçsiz karanlıklarında çırpınışları, bilimin uzaklarına düşen iç dünyalarının girdaplarında yollarını yitirişleri başarıyla ortaya konur.

Öykülerin tümü de, gerek İstanbul kentinin kozmopolit mozayiğinde sergilenen ve kökleri geçmişin derinliklerinde gömülü inançların saplantılı, karmaşık yapısından değişik kesitler sunması açısından gerekse bu kentin dünyasından yola çıkarak günümüz insanlarının bellekleri mayalanıp tortulanmış ve bu bellekleri devindirmeleriyle bizlere değişik, ilginç ve dikkat çekici düşünce boyutları kazandırırlar.

Kitaptaki *Av* öyküsü ise kentdışı bir öyküdür ve Anadolu dağlarında geçer. Avlanmanın geçmişe dönük yüzüyle töresel yapılanmasının giderek sayıları iyice azalan hayvanlar dünyasına karşı sürdürülen ilkel, kör güdülü, katı, acımasız, neredeyse dinsel (!) bir ilkçağ ayininden başka birşey olmadığını çarpıcı bir biçimde vurgular.

KAYNAKLAR

1) Deccal, Karanlık Öyküler, Gökkuşağı Yayınları, 1997, s. 148.
2) A.g.k. .s.44.
3) Yarının Tarihi, Vidaş Yayınları, 1995.

Türk Halk Kültürü ve Halk Müziği

Ümit Kaynar, Ege Yay. 1996, İst. s. 213.

Ege Yayınları tarafından yayımlanan **Ümit Kaynar**'ın kültürümüz açısından önemli bir folklorik araştırması olan bu kitapta, halkbilimi ile halk müziğinin bilim disiplini içindeki bağı kuruluyor. Kökleri doğuşu ve gelişimiyle müzik tarihsel ve sosyolojik olarak inceleniyor. Halk oyunlarının da incelendiği kitabı folklorik bir belge ve bir kültür incelemesi olarak değerlendirebiliriz.

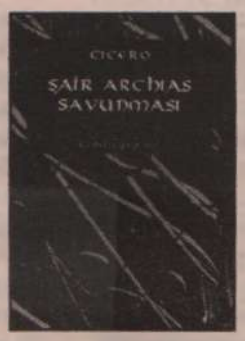

M. Tullius Cicero, Şari Archias Savunması, İst. 1997, s. 75.

Şair Archias Savunması

Ünlü **Cicero**'nun "Şair Archias Savunması" adlı tarihi eseri, Latince'den **Bedia Demiriş** ve **Çiğdem Dürüşken** tarafından dilimize kazandırılmış ve Kabalcı Yayınevi tarafından da yayımlanmış. Roma vatandaşlığından çıkarılmak istenen bir Yunanlı şairin öyküsü olan bu kitap, 12 bölümlük *Pro Archia* adlı söylevin bir parçası.

Düşünceler

Publilius Syrus, Düşünceler,Kabalcı Yay. İst 1997, s.119.

Yine Kabalcı Yayınevi, Eski Roma Yazınından **Publilius Syrus**'un Düşünceler adlı eserini Latince'den **Bedia Demiriş**'in çevirisiyle yayımladı. Eski Roma'da İ.Ö. I. yüzylıda yaşamış ve bir mim sanatçısı olan **Syrus**'un yazdığı danslı ve müzik eşliğinde sergilenen oyunlarından geride kalan bölümlerinin bir parçası olan "Düşünceler", yazarın çeşitli konulardaki düşünceleri ifade ediyor.

Tansu Bele, Ah Benim Bir Başıma İstanbul Kadınlığım, İpekcan Ltd., İst.1997, s. 87.

Ah Benim Bir Başıma İstanbul Kadınlığım

Daha önce yayımlanmış öykü kitapları olan **Tansu Bele**'nin , "Ah Benim Bir Başıma İstanbul Kadınlığım" adlı öykü kitabı yedi yıl sonra ikinci baskısını yaptı. Çeşitli dergilerde denemeleri ve öyküleri yayımlanan **Tansu Bele**'nın bu kitabı birbirinden ilginç yedi öyküden oluşuyor.

Güzelin Bedeli

Martin Walser, Güzelin Bedeli, Kabalcı Yay. İst.1997, s.178.

Martin Walser'in 12 bölümde ele aldığı deneme yazısı **Mustafa Tüzel** tarafından Türkçe'ye çevirilmiş. "Roman Kahramanlarının Meslek Sahibi Olmaları Neden Gereklidir?", "Alman Sorunları" ve "Okurun Özanlayışı" gibi bölümleri bulunan kitap Kabalcı Yayınevi tarafından yayımlandı.

Antik Mitolojide Kim Kimdir?

Gerhard Fink, Çev. Ümit Öztürk, Kabalcı Yay. İst. 1997, s.355.

Gerhard Fink, Yunan-Roma Antikçağı'na ait yaklaşık sekizyüz mitolojik figürü tanıtıp onların öykülerini anlatarak, okura hem derli toplu genel bilgi hem de bir rehber vererek büyük bir boşluğu doldurmuş.

Oğuzlardan Yatağan Mahmud Sultan

Yatağan Oğlu Alim Can, Oğuzlardan Yatağan Mahmud Sultan, Uyum Yay. Ank. 1997, s. 330.

13.-14. yüzyıllara ışık tutmayı amaçlayan bu kitap, Oğuz Bey'lerinden Saruhan' a ilk gelenlerden olan Yatağan Mahmud Sultan kimliğinde, Alevilik, Oğuzların müslümanlığı ve daha önce hiç yazılmayan bazı belge ve bilgileri sunuyor. Türk tarihine oldukça büyük katkı koyduğu görülen bu çalışmada okur ayrıca tarihin penceresinden oldukça fazla şey görme olanağı da buluyor. Mahmud Sultan'ın soyundan olan yazar **Yatağan Oğlu Alim Can**, 20 yıllık çalışmalarını bu kitapta toplamış.

Kürt Sorunu

Kemal Kirişçi-Gareth M. Winrow, Çev. Ahmet Fethi, Kürt Sorunu-Kökeni ve Gelişimi, T. Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İst.1997, s. 246.

Tarih Vakfı Yurt Yayınları tarafından yayımlanan Kürt Sorunu- Kökeni ve Gelişimi, Boğaziçi Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden Doç. Dr. **Kemal Kirişçi** ve Doç. Dr. **Gareth M. Winrow** tarafından yazılmış. Türkiye'de ilk kez Kürt Sorunu üzerine yapılan bir akademik çalışma olan bu kitap yedi bölümden oluşuyor. Ulus, etnik kaderini tayin hakkı ve milliyetçiliğin, kavramsal boyutları ile birlikte tarihsel süreci de irdelenmiş. Türk milliyetçiliğinin ve Kürt milliyetçiliğinin kendi arasında ve diğer ülkelerle olan etkileşimi de ele alınmış ve sonuç olarak olası çözümler önerilmiş.

Otomatik Piyano

Kitaplarının bir bölümünü Türkiye'de daha önce yayımlanmış olan **Kurt Vonnegut Jr.**'ın ilk kitabı "Otomatik Piyano" adlı bilimkurgu romanı Metis Yayınları tarafından yayımlandı. Tüm üretici faaliyetlerin makineleştiği, insanların makinelerin faydasız, olmasa da olur bir hale geldiği bir dünyayı betimlediği kitap, teknokrat bir sınıflaşmayı ve oluşan mücadeleyi anlatıyor.

Kurt Vonnegut Jr. Çev.İrma Dolanoğlu-Çimen, Metis Yay. İst.1997, s.320.

Gerçeklik Makinesi

Mustafa ARSLANTUNALI

*'Ana Karnındayken' bölümümüze, 16 Mayıs 1993 tarihli Ek Bilim ve Ütopya'nın 3. sayısında yayımlanan Sayın **Mustafa Arslantunalı**'nın "Gerçeklik Makinesi" başlıklı makalesi ile devam ediyoruz.*

Teknolojinin hızlı gelişimi, daha geçen yüzyıllarda -kökenleri çok eski efsanelerde bulunan- Frankestein'lar, denetimden çıkmış korkunç (zaman zaman sevimli) insandışı zeki yaratıklar tasarlanmasına yol açmıştı... Yirmi-otuz yıl öncesinde de, bilimkurgunun robotları, kısa süre içinde gerçekleşecek teknoloji harikaları arasında sayılıyordu.

Burada robotlar, androitler, yarı-insan yaratıklar... üzerinde yoğunlaşan devasa bir popüler literatürden örnekler vermeye gerek yok sanırım. Hemen hepimiz, filmlerden, romanlardan, televizyon dizilerinden aşinayız robotlara.

Bilgisayar bilimleri ve elektronik alanında, özellikle de yapay zekâ araştırmaları çerçevesinde, robotlar ile 'uzman sistem' adı verilen, belli bir tür anlayışa ve davranış esnekliğine sahip donanımlar üzerinde uzun süredir çalışılıyor.

Daha 1950'li yıllarda, kuramsal açıdan yoğun olarak tartışılmış olan bu konu, bir bakıma insanın kendisine bir 'ayna' yaratma tutkusundan kaynaklanıyor...

Robot, teknolojinin son derece insanbiçimci (antropomorfik) bir ikonudur. Ne günümüzün uzman sistemlerinin, filmlerdeki robotlara bir yakınlığı vardır, ne de şarkı söyleyen, konuşan... böyle bir robot yaratmaya çalışmanın gerekliliği.

Şöyle düşünelim: Kullandığımız her araç insan gövdesinin bir uzantısı olarak görülebilirse ve bilgisayar gövdemizin değil de zihnimizin uzantısı diye nitelenebilirse, bir 'uzantımız' olmaktan çok kendi başına bir varlık olan robotlara kafa yormadan önce, uğranması gereken daha önemli duraklar yok mu?

Var elbette. Bir zihin yaratmanın olanaksızlığı gibi 'pratik' sorunlar bir yana; bilgisayar teknolojisinin henüz açılmakta olduğu yeni ufuklar var.

Yakın zamanlara kadar, rakamların ve hesaplamaların dünyasından çıkamayan bilgisayarlar, son on yıl içinde metin, görüntü, ses, film gibi sayısal olmayan ama sayısal olarak kodlanabilen farklı enformasyonları da işleyebilmeye başladılar. Bu arada, bilgisayar-insan etkileşiminde de büyük adımlar atıldı. Sayıların ve rakam dizilerinin ötesindeki verileri işleyebilmenin ötesinde, son günlerdeki en büyük yenilik; kullananın bilgisayar karşısında değil, görme, dokunma gibi duyularıyla onun yarattığı hayali bir ortamda çalışabilmesi (dilerseniz 'oynayabilmesi' de diyebilirsiniz).

Bilgisayarlar ve elektronik donanımlar aracılığıyla etkileşimli deneyimler yaratılması olarak tanımlanan sanal gerçeklik (virtual reality), bugün endüstriyel uygulamalardan oyunlara kadar büyük bir yaygınlık kazanan bir alan olarak dikkati çekiyor.

Bilgisayar, benzetim makinesi olmaktan öteye geçip, bir "gerçeklik makinesi" olmaya sıvanıyor. Tabii, bu gerçekliğin olsa olsa bir illüzyon olduğu açık. Gözlerinizi de kaplayan bir kask geçiriyorsunuz kafanıza, elektronik bağlantılı eldivenlerle 'giyiniyorsunuz', ondan sonra bilgisayar ekranının içine (evet, içine) uzanıp nesneleri tutabiliyor, 'sanal' bir ortamın içinde hareket edebiliyorsunuz.

Grafik bir dünyada bisiklet gezintisi. Gerçeğinden farkı şu: Pedallara hızlı basarsanız, 'yeryüzü'nün üzerine çıkıp uçabiliyorsunuz.

Oyunlar dışında böyle bir illüzyona, gözbağcılığına ne lüzum var, demeyin. Şöyle düşünün, Matematikte pek çok alanda 'gerçek' sayılarla işlem yaparız ama, bazı işlemler sadece sanal sayılarla 'gerçekleştirilebilir'. Tabii, her sanal sayının bir sanal bir de gerçek kısmı olduğu gibi, sanal gerçeklik teknolojisi de hakikatten tümüyle kopuk sanrılara dayanmıyor.

Sanal gerçeklik laboratuvarlarının dünyası, yine o bizim bildiğimiz dünya. Ama yapay olarak yaratılan bu dünyanın kurallarıyla oynamak, mümkün olabiliyor. Sözlimi, NASA, oralara kadar uzay aracı ve astronot yollamaksızın gezegenleri keşfe çıkmanın yollarını araştırıyor. Eldeki verilerle Mars'ın yüzeyini modellemek, bu yüzeyde yürürken oluşacak görsel, işitsel duyumları yaratmak mümkünse, elektronik ve mekanik donanımlara bağlı herkes, Mars topraklarında ağır aksak yürüyebilir.

Sanal gerçeklik teknolojisi, şimdiye dek söz konusu olmayan yeni veri türlerini gündeme getiriyor.

Kısa dönemde bu yeni endüstrinin eksenini NASA'daki araştırmalar oluşturmayacak. Asıl üzerinde durulan, büyük enformasyon yığınlarının görselleştirilmesi.

Çünkü giderek artan enformasyon yığını, o enformasyonu kullanacak kişilerin 'boğulmasına', yararlı enformasyonun gözden kaçmasına yol açabiliyor. Korkunç hacimdeki veri yığınları arasında yolunu bulmaya ve gerekli enformasyonu çıkarmaya çalışmak, hiç de kolay bir şey değil çünkü.

Onun yerine, içinde gezinebildiğiniz, nesnelere dokunabildiğiniz, görebildiğiniz ve gaipten sesler işitebildiğiniz bir dünyaya, hem bildik hem de tümüyle yapay bir dünyaya, kısa sürelerle misafir olmak çok daha verimli sonuçlar üretecek. Yapay dünya. Sanal gerçeklik. Bu terimlerin sadece kendileri bile, 'doğal' olana ve doğaya olan sözde tutkunluğumuzu zedeleyebilir ve çoklarımız için son derece itici çağrışımlar yaratabilir: Bir yanda ağaçların, kuşların, nehirlerin... öte yandaysa soğuk görünümlü bir teknoloji uygarlığının yer aldığı bu pastoral ve romantik tabloya kendi payıma ben inanmıyorum.

Her şeyden önce 'doğallığın' insan için sınırının nerede başladığını bilen kimse yok.

Bizzat kültür, daha o upuzun insan olma sürecinin başlangıcında bizi doğadan koparan, ayıran bir etmendi. Ayrıca, hiç değilse iki yüzyıldır bize pek bildik gelen, alıştığımız ve kanıksadığımız 'sanal gerçeklik'ler içinde yaşamıyor muyuz sık sık?

Telefonla konuşmanın, bir insanla yüz yüze konuşuyormuş gibi bir alete laflar söylemenin; televizyon ekranındaki noktaları insanlar ve resimler olarak algılamanın, 'doğal 'edimler olduğunu kim iddia edebilir.

Yapay bir yaşantı örneği: Saçları uçuran ne olabilir ki?

İlk kez **William Gibson**'ın 1984'te yayımlanan *Neuromancer* adlı romanında ortaya atılan ve sanal gerçeklik uygulamalarının artışına paralel olarak hayli benimsenen siberuzay (CyberSpace; sibernetik ve uzay kelimelerinden) terimi, alışıldık ve bildik zaman-mekân kalıplarının ötesinde, bilgilerin, bilgi-işlem sistemlerinin ve iletişim kanallarının oluşturduğu yeni mekânları tasvir etmek için kullanılıyor. Siberuzay için **John Perry Barlow**'un verdiği tanım da şu: "Telefonda konuşurken bulunduğunuz yer"!

Telefon örneğinden yola çıkarsak, sanal gerçekliğin var olabilmesi 'bilgisayarın ortadan yok olmasına' bağlı. Telefonla konuşurken, ahizeyi ve telleri görmezsiniz, onlar yoktur, siz hattın öbür ucundaki insanla konuşursunuz. Sanal gerçeklik de, bilgisayarın silindiği, görmezden gelindiği, var olmadığı, sizin yapay yaşantılarla baş başa kaldığınız noktada başlıyor işte...

YENİ UFUKLAR

Sanal gerçeklik ya da siberuzay gibi alanlarda sorun, gerçeklikten ve doğadan uzak düşüp düşmeyeceğimiz değil. Bu yeni teknolojilerin açtığı ufuklarla, sunduğu olanaklarla daha iyi bir dünyada yaşayabiliriz, ama çoğu zaman olduğu gibi bu alanlarda çalışanların çoğunun hedefi, yeni teknolojiyi mümkün olabildiğince paraya tahvil etmek.

Sözgelimi Palo Alto'da bulunan Telepresence (Televarlık) gibi ilginç isimli bir firma, bir "sanal gerçeklik bütünleştirici" (vitural reality integrator) geliştirmeye çalışıyor. Amaç; sanal ortamlarla ticari, eğlence ve bilimsel uygulamaları bir araya getirmek.

Örneğin, Telepresence firmasının son uğraşlarından biri, Matsushita adlı bir Japon elektronik firmasına bir "virtual showroom" hazırlamakmış! Bu sayede müşteriler ve potansiyel müşteriler, firmanın bütün ürünlerini her açıdan bütün özellikleriyle birlikte izleyebileceklermiş.

Böylelikle, belki de sıradan insanın algı kapılarını genişletme potansiyeline sahip bir teknoloji, araba satma işleviyle gündelik hayatımıza girecek.

Ya da, ABD'de şimdiden hararetle tartışılmaya başlayan, yakında da piyasaya sunulacak olan "sanal seks" donanımları, müşterilerin şişme kadınlara kıyasla daha 'sahici' zevkler tatmalarını sağlayacak.

Yazık olacak.

Ama şöyle bir dönüp baksak, gazetelerin, sinemanın, televizyonun, telefonun, videonun, başlangıçta neler vaatettiğini hatırlayabiliriz.

İstisnalar dışında, kitle iletişim araçlarıyla elektronik medyanın, daha iyi bir dünya, daha çok bilgilenme için kullanılmadığını herkes biliyor.

Hemen, teknolojinin 'iyiye de kötüye de kullanılabileceği' gibi ortalama yollara sapmayalım.

Kâra dönüşecekse (yani bugünkü dünyada geliştiriliyorsa) her yeni teknoloji, en sıradan güdülere, en ortalama kitleye yönelmek; bilgilendirmek yerine oyalamak, tatmin etmek yerine yeni ihtiyaçlar yaratmak durumunda.

Endüstri uzmanları, önümüzdeki yıllarda sanal gerçeklik teknolojisinin en önemli itici gücünü porno ve seks endüstrisinin oluşturacağını söylüyorlar. Uçakların kanat tasarımında oluşacak koşulların benzetimini oluşturmakta kullanılacak teknikler, ikinci planda kalacak. Bu sayede gelişebilecek olan yeni sanat dalları da.

Çünkü her yeni teknoloji gibi, sanal gerçekliğin de rüştünü ispat etmesi için 'para etmesi' gerekiyor. Peki, buna 'yenilik' diyebilecek miyiz.

Katırlar neden doğurmaz?

*İzmir'den **İbrahim Göller**, "Katırlar niçin doğurmaz?" diye sormuş. Okurumuzun sorusunu Doç. Dr. **Ragıp Kılıçarslan** yanıtlıyor:*

Dünyadaki her tür canlı değişmez sayıda ve yapıda kromozomlara sahiptir. Buna hayvanların "karyotipi" denilmektedir. Örneğin atın vücut hücrelerinde diploid sayıda 2n: 62 kromozom, eşekte 2n: 60 kromozom bulunmaktadır. Üreme hücrelerinde (gametler) ise dişi ve erkek üreme hücresi birleşerek yeni bir canlı oluşturdukları için yarı sayıda (haploid kromozom bulunur. (Atta n: 31, eşekte n:30)

İki türün çiftleştirilmesi olayına "hibridasyon" meydana gelen yavruya da (hibrit" denilmektedir. Bu hibridasyon işleminde eşek erkek, at dişi ise doğan yavruya "katır", eşek dişi, at erkek ise doğan yavruya "bardo" denilmektedir. At ve eşeğin kromozom sayıları ve yapıları yani karyotipleri farklı olduğundan bi hibridasyon sonucu doğan yavruların dişi olanlarında yumurtalıkların normalden küçük ve afonksiyonel olması, erkek olanlarında ise dişiyi döllemeye yetecek sayıda spermatozoit olmaması (azspermi) nedeniyle sterilite (daimi kısırlık) söz konusudur.

Cinsiyetin Belirlenmesi

*İstanbul'dan **İbrahim Göller**'in diğer bir merakı da cinsiyetin belirlenmesi hakkında. " Bir yavrunun cinsiyetini belirleyen annenin yumutası mu yoksa babanın spermi mi?" diye soran okurumuza yanıtı Dr. **Fikriye İnanç** veriyor:*

Cinsiyet oluşumu, cinsel kromozomlarla ilgili genetik bir olaydır. Erkekte bir X - bir Y, kadında, 2 X olmak üzere ikişer cinsiyet kromozomu bulunur. Tek tip ve daima X kromozomlu olan ovum (dişi yumurtası), ya X kromozomu bulunan spermium ile ya da PY kromozomu bulunan spermium ile döllenebilir. Sonuçta döllenmiş hücre, XX kromozomlu ise dişi, XY kromozomlu ise erkek cinsiyeti ortaya çıkacaktır. Bu bilgiye göre, genetik cinsiyeti yalnız spermium belirlemektedir. Döllenmiş yumurtanın bulunduğu ortam şartları cinsel farklaşma üzerine etkili olduğundan, bazen cinsiyet karakterleri, cinsel genotipe uymayabilir ki bu da sonuçta hastalık sayılan, cinsel anomalilere yol açar.

Bazıları neden fazla terler?

*İbrahim Karakuş'un bazı insanların neden diğerlerine oranla daha fazla terlediğine ilişkin sorusunun yanıtını Dr. **Fikriye İnanç**'tan aldık:*

Terleme; otonom sinir sistemi denilen istem dışı çalışan, sinir sisteminin işlevi sonucu, ter uyarılmasıyla oluşur. Deri üzerindeki ter bezleri ter ile vücut ısısını ayarlamaya çalışır. Bu istem dışı çalışma, her bireyde, yapısal farklılar göstermekle birlikte, içsel (örneğin duygusal değişikler, bazı hastalıklar vd.) ve dışsal (dış ortam ısısı), uyaranlardan etkilenir. Avuç içi ve tabanlardaki ter bezleri daha çok psikolojik uyarılara yanıt verir. Sonuçta terleme, sağlıklı bir insanın doğal bir durumu olabileceği gibi, bazı hastalıkların ipucu olabilir.

Havayastığı nasıl çalışıyor?

*İstanbul'dan **Suat Pınar** isimli okurumuz da arabalarda kullanılan havayastığının işleme sistemini ve ne kadar güvenilir olduğunu sormuş. Konuya ilişkin bize önceden bir yazı gönderen Doç. Dr. **İ.Hamit Hancı**'nın yazısı, bu soruya tam bir yanıt olacağından, burada yayımlıyoruz.*

Motorlu araçlarda seyahat edenleri korumak amacıyla geliştirilmiş ve 1971 yılında patenti alınmış olan havayastıkları, günümüzün en popüler pasif güvenlik sistemidir. Sürücü için direksiyonun içine, yandaki yolcu için ön panele yerleştirilen hava yastıkları, şiştiğinde sürücü ile direksiyon, ayrıca öndeki yolcu ile ön panel arasında koruyucu bir yastık oluşturmakta; direksiyon simidi veya gösterge tablosu ile baş kısmının doğrudan temasını önleyerek baş, yüz ve boğaz bölümlerinin ciddi şeklide yaralanma riskini azaltmaktadır.

Çok hızlı bir şekilde faal hale gelen hava yastığı aracın gövdesinin altındaki merkezi boşlukta bulunan bir merkezi mikro-elektronik sistemle harekete geçirilmektedir. Çarpmanın meydana gelmesinden 10-15 milisaniye sonra elektronik uyarı cihazına bağlı mikro işlem aygıtı hava yastığının faal hale getirilp getirilmeyeceğini kararlaştırır. Açma mekanizmasının uyarılmasıyla hava yastığı harekete geçirilir. Bir otomobilin hava yastığının şişmesi sodyum asid'in azota çevirilmesiyle gerçekleşir. Normalde havayastığı çarpışma olmadan harekete geçmez. Havayastığının elektronik mekanizması elektromanyetik alanlara karşı sigortalanmıştır. Ancak telefon gibi elektromanyetik bir aygıtın gereği gibi monte edilememesi bu tehlikeye yol açabilir.

Direksiyon içindeki hava yastığının şişmesini sağlayan katı yakıtın ateşleme bilyesiyle ateşlenmesinden 2-3 milisaniye sonra katı yakıt azot yaymaya ve direksiyon simidinin hava yastığını koruyan kapağını daha önceden hassas biçimde belirlenmiş açılma aralığından zorlayarak açmaya başlar. 10 milisaniyede havayastığının yarıdan fazlası, 40-50 milisaniyede tamamı şişer. Aracın duvarla 50 km/h hızla çarpıştığı bir çarpışma testinde test mankenin başı ve boğaz kısmını emniyetle durdurmaktadır. 40 milisaniye süre temas devresinden sonra havayastığı otomatik olarak sönmekte, azot çeşitli çıkış noktalarından kurtularak dışarı atılmaktadır. Ateşleme sinyalinden 120-150 milisaniye sonra hava yastığı tamamen boşalmış olmaktadır.

Havayastığı trafik kazalarında ölüm ve yaralanma oranlarını azaltmıştır. Havayastığının sürücü ölümlerini yüzde 18, ön koltuktaki yolcu ölümlerini yüzde 13 oranında önlediği tahmin edilmektedir. Frontal (önden) çarpışmalarda ciddi yaralanma oranları havayastıklı arabalarda yüzde 25-29 oranında daha az olduğu belirtilmektedir.

Havayastığı olmayan arabalarda direksiyon milinin kabinin içine doğru girmesi, bu esnada da sürücünün direksiyona doğru hızlanması ölümcül yaralanmalara yol açabilmektedir. Ancak havayastığı kafayı ve bedenin üst kısmını tutarak önemli bir güvenlik sağlamaktadır.

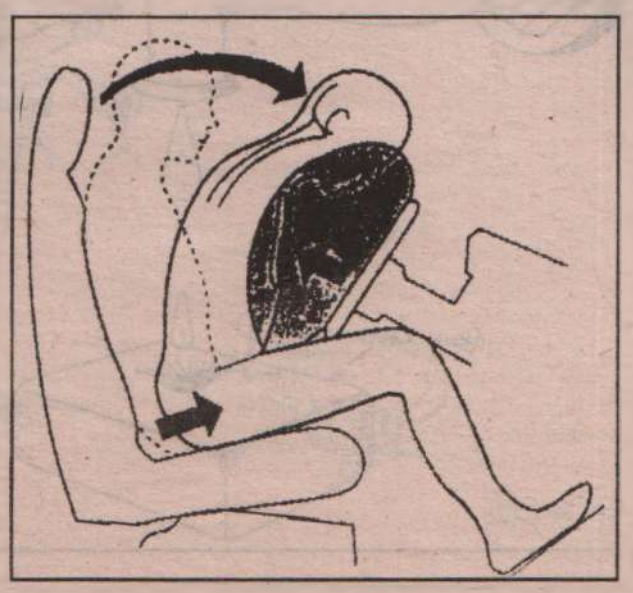

Parapsikoloji bir bilim midir?

*İstanbul'dan okurumuz **Ayten Ezentaş**'ın merak ettiği sorusu şu: "Parapsikoloji bir bilim midir? Özellikle Rusya'daki bu alana yönelik çalışmalar bilimsel çalışma olarak nitelendirilebilir mi?". Bu soruyu, Ankara Üniversitesi, DTCF Bilim Tarihi Bölümü'nden Yrd. Doç. Dr. **Remzi Demir** yanıtladı:*

Parapsikoloji bir bilim değildir çünkü parapsikolojinin çalışma ilkeleri bilimsel yöntemlerle uyuşmamaktadır. Genellikle bu konuya yönelik ilgi ve çalışmalar bilimsel düşüncenin fazla gelişmediği, eğitimsiz bölgelerde oluşmaktadır.

Rusya'da kimi okullarda bu konuya yönelik çalışmalar vardır ancak, bunlar kişisel bir girişimden öteye geçmemiştir ve bilimsel olarak da kabul edilmemiştir. Bu alanın Rusya'da da yer almasının ana nedeni yine bilimin ne olduğunun anlaşılmamasındandır.

Sevgili Bilimciler

Bir okul dönemi boyunca düzenli çalışarak iyi bir tatili hakettiğinizi umuyoruz... Tatil kısmen tembellik demek olsa da, biz bilimcilerin yeni projeler ve meraklar peşinde olduğunuzu umuyoruz.

Bu ayki sayfamızda sizlere, ülkemizin en önemli sorunlarından biri olan erozyon konusuna ilişkin çarpıcı örnekler vermek istedik. Basından erozyonun ciddiyetine ilişkin duyuru ve çalışmaları izlemişsinizdir. Belki de erozyonu önleme projesi çerçevesinde bir ağaç dikme etkinliğine katılmışsınızdır. Peki erozyonu gözünüzle gördünüz mü? Ellerinizle hissettiniz mi? Burada bulacağınız deneyler sizlere erozyonu hissettirecek ve somut olarak gösterecek...

Erozyon genel anlamda herhangi bir malzemenin aşınması olarak açıklanabilir. Malzemenin parçaları çeşitli dış etkenlerle giderek gövdeden kopar, ayrılır ve uzaklara taşınır. Su, buz, rüzgar, dalga, toprak gibi değişik erozyon türlerinden sözetmek mümkündür. Kayaların oyukları arasında kalan sular soğuğun etkisi ile buz tutar, genleşir ve bu genleşme sonucu kaya parçalanır. Kıyılarda dikkat ederseniz, dalgalı bölgelerdeki kayaların daha az sivri hatlara sahip olduğunu fark edebilirsiniz. Dalgalar, üzerinden geçtikleri kayaları sürekli aşındırırlar. Kuvvetli rüzgarlar topraktan parçalar koparır, önlerine katar, uzaklara sürüklerler...

Erozyon, uzun bir süreçtir. Uzun yıllar içinde oluşur. Zamanında önlem alınmazsa, daha da uzun sürelerde önüne geçilemeyecek zararlara neden olabilir.

Erozyonu gözümüzle görebilmek için şehirlerarası bir yolculukta pencereden dışarıya bakmamız yetecektir. Yemyeşil ağaçlarla sarmalanmış, dereboyları boyunca çimenliklerle donanmış bir görüntünün tadını çıkarırken birdenbire üzerinde ot bitmeyen dağlar, yağmur ve sel sularının binbir yol çizgisi çizdiği tepeler görüp başımızı çeviriyoruz ya...İşte erozyon orada başlıyor. Önlem alınmazsa diğer yemyeşil görüntüleri de bir süre sonra izlemek gibi bir keyfimiz kalmayacak...

Şimdi erozyona dokunabileceğimiz, O'na dur diyebileceğimiz deneylerimize geçelim. Her zaman olduğu gibi, deneylerimizin hepsi için büyüklerimizin yardımına gereksinmemiz olacak, evdeki büyüklerimizden birine bize yardım etmesini rica edelim.

Bilimciler iş başına...

Deney: Suya sabuna dokunmamak!

Deneyimizin Amacı: Bir kalıp sabun kaç gün dayanıyor?

Banyoda ve tuvalette kullandığımız el sabunlarının yarısını biz kullanıyoruz... Öbür yarısını ise su alıp götürüyor... Bu gidişe bir dur demek gerekmez mi?

Üzerine sabit aralıklarla su damlayan bir kalıp sabun sizce bu erozyona ne kadar dayanabilir?

Kullanacağınız Malzemeler:

1 kalıp sabun
akıtan bir musluk

Deneyin Yapılışı:

Şekilde gördüğünüz gibi, 1 kalıp sabunu akıtan musluğun altına yerleştirin.

İsterseniz, bu işlemi akşam herkes lavabo ile işini bitirip yattıktan sonra yapın. Gece boyunca musluktan sızan damlalar sabunun üzerine damlayacaktır. Sabah lavabo kullanım sırasının ilk sizde olmasını sağlayın ve kalkar kalkmaz şu hesaplamaları yapın;

a) Su ne kadar süre damladı?

b) Dakikada kaç damla damlıyor?

c) Sabunun ne kadarı erimiş? (Bu hesaplamayı mutfak tartısı kullanarak, hacim hesabı ya da oranlama yolu ile yapabilirsiniz.)

Bu deneyi, tabii ki büyüklerinizden izin alarak değişik tip sabunlarla yapın. Bazı sabunların diğerleri ile karşılaştırıldığında dayanıklılık dereceleri farklı mı?

Ertesi gece suyun damlama sıklığını arttırın. Ne gibi değişiklikler gözlemlediniz?

Düşünelim:

Deneyimizi farklı koşullar ile tekrar tekrar denedik. Sabun tipini değiştirdik... Damlaların sıklığını değiştirdik...

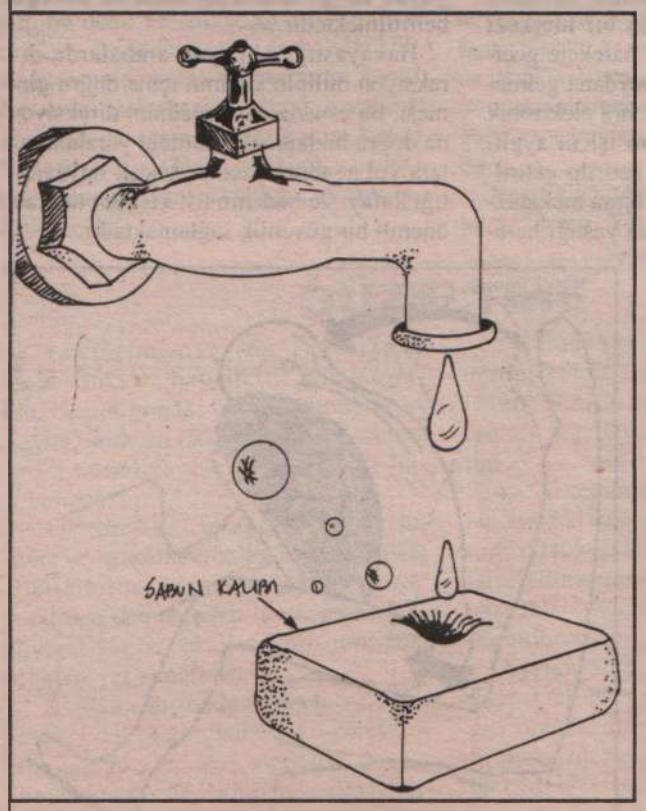

Bunları günlük yaşamımıza uyguladığımızda damlaların sıklığı hangi olaya karşı geliyor?

Peki ya değişik sabun tipleri?

Erozyonun her yerde aynı şiddette etkili olup olamıyacağını düşünün. Nedenleri sizce ne olabilir?

Deney: Esme rüzgar

Deneyimizin Amacı: Hava ile taşınan kum tanecikleri tahmininizden daha zararlı olabilirler. Hiç şiddetli bir rüzgarda dışarıda kaldınız mı? Hele hele kumsalda... Kalanlar bilir. Her bir kum tanesinin nasıl insanın canını acıttığını... Kumsal kıyısında veya yakınındaki evlerin dış cepheleri çok çabuk eskir ve 3-4 yılda bir yeni koruyucu ister. Bunun nedenini birazdan anlayacağız. Değişik yapı malzemelerini kum bombardımanına tutacağız. Bakalım en çabuk kim pes edecek.

Bu deneyi yaparken mutlaka yanınızda bir büyüğünüzün olması ve her ikinizin de güvenlik için koruyucu gözlük ve maske kullanmanız gerekmektedir.

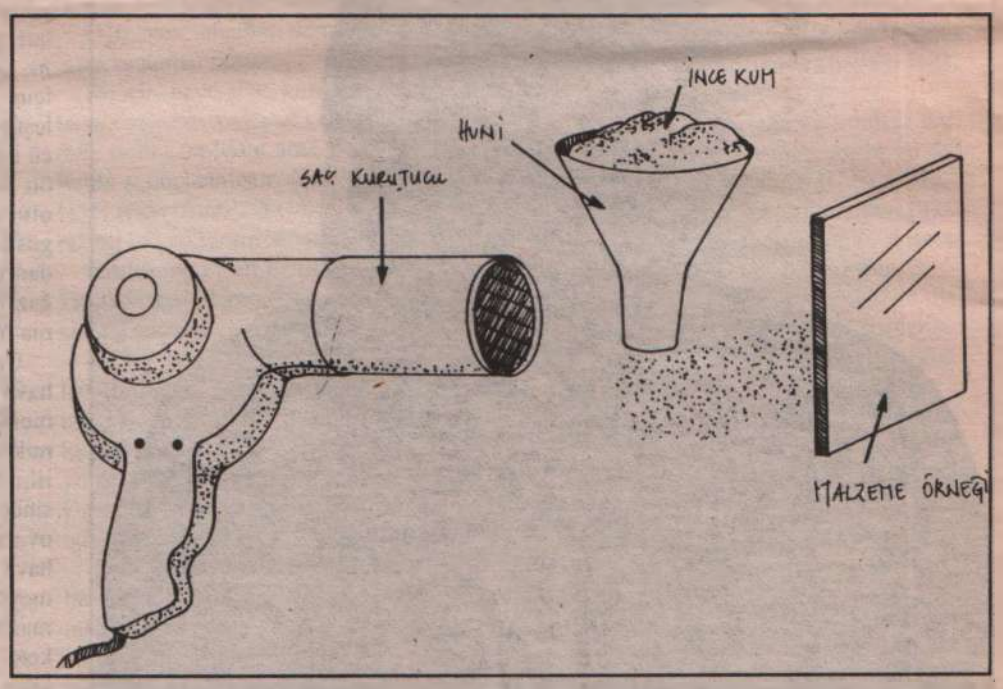

Kullanacağımız Malzemeler:

2 adet güvenlik gözlüğü
2 adet koruyucu maske
saç kurutma makinesi
huni
ince kum
cam parçası (en az 10 x10 cm ebatlarında)
sunta parçası (aynı ölçülerde)
dış cephe boyası sürülmüş masif ahşap parçası (aynı ölçülerde)

Bu malzemeleri yakındaki bir inşaat sahasından izin isteyerek temin edebilirsiniz.

Deneyin Yapılışı: Saç kurutucuyu, şekilde görüldüğü gibi, malzeme örneğimizi tam karşıdan görecek şekilde yerleştirelim. Eğer saç kurutucumuz ısı ayarlı ise, en soğuk üfleyen durumu seçelim. Hız ayarını da en hızlıya getirelim. Bu deneyi yaparken de mutlaka yanınızda bir büyüğünüzün olması ve her ikinizin de güvenlik için koruyucu gözlük ve maske takmanız gerektiğini bir kez daha hatırlatıyoruz.

Hunimizin içini ince kum ile dolduralım. Saç kurutucu ile malzeme örneğimizi birbirinden 25 cm kadar uzağa yerleştirelim. Huniyi de tam ortaya, kurutucu ile malzeme örneği arasına koyalım. Huninin ağzından dökülen kumların tam saç kurutucunun üflediği havanın aksında olmasından emin olalım. Saç kurutucuyu çalıştıralım. Hunideki kum bittikçe üzerine ekleyelim. Bu işlemi birkaç kez tekrarlıyalım.

Bu deneyi, elimizdeki her malzeme örneği için tekrarlayalım.

Deney tamamlandığında malzemelerimizin yüzeylerini inceleyelim. En çabuk ve en çok hangisi aşındı?

Saç kurutucunun hız ayarını değiştirerek aynı deneyi tekrarlıyalım. Sonuç değişiyor mu?

Huni içindeki kumun kalınlığını arttırdığımızda neler oluyor? Nasıl değişiklikler gözlüyoruz?

Düşünelim: Bu deney bize günlük yaşamımızda karşı karşıya kalınan hangi olayları çağrıştırdı?

Erozyonu görmek nasıl bir duygu?

Ya doğada da bu kadar hızlı olsydı neler olurdu?

Deney: Neden fidan dikiyoruz

Deneyimizin Amacı:

Ülkemizin en büyük sorunlarından biri olan erozyon ile savaşmada en etkili çözümün ağaçlandırma olduğu söyleniyor. Ağaçlar kökleri ile sımsıkı toprağa tutunuyor ve oldukları yerde sağlam, verimli zeminlerin tutunup sağlamlaşmasını sağlıyorlar.

Bu inanılmaz savaşımı gözlerimizle görebiliriz...

Bu deneyi yaparken mutlaka yanınızda bir büyüğünüzün olmasını sağlayın.

Kullanacağımız Malzemeler:

2 adet küçük leğen
leğenlerin yarısını dolduracak kadar toprak
çim tohumu
sürahi
su
saç kurutucu

Deneyin Yapılışı:

Leğenlerimizin içine toprağımızı eğimli bir tepecik oluşturacak şekilde yığalım.

Bir leğenin içindeki toprağa büyüklerimizin yardımıyla çim tohumu ekelim. Düzenli olarak sulayıp çimlerimizi büyütelim.

Her iki leğendeki toprağa her gün saç kurutucu ile 1 dakika süreyle hava akımı verelim. Hergün tepecikten aşağı 1 bardak su dökelim.

Çimler iyice büyüyene kadar deneyimizi sürdürelim. Ara ara hava akımının hızını arttırabiliriz. Çimler büyüdüğünde her iki leğendeki toprağı karşılaştıralım. Bir fark var mı?

Düşünelim:

Bu deney bize günlük yaşamımızda karşı karşıya kalınan hangi olayları çağrıştırdı?

Ormanların bildiğimiz diğer yararları nelerdi?

Artık erozyon ile tanıştık. Onu gördük, hissettik. Onunla savaşımda çevremizi uyarmalı, daha etkin olmalıyız.

Doğa Güncesi

Bir gölün doğa tarihinden

Bir gölün güzelliği, balıkçılık ve tarımsal sulama için ya da kamp ve dinlenme alanı olarak değeri elbette bilinir. Ya Doğa Tarihi; yani yaşambilim, yerbilim, iklimbilim ve subilim açısından önemi! Yoksa şairin dediği gibi "kaçışına uğrayan bir çiçek" mi olduk hepimiz?

...
Neden olmasın
Yağmurlar
Yağmurlar yağdığı zaman.
Sular insanlar gibi geçiyor aklımdan
Mavi aklımdan
Neyle örtülürmüş ki su
Suyla demiştim-elbette suyla
Ya yaşam

Bir başka yaşamla, bir başka, bir başka, bir başka...

İnsan yaşamı örtünmek yerine tüketiyor. Oysa yaşam ilişkiler ağı ile öyle hareketli ve çeşitli ki; işte bir göl doğasını bize sunuyor:

GÖL NEDİR?

Göl çöküntü alanlarını dolduran su örtüsüdür. Tatlı ya da tuzlu; genişliği bir hektardan küçük olabilir. Kilometrelerce karelik alanları kaplayan büyük göller de vardır. Derinliği 1-1200 metre arasında değişir. Bir gölü çöküntü hendekleri, yanardağlar, buzullar bazen de bir vadiyi çeşitli nedenlerle (lav, buzul taşı, tortu) tıkayarak oluşturabilir. Hatta bir kunduz yaptığı set ile küçücük bir göl inşa eder, insanların yaptığı barajlar da yapay göllerdir. Çoğu kara yaşam alanının aksine bir gölün iyi belirlenmiş sınırları vardır: Kıyı çizgisi havzanın kenarları, su yüzeyi ve dip çöküntü. Bu sınırlarda çevresel koşullar bir gölden diğerine değişir. Bununla birlikte tüm su yaşam alanları belli özellikleri taşırlar. Bunlardan biri yaşamın kaynağı ışıktır. Suya sızan ışık miktarı sadece berrak suda ışığın kırılması değil, göle taşınan alüvyon ve diğer maddelerin yaptığı bulanıklık ve su bitkilerinin gelişmesinden oluşan bulanıklıktan da etkilenir. Sıcaklık mevsime ve derinliğe göre değişir. Oksijen özellikle yaz şartlarında sınırlıdır. Çünkü suyun toplam hacminin sadece küçük bir kısmı doğrudan havanın tazelediği oksijenle temas halindedir. Oksijen, sıcaklık ve ışıktaki bu değişimler göldeki yaşamın dağılımını ve adaptasyonunu etkiler.

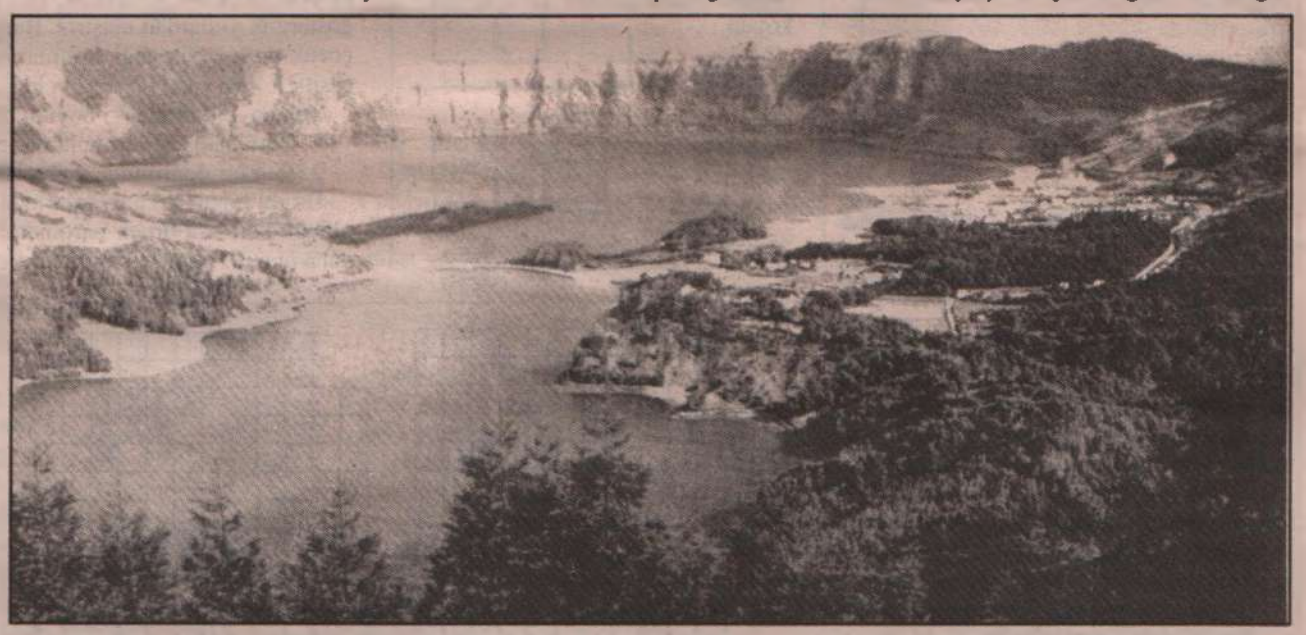

GÖLDE YAŞAM

Daha iyi tanımak için gölün kenarına gidelim ve çevremizi gözleyelim. Bazı canlılar için göl uğrak yeridir. Geyikler göle su içmek ve bazı su bitkilerini yemek için gelirler. Avcılar su içmeye gelen hayvanları yakalamak için pusuda beklerler. Öte yandan kurbağalar kara böceklerini yakalamak için karaya çıkarlar.

Göle yaklaştıkça toprak nemlenir. Gölün çevresinde söğüt, kavak, kızılağaç gibi suyu seven ağaçlar yetişir. Gölün kıyısında, bataklığı andıran toprak sazlar, kamışlar, ayak otları için uygundur. Fakat bu bitkilerin çoğalması, gölün bataklığa dönüştüğünün habercisidir. Bitkiler çeşitli hayvanların beslenme, gizlenme ve barınma ihtiyaçlarını karşılar. Ördek, meke, kamışçın gibi su kuşları bu bitkilerde barınırlar. Göçmen kuşlar için göl bir konaklama yeridir. Bazıları karınlarını doyurur, su içer ve dinlenirler, sonra yollarına devam ederler. Bazıları ise soğuk mevsimler başlayıncaya kadar burada yaşarlar.

Bazı bitkiler suda yaşarlar. Suyun yüzeyinde geniş yapraklı, gösterişli çiçekleri ile nilüferleri tanıyoruz. Nilüferlerin gövdeleri suyun altındadır, kökleri tabana tutunur. Bazı su bitkilerinin kökleri yoktur, suda yüzerler. Batağan gibi su kuşları suda yüzen bitkilerin üzerine yuva yaparlar.

En çok bilinen su böcekleri kızböcekleri ve sivrisineklerdir. Birçok su böceği ıslanmadan suyun yüzeyinde yürür.

Kırmızı noktalı su semenderi göldeki en renkli hayvandır. Kurbağalar yumurtalarını suya bırakır. Yumurtadan çıkmış iribaşları görebilirsiniz. Salyangoz, solucan, sülük gibi canlılar da gölde yaşarlar. Kerevitler tatlı su istakozu olarak bilinir. Bu kabuklu hayvan salyangoz, solucan, böcek larvaları, küçük böcekler ve su bitkileri ile beslenir.

Gölde alabalık, yayın, sazan, turna gibi tatlı su balıkları yaşar. Bu balıkların bazıları su bitkileri ile, bazıları diğer balık ve hayvanlarla beslenir.

Su sivrifaresi, su sıçanı, kunduz gibi memeliler kıyılardaki oyuklarda yaşarlar, kurbağa yavruları, böcekler ve balıkları avlayarak beslenirler.

Gölde çıplak gözle göremiyeceğimiz küçük canlar da vardır. Tüm bu canlılar çevreleri ve birbirleri ile ilişki içindedir.

YAŞAM BİR BÜTÜN

Bir gölün doğa tarihini bilmek neden önemlidir? Isparta Eğirdir gölüne gidenler şu hikayeyi bilirler: Bir varmış bir yokmuş. Eğirdir gölünde bir sürü balık yaşarmış. Bir gün bir bilgin ekonomik değeri etçil sudak balığını göle atmış. Sudak diğer balıkları yemiş, çoğalmış, çoğalmış... Sonra bazı balıkların soyları tükenmiş, sudak da dahil diğerlerinin nüfusları azalmış. Oradaki besin zinciri bozulmuş, yaşam ağı delinmiş. Ya sonra şair konuşmuş:

...
Oysa bütün yaşamlar bitti
İlkyazlar ve bütün başlangıçlar
Sular
İnsanlar gibi duruyor aklımda...

KAYNAKLAR

1) Elements of Ecology, Robert Leosmith, Harper Collins Publishers, 1992.
2) Amateur Naturalist, Lee ve Gerald Durrall, Dorling & Kingsley Publishers, 1993.
3) Şairin Seyir Defteri, Edip Cansever, Adam Yayınları, 1994.

"Çocuk ve Bilim" sayfası, BİLİMCE A.Ş.'nin katkılarıyla hazırlanmaktadır.

Yazışma Adresi: Doç. Dr. Olcay Birgül Eğitim Vakfı, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Kimya Bölümü, Ankara

Oynatan: Nevzat Erkmen

İlkini geçtiğimiz ay yaptığımız hazırlık sınavlarını bundan böyle her ayın ilk pazar günü tekrarlayacağız. Yani 6 Temmuz Pazar günü bir hazırlık sınavımız olacaktır. Bu sınava katılım serbest olup, derece alanlara çeşitli ödüller de verilecektir. Katılamamış bile olsanız, bu sınavlardaki soruları kulübümüzden temin edebilirsiniz. Sınav, Boğaziçi Üniversitesi, Kuzey Kampüs Eta-B Binası 509 nolu sınıfta saat 11.00 de yapılacaktır.Ayrıntılı bilgi için: 0212-2931040 ya da 2440226.

Geçen ayki yazımızda sizlerden, oyunlarla ilgili olabilecek her konudaki fikirlerinizi içeren yazılar istemiştik. Bu isteğimizi boş çevirmeyip bize yazısının yanında sorular da göndermiş olan Volkan Dilber'e teşekkürler ederiz. Kendisinin bu sorularını bu ayki ödüllü sorular olarak vermeyi uygun gördük. Bu sorulardan toplamda en çok puan alan beş kişiye kitap hediye edilecektir. Yanıtların 15 Ağustos 1997 tarihine kadar adınız, soyadınız, adresiniz, varsa telefon ve faks numaralarınızla birlikte "Nevzat Erkmen- Türk Beyin Takımı Kaptanı, P.K.7 Levent, 80622-İstanbul" adresine göndermeniz, ya da 0212-2931040 ya da 2440226 numaralı telefonlara fakslamanız gerekmektedir. Soruların her biri onar puandır:

Soru 1

++OOO =24
V++ = 30
ΔΔΔS = 13
LLN = ?

Soru 2

	1	5		0	0	0	0
1	0	0	0	0	0		
	4	8	0	0			
		2	3	0		0	0	0
		1	0	?	?	?	?	?

Soru 3

Hepsi yanlış yerde:
9000, 9219, 0120

Soru 4

EK=AY
EK≠TAY
AL=ŞEŞ
EL=ZAR
HU=HA
EV=?

.AT .OL
.NE .UC
.UT .Pİ

Soru 5

3 kibrit çöpü düşmüş, yerine koyun.

Zekâ oyunlarında sınıflama teşebbüsleri I

Bir düşünceyi savunurken bazı şeylerin doğru olduğunu varsayıp onlara dayanırız. Çoğu zaman bunların neler olduğunun farkında değilizdir. Bir tartışmanın anlamlı ve yararlı olması için doğru olduğunu varsaydığımız şeylerin neler olduğunu baştan belirtmemiz gerekebilir.

Örnek: Tümevarım mı yoksa tümdengelim mi daha öncedir? Zihnin çalışmasını tanımadan bu tartışma yapılamaz. Zihnin çalışması beyindeki elektriksel uyarılmaların oluşturduğu örüntülerin tekrarlanması ve birbirlerini "çağrıştırmasıyla" olmaktadır. Örüntülerin tekrarlanması haz ve elem ilkelerinden bile önce gelir. Fakat hiçbir tekrar öncekinin aynısı olamaz; çünkü beyin gelişmekte ve her an değişmektedir. Bu durumda kendisinden gelinen ve kendisine varılan bütün "tüm"ler sürekli değişmektedir, hatta önceleri "tüm" bile değildirler.

Gelişen beyinde dış gerçekliğinyol açtığı basit tepkilerden, somut algılama ve anlatımlardan soyutlamalara ulaşılmaktadır. Zekâ bu soyutlamalarla sorun çözme yeteneğidir.

Bir sorunun çözümünün ne olabileceği düşünülürken akla gelenler, (yönlendirici tasavvurlar-çok beğendiğim bu deyimi hangi yazıdan öğrendiğimi unutmuşum) önceki deneyimlerin sentezidir. Her sorunun çözümüne yönlendirici tasavvurlarımızın gösterdiği yollardan ulaşırız. Bunların oluşumu ta çocukluktan başlar. Oyun oynayan çocuk ileride çözeceği sorunlar için alıştırma yapar gibidir. İnsanın ilgilendiği oyun çeşitleri hem nasıl bir insan olduğunu gösterir hem de o yönde gelişmesini sağar.

Zekâ oyunlarında iki boyutu dikkate almayı öneriyorum:

1. Yeni bakış açıları bulabilmek, esneklik, hatta inisiyatif göstermek.
2. Beli bir doğrultuda yoğun dikkatle çalışabilmek.

Bu iki boyut zekâ oyunlarında değişik oranlarda bulunur. 1. boyutun daha önemli olduğu sorulara örnek barometre ile apartman yüksekliği ölçme sorusu, 2. boyutun daha önemli olduğu sorulara örnek Kare Karalamaca olabilir.

Zekâ oyunlarını görsel ağırlıklı, uzaysal, matematiksel, dilsel, mantıksal, algısal, optimizasyon yapılanlar diye değişik sınıflara ayıranlar vardır. Ben bunlardaki bazı ortak yönlerin soyutlanmasıyla önerdiğim iki boyutun gözleneceğini umuyorum.

Volkan Dilber

Kare karalamaca

Nasıl Oynayacaksınız?

Her satırda ve her sütunda verilen sayı ya da sayılar, o satır ve sütun boyunca karalanması gereken kare kümelerinin sırasıyla kaçar birimlik olduklarını gösterir. Örneğin, 4 5 9 2, bize, içinde yan yana 4, 5, 9 ve 2 siyah birim kare bulunan dört küme olacağını gösterir. Bu sayıların ayrı ayrı verilmiş olmaları da bize, bu kümelerin arasında en azından bir boş kare olduğunu belirtir. (Elbet sıra ve sütunların baş ve sonlarında da boş kareler bulunabilir.) Marifet, siyah karelerin arasına kaç boş kare gelmesi gerektiğinin hesaplanmasındadır. Belirlemiş olduğunuz boş kareleri bir "x" ile işaretlemeniz size çözüm kolaylığı sağlayacaktır.(Oyunajans'ın Kare Karalammaca© kitabında büyük boyutlarda 123 oyun ile ayrıntılı çözüm yöntemleri var.)

Kare Karalamaca Oyunu Çözümünde Kolaylıklar:

6. ve 7. satırlardaki 8'lik kümeler için karalamalar yapıldıktan sonra, beşinci sütundaki 6 sayısına baktığımızda, bu kümenin birinci (en üst) satıra kadar uzanamayacağını görürüz. Dolayısıyla en üstteki karenin boş kalacağını unutmamak amacıyla onu işaretleriz. Aynı mantıkla 5 ve 4 sayılarını içeren 6. 7. ve 8. sütunlarda da boş kalması gereken kareleri işaretleyebiliriz. (Şekil 1 & 2)

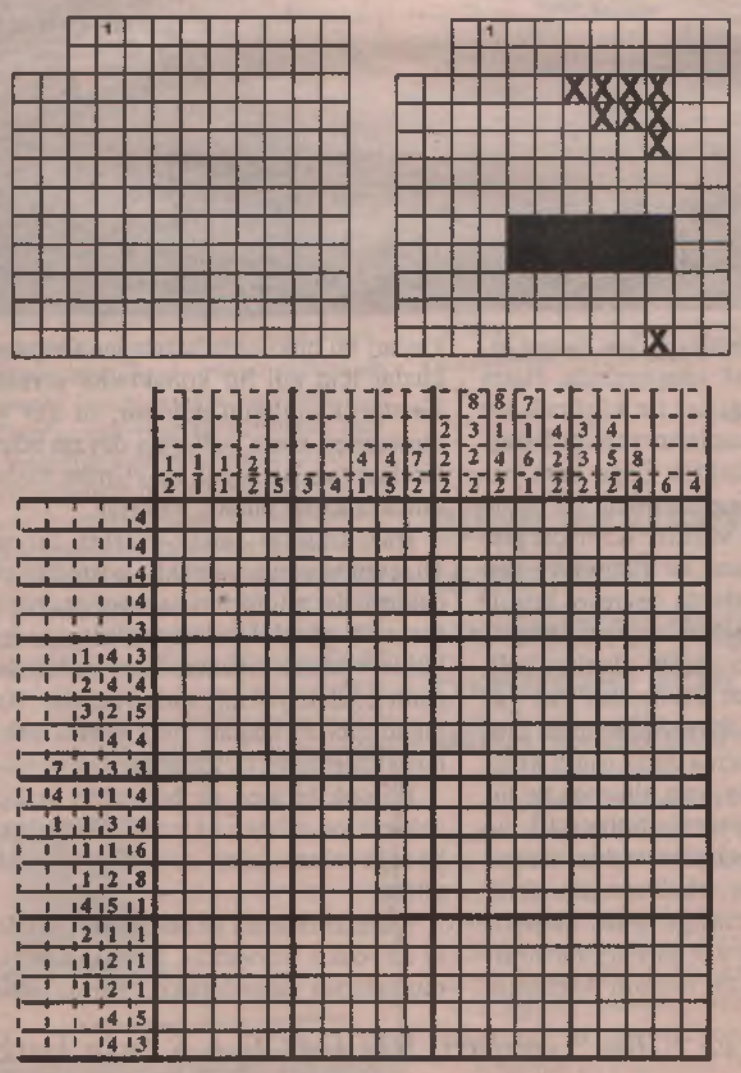

INTERNATIONAL PUZZLE FEDERATION

•

ULUSLARARASI ZEKÂ OYUNLARI FEDERASYONU ÇALIŞMALARI TÜRKİYE KOLU

OYNATAN:NEVZAT ERKMEN
TÜRK BEYİN TAKIMI KAPTANI TÜRKİYE ZEKÂ OYUNLARIKULÜBÜ

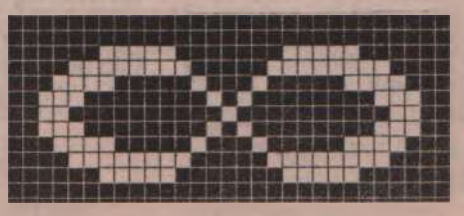

Türkiye İlkokul Çocukları 1. Zekâ Oyunları Şampiyonası

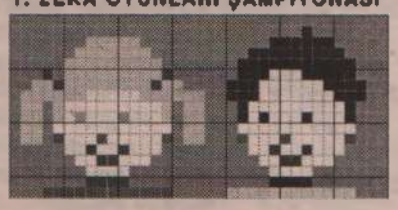

Geçen ay yayımladığımız soru, aslında çocukların yaratıcılıklarını ortaya koyabilecekleri çok güzel bir projeydi. Gözden kaçmış olabileceğini ya da iyi açıklayamamış olduğumuzu farz ederek tekrar yayımlamak istiyorum. Projenin konusu şuydu:

Köpeğiniz için öyle bir makine ya da sistem tasarlayın ki, sizin yokluğunuzda bu sistemde köpek idman yapsın. Yani siz olmadan da köpeğinizi koşturacak bir şeyler düşünün. Projelerinizi gerek yazıyla gerekse resimlerle açıklayabilirsiniz. Bu konuda geliştireceğiniz projeleri bize istediğiniz zaman gönderebilirsiniz. Ayrıca birden fazla projenizi de gönderebilirsiniz.

Türkiye İlkokul Çocukları 1. Zekâ Oyunları Şampiyonası Final Sınavı'na katılabilmeniz için, Beyin Olimpiyatları Dizi'nin kız-erkek ilkokul çocuklarını Yavrutürk Beyin Takımı'na ve geleceğin Türk Beyin Takımı'na girmeye özendiren bir zekâ oyunları albümü olan Türkiye İlkokul Çocukları 1. Zeka Oyunları Şampiyonası (Mumyalar Müzesi) adlı kitaptaki oyunları oynayın ve kitabın sonundaki Eleme sınavı katılım başvuru formunu doldurarak, 31 Temmuz 1997 Perşembe gününe kadar bize gönderin.

Dört kişilik Yavrutürk Beyin Takımı'na girecek olan kız ya da erkek öğrencilerden biri de siz olabilirsiniz!

Dört kişilik Yavrutürk Beyin Takımı'na girebilen bir ilkokul öğrencimizi, velisi ya da öğretmeniyle birlikte, isterlerse ve kendi hesaplarına, Türk Beyin Takımı kafilesinde Avrupa'daki şampiyonaya götüreceğiz. (Bilgi için, Türk Beyin Takımı Kaptanı Pedagog Nevzat Erkmen'i arayınız: 0212-293 10 40)

Mumyalar Müzesi kitabını edinebilmek için, kitapçınızdan isteyin ya da H. Nevzat Erkmen'in 20 64 90 numaralı Posta Çeki Hesabına 875.000 TL yatırın ve Posta Çeki alındısını, (0212-293 10 40 ya da 0212-244 02 26) numaraya fakslayın.

Dikkat: Yavrutürk Beyin Takımı'na girmek amacıyla eleme sınavı için son başvuru tarihi: 31 Temmuz 1997 Perşembe. Eleme Sınavı hazır!. Hemen isteyin! Türkiye Zekâ Oyunları Kulübü'ne üye olun, Söz Yayın © Oyunajans'ın Beyin Olimpiyatları Dizisi'nin kitaplarındaki yüzde 40 indirimden yararlanın! İsterseniz, Türk Beyin Takımı Kaptanı Nevzat Erkmen'in yönettiği hazırlık çalışmalarına da katılabilirsiniz.

Bilgi için: 0212-293 10 40

Beyin Olimpiyatlarına hazırlık çalışmaları Coca-Cola'nın değerli sponsorluğuyla geçen yıl yeniden seçilen Türk Beyin Takımı, 15-20 Ekim 1996 tarihlerinde Hollanda'nın Utrecht kentinde yapılan Dünya V. Zekâ Oyunları Şampiyonası ve Kongresi'nde dünya 3.sü oldu. Biz şu anda, 1997'da Hırvatistan'ın Koprivnica kentinde yapılması planlanan Dünya VI. Zekâ Oyunları Şampiyonası Kongresi'ne gidecek olan 1997 Türk Beyin Takımı'nı seçme hazırlıklarının son aşamasına geldik. 13 Temmuz Pazar günü yapılacak sınavla 4 kişilik takım belirlenecek. Gelecek yıllarda da kadın erkek herkes aday olabilecek.

Nasıl mı? Söz Yayın © Oyunajans'ın Beyin Olimpiyatları Dizisi'nin kitaplarındaki oyunları çözerek kendinizi Eleme ve Final sınavlarına hazırlayın. Kitapları edinebilmek için, kitapçınızdan isteyin, ya da H. Nevzat Erkmen'in "20 64 90 numaralı posta çeki hesabına" Kare Karalamaca © (1.000.000 TL), Mantık ve Matematik Oyunları (1.100.000 TL), Renkli Kare Karalamaca © (1.500.000 TL), Kare Karalamaca© 2 (1.200.000 TL), 1992 New York City (ABD) Dünya 1. Zekâ Oyunları Şampiyona ve Kongresi- Sorular ve Çözümleri (1.150.000 TL) ve Mumyalar Müzesi (875.000 TL) yatırın ve Posta çeki alındısını (0212) 293 10 40 ya da (0212) 244 02 26 numaraya fakslayın. Lütfen, çektiğiniz faksta istediğiniz kitapların adlarını yazmayı unutmayın.

Dr. Veysel YILDIZ — *Briç*

En zayıf tarafınız en güçlü tarafınız olabilir!

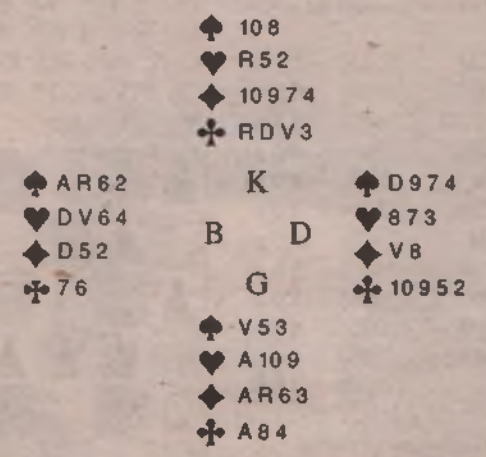

Güney 1 SA açıyor ve Kuzey puan gücü bakımından sınırda bulunmasına rağmen elindeki 10'lu ve 9'luları yararlı değerler olarak değerlendirmiş olacak, 3 SA'ya yükseliyor.

Batı pik A'la başlıyor ve Doğu 9'lu ile çağrı yapıyor. Şimdi D'ını partnerinde ummakta olan Batı şu çözümlemeyi yapıyor:

a) Doğu'da 5 pik vardır: Bu durumda 5 pik alınıp kontrat hemen batırılacaktır.

b) Doğu'da 3 pik vardır: Bu durumda Doğu'daki pikler en iyi olasılıkla DV9'dur ve pik A atağından sonra oyunu batırmak hemen hemen olanak dışıdır.

c) Doğu'da 4 pik vardır: Bu durumda savunmanın 5. eli karo D'ı olabilir.

Batı çözümlemeyi sürdürüyor: Doğu'da 5 pik ve Güney'de 5 trefl varsa, pik hücumunun durdurulması halinde oyun deklarana sunulmuş olacaktır; aksi taktirde karo V elindeyse karo D empasını deneyecek ve batacaktır. Batı bu düşüncelerle trefl 7'lisini oynar! Şimdi düşünme sırası Güney'dedir.

8 el vardır. 9. el için pratik olasılık, D ve V karonun sek olmasıdır. Şu ana kadarki oyundan dışardaki piklerin 4-4 ve pik R'sının Batı'da olduğu anlaşılmıştır. Trefli alıp 10'lu pik oynar!

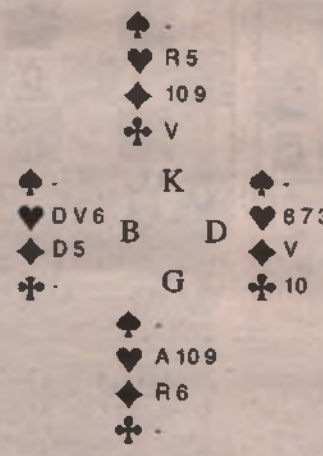

Batı R ile alıp trefl devam edince elden A'la alıp V piki oynar. Şimdi savunma çaresiz kalmıştır. Doğu pikle alır ve son piki çekerse deklaran elden karo atar ve dönüşü alır:

Yerden oynanan V trefl üzerine Güney elden karo atar ve Batı çaresiz kalır: Karo atarsa deklaran karo R ile ele gelir, 10'lu karo sağdır, kör atarsa el sağ olur.

Doğu D pik ile kazandığında son piki çekmeyip herhangi bir çıkış yaparsa (örneğin körden) bu kez Batı üç renkten sıkışır:

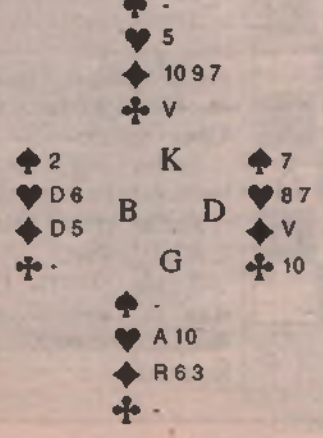

V trefl üzerine Güney elden karo verir; Batı'da karo verirse, karolar sağ olur; kör verirse, körler sağ olur. Batı pikini atarsa, bu kez Güney R karoyu çekip D karo ile eli Batı'ya verir ve A10 kör ile 2 kör alır.

Bu el Mayıs ayında İstanbul'da oynanan Türkiye Dörtlü Takımlar Şampiyonası yarı final maçında benim de içinde yer aldığım Karadeniz Takımı ile San Takımı arasındaki maçta oynanmıştı. Batı'da ben, Güney'de **Mehmet Ekşioğlu** oynuyordu.

Bu oyun temposunda pik ile kazandığında **Hakan Göksu** kör dönmüş, **Ekşioğlu** 9'lu ve ben V'yi girmiştim. Diyagramda görülen oyun sonunda deklaran kör empasını da deneyebilirdi. Benim kör V yerine kör D'ı girmem belki (?) deklaranı empasa teşvik için daha iyi bir oyun olabilirdi. Ekşioğlu empas yerine sıkıştırma oyununu tercih etti ve oyunu gerçekleştirdi.

64 el üzerinden oynanan yarı final maçını kazanan San Takımı final maçını da kazanarak Türkiye Şampiyonu oldu. Şampiyon takım şu kadrodan oluşuyordu: **Aydoğan San** (kaptan), **Hüseyin Avcıoğlu, Naci Demirbaş, Orhan Ekinci, Mehmet Ekşioğlu, Faik Falay.**

EL Mİ YAMAN, BEY Mİ YAMAN?

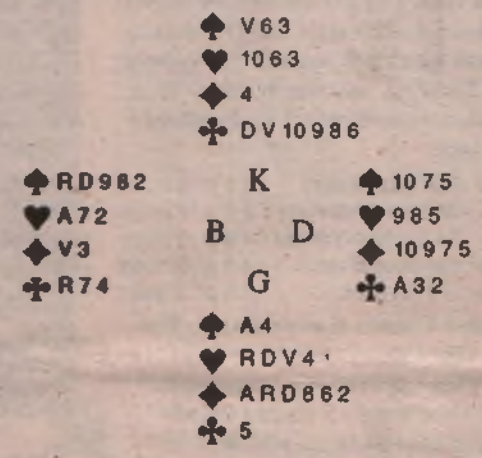

4 kör kontratına Batı pik R atak ediyor. Kontrat umut vaad eder görünmemektedir. Oyunu yapabilmek için dışardaki hem kör ve hem de karoların 3-3 dağılmış olması gerekmektedir. Deklaran eğer yere karo çaktırarak başlarsa, (karolar 3-3 ise hiçbir sakıncası yoktur) deklaranın oynadığı ikinci kozu alıp Batı trefl ile Doğu'ya geçecek ve batırıcı karo çakasını alacaktır. Güney bu nedenle pik A'ı aldıktan sonra savunmanın irtibatını koparmak amacıyla ikinci elde trefl oynar.

Doğu alır ve kırmızı renklerden birini dönerse, sorun kalmaz, pik döner ve Batı kazanıp trefl R'yı oynarsa Güney elden büyük çakar A ve R karoyu çekip büyük koz oynar ve Batı alsın almasın kontrat gerçekleştirilir. Batı ikinci trefli kazanıp tekrar trefl dönerse Güney elden pik atar ve yine sorun kalmaz.

İkinci elde oynanan trefli Batı alır ve trefl ile devam ederse Güney çakar. Büyük karo ve karo oynayıp yerden çakar ve koz oynar. Batı alır ve pik D'ını oynarsa deklaran çakmayı reddedeceğinden savunma çaresiz kalır. Şimdi Güney elden sağ karolarından oynadığında Batı 7'li ile çakınca üste çakıp yerden trefl oynar. Doğu çakmak zorundadır; deklaran elden üste çakar ve Batı tekrar çaresiz kalır: Üste çakmazsa deklaran koz A'ı ile eli kendisine verir ve D'ı aldıktan sonra eli yere vermek zorunda bırakır, çakarsa aynı durum bir el önce gerçekleşir:

Bu el oynandığında Güney'deki oyuncu, ikinci hamlede trefl oynamadan yere karo çaktırmış ve sonra yerden trefl oynamıştı. Batı trefli almış pik D'ını çekmiş ve trefl devam etmişti. Deklaranın elden oynadığı ikinci koz alınıp el yere verilince deklaran koz kontrolünü kaybedip batmıştı.

Hazırlayan: Serdar ÇELİK

GM Suat Atalık 2590!

Büyükusta **Suat Atalık**, ilki Avrupa Takım Birinciliği'nde, ikincisi ise takım birinciliğinden hemen sonra katıldığı Ljubljana bireysel döner turnuvada olmak üzere iki büyük başarıya daha imza attı. İlkinde 1. masalarda en başarılı oyuncu ünvanını elde etti; ikincisinde ise turnuvanın birincisi oldu. Şimdi bu iki turnuvayı daha ayrıntılı olarak inceleyelim.

Hırvatistan'ın Pula kentinde Mayıs ayında yapılan 1997 Avrupa Takım Birinciliği'ni 22.5 puanla İngiltere kazandı. 34 ülkenin 4 masa üzerinden İsviçre yöntemiyle 9 tur yarıştığı birincilikte ilk sıralar şu şekilde:

1. İngiltere 22.5 p, 2. Rusya 22.5 p, 3. Ermenistan 22.0 p, 4. Macaristan 21.5 p, 5. Almanya 21.5 p.

GM **Suat Atalık** (2555), IM **Can Arduman** (2405), IM **Turhan Yılmaz** (2390), FM **Suat Soylu** (2395) ve yedek FM **Ali İpek** (2300)'ten oluşan ulusal takımımız 34 ülke arasında 21. olurken GM **Suat Atalık** 7 oyunda 5.5 puanla (yüzde 78.57) 1. masalar birincisi oldu. Oyuncularımızın bireysel performansları şu şekilde:

1. Masa	GM Suat Atalık	5.5 p	7 oyun	yüzde 78.57
2. Masa	IM Can Arduman	2.5 p	8 oyun	yüzde 31.25
3. Masa	IM Turhan Yılmaz	4.0 p	9 oyun	yüzde 44.44
4. Masa	FM Suat Soylu	4.5 p	9 oyun	yüzde 50.00
5. Yedek	FM Ali İpek	1.5 p	3 oyun	-

Nilüfer Çınar, Emine Sanlı, Fatmanur Öney'den kurulu bayan takımımız yine başarısız bir sonuç aldı ve 30 ülke arasında 5 puanla 28. oldu. Bayanlarda ilk üç şu şekilde:

1. Gürcistan 13 p, 2. Romanya 13 p, 3. İngiltere 12 p.

Atalık, takım birinciliğinden hemen sonra (20-31 Mayıs arası) Hırvatistan'ın Ljubljana kentindeki bireysel turnuvaya katıldı. 12 oyuncunun döner şekilde oynadığı turnuvada **Atalık** 8 puanla birinci olurken zorlanmadı. Rating olarak da ilk sırada bulunan **Atalık**'ın aldığı sonuç normal olmakla birlikte turnuva sonucunda 9.6 rating artırımı **Atalık**'ın ne kadar başarılı olduğunu gösteriyor. **Atalık**, başarılı geçen ABD'deki turnuvaları da dahil olmak üzere ratingini 2555'den 2590'a çıkardı. 6 aylık periyotta toplam 88 oyun oynayarak +35 rating artışı elde etmesi **Atalık**'ı yılın en başarılı oyuncularından biri kılıyor.

Ljubljana tunuvası sonuçları şu şekilde:

1.	**Atalık**	GM	(2555)	8.0 p
2.	**Pavasoviç**	IM	(2460)	6.5 p
3.	**Peptan**	WGM	(2425)	6.5 p
4.	**Vukiç**	GM	(2490)	6.0 p
5.	**Jelen**	IM	(2405)	6.0 p
6.	**Efimov**	GM	(2530)	5.5 p
7.	**Barle**	IM	(2450)	5.5 p
8.	**Bukiç**	GM	(2435)	5.0 p
9.	**Grosar**	IM	(2495)	5.0 p
10.	**Farago**	GM	(2470)	4.5 p
11.	**Mencinger**	FM	(2395)	4.0 p
12.	**Sotn**	-	(2320)	3.5 p

Şimdi **Atalık**'tan üç güzel oyun:

Magem - Atalık
(İspanya - Türkiye)

1. e4 c5 2. Af3 d6 3. d4 cxd4 4. Axd4 Af6 5. f3 Ac6 6. c4 Vb6 7. Ab5 a6 8. A5c3 e6 9. Fe2 Fe7 10. Aa4 Va7 11. Abc3 0-0 12. Ff4 Ah5 13. Fxd6 b5 14. Fxe7 Vxe7 15. cxb5 axb5 16. Ab6 Kd8 17. Vc1 Kb8 18. Axc8 Vh4+ 19. Şf1 b4 20. Ab5 Kbxc8 21. Ve1 Vg5 22. g3 Ae5 23. f4 (diyagram)

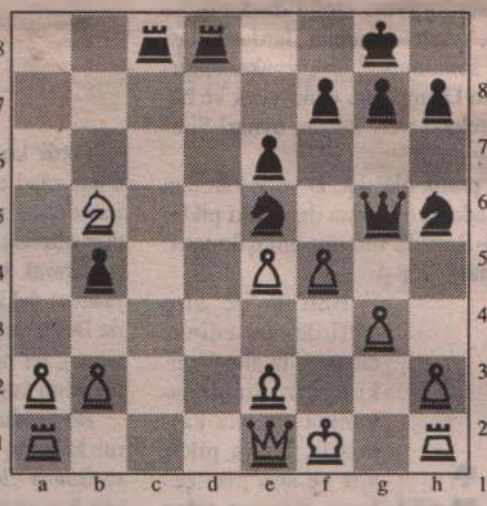

23... Axf4! 24. gxf4 Vxf4+ 25. Vf2 Vxe4 26. Kg1 Kc2 27. Ke1 Ad3 28. Kd1 g6 29. Kg2 Axf2 30. Kxd8+ Şg7 31. Ad4 Kc1+ 32. Şxf2 Vh4+ 0-1.

Atalık - J. Upton
(Türkiye - İskoçya)

1. d4 d5 2. c4 e6 3. Af3 Af6 4. Ac3 Fe7 5. Fg5 0-0 6. e3 h6 7. Fh4 b6 8. Fd3 Fb7 9. 0-0 Abd7 10. Fg3 a6 11. cxd5 exd5 12. Kc1 c5 13. dxc5 bxc5 14. Ff5 g6 15. Fxd7 Vxd7 16. Aa4 Vb5 (diyagram)

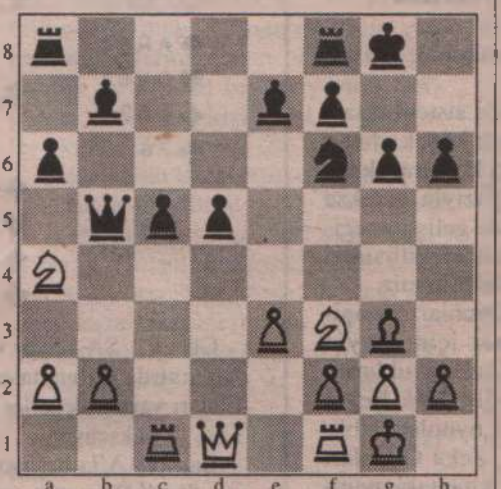

17. b4! d4 18. Axc5 Fxf3 19. Vxf3 dxe3 20. Vxe3 Fxc5 21. bxc5 Şh7 22. Vf3 Ad7 23. Fd6 1-0.

Atalık - Barle

1. d4 Af6 2. c4 b6 3. Ac3 Fb7 4. Vc2 d5 5. cxd5 Axd5 6. Af3 e6 7. e4 Axc3 8. bxc3 Fe7 9. Fb5 c6 10. Fd3 Ad7 11. Ff4 Kc8 12. 0-0 c5 13. Vb1 cxd4 14. cxd4 0-0 15. a4 Şh8 16. a5 f5 (diyagram) 17. axb6 axb6 18. Ka7

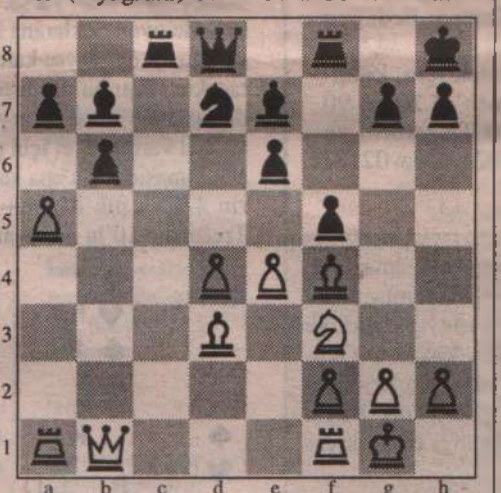

fxe4 19. Fxe4 Fc6 20. Fxc6 Kxc6 21. Vb5 Vc8 22. Kxd7 Vxd7 23. Ae5 1-0.

Kısa kısa

■ Novgorod'da (Rusya) yapılan ve altı süper oyuncunun çift turlu olarak oynadığı turnuvayı **Kasparov** kazandı. Deep Blue yenilgisinden sonraki ilk turnuvası olan Novgorod turnuvasında **Kasparov** başarılı görünmesine rağmen, ikinci olan **Kramnik**'e yenildi. Turnuva sonucu şu şekilde:

1. **Kasparov** (2795) 6.5 p, 2. **Kramnik** (2740) 6.0 p, 3. **Short** (2690) 6.0 p, 4. **Bareev** (2665) 4.5 p, 5. **Topalov** (2725) 4.0 p, 6. **Gelfand** (2700) 4.0 p

Kramnik - Kasparov

1. Af3 Af6 2. c4 g6 3. Ac3 Fg7 4. e4 d6 5. d4 0-0 6. Fe2 e5 7. 0-0 Ac6 8. d5 Ae7 9. b4 Ah5 10. Ke1 Af4 11. Ff1 a5 12. bxa5 Kxa5 13. Ad2 c5 14. a4 Ka6 15. Ka3 g5 16. g3 Ah3+ 17. Fxh3 Fxh3 18. Vh5 Vd7 19. Vxg5 h6 20. Ve3 f5 21. Ve2 f4 22. Ab5 Şh7 23. gxf4 exf4 24. Şh1 Fg4 25. Af3 Ag6 26. Kg1 Fxf3+ 27. Vxf3 Ae5 28. Vh5 Vf7 29. Vh3 Axc4 30. Kf3 Fe5 31. Ac7!! Kxa4 32. Fxf4! 1-0.

(Eğer 32... Fxf4 33. Ae6 Kg8 34. Kxg8 Vxg8 35. Vf5+ Şh8 36. Vf6+ Şh7 37. Af8 var).

■ FİDE 1 Temmuz 1997 rating listesini açıkladı. Buna göre erkekler ve bayanlarda dünyanın ilk onu şu şekilde sıralanıyorlar.

Erkekler: (parantez içindekiler önceki liste ratingleri)

1. **Kasparov** 2820 (2795), 2. **Kramnik** 2770 (2740), 3. **Anand** 2765 (2765), 4. **Topalov** 2745 (2725), 5. **Karpov** 2745 (2760), 6. **İvançuk** 2725 (2740), 7. **Kamsky** 2720 (2720), 8 **Belyavsky** 2710 (2665), 9. **Şirov** 2700 (2690), 10. **Gelfand** 2695 (2700).

Bayanlar 1. **J. Polgar** 2670, 2. **Z. Polgar** 2565, 3. **Çiburdanitze** 2525, 4. **Cramling** 2520, 5. **Yoseliyani** 2520, 6. **Zhu Chen** 2515, 7. **Xie Jun** 2495, 8. **S Polgar** 2475, 9. **Matveeva** 2470, 10. **Peptan** 2460

Türk oyuncuların yeni ratingleri ise şu şekilde (ilk oniki):

1. **Suat Atalık** 2590, 2. **Can Arduman** 2395, 3. **Suat Soylu** 2395, 4. **Turhan Yılmaz** 2390, 5. **Adnan Şendur** 2385, 6. **İlhan Onat** 2355, 7. **Can Yurtseven** 2325, 8. **Ali İpek** 2310, 9. **Feridun Öney** 2300, 10. **Zeki Arı** 2300, 11. **Alper Olcayöz** 2300, 12. **Ateş Ülker** 2300.

Büyükusta **Suat Atalık** 2590 ratingi ile (daha önceki listede 2555) dünyada ilk 100 arasında 80. sırada bulunuyor. **Atalık** ayrıca bu liste periyodunda tam 88 oyunla, ilk yüz oyuncu arasında **Milesden** sonra en çok oyunu ratinge giren ikinci oyuncu olma başarısına da sahip.

Ödüllü soru

Ünlü kombinezon ustası **Alyehin**'in 1939'da Trinidad'da bir amatöre karşı oynadığı oyunda ortaya çıkan bu durumda kendinizi beyaz taşlarla **Alyehin**'in yerine koyunuz ve oyunu şık bir kombinezonla kazanınız.

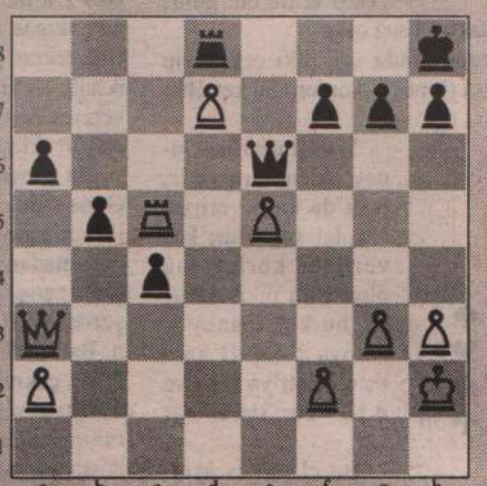

Beyazın bu şık kombinezonuna doğru yanıt verenler arasında çekilecek kurada 3 kişiye **Christopher Hill**'in Kaynak Yayınları'ndan çıkan *1640 İngiliz Devrimi* adlı kitabı armağan edilecektir.

Yanıtlar 20 Temmuz 1997 tarihine kadar Bilim ve Ütopya Ödüllü Satranç Sorusu Büyükdere Cad. No: 79 Bor Ap. K.5 D.10 Mecidiyeköy/İst adresine ulaşmalıdır. Yanıt ve kazananlar Ağustos 1997 sayısında yayımlanacaktır.

GEÇEN AYIN YANITI

1. Fh4!! h6 2. Vf8+!! Axf8 3. Ff6+ Şh7 4. Kg7+ Şh8 5. Kxf7+ Şg8 6. Axh6 mat

veya 5. Kg6+ Şh7 6. Kxh6+ Şg8 7. Kh8 Mat

veya 1... Kxa3 2. Ff6+ Ag7 3. Fxg7+ Şg8 4. Ah6 mat

Tüm bu devam yollarını çözümlerinde gösteren okuyucularımız: **Hüseyin Emiroğlu, Ömür Atilla Çatal,** Dr. **Bahri Kaderoğlu, Ulvi Acuner, Uğur Öztürk.**

Doğru yanıt verenler arasında çekilen kurada kazanan okurlarımız:

Ömür Atilla Çatal,
Ulvi Acuner,
Uğur Öztürk, Ferit İlsever'in Kaynak Yayınları'ndan çıkan *Cumhuriyet Devrimi Kanunları* adlı kitabı kazandılar.

Geçen sayının çözümleri

Kombinezon:

1... Kd5! 2. Şb1 Aa4! ve 3... Kd1+ 4. Kc1 Ac3+ tehdidine önlem yok (Çeşkovski-Psakis) Siyah bu yolu göremedi ve oyun berabere bitti.

Etüd: 1. f7 Ag6 2. b7 g1 (V) 3. Fd4+! Şxd4 4. f8 (V) Axf8 5. b8 (V) Va1+ 6. Şb5 Vb1+ 7. Şc6 Vxb8 pat

Problem:

1. Vf2 Şd3 2. Ve2 mat
1. Vf2 Şd5 2. Vxd4 mat
1. Vf2 d3 2. Ac3+ mat

KELEPİR®

UCUZ DEĞİL, ÇOK UCUZ KİTAP!

TÜRKİYE KİTAP OKUYOR

ADANA: Reşat Bey Mah. 2. Sk. Samanyolu Apt. Zemin Kat / (0322) 459 49 58 • **ANKARA:** Kızılay Konur Sk. 36 / (0312) 417 18 18 • **ANTAKYA:** Zenginler Mh. İnönü Cad. No:14 / (0326) 216 02 89 • **ANTALYA:** Elmalı Mh. 23. Sk. Yıldız Apt. No:10 / (0242) 244 21 50 • **BAKIRKÖY (İST):** Zeytinlik Mh. Ömer Naci Sk. No:27-B / (0212) 583 32 70 • **BANDIRMA:** Hal Cad. Şeker Pasajı No:19-1 / (0266) 714 39 27 • **BEYOĞLU (İST):** Küçükparmakkapı Sk. No:12 / (0212) 249 07 64 • **BOLU:** İzzet Baysal Cad. Ege Çarşısı No:31-44 / (0374) 217 36 14 •**BOSTANCI(İST):** Bağdat Cd. Demir Apt./ (0216) 373 38 24 • **BURSA:** Sönmez İşsarayı K:1 No:152 Heykel / (0224) 225 11 22 • **ÇANAKKALE:** Saat Kulesi Yanı No:4 / (0286) 213 31 50 • **DENİZLİ**: Atatürk Bulvarı 831. Sk. Özbaş Apt. No:95/1 (0258) 262 44 21 • **DİYARBAKIR:** Ekinciler Cd. Onur İşhanı No:20 (0412) 223 62 23 • **ESKİŞEHİR:** C. Topel Cd. Tutal Sk. (0222) 221 88 02 • **GAZİANTEP:** İstasyon Cd. Velic Psj. No:47/48 / (0342) 230 26 91 • **İSKENDERUN:** Şehit Pamir Cd. 76. Sk. No:1/A / (0326) 213 96 85 • **İZMİR:** Cumhuriyet Bulvarı İrfan Apt. 196/A / (0232) 422 45 96 • **KADIKÖY(İST):** Mühürdar Cd.No: 63 /(0216) 449 00 21 •**KONYA:** Kazım Karabekir Cd. Pamir Sk. No:3/4 / (0332) 353 50 01 • **MERSİN:** İstiklal Cd. 111. Sk. İskender Psj. / (0324) 232 12 18 • **MUĞLA:** Recai Güreli Cd. Anı Psj. No:13 / (0252) 212 23 57 • **ORTACA:** Merkez Mh. Pirinç İşhanı No:9/2 / (0252) 282 61 68 • **SAMSUN:** Divitçioğlu Cd. No:52 / (0362) 230 27 78 • **ZONGULDAK:** Cumhuriyet Cd. Papilla İşhanı Kat:1 No:26 / (0372) 253 24 68

YENİ AÇILDI **BAĞDAT CADDESİ (İST):** Bağdat Cad. No:392-5 Şaşkınbakkal / (0216) 385 71 06 • **BEŞİKTAŞ (İST):** Hasfırın Cad. No:67 Sinanpaşa İşmerkezi Zemin Kat Da:21-22 •**İZMİT:** BELSA Plaza İşmerkezi 5-6 Bl. Kat:1-91 / (0262) 325 14 99

AÇILIYOR **AYDIN** :Gazi Bul. 176-1 /(0256) 212 95 83 • **MARMARİS:** Sarıana Mah. 27. Sk. No:7 / (0252) 412 20 34

NOT: Kelepir kitapçı açmak isteyenler için Tel: (0212) 249 09 17

EĞİTİM DÜNYAMIZA YENİ KAYNAKLAR

LİTERATÜR

McGraw-Hill

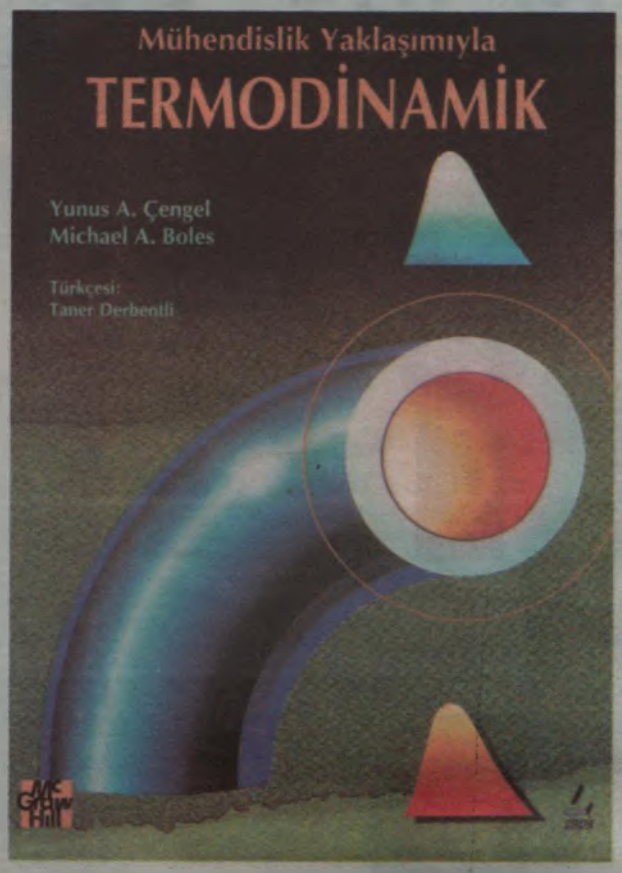

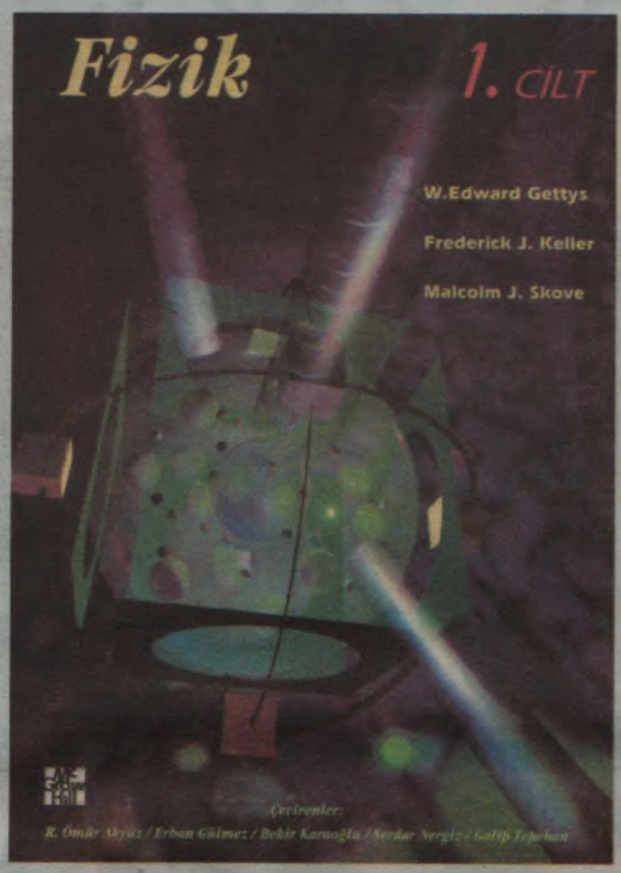

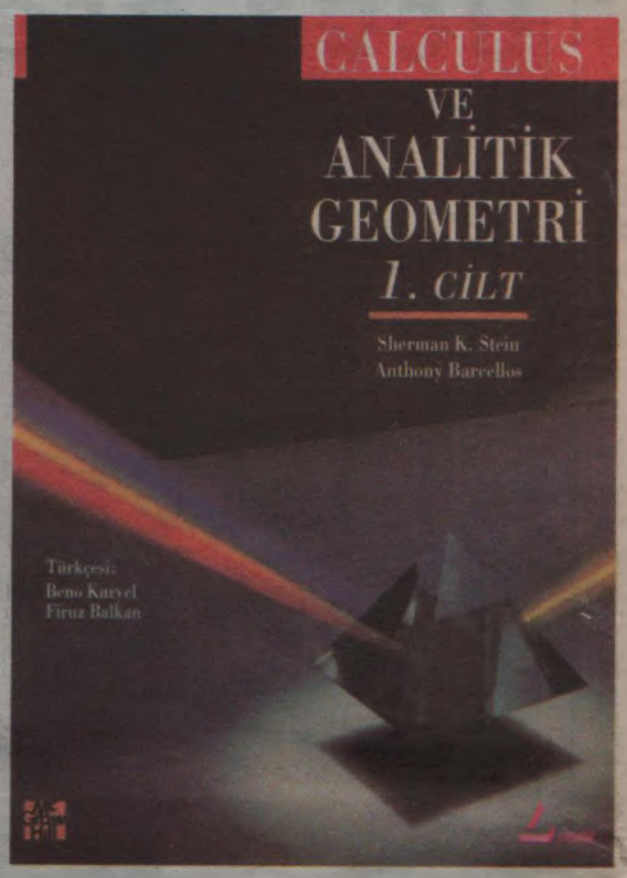

Mühendislik Yaklaşımıyla TERMODİNAMİK

1992 ASEE Meriam/Wiley Seçkin Yazar Ödülü (ABD).

Yunus A. Çengel
Michael A. Boles

Türkçesi: Doç. Dr. Taner Derbentli
İ.T.Ü. Makina Fakültesi

Termodinamik enerji ve enerji dönüşümleri ile ilgili bir bilim dalıdır. Bu anlamda başta makine mühendisliği olmak üzere mühendislik dalının temel derslerinden biridir. Bir ders ve başvuru kitabı olan bu kitap, temel mühendislik termodinamiğinin tüm konularını kapsamaktadır. Konular ortalama bir öğrencinin rahatlıkla izleyebileceği düzeyde ele alınmış, sade ve düşünmeyi özendiren bir yaklaşımla anlatılmıştır. Zor kavramları daha iyi iletebilmek ve önemli noktaları vurgulamak amacıyla kitapta çok sayıda şekil ve diyagrama yer verilmiştir. Kitap 867 sayfa olup 16 bölüme ayrılmıştır. Kitapta 179'u çözülmüş olmak üzere 2000'i aşkın problem yer almaktadır. ABD ve Avrupa'da birçok üniversitede ders kitabı olarak kullanılan orijinal kitabın ikinci düzenlemesi, 1994 yılında basılmış olup, çeviri bu düzenlemeden yapılmıştır.

867 sayfa ISBN: 975-7860-78-6

1996 yılı Keskin Keser Kitap Çeviri Ödülü.

FİZİK

2. Baskıdan Çeviri
Frederick J. Keller,
W. Edward Gettys, Malcolm J. Skove

Türkçesi:
Prof. Dr. R. Ömür Akyüz
Doç. Dr. Erhan Gülmez
Yrd. Doç. Dr. Serdar Nergiz
Boğaziçi Üniversitesi Fizik Bölümü

Boğaziçi Üniversitesi Vakfı 1996 Yılı En İyi Çeviri Ödülü

Prof. Dr. Bekir Karaoğlu
Prof. Dr. Galip Tepehan
İstanbul Teknik Üniversitesi Fizik Bölümü

....Bu kitap fen ve mühendislik öğrencileri için fizik dersleri dizisinde kullanılmak üzere tasarlanmıştır. Bu dizi genellikle haftada üç saatten iki ya da üç yarıyıllık dersi (ya da haftada beş saat ders okutulan daha kısa dönem dersi) için hazırlanmıştır.
Bu ders kitabının ana amacı öğrencileri fiziğin buluculuğuyla ilgilendirmek ve onlara, gerekli teori ve uygulamaları açık ve anlaşılabilir bir sunuşla vermektir. Bunu becerebilmede yardımcı olması için yeni bir kavram ya da konunun sunuluşunda, bulunabildiği kadar, tanıdık bir örnek verilmiştir. Bu özelden genele yaklaşımda hep öğrencinin kendi deneyimlerinden yararlanmaya ve tanıdık olmayan bir kavram üzerinde soyut tartışmalardan kaçınmayı yeğledik. Bir bölümdeki konuların işlenme akışı tipik olarak (tanıdık örnek) → (genel ilke) → (diğer örnekler) şeklindedir. Benzer olarak, fiziksel olguları açıklamak için modeller sık sık kullanılmıştır. Gerçek bir sürecin yaklaşık bir betimini sağlamak amacıyla bir model kurulması ve kullanılması, teknikler de fırsat doğdukça gösterilmiştir....

1.Cilt	564 sayfa	ISBN: 975-7860-53-3
2.Cilt	462 sayfa	ISBN: 975-7860-54-9
Takım	1026 sayfa	ISBN: 975-7860-54-9

CALCULUS VE ANALİTİK GEOMETRİ

5. Baskıdan Çeviri
Sherman K. Stein
Anthony Barcellos

Türkçesi:
Prof. Dr. Beno Kuryel
Yrd. Doç. Dr. Firuz Balkan
Ege Üniversitesi Mühendislik Fakültesi

....Calculus öğretmemiz gereken büyüleyici bir çağda yaşıyoruz. Bugün Calculus'u öğretmenin yolu, gerçek bir devrimin olmasa bile, derin bir tartışmanın odağında bulunmaktadır.
Öğrenciye Göre Yönlendirilmiş Metin:
Bu kitap, okunma ve kullanılmak için tasarlandı. Bir calculus dersine giren öğrenciler, birikimleri, ilgileri ve çalışma alışkanlıkları bakımından hayli farklılık gösterirler. Bunu akılımızda tuttuk ve metni, geniş bir öğrenci yelpazesinin kavramlara erişebileceği şekilde yazdık. Amaçlarımıza ulaşmaya yardımcı olsun diye, yazım sürecinde öncekinden daha çok öğrenci kattık. Dördüncü baskıyı geçmişte kullanmış ve şimdi kullanmakta olan yüzü aşkın öğrenciyi alarak, o basıma ve bunun taslaklarına ilişkin yorumlarını istedik. Böylece, genellikle yayımcıların toplantıya davet ettiği ve mutlu bir gönüllülükle katılan meslektaşlar olarak yalnız profesörlerin değil, aynı zamanda, kitabın alıcısı ve okuyucusu olanların da önerilerini almış olduk. (Öğrencilerin çoğu, yalnız örnek ve alıştırmaları değil, metni de gerçekten okur).
Bu kitaptaki bölüm özetleri bir calculus kitabında olabilecek en geniş özetlerdir. Öğretmenler onları sadece bir başka alıştırma kaynağı olarak kullanabilseler de, öğrenciler bu özetleri çok yararlı bulmaktadır. Kısa kısım özetleriyle birlikte ele alındığında, bunlar aynı zamanda çalışma rehberleri de olmaktadır....

Takım	1346 sayfa	ISBN: 975-7860-74-3
1.Cilt	578 sayfa	ISBN: 975-7860-75-1
2.Cilt	582 sayfa	ISBN: 975-7860-76-X
Ekkit.	186 sayfa	ISBN: 975-7860-77-8

LİTERATÜR
YAYINCILIK · DAĞITIM · PAZARLAMA
SANAYİ VE TİC. LİMİTED ŞİRKETİ

Merkez: Çukuryurt Sokak No: 6/3, 80310 Mecidiyeköy-İstanbul Tel: (0.212) 213 87 13 Fax: (0.212) 213 90 73
Ankara: Mithatpaşa Cad. 30/B Kat.2 Kızılay-Ankara Tel: (0.312) 432 12 43 Fax: (0.312) 432 48 69
İzmir : Talatpaşa Cad. No:54 Kat.2 Alsancak-İzmir Tel: (0.232) 464 51 50 Fax: (0.232) 464 37 46

Yayınları incelemek isteyen Öğretim Üyelerine inceleme kopyası gönderilir.